

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

19. (129.) évfolyam, 4. szám

Megjelent: 2024. augusztus

Kiadja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Felelős kiadó:

Farkas Szabolcs

Felelős szerkesztő:

Girmann Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Tördelőszerkesztő:

Mányoki Anna

Szerkesztőség:

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

1054 Budapest, Zoltán u. 6.

Levélcím: 1438 Budapest, Pf. 415

E-mail: szerkesztoseg@hipo.gov.hu

Telefon: 06 1 474 5767

www.sztnh.gov.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján,

a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06 1 767 8262 számon,

levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:
www.posta.hu, WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
1900 Budapest, 06 1 767 8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Egy szám ára: 2100 Ft

Egy évre: 12 600 Ft

SZTNH – 2024/8

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

*Dr. Baticz Csaba, Buzás-Fekete Blanka, Girmann Zsuzsanna,
Gyevainé Virág Dóra, dr. Lábod Péter, dr. Mikló Katalin,
dr. Sulyok Ádám, dr. Szakács Lilla Fanni, dr. Zábori Zoltán*

19. (129.) ÉVFOLYAM 4. SZÁM

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

19. (129.) ÉVFOLYAM 4. SZÁM

2024. augusztus

Beregszászi Patricia

Számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmazhatóságának jelenlegi gyakorlata Európában

Gyertyánfy Péter

A színházi rendező szerzői joga

Kiss Zoltán Károly PhD

A védelem bére 4. Az előadóművészek díjazása

Varga Virág Adrienn

Az építészeti alkotások szerzői jogi megközelítése – különös tekintettel a vagyoni jogokkal kapcsolatban felmerülő kérdésekre

Fodor Klaudia Franciska

Szócikkek az IJOTEN Internetes jogtudományi enciklopédia Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – A doménnév jogi védelme

Válogatás az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szakvéleményeiből

Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből

Könyv- és folyóiratszemle

Summaries

SZELLEMI TULAJDON NEMZETI HIVATALA

Tájékoztató szerzőinknek

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle szerkesztősége örömmel fogad minden, a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó írást. A beérkezett kéziratok a szerkesztőbizottság jóváhagyása esetén nyelvhelyességi és a kiadvány stílusához igazodó stilisztikai javítások után kerülnek publikálásra, amelyek nem érintik a mű tartalmi értékét. A kéziratot – a szerkesztőbizottság döntése alapján, az írás témája és mélysége szerint – a Tanulmányok, a Jogesetek, a Technikatörténet, a Fórum vagy a Hírek, események rovatban tesszük közzé. Az írás terjedelmét nem korlátozzuk, igen hosszú cikket esetleg két vagy több részben, egymást követő lapszámokban teszünk közzé a szerzővel történő egyeztetés után. Az egyes cikkekben kifejeződő állásfoglalásnak nem feltétlenül kell tükröznie a szerkesztőbizottság véleményét.

A Word vagy Rich Text formátumban készült kéziratokat e-mailben kérjük elküldeni az alábbi címek valamelyikére. Kérjük szerzőinket, hogy a szöveget ne formázzák, zárják balra, kiemelésként csak dőlt betűt alkalmazzanak, a címeiket, alcímeiket ne húzzák alá, a címhierarchiát lehetőleg számozással jelezzék. Tanulmányuk magyar és angol nyelvű összefoglalóját szíveskedjenek maximum 10 sorban mellékelni. A szövegben előforduló rövidítéseket, betűszókat első előfordulásukkor fel kell oldani. A hivatkozásokban kérjük az összes bibliográfiai adat (szerző, cím, kiadó, kiadás helye és éve, oldalszám, webcím) feltüntetését.

További kérdéseik esetén a szerkesztőség készséggel áll a rendelkezésükre (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 1054 Budapest, Zoltán u. 6., Girmann Zsuzsanna szerkesztő, szerkesztoseg@hipo.gov.hu, tel.: 06 1 474 5767.

TARTALOM

Számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmazhatóságának jelenlegi gyakorlata Európában BEREGSZÁSZI PATRICIA	7
A színházi rendező szerzői joga GYERTYÁNFY PÉTER	46
A védelem bére 4. Az előadóművészek díjazása KISS ZOLTÁN KÁROLY PhD	66
Az építészeti alkotások szerzői jogi megközelítése – különös tekintettel a vagyoni jogokkal kapcsolatban felmerülő kérdésekre VARGA VIRÁG ADRIENN	104
Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – A doménnév jogi védelme FODOR KLAUDIA FRANCISKA	137
Válogatás az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szakvéleményeiből – ISZT-5/2022 – Formatervezésiminta-oltalommal védett babavédő eszközök összehasonlítása	153 153
Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből – SZJSZT-29/2021 – Logó (védjegy) szerzői jogi védelme	159 159
Könyv- és folyóiratszemle – David Runciman: Átadás. Hogyan engedjük át az irányítást államoknak, vállalatoknak és a mesterséges intelligenciának? (Dr. Osman Péter) – Sean Carroll: A mélyen elrejtett valóság. Kvantumvilágok és a téridő megjelenése (Dr. Osman Péter)	173 173 183
Summaries	194

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

CONTENTS

The current practice of patenting of computer-implemented inventions in Europe PATRICIA BERECSZÁSZI	7
Copyright protection of stage directors of theatrical productions PETER GYERTYÁNFY	46
The cost of protection 4. Remuneration of performers ZOLTÁN KÁROLY KISS PhD	66
Copyright approach to architectural works – with special regard to questions arisen in connection with property rights VIRÁG ADRIENN VARGA	104
Entries from the copyright and industrial property section of the IJOTEN online legal encyclopedia – Legal protection of domain names KLAUDIA FRANCISKA FODOR	137
Selection from the expert opinions of the Body of Experts of Industrial Property	153
Selection of advisory opinions of the Body of Experts on Copyright	159
Review of books and periodicals	173
Summaries	194

CONTENT

Pratique actuelle de la brevetabilité des inventions mises en œuvre par ordinateur en Europe	
PATRICIA BERECSZÁSZI	7
Droit d’auteur des directeurs de théâtre	
PETER GYERTYÁNFY	46
Le salaire de la protection 4. Rémunération des artistes interprètes ou exécutants	
ZOLTÁN KÁROLY KISS PhD	66
L’approche par droit d’auteur pour les œuvres architecturales – en particulier en ce qui concerne les questions liées aux droits de propriété	
VIRÁG ADRIENN VARGA	104
Entrées de la rubrique du droit d’auteur et de la propriété industrielle de l’encyclopédie de la science juridique en ligne IJOTEN – Protection juridique des noms de domaine	
KLAUDIA FRANCISKA FODOR	137
Sélection des avis d’expert du conseil pour la protection de la propriété industrielle	153
Avis d’expert choisis du corps des experts en droits d’auteur	159
Revue des livres et périodiques	173
Summaries	194

INHALT

Aktuelle Praxis der Patentierbarkeit der computerimplementierten Erfindungen in Europa	
PATRICIA BEREGSZÁSZI	7
Urheberrecht der Theaterdirektoren	
PETER GYERTYÁNFY	46
Der Lohn des Schutzes 4. Vergütung der ausübenden Künstler	
ZOLTÁN KÁROLY KISS PhD	66
Urheberrechtlicher Ansatz für architektonische Werke – insbesondere im Hinblick auf Fragen im Zusammenhang mit Eigentumsrechten	
VIRÁG ADRIENN VARGA	104
Einträge aus der Rubriken über das Urheberrecht und das gewerbliche Eigentum der online rechtswissenschaftlichen Enzyklopädie IJOTEN – Rechtlicher Schutz der Domainnamen	
KLAUDIA FRANCISKA FODOR	137
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Gewerblichen Rechtsschutz	153
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Urheberrecht	159
Übersicht von Büchern und Zeitschriften	173
Summaries	194

SZÁMÍTÓGÉPPEL MEGVALÓSÍTOTT TALÁLMÁNYOK SZABADALMAZHATÓSÁGÁNAK JELENLEGI GYAKORLATA EURÓPÁBAN*

I. BEVEZETÉS

A számítógépi programok és számítógéppel megvalósított találmányok¹ szabadalmi oltalmának gyakorlata folyamatos változáson megy keresztül, hogy képes legyen lépést tartani a piaci szereplők fejlesztési tevékenységéből fakadó technikai újdonságok megfelelő jogi védelmével. Szellemi alkotásként a szoftverek *per se* szerzői jogi oltalomban részesülhetnek, míg a szoftverek egyes elemei, illetve azok hasznosítása a tulajdonságaik függvényében másfajta jogi oltalommal is védhető – mint például szabadalmi oltalom, védjegyoltalom, használatiminta-oltalom, formatervezésiminta-oltalom – amelyek közül kiemelkedő jelentősége van az irodalmi, tudományos és művészeti alkotások jogvédelmét biztosító szerzői jognak, illetve a műszaki megoldások védelmére szolgáló szabadalmi oltalomnak.

A Berni Uniók Egyezmény² (a továbbiakban: BUE) 2. cikk 1. bekezdése implicit módon kimondja, hogy a szoftvereket „irodalmi műként” szerzői jogi védelem illeti meg. Európában a számítógépi programok jogi védelméről szóló 91/250/EGK irányelv (a továbbiakban: szoftverirányelv) biztosította az egyes részes tagállamok szoftverekre vonatkozó szerzői jogi rendelkezéseinek harmonizálását.³ Ugyan mind a BUE rendelkezései, mind a szoftverirányelv egységes szerzői jogi védelmet biztosít a szoftverek számára, azonban a szerzői jog nem alkalmas a szoftverek műszaki jellemzőinek védelmére.⁴

* A Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogászképzése keretében 2019-ben készített diplomamunka szerkesztett változata. Köszönetnyilvánítás illeti dr. Ujhelyi Dávidot, aki konzulensként segítette a dolgozat elkészülését.

¹ Az Európai Szabadalmi Egyezmény meghatározása alapján egy számítógéppel megvalósított találmány: „Számítógéppel megvalósított találmány egy olyan találmány, amely számítógép, számítógépes hálózat vagy más programozható berendezés alkalmazását foglalja magában, ahol egy vagy több jellemző teljesen vagy részben egy számítógépi program révén valósul meg.” Elérhető: <https://www.epo.org/law-practice/legal-texts/html/guidelines/e/j.htm>. A jelen dolgozatban felhasznált internetes források utolsó elérési ideje egységesen 2024. 01. 15. napja.

² Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, 1886/1979. Magyarországon az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről szóló 1975. évi 4. törvényerejű rendelet hirdette ki. Elérhető: <https://goo.gl/VyswHS>.

³ Sili Dóra: A szoftver jogi szabályozása. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 104. évf. 6. sz., 1999. december. Elérhető: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/ipsz/199912/sili.html>.

⁴ Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Lontai Endre, Vékás Gusztáv: Magyar polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem. ELTE Eötvös Kiadó Kft., Budapest, 2020.

Az érintett gazdasági szereplők érdekkörébe tartozik egyrészt a fejlesztett számítógépi programok műszaki tartalmának jogvédelme, másrészt iparjogvédelmi portfóliójuk bővítése. E célok teljesítéséhez megfelelő eszköz a szabadalmaztatás. Az Európai Szabadalmi Hivatalnál [European Patent Office (EPO), a továbbiakban: ESZH] – az Európai Szabadalmi Egyezmény⁵ [European Patent Convention (EPC), a továbbiakban: ESZE] 1978-as hatálybalépése óta – a G06 szabadalmi osztály⁶ megjelölésével benyújtott szabadalmak száma exponenciálisan nőtt. Az ESZH statisztikái⁷ szerint a 2021-ben benyújtott, számítógépes technológiára vonatkozó szabadalmi bejelentések száma közel 10%-os⁸ növekedést mutatott a 2020-as évhez képest, továbbá 2022-ben további 1,8%-os növekedést mutatott a 2021-es év kiugróan magas növekedését követően, így mind 2021-ben, mind 2022-ben a harmadik legnagyobb technológiai területet képviselte az ESZH-hoz benyújtott szabadalmi bejelentések száma alapján. Kiemelendő, hogy ez a harmadik „helyezés” csupán körülbelül 3%-kal marad el a második legnagyobb technológiai területtől, azaz az orvosi technológia területétől, valamint mindössze körülbelül 9%-kal kisebb, mint az első helyen álló digitális kommunikáció területe. Ugyan az ESZE-ben foglalt törvényi előírások többletkritériumokat⁹ nevesítenek a számítógéppel megvalósított találmányok esetén, amelyek teljesítésére nem mindegyik, novumot hordozó szoftveres technológia alkalmas, azonban ezen megadott európai szabadalmak száma a vezető technológiai területekhez¹⁰ hasonló tendenciát mutat.¹¹ Mivel az Európai Tanács és az Európai Bizottság 2002-ben előterjesztett irányelv-

⁵ Az Európai Szabadalmi Egyezmény 2000-ben felülvizsgált szövegét a 2007. évi CXXX. törvény hirdette ki Magyarországon.

⁶ G06 NSZO (Nemzetközi Szabadalmi Osztályozás), azaz IPC (International Patent Classification) osztályba vannak sorolva a számítógéppel megvalósított találmányok. Magyarul elérhető: <https://classifications.sztnh.gov.hu/ipc/>, illetve angolul elérhető: <https://www.wipo.int/classifications/ipc/en/>.

⁷ Elérhető: <https://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics.html>.

⁸ A számítógépes technológia területe 2021-ben a 9,7%-os növekedésével a legnagyobb növekedést mutatta az ESZH statisztikaiban szereplő többi technológiai területhez képest, míg 2022-ben további 1,8%-kal nőtt.

⁹ Lásd jelen dolgozat III.1. alfejezetét.

¹⁰ A három legjelentősebb technológiai területen az ESZH által megadott szabadalmak száma 2013–2019 között folyamatosan nőtt, míg 2019-től 2022-ig közel 40%-os csökkenést mutatott ezen technológiai területeken, azaz a digitális kommunikáció (kb. 41%-os csökkenés), az orvosi technológiai (kb. 38%-os csökkenés) és a számítógépes technológia (kb. 40%-os csökkenés) területén, ami arra enged következtetni, hogy az ESZH vizsgálati eljárása egységesen szigorúbb kritériumokat állít valamennyi kiemelkedően jelentős technológiai terület irányában, amit vélhetően egyrészt a nagyszámú, részben vagy teljesen átfedő szabadalmi bejelentés indukál, azonban fakadhat a komplex, technológiaspecifikus találmányok értelmezési nehézségeiből is.

¹¹ „1978 óta az ESZH több, mint 30 000 szoftverrel kapcsolatos szabadalmat adott meg.” In: Proposal for a Directive on the patentability of computer-implemented inventions – frequently asked questions; MEMO/02/32 (Brüsszel, 2002. 02. 20.), illetve az ESZH statisztikai alapján 2013–2022 között 50 542 ilyen tárgyú szabadalmat adtak meg. (Az ESZH elérhető statisztikái csak az utóbbi 10 évről tartalmaznak információt, így a 2002 és 2013 között megadott, szoftverekhez kapcsolódó szabadalmakról nem áll rendelkezésre adat.)

javaslatát¹² a számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmaztatásáról az Európai Parlament 2005-ben elutasította,¹³ és azóta se indítványoztak hasonló kezdeményezést, így jelenleg nem létezik egységes, uniós szintű szabályozási környezet a számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmaztatására.

Kodifikáció hiányában a számítógépi programok és az azokhoz köthető találmányok szabadalmazhatóságának megítéléséhez az ESZE rendelkezésein túl jelentős szerep hárul az esetjog áttekintésére annak folyamatos fejlődése miatt. A téma vizsgálata különösen fontos, hiszen a szoftverekkel kapcsolatos szabadalmak egységes megítéléséről Európában – ahogy más nemzetközi, illetve regionális szinten sem – nem gondoskodik sem kodifikált joganyag, sem egységes joggyakorlat, így a szabadalom jogosultja nem lehet abban biztos, hogy a szabadalmi bejelentésben megfogalmazott oltalmi kört milyen formában adja meg az ESZH, ha egyáltalán szabadalmaztathatónak találja a bejelentés szerinti találmányt. Az európai szabályozás aktuális állása függvényében megfelelő információval rendelkezhetnek a piaci szereplők arról, hogy mely szoftveres fejlesztésre és milyen széles oltalommal kaphatnának monopoljogot a szabadalom alapján, így nagyobb biztonsággal eldönthetik, hogy időt és pénzt nem sajnálva megkísérlik-e megszerezni a kívánt szabadalmat. A terület részletes szakmai szemmel történő áttekintése a szabadalmi jog területén dolgozó szakemberek, elsősorban a szabadalmi ügyvivők és a szabadalmi jogra specializálódott jogászok számára is esszenciális, mivel a szabadalmi bejelentés megfogalmazását, benyújtását és az annak megadási eljárása során történő képviselést, adott esetben a megadott szabadalom bitorlási vagy megsemmisítési eljárásának kezelését nagyban megkönnyítik a dolgozatban összefoglalt ismeretek, hiszen a szakemberek az adott találmány műszaki jellemzőinek értő ismerete alapján tudnak szakmai véleményt kialakítani a rendelkezések és az aktuális joggyakorlat alapján.

Jelen dolgozat célja, hogy bemutassa a számítógéppel megvalósított találmányok jelenlegi joggyakorlatát az ESZE-hez köthető szabadalmi rendszerben, az ESZH alkalmazott vizsgálati ügymenete alapján következtetéseket vonjon le a számítógépes technológiához kapcsolódó szabadalmi bejelentések megítéléséről, azok szabadalmazhatóságának korlátairól, továbbá a fentiek alapján javaslatot tegyen a piaci szereplők iparjogvédelmi stratégiájának kialakítására.

Jelen dolgozatban a számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmazhatóságának megítélése az ESZH eljárása során alkalmazott nemzetközi jogforrások¹⁴ rendelkezései alapján történik.

¹² Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the patentability of computer-implemented inventions. Official Journal L 151 E, 25/06/2002 p. 0129–0131. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002PC0092&rid=3>.

¹³ Ficsor Mihály: Végtelen történet – folytatódó viták a számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmazhatóságáról. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 110. évf. 2. sz., 2005. április. Elérhető: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/ipsz/200504/05-hirek-ficsor.html>.

¹⁴ Elsősorban a II.2. fejezetben ismertetett jogforrások alapján.

II. EURÓPAI SZABADALMI OLTALOM

Az ESZE az európai országok egy csoportja által létrehozott regionális együttműködés, ami alapján egységes eljárásban szerezhető európai szabadalom az ESZE részes tagállamainak az adott európai szabadalmi bejelentésben meghatározott csoportjában. Az európai szabadalom tehát nem egy egységes, egész Európára kiterjedő szabadalmi oltalmat¹⁵ jelent, hanem egy olyan iparjogvédelmi oltalmi formát, amellyel egyetlen szabadalmi bejelentés benyújtásával, egyetlen hivatalos munkanyelv alkalmazásával lefolytatható a szabadalom megadására irányuló eljárás akár az ESZE valamennyi szerződő tagállamában. Az európai szabadalmi bejelentést közvetlenül az ESZH-nál vagy – nemzeti szabályozás alapján – az adott tagállam szabadalmi hivatalánál bármely jogalany benyújthatja honosságától függetlenül.¹⁶

II.1. Az európai szabadalmi rendszer kapcsolata más jogrendszerekkel

Az Európai Unióban a szoftverirányelv meghíúsulását követően, amely az Európai Parlament 2005. évi júliusi szavazása során került elutasításra,¹⁷ csak a biotechnológiai találmányokra vonatkozóan fogadták el és léptették hatályba a 98/44/EK irányelvet a biotechnológiai találmányok jogi védelméről.¹⁸ Jelenleg az Európai Unió területén a szabadalmi jogok vonatkozásában a biotechnológiai találmányokat érintő szabályozáson túl nincs egységes uniós jogi szabályozás, hiszen az ESZE alapján megszerezhető európai szabadalom nem uniós jog, hanem a független ESZE rendelkezései alapján szerezhető meg, illetve a megadott európai szabadalom nem fedi le az egész Európai Uniót, legfeljebb az ESZE összes szerződő tagállamában szerezhető meg az oltalom.

Az európai szabadalmak szoros kapcsolatban vannak az egyes szerződő államok nemzeti szabadalmi jogával, mivel az európai szabadalmi rendszer nem lenne működőképes a nemzeti szabadalmi jogrendszerek nélkül. Az ESZH központosított eljárásában megadott európai szabadalom a bejelentésben megjelölt tagállamokban az európai szabadalom tagállamonként történő hatályosítását követően nemzeti szabadalmak „kötegevé” változik. Az így megadott és hatályosított európai szabadalom az adott ország nemzeti szabadalmával

¹⁵ Az egységes hatályú európai szabadalmi oltalom (Unitary Patent UP) létrehozásáról az Európai Parlament és a Tanács 2012. december 17-i 1257/2012/EU és 1260/2012/EU rendeletében rendelkezett, azonban az Egységes Szabadalmi Bíróság (ESZB) hiányában a rendszer nem indulhatott meg. A 2022-ben felülvizsgált 2013/C 175/01 megállapodás értelmében a rendszer 2023. június 1-jén kezdte meg működését 17 ratifikáló európai tagállammal. Magyarország ugyan aláírta az egyezményt, azonban azt 2024. január 3-ig nem ratifikálta.

¹⁶ Jókúti András: Európai szabadalmi oltalom. Internetes Jogtudományi Enciklopédia, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2020, p. 1–32.

¹⁷ Federico de Girolamo: Software patent wars – Parliament rejects directive outright. Az Európai Parlament sajtóközleménye, 2006. 12. 01. Elérhető: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_fiche/2006/EN/03A-DV-PRESSE_TMN\(2006\)12-01\(00898\)_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_fiche/2006/EN/03A-DV-PRESSE_TMN(2006)12-01(00898)_EN.pdf).

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 98/44/EK irányelve a biotechnológiai találmányok jogi védelméről.

azonos hatályú szabadalomként kezelendő. Az egyes tagországok nemzeti szabadalmi jogában, így hazánkban a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Szt.) rendelkezései között is megtalálható az európai szabadalmakra vonatkozó kiegészítő szabályozás. Az ESZE az európai szabadalmak nemzeti jogokhoz való igazodását biztosító rendelkezések egy része tekintetében egységes szabályozást vár el valamennyi tagállamban, például az elsőbbség intézményével kapcsolatban, míg bizonyos szabályok tekintetében rugalmas, és a tagállamokra bízva a vonatkozó szabályok kialakítását, például az európai és nemzeti szabadalmi bejelentés egyidejű benyújtásával induló szabadalmi jogszerzés vonatkozásában.

Az európai szabadalmi rendszer a nemzeti jogrendszerek mellett illeszkedik a nemzetközi szabadalmi rendszerhez¹⁹ is (Patent Cooperation Treaty, a továbbiakban: PCT), amelynek lényege, hogy egyetlen szabadalmi bejelentéssel a PCT-tagoknál vagy azok egy részében azonos hatállyal lehessen szabadalmi oltalmat szerezni, így PCT-bejelentés alapján európai szabadalom is szerezhető. Az ESZH a PCT-bejelentés nemzetközi és regionális fázisában részt vehet annak függvényében, hogy átvevőhivatalként vagy kiválasztott hivatalként jelölték meg a nemzetközi szabadalmi bejelentés megtételekor.

A fentiekből látható, hogy a nemzetközi, európai és nemzeti szabadalmi rendszerek egymáshoz igazodnak, egymást kiegészítve szolgálják a szabadalom jogosultjainak érdekeit, ahol az elsődleges cél, hogy egyszerűsített, központosított eljárásban, harmonizált szabályozás alapján lehessen szabadalmi bejelentést benyújtani, majd szabadalmi oltalmat szerezni és fenntartani, valamint az elsőbbség igénybevételével a fenti három független szabadalmi rendszer előnyeit egyidejűleg is ki lehessen használni.

II.2. Az európai szabadalmi rendszer jogforrásai

Az európai szabadalmi rendszerhez számos jogforrás²⁰ köthető, melyek közül jelen fejezetben csupán a szabadalmi bejelentések vizsgálata során, azok megítéléséhez alkalmazott jogforrások és azok hierarchiája kerül ismertetésre. Az európai szabadalmi rendszer az ESZE-re épül, amely cikkekből, illetve az azokat kiegészítő végrehajtási szabályokból (a továbbiakban együttesen: ESZE VSZ) áll.

Az ESZE-n kívül jelentős jogforrásnak tekinthetők a Fellebezési Tanácsok (Board of Appeal – a továbbiakban: BoA), amely Műszaki és Jogi Tanácsból áll, és a Kibővített Fellebezési Tanács (Enlarged Board of Appeal – a továbbiakban: EBA) döntései.²¹ Ezen jogforrásoknak különösen fontos szerepük van az ESZE rendelkezéseinek értelmezésekor, másrészt ezen döntések által alkalmas a szabadalmi rendszer leggyorsabban reagálni a tech-

¹⁹ Patent Cooperation Treaty (PCT), melyet Magyarországon az 1980. évi 14. törvényerejű rendelet hirdet ki. Az egyezmény hatályos szövege elérhető: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/288637>.

²⁰ ESZH joganyagainak gyűjtemények elérhető: <https://www.epo.org/law-practice/legal-texts.html>.

²¹ Az esetrejogra való hivatkozás esetén ezen döntésekre utalunk.

nológiai fejlődésből fakadó újfajta szabadalmi jogi kihívásokra. Mivel az ESZE²² nem módosítható olyan ütemben, ahogy azt a szabadalmi jogrendszerben jelentkező azon kérdések teszik szükségessé, melyek a jelenlegi szabályok alapján nem, vagy csak nagy bizonytalansággal dönthetők el, a rendszer az egyes jogeseti döntések szintjén fog először reagálni. Ezek a döntések a későbbiek során a jelentőségük függvényében épülhetnek be a joganyagokba.

További jogforrás az úgynevezett módszertani útmutató (Guidelines – a továbbiakban: GL), amely egy ötkötetes belső szabályzat az ESZH alkalmazottai számára. A GL pontosan rögzíti az eljárási ügymeneteket, adott esetben a fontos jogeseti döntéseket is megnevezeve, illetve meghatározza az egyes felek jogait és kötelezettségeit.²³ A GL-nek ugyan fontos szerepe van az ESZE gyakorlati alkalmazása során, azonban nem bír jogi kötőerővel sem a Fellebbezési Tanácsok, sem az egyes nemzeti hivatalok vagy bíróságok eljárása során.

A fentiek mellett a kiegészítő szabályok gyűjteményéből (Ancillary Regulation) az ESZH elnökének döntései (Decisions of the President) és a jogi útmutatók (Legal Advice from the EPO) emelik ki a fontosabb eljárási szabályokat és jogeseti összefoglalókat, melyek közül a legjelentősebbek a GL-be, majd adott esetben az ESZE-be is beépülnek.

A jogforrási hierarchia csúcsán az ESZE áll, mely alatt a VSZ-ek helyezkednek el, így ellentmondó rendelkezések esetén az ESZE cikkei lesznek irányadóak.

A jogeseti döntések, azaz az EBA és a BoA döntései között is van hierarchia.²⁴ Az EBA döntése elsődleges, amennyiben a BoA ettől el akar térni, azt csak az EBA előzetes hozzájárulásával teheti meg. Ha a BoA aktuális döntése tér el egy korábbi BoA-döntéstől, erről az ESZH elnökét kell tájékoztatni, aki saját hatáskörben határoz arról, hogy a kérdéses döntést felterjeszti-e az EBA elé. Jellemzően az úttörő jogesetek beépülnek a joganyagokba, a frissítések függvényében jellemzően először a GL-be, illetve különös jelentőségük esetén az ESZE-be is.

II.3. A szabalmazhatóság alapvető kritériumai az ESZE rendelkezési alapján

Az ESZE szabadalmazhatóságra vonatkozó rendelkezéseinek számbavételét megelőzően szót kell ejteni az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) Uruguay-i Fordulóján létrejött, a Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonatkozásairól szóló Megállapodásról (Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights, a továbbiakban:

²² Jelenleg a 2020-as 17. kiadás van hatályban.

²³ Kacsuk Zsófia: Az európai elsőbbségi jog elemzése az Európai Szabadalmi Hivatal joggyakorlata tükrében – avagy hogyan igényeljük a serpenyő elsőbbségét műanyag pohárra? Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 3. (113.) évf. 6. sz., 2008. december, p. 70.

²⁴ A döntések közti viszonyt a Fellebbezési Tanácsok eljárási szabályzata rögzíti. Elérhető: <https://www.epo.org/law-practice/legal-texts/official-journal/2021/04/a35.html>.

TRIPS-megállapodás).²⁵ A TRIPS-megállapodás a szellemi tulajdon kereskedelmi kérdéseinek szabályozásáról rendelkezik, így a szerzői jog és az iparjogvédelem területéről is. A TRIPS-megállapodás 27. cikk 1. bekezdése értelmében szabadalmazható minden új, feltalálói tevékenységen alapuló, iparilag alkalmazható találmány a technika bármely területén. A TRIPS-megállapodás 27. cikk 2. bekezdése kimondja, hogy a tagok kizárhatnak egyes találmányokat a szabadalmazható találmányok köréből, továbbá a 27. cikk 3. bekezdése felsorol bizonyos ilyen, a körből kizárt találmányokat. A TRIPS-megállapodás egyrészt nem határozza meg a találmány fogalmát, másrészt a 27. cikk 3. bekezdésében lévő felsorolás nem tartalmazza a számítógépi programokat, így a TRIPS-megállapodás értelmében azok a feltételek teljesülése esetén szabadalmazhatók.

II.3.1. Szabadalmazhatóság anyagi jogi feltételei

Az ESZE 52. cikk²⁶ 1. bekezdése értelmében európai szabadalom²⁷ adható az új, feltalálói tevékenységen alapuló és iparilag alkalmazható találmányokra, azaz ezen anyagi jogi feltételeknek feltétlenül teljesülniük kell egy szabadalom megszerzésénél.

Az ESZE 54. cikk²⁸ 1. bekezdése alapján egy találmány új, ha nem tartozik a technika állásához. A technika állásához tartozónak kell tekinteni mindazt, ami az elsőbbség időpontja előtt írásbeli közlés, szóbeli ismertetés, gyakorlatbavétel útján vagy bármilyen más módon bárki számára hozzáférhetővé vált. Ennek értelmében – ha a technika állásaként figyelembe kell venni – nem azt kell a technika állásához tartozónak tekinteni, amihez más személyek

²⁵ Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) Agreement, 1994. Magyarországon az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről szóló 1998. évi IX. törvény hirdette ki. Elérhető: <https://go.gl/GqE4KN>.

²⁶ ESZE 52. cikk:

„A szabadalmazható találmányok

(1) Európai szabadalmat kell adni minden új, feltalálói tevékenységen alapuló és iparilag alkalmazható találmányra.

(2) Nem minősül az (1) bekezdés szerinti találmánynak különösen:

a) a felfedezés, a tudományos elmélet és a matematikai módszer;

b) az esztétikai alkotás;

c) a szellemi tevékenységre, játékra, üzletvitelre vonatkozó terv, szabály vagy eljárás, valamint a számítógépi program;

d) az információk megjelenítése.

(3) A (2) bekezdésben felsoroltak szabadalmazhatósága csak annyiban kizárt, amennyiben az európai szabadalmi bejelentés vagy az európai szabadalom rájuk kizárólag e minőségükben vonatkozik.”

²⁷ Jelenleg nem létezik egységes európai szabadalom, hanem az ESZH által megadott szabadalom tud nemzeti szakaszokra bomlani, így a szabadalmazott találmányt megadás után érintő kérdések az egyes nemzeti hivatalok és bíróságok hatáskörébe tartoznak.

²⁸ Az ESZE 54. cikkének további bekezdései részletezik az újdonság kritériumának részletszabályait, melyek részletes áttekintésétől jelen dolgozatban eltekintünk.

bizonyíthatóan hozzáfértek, hanem azt, ami a valamely módon történt nyilvánosságra jutás okán bárki számára elérhető lehetett volna.

Az ESZE 56. cikk szerint egy találmány feltalálói tevékenységen alapul, ha a technika állásához képest szakember számára nem nyilvánvaló. A szakember a szabadalmi jogban alkalmazott fiktív alak, aki a találmány szempontjából releváns technológiai területen átlagos tudással és képességekkel rendelkezik, azaz egy átlagosan képzett szakember.²⁹

Az ESZE 57. cikke határozza meg az ipari alkalmazhatóság feltételét, amelynek értelmében egy találmánynak az ipar vagy a mezőgazdaság területén előállíthatónak vagy használhatónak kell lennie.

II.3.2. A találmány és a műszaki jelleg fogalma

A szabadalmazhatóság anyagi jogi feltételei mellett egy szabadalmi bejelentésnek formai kritériumokat is teljesíteni kell a szabadalom megadásához. Az egyik ilyen alaki feltétel az, hogy a megoldásnak találmánynak kell lennie, valamint műszaki jelleggel („*technical character*”) kell rendelkeznie.

Az 52. cikk 2. bekezdése a találmány fogalmát negatív módon határozza meg annak rögzítésével, mely megoldások nem minősülnek különösen az 52. cikk 1. bekezdése szerinti találmánynak. A 2. bekezdés szerinti szabadalomból kizárt megoldások felsorolása többek között a számítógépi programokat³⁰ is nevesíti. Az 52. cikk 3. bekezdése oldja fel a 2. bekezdésben meghatározott kizárást, miszerint ezen találmányok, így a számítógépi programok is, csak annyiban vannak kizárva a szabadalmazhatóságból, amennyiben az oltalmat azokra kizárólag e minőségükben („*as such*”) igénylik.

Az ESZE 27. szabály értelmében a szabadalmi kérelemben meg kell határozni, hogy a találmány melyik műszaki (technológiai) területhez tartozik, ami alapján levezethető, hogy minden szabadalmazható találmánynak műszaki találmánynak kell lennie. A fentiekből látható, hogy a műszaki jelleg feltétele nem kerül explicite kimondásra az ESZE-ben, azonban ezt a 27. szabály mellett az ESZH döntései³¹ is megerősítik. Az ESZH a fogalom meghatározását egyes döntéseiben igyekezett pontosítani, melyek részletesen a IV.1. alfejezetben kerülnek ismertetésre.

Az ESZE, hasonlóan a TRIPS-megállapodáshoz, nem definiálja pontosan sem a műszaki jelleg, sem a találmány fogalmát. Az ESZH joggyakorlata alapján kijelenthetjük, hogy az anyagi és formai kritériumok összefüggenek, hiszen egy európai szabadalom tárgyát képező találmánynak valamely technológiai területen alkalmazhatónak kell lenni amellett, hogy

²⁹ GL G rész, VII. fejezet, 3. pont. Elérhető: https://www.epo.org/law-practice/legal-texts/html/guidelines/e/g_vii_3.htm.

³⁰ ESZE 52. cikk 2. bekezdés d) pontban foglaltak szerint.

³¹ *Justine Pila*: Dispute over the Meaning of Invention in Art. 52(2) EPC – The Patentability of computer-Implemented Invention in Europe. IIC, 2005, p. 173–179.

teljesíti a szabadalmazhatóság alapvető kritériumait,³² továbbá műszaki jelleggel kell rendelkeznie.³³

III. A SZÁMÍTÓGÉPPEL MEGVALÓSÍTOTT TALÁLmányOK MEGÍTÉLÉSE AZ ESZE JOGFORRÁSAI ALAPJÁN

Az 1980-as évek óta³⁴ folyamatosan finomodik a számítógéppel megvalósított találmányok³⁵ szabadalmazhatóságának protokollja az EBA és a BoA döntéseinek a tükrében, melyek egy része már a GL-be is beépült.³⁶ Leegyszerűsítve kijelenthető, hogy egy számítógéppel megvalósított találmány szabadalmi oltalomban részesülhet, ha teljesíti az ESZE-ben foglalt követelményeket, azonban annak eldöntése, hogy a jellemzően újfajta műszaki fejlesztéseket tartalmazó számítógépi megoldásoknál hogyan kell értelmezni ezeknek az explicite vagy implicite kimondott kritériumoknak a teljesülését, már közel sem olyan nyilvánvaló. Az alábbiakban a számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmazhatósági követelményeinek leglényegesebb szempontjait ismertetjük a vizsgálati eljárás egyes lépései és jogeseti döntések alapján. Mivel ezen találmányokkal kapcsolatos döntések folyamatosan frissülnek, a jelen dolgozatban ismertetett szempontok nem tekintendők kimerítőnek.

III.1. A találmány fogalma és a műszaki jelleg problémaköre a számítógéppel megvalósított találmányok kapcsán

Az ESZH évek során kialakult joggyakorlata alapján a számítógéppel megvalósított találmányok is szabadalmi oltalomban részesülhetnek, ha azok adott műszaki területre eső találmányok, továbbá teljesítik az újdonság, feltalálói tevékenység, ipari alkalmazhatóság kritériumát, valamint műszaki jelleggel rendelkeznek.³⁷

A szabadalmi bejelentések vizsgálatakor az ESZH először ellenőrzi, hogy a megoldás megfelel-e az általános szabadalmazhatósági kritériumoknak,³⁸ azaz a találmánynak valamely technológiai területhez tartozónak, újnak, feltalálói tevékenységen alapulónak és iparilag alkalmazhatónak kell lennie. Az általános szabadalmi kritériumok a III.1. alfejezetben kerültek ismertetésre. Ezen feltételek vizsgálata valamennyi szabadalmi bejelentés esetében megtörténik, függetlenül a találmány tárgyától.

³² ESZE 52. cikk 1. bekezdésében foglaltak.

³³ Patent for software? European law and practice. München, Germany, 2009. Elérhető: <https://novainnovation.unl.pt/wp-content/uploads/2021/07/PI-Pack-INPI-E-Patents-for-Software-EPO.pdf>.

³⁴ Pila: i. m. (31), p. 175.

³⁵ A számítógéppel megvalósított találmányokra vonatkozó magyar szabályozás összhangban van az ESZE rendelkezéseivel.

³⁶ Pogácsás Anett, Ujhelyi Dávid: Szellemi alkotások joga. PPKE JÁK, 2022, p. 30.

³⁷ Lovas Lilla Júlia: A szoftver jogi oltalma: A számítógépi programalkotások szabadalmazhatósága összehasonlító jogi megközelítésben – I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 5. (115.) évf. 2. sz., 2010. április.

³⁸ ESZE 52. cikk 1. bekezdése.

További ESZH által vizsgált követelmény, hogy az európai szabadalmi bejelentésben a találmányt oly módon kell feltárni, hogy az szakember számára megvalósítható legyen.³⁹

Egy találmány adott műszaki területhez tartozásának követelménye akkor teljesül, ha a szabadalmi leírásban egyértelműen meghatározásra kerül a találmányhoz tartozó műszaki terület;⁴⁰ az, hogy a találmány milyen műszaki problémára ad megoldást;⁴¹ továbbá az igénypontokban műszaki jellemzőkkel szükséges meghatározni a találmány oltalmi körét.⁴² A fentiekből látható, hogy egy adott műszaki területhez tartozó találmány követelményének ellenőrzése szorosan összefügg a találmány műszaki jellegével.⁴³

A számítógépi programok az ezen megoldásokra jellemző műszaki karakter következtében egyértelműen egy műszaki területre esnek, és az sem okoz nehézséget, hogy az igénypontok műszaki jellemzőkkel kerüljenek leírásra, hiszen a szakterületen műszaki terminológiát alkalmaznak. Azonban ezen találmányoknak oly módon kell megoldaniuk egy műszaki problémát, hogy az túlmutasson a számítógép-architektúra műszaki jellegén, és így teljesüljön a műszaki jelleg követelménye. A műszaki jelleg vizsgálatakor a találmány szerinti megoldás egyes jellemzőit együttesen kell megítélni, és azok nem képezhetik különálló módon a vizsgálat tárgyát.⁴⁴ Ez azt jelenti, hogy műszaki és nem műszaki jellemzőket tartalmazó oltalmi kör vizsgálatakor az egyes jellemzőket ún. „teljességszemlélettel” kell vizsgálni, azaz a jellemzők együttes értelmezését követően kell műszaki jelleggel rendelkeznie a találmánynak. Teoretikusan ebből az is következhet, hogy akár egyetlen műszaki jellemző megléte is elégséges a műszaki jelleg meglétéhez.

A továbbiakban részletesen ismertetjük az ESZH számítógéppel megvalósított találmányok találmányfogalmával és műszaki jellegével kapcsolatban hozott döntéseit.

III.2. A Fellebbezési Tanácsok döntései a találmány fogalmának és egy találmány műszaki jellegének megítéléséről a számítógéppel megvalósított találmányok esetében

Az ESZH Fellebbezési Tanácsainak számítógéppel megvalósított találmányokkal kapcsolatos döntéseit négy időszakra oszthatjuk.⁴⁵ Az első ilyen időszak az 1980-as évektől az 1988-as IBM-döntésig⁴⁶ terjed, ebben az időszakban született döntések az ESZE 52. cikk 2. bekezdésének a számítógéppel megvalósított találmányokkal kapcsolatos korai értelmezését

³⁹ Uo. 83. cikk.

⁴⁰ ESZE VSZ 42. cikk 1. bekezdés a) pont.

⁴¹ Uo. 42. cikk 1. bekezdés c) pont.

⁴² Uo. 43. cikk 1. bekezdés.

⁴³ Robert Hart, Peter Holmes, John Reid: Study Contract ETD/99/B5-3000/E/106: The Economic Impact of Patentability of Computer Programs. Report to the European Commission, p. 12.

⁴⁴ Justine Pila: The Subject Matter of Intellectual Property. Oxford University Press, 2017. szeptember 14., p. 97–140. Elérhető: <https://academic.oup.com/book/12354>.

⁴⁵ Horváth Dusan: A számítógép programokba foglalt találmányok nemzetközi védelme. Iustum Aequum Salutare, 2009. 4. sz., p. 205–229. (A publikáció 2009-es megjelenéséig három időszakot különítettek el.)

⁴⁶ IBM/Computer-Related Invention T 115/85.

prezentálják. Az 1988-tól 1999-ig tartó második időszakban az ESZE 52. cikk 2. bekezdés „műszaki jellemzőjének” bizonytalan értelmezését próbálták orvosolni. Ebben az időszakban két teória versengett egymással, egyrészt az ún. „teljestartalom-megközelítés” („*whole content approach*”), ami a szabadalmi bejelentés tárgyát mint egészet veszi figyelembe a műszaki jellemző követelményének teljesítésénél, valamint az ún. „hozzájárulás-megközelítés” („*contribution approach*”), ami sokkal szigorúbb követelményeket állítva egy nem hagyományos eredményt ír elő ahhoz, hogy az adott találmány kivételt képezzen az 52. cikk 2. bekezdése alól.⁴⁷ A harmadik időszak, azaz 1999-től körülbelül 2019-ig tartó időszak a „teljestartalom-megközelítés” egységes alkalmazásához vezetett, így sokkal liberálisabban kezelve a számítógéppel megvalósított találmányokat. A negyedik időszak, amely megközelítőleg a 2019-es évtől, a COMVIK-döntésben foglaltak szélesebb körű alkalmazásával veszi kezdetét, a hagyományos számítógépi programokon túl más szoftveres megoldásokra is kiterjeszti a COMVIK-megközelítés alkalmazását.

III.2.1. Az első időszak döntései

Az ESZH egészen a nyolcvanas évek óta hoz döntéseket a számítógéppel megvalósított találmányokkal kapcsolatban, kifejezetten azok műszaki hozzájárulásának megítéléséről. Az alábbiakban a jogszabályok értelmezéséhez, adott esetben egyes joganyagok változásához kötődő jelentősebb döntéseket tekintjük végig.

A BoA 1986-os VICOM-ügyben⁴⁸ hozott döntésében kimondta, hogy egy számítógéppel megvalósított eljárás is rendelkezhet olyan műszaki jellemzőkkel, melyek következtében szabadalmaztatható eljárásnak tekinthető. A VICOM-ügy esetében a bejelentés tárgya egy olyan digitális képfeldolgozó eljárás volt, amely új matematikai algoritmus révén teszi lehetővé a számítógép korábban szükséges energiafelhasználásának csökkentését. A megoldás szabadalmaztatható, mivel a szabadalmi bejelentés az algoritmusra nem kizárólag e minőségében vonatkozik, még abban az esetben sem, ha az algoritmus biztosítja a találmány újdonságát. Továbbá, a találmány célja egy műszaki eljárás szabályozása, amely hatással van a hardver energiafogyasztására, azaz a számítógép műszaki részére is, így az eljárást ugyan számítógépi program (szoftver) hajtja végre, de az nem esik a „számítógépi program kizárólag e minőségében” kategóriába.⁴⁹ A bejelentés szerinti találmány szabadalmaztatható, mivel a technika állásához képest műszaki többlethatás révén valósul meg a digitális szűrés-feldolgozott képek minőségének javítása vagy helyreállítása.⁵⁰

⁴⁷ *Pila*: i. m. (31), p. 176.

⁴⁸ Computer-related invention/VICOM T 208/84.

⁴⁹ *Szilágyi József*: Találmány vagy nem találmány? Számítógép vonatkozású találmány: a VICOM döntés. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 104. év. 2. sz., 1999. április.

⁵⁰ *Daniel de Santiago Villagrán*: Software patent protection under the European Patent Convention. Master thesis in the International Business Law – University Helsinki, 2013., p. 63–65.

Az 1987-es Koch & Sterzel-döntés⁵¹ értelmében egy számítógépi program is lehet egy műszaki probléma megoldásához való eszköz. A bejelentés szerinti találmány tárgya egy olyan röntgenberendezés volt, amelyben egy számítógépi program számítja ki a röntgensugarak által elérendő terület optimális paramétereit. A találmány szerinti röntgenberendezés tartalmaz egy konvencionális számítógépet, amely végrehajtja a számítógépi program utasításait. A BoA véleménye szerint ha egy számítógépi program egy hagyományos számítógép – ami ekkor lényegében a röntgenberendezés részének tekinthető – működését úgy vezérli, hogy a számítógép műszaki viselkedését megváltoztatja, akkor a számítógépi program és a röntgenberendezés egységes találmánynak tekintve szabadalmaztatható találmánynak minősülhet a feltételek teljesülése esetén. A döntés értelmében a találmányok szabadalmazhatóságát ún. „teljességszemlélettel” kell megvizsgálni, így a műszaki és nem műszaki jellemzőket magukba foglaló megoldások is szabadalmazthatók, amennyiben a találmány műszaki eszközöket is használ a műszaki probléma megoldására. Ekkor további feltétel, hogy a nem műszaki jellemzőknek is hozzá kell járulniuk a műszaki hatás eléréséhez. A fenti döntésben a műszaki többlethatást a találmány mint egész teljesítette, így a bejelentés vizsgálatánál az anyagi jogi feltételek meglétét is a találmány egészére nézve kellett megítélni.

Az 1988-as IBM-döntés⁵² szerinti szabadalmi bejelentés tárgya egy szövegfeldolgozó rendszert működtető eljárás volt. A döntés értelmében egy berendezésben vagy rendszerben jelen lévő, egy vagy több állapot automatikus vizuális jelzése alapvetően műszaki problémának tekinthető. A megoldás magában foglalja egy számítógépi program és bizonyos, memóriában tárolt táblázatok használatát a megjelenítendő kifejezéseket felépítéséhez. A találmány szerinti megoldás egy számítógépi programnak mint olyannak tekinthető, így csak abban az esetben részesülhet szabadalomban, ha az ESZE 52. cikk 2. és 3. bekezdésének kivétele alá esik.⁵³ A döntés értelmében ugyan az alapötlet a számítógépi program és táblázatok alkalmazásával történő szöveg megjelenítésben rejlik, de a szabadalmi oltalmi igény azoknak az alkalmazására vonatkozik egy műszaki probléma megoldásához, ezért a találmány kivételt képez az ESZE 52. cikk 2. és 3. bekezdés alól, így szabadalmi oltalomban részesülhet.

III.2.2. A második időszak döntései

Az ESZH kilencvenes évek elején hozott döntései azt tükrözik, hogy közel sem volt egységes megítélés a számítógépi programok szabadalmazhatóságának feltételeiről.

⁵¹ X-Ray Apparatus/Koch & Sterzel T 26/86.

⁵² IBM/Computer-Related Invention T 115/85.

⁵³ *Reto M. Hilty, Christophe Geiger*: Patenting software? A judicial and socio-economic analysis. *International Review of Intellectual Property and Competition Law (IIC)*, 2005 6. sz., p. 619.

Az 1994-es General purpose management system/SOHEI-ügyben⁵⁴ a találmány tárgya egy számítógépi rendszer, amely különböző típusú, egymástól független menedzsment-rendszereket tartalmaz azok kombinálása céljából. Az ESZH azon a véleményen volt, hogy az 1. igénypont szerinti „egyszeri átviteli csúszka” („*single transfer slip*”) és „fájlkezelés” („*file management*”) jellemzők műszaki jellemzőknek tekinthetők, mivel az átviteli csúszka lehetővé teszi egy felhasználónak, hogy a kiadott utasítás tárolását követő fájlfrissítés után ne kelljen ismét beavatkoznia, hanem automatikusan a frissített adatok kerüljenek bevitelre. Az ESZH döntése értelmében műszaki jellemzőket tartalmazó találmány, amely egy szoftver által kerül végrehajtásra, nem zárható ki a szabadalmazható találmányok köréből az ESZE 52. cikk 2. bekezdésének c) pontja és 3. bekezdése értelmében, ha műszaki megfontolások („*technical considerations*”) szükségesek a találmány által megoldandó probléma megoldásához. Az ilyen műszaki megfontolások műszaki jelleget kölcsönöznek a találmánynak, mivel olyan műszaki problémát jelentenek, melyeket implicite műszaki jellemzőkkel kell megoldani. A döntés szerint továbbá a szabadalmazhatóságból való kizárás feloldását nem teheti semmissé a találmány egy olyan kiegészítő tulajdonsága, amely önmagában kizárt lenne a szabadalmazhatóságból. Jelen találmány szerinti menedzsmentrendszer egyes jellemzői „üzleti tevékenységnek” lennének tekinthetők, így kizárva a megoldást a szabadalmazható találmányok köréből, azonban a BoA az aktuális ítélkezési gyakorlat alapján kimondta, hogy szabadalmazható a jellemzők egy olyan egyvelege, amely a jellemzők csak egy részére tekintettel lenne kizárva a szabadalmazhatóságból az ESZE 52. cikk 2. és 3. bekezdés értelmében, ellentétben az ESZE 52. cikk 4. bekezdése szerinti kizárással, amely esetében egyetlen ilyen jellemző megléte is elegendő a szabadalmazhatóságból való kizáráshoz. A döntés azon túl, hogy nagyvonalúan kezeli a műszaki feltétel teljesülését, nem határolja be egyértelműen a szellemi tevékenységnek vagy üzleti eljárásnak minősülő találmányok értelmezését.

Hasonló döntés született az 1996-os Queuing system/PETTERSON-ügyben.⁵⁵ A jelen ügyszökhöz kapcsolódó találmány tárgya egy vásárlási rendszer, amely a vásárlók sorszámát határozza meg. A BoA véleménye szerint a rendszer műszaki jellegű, és gyakorlati alkalmazása a vásárlók kiszolgálása, így az ESZE 52. cikk 2. és 3. bekezdése alapján nincs kizárva a szabadalmazhatóságból. A döntésben kifejtették, hogy az 1. igénypont szerinti berendezés, *inter alia*, egy adott számítógépi program által működtetett hardvert tartalmaz. A hardver program által meghatározott kimeneti jele a rendszer információs egységének automatikus működtetésének vezérlésére szolgál, ezáltal megoldva a műszaki problémát. A nem műszaki jellemzőket tartalmazó találmányok – az ítélkezési gyakorlattal összhangban –, melyek elválaszthatatlan módon kapcsolódnak a számítógépi program által végrehajtott eljárás műszaki jellemzőihez, a „teljességszemléletre” tekintettel szabadalomban részesülhetnek.

⁵⁴ General purpose management system/SOHEI T 0769/92.

⁵⁵ Queuing system/PETTERSON T 1002/92.

Ezt követően az ESZH két precedensnek tekinthető döntést hozott, melyek szembe mentek a korábbi joggyakorlattal, és lehetővé tették a számítógépi programok nem csupán eljárásként vagy módszerként, hanem számítógépi programként történő szabadalmaztatását. Az 1998-ban született Computer program product/IBM-döntésben⁵⁶ az ESZH kimondta, hogy a számítógépi programtermék az ESZE 52. cikk 2. és 3. bekezdése értelmében nem zárható ki a szabadalmazhatóság alól, ha a számítógépen futtatva olyan további műszaki hatást vált ki, amely túlmutat a szoftver és hardver közötti „normál” fizikai interakción.⁵⁷ A döntésben az ESZE 27. és 29. szabályában megkövetelt „műszaki probléma” és „műszaki megoldás” követelménye alapján kimondták, hogy egy találmánynak műszaki jelleggel kell rendelkezni ahhoz, hogy szabadalmazható legyen. Ez lényegében azt jelenti, hogy a számítógépi program által adott utasítások, melyek fizikailag módosítják a hardvert, ugyan műszaki jellegűnek tekinthetők, de önmagukban nem használhatók fel a számítógépi programok műszaki jellegének megkülönböztető módon történő meghatározására. A további műszaki hatásnak a számítógépi program által adott utasítások hardver általi végrehajtásából kell fakadnia. Ebből az következik, – ami a későbbi joggyakorlat szempontjából is jelentős – hogy ezen szabadalmak esetén nem feltétlenül van szükség egy további műszaki szerkezetre vagy gépre a műszaki jelleg teljesítéséhez, az is elegendő, ha a számítógépi program hatására a számítógép belső működése éri el a megkövetelt műszaki hatást.⁵⁸ A döntésben utaltak továbbá a TRIPS-megállapodás 27. cikkére – lásd jelen dolgozat II.3. fejezetében – amely a BoA véleménye szerint ugyan nem alkalmazható közvetlenül az ESZE-re, azonban a céljaira tekintettel indokoltnak látta a figyelembevételét a szabadalmi jogok vonatkozásában. A TRIPS-megállapodás 27. cikk 1–3. bekezdése a technológiai területtől függetlenül nem zár ki egyetlen találmányt sem a szabadalmazhatóságból, így a számítógépi programokat sem.⁵⁹ A döntésben továbbá kimondták, hogy a TRIPS-megállapodás 10. cikke, amely a számítógépi programok szerzői jogi védelméről rendelkezik, és a 27. cikk nem ütközik egymással, mivel a számítógépi programokra vonatkozóan a jogi védelem két különböző eszközt biztosít, a szerzői jogot és a szabadalmi oltalmat, amelyek eltérő célokat szolgálnak.

Az ESZH az 1999-ban született Computer program product II/IBM-döntésben⁶⁰ is kimondta, hogy a TRIPS-megállapodást indokolt figyelembe venni, azonban a döntés kizárólag az ESZE rendelkezésein alapul. A döntésben kiemelték, hogy a bejelentés vizsgálata

⁵⁶ Computer program product/IBM T 1173/97.

⁵⁷ *Stefan V. Steinbrener*: Patentable subject matter under Article 52(2) and (3) EPC: a whitelist of positive cases from the EPO Boards of Appeal – Part 2. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 13. évf. 2. sz., 2018. február, p. 103–119. Elérhető: <https://academic.oup.com/jiplp/article/13/2/103/4222668>.

⁵⁸ *Sigrid Streckx, Julian Cockbain*: The Patentability of Computer Programs in Europe: An Improved Interpretation of Articles 52(2) and (3) of the European Patent Convention. *The Journal of World Intellectual Property*, 13. évf. 3. sz., 2010, p. 366–402.

⁵⁹ *Bernard Perbal*: Focus on the patentability of computer programs. *Journal of Cell Communication and Signaling*, 8. évf., 2014, p. 67–70. Elérhető: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12079-014-0223-0>.

⁶⁰ Computer program product II/IBM T 0935/97.

során alkalmazott GL rendelkezéseit csupán az ESZE értelmezéséhez alkalmazták, azonban azok nem kötelező érvényűek a BoA-ra nézve. Ez a döntés, az 1998-as IBM-döntéshez hasonlóan, olyan számítógépi programokat tekint szabadalmazhatónak, amelyek hatására a számítógép, azaz a hardver váltja ki a „további” műszaki hatást.

A fenti IBM-döntések értelmében amennyiben egy számítógépi program számítógépen futtatva, illetve abba betáplálva olyan műszaki hatást idéz elő, amely túlmutat a számítógép és a program közötti normál kapcsolaton, szabadalomban részesülhet.⁶¹ A döntések jelentősége, hogy szabadalmi oltalom szerezhető a számítógépi programokra *per se*, ha a számítógépen futtatott program műszaki többlethatást eredményez. Az ilyen típusú szabadalmak alapján szabadalombitorlást követ el az a személy, aki az oltalmazott számítógépi programot engedély nélkül használja, míg ezen megoldások csupán eljárásként való szabadalmaztatásával ezen cselekmény nem valósítaná meg a fenti jogsértést. A döntések összhangban vannak az amerikai és a japán joggyakorlattal, ami hozzájárulásnak tekinthető a szoftveres megoldások szabadalmazhatóságának nemzetközi harmonizációjához, azonban fontos szem előtt tartani, hogy az európai, illetve amerikai és japán jogrendszer nagymértékben eltér egymástól, hiszen csak az ESZE tartalmazza az 52. cikk 2. és 3. bekezdés szerinti szabadalmazhatóságból való kizárásokat.

III.2.3. A harmadik időszak döntései

A jogeseti döntések harmadik időszakát az ESZH „ügyfélbarát”, jelentősen megengedőbb hozzáállása jellemzi. Ezen döntéseknél az ESZH igyekezett feloldani a korábbi időszak döntéseiből fakadó jogbizonytalanságot, így közelítve egy egységes állásfoglalás kialakításához.

A joggyakorlat alakulása szempontjából jelentős a 2000-ben hozott Controlling pension benefits system/PBS PARTNERSHIP-döntés.⁶² A döntésben a BoA más módon értelmezte az ESZE 52. cikk 1. bekezdését, mivel véleménye szerint egy olyan igénypont, amely nem műszaki jellemzők mellett tartalmaz legalább egy műszaki jellemzőt is, nem zárható ki a szabadalmazhatóságból. A bejelentés szerinti találmány esetén az 52. cikk 1. bekezdésének műszaki jellemzője annak ellenére teljesül, hogy a számítógépes rendszer gazdasági célra kerül alkalmazásra. Lényegében ezen döntéssel kimondták, hogy nem feltétlenül van szükség egy műszaki eszköz által teljesített műszaki többlethatásra, mivel egy számítógépes rendszer meglete is teljesítheti a műszaki jellemző kritériumát. A feltalálói tevékenység vizsgálatánál a műszaki hozzájárulás kérdése ismét felmerült, ahol azt vizsgálták, hogy a megoldandó probléma vagy a megoldás módja műszaki jelleggel rendelkezik-e. A bejelentés tárgya szerinti találmány ezért végül nem részesült szabadalomban az ESZE 56. cikke

⁶¹ *David Bainbridge*: Court of Appeal Parts Company with the EPO on Software Patents. Computer Law & Security Review, 23. évf. 2. sz., 2007, p. 199–204. Elérhető: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0267364907000027#fn14>.

⁶² Controlling pension benefits system/PBS PARTNERSHIP T 0931/95.

alapján, mivel egy számítógépes rendszer alkalmazása egy nem műszaki jellegű probléma megoldására nem teljesíti ezt a feltételt.

A 2002-es Two identities/COMVIK-döntésnek⁶³ mai napig különösen nagy jelentősége van a számítógéppel megvalósított találmányok feltalálói tevékenységének követelményének vizsgálatakor. A fenti döntés szerinti találmány tárgya egy digitális mobiltelefonos rendszer, amely nem részesült szabadalmi oltalomban, mivel nem teljesítette a feltalálói tevékenység kritériumát. A döntés értelmében egy műszaki és nem műszaki jellemzők keverékével rendelkező találmánynál, amely műszaki jellegű a találmány egészét tekintve, a feltalálói tevékenység kritériumának vizsgálatánál mindazon jellemzőket figyelembe kell venni, melyek hozzájárulnak a műszaki jelleghez, azonban azon jellemzők, amik a műszaki jelleghez nem járulnak hozzá, nem vehetők figyelembe a feltalálói tevékenység tekintetében.⁶⁴ A döntésben azt is rögzítették, hogy a megoldandó műszaki probléma megfogalmazása nem tartalmazhat céllal történő jellemzést vagy a megoldás részleges előrejelzését, amelyhez a szakember a problémamegoldás alapján, csak utólagos éleslátással juthatott volna el. Azonban a BoA azon a véleményen volt, hogy bizonyos jellemzők igénypontokban történő szerepeltetése még nem zárja ki automatikusan azok megjelenését a probléma megfogalmazásakor. Ha az igénypontokban nem műszaki cél elérése jelenik meg a probléma megfogalmazásánál, ezen jellemzők jogosan használhatók, kiváltképpen, ha az a megoldandó műszaki probléma keretének részeként egyfajta teljesítendő korlátot állít fel.

Az ESZH a 2004-es Auktionsverfahren/HITACHI-ügyben⁶⁵ – hivatkozva a korábbi PBS PARTNERSHIP-döntésre – hasonló következtetésre jutott a műszaki hozzájárulás vizsgálatával kapcsolatban. A bejelentés szerinti találmány tárgya egy automatikus aukciós eljárás, amely egy számítógépes hálózat segítségével kerül végrehajtásra. A találmány nem részesült szabadalomban, mivel nem teljesítette az ESZE 56. cikk szerinti feltalálói tevékenység feltételét, azonban az ESZE 52. cikk 1. bekezdése szerinti műszaki jelleg teljesült a szerverszámítógép, kliensszámítógépek és hálózat műszaki jellemzők igényponti alkalmazásával.

A 2012-es Classification method/COMPTTEL-ügyben⁶⁶ hozott döntés követi a COMVIK-ügyben tett megállapításokat. A találmány tárgya egy adatok osztályozására szolgáló eljárás, számítógépi programtermék és rendszer. Az ESZH a feltalálói tevékenység kritériumával összefüggésben megvizsgálta a kapcsolatot az ESZE 52. cikk 1–3. bekezdés és az 56. cikk között, és megállapította, hogy a találmánynak először teljesítenie kell a műszaki jelleg követelményét ahhoz, hogy az ESZE 56. cikk alapján vizsgálható legyen. A döntés értelmében a bejelentés szerinti találmány nem teljesíti a feltalálói tevékenység feltételét, mivel a

⁶³ Two identities/COMVIK T 0641/00.

⁶⁴ A. Kennington: A Review of the “Problem and Solution” Approach to Inventive Step under Article 56 EPC. epi Information, 2022. április. Elérhető: <http://cuts2.com/VWhPI>.

⁶⁵ Auktionsverfahren/HITACHI T 0258/03.

⁶⁶ Classification method/COMPTTEL T 1784/06.

találmány műszaki jellegéhez hozzájáruló műszaki jellemzők nem felelnek meg a feltalálói tevékenység követelményének.

A 2000-es években hozott PBS PARTNERSHIP- és HITACHI-döntésből látható, hogy az ESZH számítógépi programtermékekkel kapcsolatos joggyakorlata az IBM-döntésekben alkalmazottaktól eltérő irányt vett, mivel a döntésekből arra lehet következtetni, hogy egy számítógép alkalmazása is elegendő az 52. cikk 1. bekezdése szerinti műszaki jelleg kritériumának teljesítéséhez. Az 52. cikk 1. bekezdés szerinti műszaki jelleg feltétele valóban teljesülhet egy számítógép alkalmazásával, de a műszakiság kritériumának – ahogy az a COMVIK-döntésből is kitűnik – az 56. cikk szerinti feltalálói tevékenység vizsgálatánál van valódi jelentősége, hiszen egy számítógépi program alkalmazása önmagában nem elegendő ennek a feltételnek a teljesítéséhez. Ebben az esetben a probléma megoldásának műszaki szempontból szakember számára nem nyilvánvaló módon kell történnie, és azt az igénypontokban is ilyen módon kell specifikálni.

III.2.4. A negyedik időszak döntései

A negyedik időszak kezdete a COMVIK-döntés széles körű kiterjesztésétől számítható. Ilyen döntések már 2019-ben is születtek, de egyértelmű megjelenésük a 2021-es G1/19⁶⁷ döntésre vezethető vissza. A 2021-es döntést megelőző ügyeket is figyelembe véve a negyedik időszak kezdetének 2019-et tekinthetjük.

A 2019-es Data consistency management/ACCENTURE GLOBAL SERVICES-döntésben⁶⁸ egy adatkonzisztencia-kezelő rendszer szabadalmazhatóságát vizsgálták. A találmány célja, hogy számítási felhő alkalmazásával automatikusan skálázzon azon alkalmazásoknál, melyek adatsorként relációs adatbázisokra támaszkodnak tranzakciós támogatás céljából, hogy ezáltal biztosítsák az adatkonzisztenciát. Az adatkonzisztencia az adatbázisokban és azoknak az adatállományaikban alkalmazott adatstruktúrákra vonatkozó szabályok egységességének mértékét hivatott meghatározni. A döntésben hivatkoznak a GL II. 3.6. cikkére, amelynek értelmében egy számítógépi program jellemzői akkor járulnak hozzá a találmány műszaki jellegéhez, ha azok további műszaki hatást tudnak kiváltani, vagy további műszaki megfontolásokkal járnak. A találmány szerinti adatkonzisztencia-szintek elérése „emberi követelmény” („*human requirement*”), mivel az adatkonzisztencia a követelményspecifikáció része, és a különböző végrehajtási idők elérése valamennyi számítógépi program kódolásánál jelentkező kritérium. A döntésben kiemelik, hogy a matematikát nem műszaki területen alkalmazó eljárások az ESZE 52. cikk 1. bekezdése értelmében ki vannak zárva a szabadalmazhatóságból, azonban egy találmány azon matematikai jellemzőjét, amely hozzájárul egy műszaki probléma megoldásához, nem lehet figyelmen kívül hagyni a feltalálói

⁶⁷ Pedestrian simulation/CONNOR T 0489/14 vagy G0001/19.

⁶⁸ Data consistency management/ACCENTURE GLOBAL SERVICES T 1924/17.

tevékenység vizsgálatánál. Az ESZE 52. cikk 2. bekezdés a) pontja és a 3. bekezdés rendelkezése a „matematikai módszer mint olyan” („*mathematical methods as such*”) szabadalmazhatóságból való kizárásáról összhangban áll azzal a céllal, hogy egy műszaki probléma megoldására alkalmazandó matematikai módszer szabadalmazható legyen. A döntésben utalnak továbbá azon számítógéppel megvalósított találmányokra is, melyek egyaránt tartalmaznak műszaki és nem műszaki jellemzőket, melyek esetében csak azokat a jellemzőket kell figyelembe venni, melyek hozzájárulnak a műszaki jelleg teljesítéséhez. Az BoA azon a véleményen volt, hogy a bejelentés szerinti találmány ennek nem felel meg, és nem teljesíti a feltalálói tevékenység követelményét, így szabadalmi oltalomban sem részesülhet.

Az EBA 2021-es Pedestrian simulation/CONNOR-döntése kimondta, hogy a COMVIK-döntés⁶⁹ a számítógéppel megvalósított szimulációk értékelésénél is alkalmazható. Az EBA által vizsgált bejelentés tárgya egy gyalogosok mozgásának adott környezetben való modellezésére és szimulálására szolgáló számítógépes rendszer volt, melynek az újdonsága abban áll, hogy az egyes gyalogosokat individuumként kezelve figyelembe veszi az emberi viselkedést. A bejelentést visszautasították a vizsgálata során arra hivatkozva, hogy a találmány műszaki jellegéhez kizárólag egy számítógép alkalmazása járul hozzá. Az EBA eljárása során a COMVIK-megközelítést alkalmazta a találmány értékelésénél, amelynek értelmében ha egy találmány műszaki és nem műszaki jellemzők keverékével jellemezhető, a feltalálói tevékenységhez kapcsolódó műszaki jelleg feltételét a találmány oltalmi körének egészére tekintettel kell vizsgálni.⁷⁰ Lényegében a számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmazhatóságának vizsgálatánál azt az elvet kell általánosnak tekinteni, hogy egy műszaki probléma nem nyilvánvaló módon történő műszaki megoldása teljesíti a fenti feltételt. Az EBA azon a véleményen volt, hogy a nem műszaki jellemzők is hozzájárulhatnak a feltalálói tevékenység kritériumának teljesítéséhez, ha a számítógépes szimuláció műszaki alkalmazását adják. A legfontosabb szempont a vizsgálat során, hogy a teljes oltalmi körre nézve mekkora a hozzájárulása az adott jellemzőnek a találmány műszaki jellegének meglétéhez. A fenti megállapítás azt jelenti, hogy egy számítógépes szimuláció *per se* is képes biztosítani a műszaki jelleg teljesülését, azonban ez nem automatikusan következik be egy-egy szimuláció alkalmazásával, mivel az egyes találmányoknál külön-külön kell megítélni a számítógépes szimulációból adódó műszakiságon túlmutató műszaki hatást.

A BoA 2023-as Automated script grading v. University of Cambridge-döntésében⁷¹ elutasította a szkriptek, azaz szöveges fájlok automatikus osztályozására szolgáló számítógéppel megvalósított találmányt, mivel nem tekintették megalapozottnak a feltalálói tevékenység meglétét. A fenti ügyben a G1/19 döntésben levont következtetéseket tekintették irányadó-

⁶⁹ Lásd III.2.3. bekezdés.

⁷⁰ Oliver Baldus: Decision G1/19 and the Messy Misconception of the COMVIK Approach. GRUR International, 70. évf. 10. sz., 2021. október, p. 957–962. Elérhető: <https://academic.oup.com/grurint/article/70/10/957/6317564>.

⁷¹ Automated script grading v. University of Cambridge T 0761/20.

nak, és kimondták, hogy a G1/19 döntés ugyan számítógépes szimulációkkal kapcsolatos, azonban a döntésben levont következtetések a számítógéppel megvalósított eljárásoknál is alkalmazhatók. A BoA fenti, 2023-as döntésében megerősítette azt a G1/19 döntésben meghatározott követelményt, miszerint egy számítógéppel megvalósított találmánynak műszaki célt kell teljesítenie. A döntésben ismét rögzítették, hogy egy számítógéppel megvalósított eljárás kimenete, bemenete vagy magának az eljárásnak a végrehajtása is rendelkezhet műszaki hatással, és így alkalmas lehet egy műszaki probléma megoldására; továbbá egy számítógépes program rendeltetésszerű használata is megalapozhatja a műszaki hatást. A döntésben kimondták azt is, hogy a műszaki hatás meglétéhez nem feltétlenül szükséges közvetlen kapcsolat a fizikai valósággal, de legalább közvetett kapcsolatra van szükség egy számítógépes rendszeren vagy hálózaton belül, vagy egy külső számítógéppel. Ezt a kapcsolatot a találmány rendeltetésszerű felhasználása vagy célja közvetítheti.

A fenti döntéseknél egyaránt a COMVIK-megközelítést alkalmazták a találmány műszakiságának vizsgálatánál annak ellenére, hogy egyik esetben sem klasszikus számítógépi programtermékekre igényeltek szabadalmi oltalmat. A 4. időszak döntései követték a korábbi ítélkezési gyakorlatot, azaz nyitva hagyták a „műszaki” kifejezés pontos definiálását, és csak arra vonatkozóan adta támpontot, hogy mi tekinthető műszakinak egy számítógéppel megvalósított találmány esetén. A 2021-es G1/19 döntés különösen jelentős, mivel egyrészt meghatározásra került, hogy egy számítógéppel megvalósított szimulációt tartalmazó bejelentés vizsgálatánál is ugyanazokat a kritériumokat kell számba venni, mint egy átlagos számítógéppel megvalósított találmánynál, ezzel kiterjesztve a COMVIK-megközelítés alkalmazásának lehetőségét. A döntés további jelentősége, hogy a kritériumok esetről-esetre történő vizsgálatával nyitva hagyta a lehetőséget a jövőben kifejlesztendő számítógépes megoldások szabadalmaztatására.⁷²

IV. A SZÁMÍTÓGÉPPEL MEGVALÓSÍTOTT TALÁLMÁNYOKHOZ KAPCSOLÓDÓ EGYES MEGOLDÁSOK SZABADALMAZHATÓSÁGÁNAK MEGÍTÉLÉSE

Mind az európai, mind a magyar törvényi szabályozás értelmében a számítógéppel megvalósított találmányok, valamint az azokhoz műszaki szempontból szorosan kapcsolódó, azonban eltérő találmányi kategóriába sorolt matematikai módszerek és felhasználói felületek *per se* nem részesülhetnek szabadalomban. Ezen kizárt találmányi kör ugyan önmagában szabadalmi oltalommal nem védhető, azonban bizonyos kritériumok teljesítése esetén mégis lehetőség nyílik ezen műszaki megoldások szabadalmi oltalmának megszerzésére. Az alábbiakban az ESZH felülvizsgált iránymutatása kerül részletes bemutatásra – a GL feje-

⁷² Timo Minssen, Mateo Aboy: The Patentability of Computer-Implemented Simulations and Implications for Computer-Implemented Inventions (CIIs). *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 16. évf. 7. sz., 2021, p. 633–635. Elérhető: <https://academic.oup.com/jiplp/article/16/7/633/6307158>.

zeteinek elrendezését követve – a számítógéppel megvalósított találmányok és az azokhoz szorosan kapcsolódó matematikai módszerek és felhasználói felületek esetében.

IV.1. Matematikai módszerek szabadalmazhatósága

Ahogy a korábbiakban már meghatározásra került, a tisztán absztrakt matematikai módszerek a jogszabály értelmében – mind az európai, mind a hazai szabályozás alapján – nem szabadalmazhatók, azonban a kizárás azokra csak annyiban vonatkozik, ha az igénypontok csak a tisztán absztrakt matematikai módszerekre vonatkoznak. Amennyiben az igénypontok műszaki eszközöket vagy berendezést alkalmazó matematikai módszerre vonatkoznak, a találmány tárgya műszaki jelleggel rendelkezhet, így a matematikai módszerekre vonatkozó kizárás nem alkalmazható, tehát a megoldás szabadalomban részesülhet.

A matematikai módszerekre vonatkozó szabályozás egyes konkrét találmányokra vonatkozó alkalmazása a területen jártas szakemberek és vizsgálók számára sem mindig egyszerű feladat, így az ESZH 2018-ban és 2022-ben teljesen átdolgozta a GL egyes iránymutatásait,⁷³ különösen a mesterséges intelligenciára, gépi tanulásra, szimulációkra, tervezési folyamatokra („*design processes*”) és modellekre vonatkozóan. A GL módosításait elsősorban a ESZH Fellebezési Tanácsainak T 1227/05,⁷⁴ T 1358/09⁷⁵ és T 0489/14 sz. döntése alapozta meg, mely utóbbi döntés a III.2.4. alfejezetben már részletesen ismertetésre került; másodszorban pedig más kevésbé jelentős, jellemzően a jelentős döntések logikáját követő és azt megerősítő döntések tartalma alakította ki. A GL fentiek szerint módosított iránymutatása alapján az ESZH meghatározta mindazon feltételeket, melyeknél a matematikai módszerek jellemzőit „műszakinak” kell tekinteni, így hozzájárulva a feltalálói tevékenység kritériumának megalapozottságához. Ahogy az a II.2. fejezetben már említésre került, a GL tartalma nem kötelező sem az ESZH, sem más nemzeti hivatalok eljárása és nemzeti bíróságok gyakorlata során, azonban a következetes és egységes döntések iránt mutatkozó igényeknek megfelelően egyre általánosabb tendencia mutatkozik azok gyakorlatban történő alkalmazására. Ere példa a Német Szövetségi Bíróság (*Bundesgerichtshof*, a továbbiakban: BGH) egyik 2015. évi döntése, mely a későbbiek során bemutatásra kerül.⁷⁶

A felülvizsgált és módosított GL értelmében a matematikai módszerek jellemzői akkor tudnak hozzájárulni a találmány tárgyának műszaki jellegéhez, amennyiben ezen jellemzők az igénypontokkal összefüggésben megfelelnek az alábbi kritériumok valamelyikének: a jellemzők egy műszaki célt szolgálnak valamely műszaki területen való alkalmazásukkal, és/

⁷³ D. Hermann: The Patenting of Mathematical Methods at the EPO – New EPO Guidelines for Examination. epi Information, 2019. június. Elérhető: <https://information.patentepi.org/issue-2-2019/the-patenting-of-mathematical-methods-at-the-epo.html>.

⁷⁴ Circuit simulation I/Infineon Technologies T 1227/05.

⁷⁵ Classification/BDGB ENTERPRISE SOFTWARE T 1358/09.

⁷⁶ BGH, 30.06.2015 – X ZB 1/15. Elérhető: <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=71781&pos=0&anz=1>.

vagy a jellemzők egy konkrét műszaki megvalósításhoz kerülnek adaptálásra.⁷⁷ A matematikai módszereket tartalmazó találmányok műszaki jellegét biztosító fenti kritériumok ezen fejezetben említett jelentős döntések alapján kerülnek részletes bemutatásra.

IV.1.1. A műszaki cél vagy alkalmazás kritériuma

A műszaki cél vagy alkalmazás ugyan a matematikai módszerek jellemzőinek műszaki jellegét biztosíthatja, azonban a GL-ben⁷⁸ foglaltak alapján ez csak annyiban lehetséges, ha az egy speciális műszaki célt szolgál. Továbbá, a feltétel teljesítéséhez arra is szükség van, hogy az igénypontok, explicite vagy implicite módon, egy speciálisan meghatározott műszaki célra korlátozódjanak. Ez a feltétel összhangban áll az ESZH azon általános felfogásával, hogy egy műszaki hatásnak objektív módon kell ok-okozati összefüggésben állnia az igényponti jellemzőkkel.⁷⁹

Ezen kritérium gyakorlati megvalósításának lehetőségét mutatja be a T 1227/05 döntés. Az alapjául szolgáló szabadalmi bejelentés tárgya egy áramkör teljesítményének szimulálása vagy modellezése 1/f zaj hatására. Az 1/f zajtípus teljesítménysűrűség-spektruma fordítottan arányos a frekvenciával, amely sok területen, köztük a félvezetők fluktuációjánál is megfigyelhető.⁸⁰ A bejelentés tárgya szerinti megoldás azon az elképzelésen alapul, hogy az 1/f zaj megfelelő véletlenszámok betáplálásával szimulálható egy áramköri modellben. A vizsgálati osztály döntésében elutasította a szabadalmi bejelentést azon az alapon, hogy az 1. igénypont szerinti szimulációs eljárás szellemi tevékenységnek vagy matematikai módszernek „mint olyannak” minősül, ezért az ESZE 52. cikk 2. bekezdése alapján ki van zárva a szabadalmazható találmányok köréből. A döntés ellen fellebbezés nyújtottak be, amely eljárás során a Fellebbezési Tanács kijelentette, hogy az eljárás számítógéppel történő megvalósításának kivitelezésével a találmány teljesíti az ESZE 52. cikk 2. és 3. bekezdésének követelményét, így nincs kizárva a szabadalmazható megoldások köréből, azonban a feltalálói tevékenység vizsgálata során csak azokat a jellemzőket lehet figyelembe venni, melyek hozzájárulnak a szimulációs eljárás műszaki jellegéhez. Különösen a független 1. igénypontban szereplő matematikai képleteket kell alaposan megvizsgálni olyan szempontból, hogy azok hozzájárulnak-e a műszaki jelleg teljesítéséhez.

⁷⁷ Olli-Pekka Piirila: Patentability of mathematical modelling and simulation methods. Rakenteiden Mekaniikka (Journal of Structural Mechanics), 52. évf. 2. sz., 2019, p. 114–124.

⁷⁸ ESZH GL, G-II. fejezet, 3.3. „Mathematical methods” szakasz. Elérhető: https://www.epo.org/law-practice/legal-texts/html/guidelines/e/g_ii_3_3.htm.

⁷⁹ ESZH GL, G-II. fejezet, 3.3.2 és 3.7 szakaszok. Elérhető: https://www.epo.org/law-practice/legal-texts/html/guidelines/e/g_ii_3_3_2.htm.

⁸⁰ Mingesz Róbert: Az 1/f zaj időbeli szerkezete és a zajanalízis alkalmazásai. Doktori értekezés, Szeged, 2008. Elérhető: <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1552/1/MingeszRobert-PHD.pdf>.

Röviden szót kell ejteni az 1. igénypont⁸¹ megfogalmazásáról, hogy vizsgálható legyen a műszaki jelleg meglétének kérdése. Az 1. igénypont tárgya egy számítógép által végrehajtott módszer, amely egy $1/f$ zajnak kitett elektronikus áramkör teljesítményének numerikus szimulációjára szolgál, ahol az $1/f$ zaj az elektronikus áramköröknél megfigyelhető legjellemzőbb zajtípus. Az igénypontban egyrészt meghatározásra került [az (a)–(c) igényponti jellemzőkkel] egy numerikus szimulációban alkalmazott matematikai modell, amely magában foglal egy y zajvektort, azaz olyan véletlenszámokat, melyek valós $1/f$ zajra jellemző statisztikai tulajdonságokkal rendelkeznek, így számítások szintjén megfeleltethetők az $1/f$ zajnak. Az igénypont másrészt tartalmaz egy matematikai algoritmust [a (d1)–(d3) lépések szerinti igényponti jellemző], amelynek célja az y zajvektornak megfeleltethető véletlenszámok generálása. A szabadalmi bejelentés leírása szerint ez a matematikai algoritmus különösen előnyös ezen szimulációhoz szükséges véletlenszámok generálására a számítási idő és tárolási kapacitás szempontjából.

A tanács döntésében kimondta, hogy a műszaki szempontú előny nem ismerhető el pusztán azon az alapon, hogy az igénypont szerinti módszer gyorsabban fut le, azaz az erőforrások szempontjából hatékonyabb szimulációt valósít meg, mint egy hagyományos referenciamódszer, mivel a sebesség, azaz hatékonyságalapú összehasonlítás nem lehet megfelelő kritérium a műszaki és nem műszaki eljárási lépések egymástól való megkülönböztetésére. A tanács szerint egy eljárási lépés csak akkor járulhat hozzá egy adott eljárás műszaki jellegéhez, ha az az eljárás megfelelően meghatározott műszaki célját szolgálja.

Azonban a tanács azt is megjegyezte, hogy a tárgy szerinti eljárás célja, nevezetesen egy $1/f$ zajnak kitett áramkör szimulációja, egy megfelelően meghatározott műszaki célnak tekinthető számítógéppel megvalósított eljárás esetében, feltéve, hogy az eljárás erre a műszaki célra korlátozódik. A bejelentés leírásában meghatározott fizikai és matematikai levezetések alapján az igénypontok szerinti eljárási lépések révén generált véletlenszámok valóban egy $1/f$ zajt vezetnek be az áramkör szimulációjához, így az eljárási igénypontok, a pusztán célhoz kötöttségen túl, funkcionálisan valóban egy zajjal terhelt áramkör numerikus szimu-

⁸¹ Az 1. igénypont eredeti, angol nyelvű megfogalmazása:

„A computer-implemented method for the numerical simulation of (the performance of) an electronic circuit subject to $1/f$ noise, wherein:

(a) the circuit is described by a model featuring input channels, noise input channels and output channels;

(b) the performance of the input channels and the output channels is described by a system of stochastic differential equations;

(c) an output vector is calculated for an input vector present on the input channels and for a noise vector y of $1/f$ -distributed random numbers present on the noise input channels; and

(d) the noise vector y is generated by the following steps:

(d1) setting the number n of random numbers to be generated;

(d2) generating a vector x of length n of Gaussian-distributed random numbers;

(d3) generating the vector y by multiplying the vector x with a matrix L defined according to equation E1*.”

lációjára korlátozódnak. Továbbá az 1. igénypont szerinti matematikai algoritmus [lásd a (d1)–(d3) eljárási lépéseket] végrehajtásához kevesebb számítógépes erőforrásra van szükség más ismert algoritmusokhoz képest, ami az igényelt műszaki célhoz szükséges számítógépes erőforrások csökkentését eredményezi, azaz egy műszaki hatást ér el. Amennyiben az igénypont nem korlátozódná az 1/f zajnak kitett áramkör szimulációjára, úgy az igénypont szerinti algoritmust nem lehetne úgy tekinteni, hogy az bármiféle műszaki célt szolgál, így a találmány műszaki jellegéhez sem tudna hozzájárulni. Lényegében ez azt jelenti, hogy egy matematikai algoritmus *per se* nem alapozhatja meg a műszaki jelleg kritériumát.⁸² A tanács döntésében továbbá olyan fontos megállapítások kerültek rögzítésre, miszerint a szimulációs szoftverekkel kapcsolatban általánosan alkalmazhatók a matematikai módszerek szabadalmaztatására vonatkozó szabályok.

Összefoglalva, a fenti döntés és a GL alapján, amely a matematikai módszerekkel kapcsolatos jellemzőkhöz való műszaki célt biztosító műszaki alkalmazások több példáját is felsorolja, a matematikai módszerre irányuló eljárási igénypontoknak megfelelően meghatározott műszaki célt kell tartalmazniuk, és a matematikai módszert funkcionálisan erre a célra kell korlátozniuk. A műszaki célra való korlátozás révén a matematikai módszerrel kapcsolatos jellemzők hozzájárulnak a találmány tárgyának műszaki jellegéhez, és vizsgálható jellemzőkké válnak a feltalálói tevékenység értékelése szempontjából.

IV.1.2. A műszaki megvalósítás kritériuma

A GL iránymutatása alapján a matematikai módszerek műszaki jellemzőjét a fentiek helyett vagy mellett az is biztosíthatja, ha az igénypontok a matematikai módszer egy konkrét műszaki megvalósítására irányulnak, és a matematikai módszer különösen alkalmas erre a megvalósításra, mivel kialakítását a számítógép belső működésével kapcsolatos műszaki megfontolások motiválják.⁸³ A GL ezen módosítása a 2014. évi T 1358/09 sz. döntésen alapul.

A GL ezen módosítása kapcsán érdemes szót ejteni a tanács 2012. évi T 1316/09⁸⁴ sz. döntéséről, amelyben a bejelentés szerinti találmány tárgya szöveges dokumentumok számítógéppel történő osztályozására vonatkozik. Az igénypont szerinti eljárás először egy „osztályozási modellt” épít fel, majd a dokumentumokat ezen osztályozási modell segítségével osztályozza. Az osztályozási modellt olyan dokumentumok egy halmaza alapján építi fel, amelyek előzetesen több, előre meghatározott osztályba lettek sorolva. Az osztályozási modell felépítése után egy nem osztályozott dokumentum úgy kerül osztályozásra, hogy az vektorként van ábrázolva ugyanabban a vektortérben, és meghatározásra kerül az az altér is,

⁸² Michele Baccelli: Advanced Software and Patents: A Patentability Balance for Fostering Technology. Conference paper – IFIP International Conference on Human Choice and Computers. HCC 2020: Human-Centric Computing in a Data-Driven Society, p. 64–76.

⁸³ Hermann: i. m. (73).

⁸⁴ Automated suggestion of responses based on a categorization of messages T 1316/09.

amelyhez a vektor tartozik. A dokumentum ezután ennek az altérnek megfelelő osztályba lesz besorolva.

A tanács véleménye szerint a szöveges dokumentumok osztályozása kétségtelenül hasznos, azonban ez nem minősül műszaki célnak. A szöveges dokumentumok tartalom alapján történő osztályba sorolása nem tekinthető műszaki kérdésnek, valamint a T 1316/09 sz. döntésben foglaltak szerint a szövegek osztályozásának módszerei *per se* nem eredményeznek releváns műszaki hatást, és nem teljesítik a feltalálói tevékenység kritériumát.⁸⁵

A döntés értelmében egy algoritmus nem minden hatékonysággal összefüggő aspektusa lényegtelen annak a kérdésnek a megítélése szempontjából, hogy az algoritmus műszaki hozzájárulást biztosít-e. Ez a megállapítás azért fontos, mert a döntésnek ez a szakasza pontosítja a T 1227/05 sz. döntésben⁸⁶ tett megállapításokat. Ha egy algoritmus azért alkalmas arra, hogy számítógépen kerüljön végrehajtásra, mert az algoritmus megtervezését a számítógép belső működésével kapcsolatos műszaki megfontolások motiválták, akkor műszaki hozzájárulást biztosít a találmány megvalósításához. Az ilyen műszaki megfontolásoknak azonban túl kell lépniük azon, hogy pusztán egy számítógépen futtatható algoritmust biztosítsanak egy eljárás végrehajtására.

Jelen ügyben, azaz a T 1358/09 sz. döntésben a tanács úgy találta, hogy ilyen műszaki megfontolások nem állnak fenn. Véleménye szerint az igénypont szerinti algoritmus nem lép túl a dokumentumok osztályozási feladatának egy bizonyos matematikai megfogalmazásán.

A hasonló matematikai módszerekre épülő megoldások szempontjából kifejezetten fontos a tanács azon megállapítása, amely szerint a determinisztikus algoritmusok sajátos tulajdonsága, hogy megbízható és objektív eredményeket szolgáltatnak, azonban az, hogy az algoritmus reprodukálható eredményekhez vezet, nem feleltethető meg azzal, hogy műszaki hozzájárulást is biztosít. A tanács azon a véleményen volt, hogy a jelen szabadalmi bejelentés szerinti igénypontok egyetlen megvalósítási jellemzője az, hogy a módszer „számítógépesített” („*computerized*”), és a szöveges dokumentumok „digitálisan kerülnek bemutatásra egy számítógépen” („*digitally represented in a computer*”), ami a matematikai algoritmusok tekintetében nyilvánvaló.

A T 1358/09 döntésben tett megállapításokat több további döntés is támogatott, például a T 2418/12⁸⁷ sz. és a T 0022/12⁸⁸ sz., amely döntésekben a fenti követelmény úgy került megfogalmazásra, hogy ha egy algoritmus tervezését a számítógép belső működésével kapcsolatos probléma motiválta, például, ha azt egy adott számítógép-architektúrához igazították, akkor az műszaki jellegűnek tekinthető.

⁸⁵ Text classification: non-technical (Bardehle pagenberg). Elérhető: <http://cuts2.com/nkQmq>.

⁸⁶ Simulation methods serving an adequately defined technical purpose: technical (Bardehle pagenberg). Elérhető: <http://cuts2.com/qSZsK>.

⁸⁷ Related-term suggestion/MICROSOFT TECHNOLOGY LICENSING T 2418/12.

⁸⁸ Spam classification/MICROSOFT T 0012/22.

Összességében úgy tűnik, hogy a „műszaki megvalósítás” követelményét nehezebb megvalósítani, mivel az algoritmusok műszaki előnyei magában a programkódban testesülnek meg, amelyet általában valamennyi számítógép ugyanolyan módon tud végrehajtani. Ez lehet az oka annak is, hogy a GL csupán egyetlen példát mutat be a fenti követelmény kapcsán, nevezetesen egy polinomredukciós algoritmust.⁸⁹

IV.1.3. A Német Szövetségi Bíróság ítélkezési gyakorlata

Az ESZH Fellebbezési Tanácsainak döntései alapján kialakult fenti tendencia úgy tűnik, összhangban van a németországi BGH matematikai módszerekkel kapcsolatos X ZB 1/15 sz. döntésével.⁹⁰

A BGH ezen döntése egy német szabadalmi bejelentés elutasítására vonatkozik, amely független igénypontjának tárgya egy repülőgép állapotának meghatározására szolgáló módszer, ahol egy repülőgép állapota a repülőgép sebességét és helyzetét jelentheti. A független igénypont továbbá számos matematikai műveletet határozott meg, beleértve a repülőgép állapotára vonatkozó mért értékek meghatározását és a mért értékeknek egy meghatározott módon történő feldolgozását egy Kálmán-szűrő segítségével a repülőgép állapotának becslése céljából. A Kálmán-szűrő egy olyan algoritmus, amely mozgó, változó rendszerek állapotáról sorozatos mérések alkalmazásával ad optimális becslést, miközben figyelembe veszi az állapotméréseket és a zavaró tényezőket, például zajokat.⁹¹ A találmány szempontjából döntő jelentősége van a Kálmán-szűrőbe táplált adatok kiválasztásának és kiszámításának, ahol a Kálmán-szűrőbe előnyösen kisebb számú értéket tápláltak, mivel ez csökkenti az adatfeldolgozáshoz szükséges időt.

A BGH véleményét azzal a jól elfogadott követelménnyel kezdi, hogy a matematikai módszer jellemzőinek – mint bármely más igényponti jellemzőnek – hozzá kell járulniuk egy adott műszaki probléma műszaki eszközökkel való megoldásához, hogy azok szabadalmaztathatók legyenek. A döntésben a BGH azt is megjegyezte, hogy a műszaki tevékenység magában foglalja a természeti erők eszközeivel való munkát, ahol a természeti törvényeket általában matematikai módszerekkel írják le. A BGH véleménye szerint az ilyen matematikai módszerek alkalmazása egy konkrét műszaki siker vagy eredmény elérése érdekében műszaki jellegű lehetne, valamint egy matematikai módszer csak akkor tekinthető nem műszaki jellegűnek, ha nincs összefüggésben természeti erő célzatos alkalmazásával.

A BGH úgy találta, hogy az igénypontok szerinti matematikai műveletek, melyek nem kerültek feltárássra a technika állásában, megfelelő mértékben kapcsolódnak a természeti erők célzatos alkalmazásához, mivel egy matematikai módszert alkalmaznak annak érde-

⁸⁹ Hermann: i. m. (73)..

⁹⁰ Eisenführ Speiser Patentanwälte Rechtsanwälte PartGmbH: Neueste Rechtsprechung im deutschen Patentrecht. 2015. Elérhető: <http://cuts2.com/ElgfF>.

⁹¹ A Kálmán-szűrő definíciója forrása: https://en.wikipedia.org/wiki/Kalman_filter.

kében, hogy a rendelkezésre álló mért értékek alapján megbízhatóbb információt kapjanak egy repülőgép állapotáról, és ezáltal befolyásolják az ezen állapot meghatározására szolgáló rendszer működését. A döntésben a BGH azt is hangsúlyozta, hogy egy új és feltalálói tevékenységen alapuló találmányt nem lehet pusztán azon az alapon nem szabadalmazhatónak tekinteni, mert nem azonosítható semmiféle előny a technika állásához képest, azaz a találmány a technika állása szerint megoldásoknak csupán alternatívája.

A német BGH és az ESZH Fellebbezési Tanácsának döntéseiben szereplő terminológia a matematikai módszerek műszaki hozzájárulásának értékelésével kapcsolatban ugyan eltér egymástól, azonban meglehetősen hasonló követelményeket támasztanak a matematikai módszerek igénypontokban meghatározott jellemzőinek műszaki jellegével kapcsolatban, valamint a feltalálói tevékenység értékelése szempontjából relevánsnak minősülő jellemzők vonatkozásában is.⁹²

IV.1.4. Konklúzió a matematikai módszerek szabadalmazhatóságával kapcsolatban

A matematikai módszerek szabadalmazhatóságával kapcsolatos követelmények összefoglalhatók az alábbiak szerint: egy matematikai módszer nem részesülhet szabadalomban, ha az nem szolgál valamilyen műszaki célt, és/vagy ha az igénypontokba foglalt műszaki megvalósítás nem mutat túl egy általános műszaki megvalósításon, mivel a matematikai módszer ekkor jellemzően nem járul hozzá a találmány műszaki jellegéhez. További általánosan követendő szabálynak tekinthető az a megállapítás, hogy ha egy találmány műszaki és nem műszaki jellemzők keverékével jellemezhető, akkor a műszaki jelleg követelményét a találmány oltalmi körének egészére kell vizsgálni.

Lényegében a matematikai módszerekre vonatkozó szabadalmi bejelentések igényponti jellemzőit oly módon kell megfogalmazni, hogy megfeleljen a fenti követelményeknek, azaz egy műszaki cél azokba hitelt érdemlő módon kerüljön beépítésre és/vagy a matematikai módszer egy adott műszaki megvalósításhoz legyen adaptálva, így a matematikai módszer műszaki hatást eredményezhet. Végül a találmány műszaki és nem műszaki jellemzők keverékével is meghatározható, a műszaki jelleg követelményét azonban a találmányra mint egészre kell vizsgálni, ami szintén eredményezheti a műszaki hatás meglétét.

IV.2. Számítógépi programok szabadalmazhatósága

A III.3. fejezetben már részletesen bemutatásra kerültek az ESZH számítógéppel megvalósított találmányokkal kapcsolatos legjelentősebb döntései, melyek közül napjainkban a 2002. évi COMVIK-döntés és a 2019. évi G1/19 sz. döntésben foglaltak tekinthetők zsinórmértéknek ezen találmányok jelenlegi vizsgálati eljárása során.

⁹² Hermann: i. m. (73).

A 2018-as évet megelőzően született döntésekben tett megállapítások alapján az ESZH felülvizsgálta a számítógépi programokra vonatkozó iránymutatását, melyet 2018-ban tett közzé. A módosított GL alapján egy számítógéppel megvalósított találmány szabadalmazható lehet, ha az nem pusztán absztrakt elméleteken alapul, valamilyen számítógépes eszközzel kerül megvalósításra a műszaki hatás, és műszaki jelleggel rendelkezik. Az ESZH a módosított iránymutatásban nevezte meg az ún. kétakadály-megközelítést⁹³ („*two hurdle approach*”), ahol az első akadály azt jelenti, hogy az oltalmazni kívánt megoldásnak műszaki jellegűnek kell lennie, habár az igénypontok tartalmazhatnak műszaki és nem műszaki jellemzőket is, ahogy az a COMVIK-döntésben is rögzítésre került. Az első akadály tehát lényegében az ESZE 52. cikk 2. és 3. bekezdésnek való megfelelést rögzíti. A második akadály azt jelenti, hogy mind az újdonság, mind a feltalálói tevékenység értékelésénél figyelembe kell venni a műszaki jelleghez hozzájáruló valamennyi műszaki jellemzőt, beleértve a matematikai módszereket vagy azok egyes lépéseit is. Továbbá a második akadály tekintetében az ESZE azt is kimondta, hogy a műszaki és nem műszaki jellemzők keverékéből álló igénypontoknak is teljesíteniük kell a „probléma-megoldás-megközelítést” („*problem-solution approach*”) a feltalálói tevékenység kapcsán.⁹⁴ A második akadály tehát az ESZE 54. cikk és 56. cikknek való megfelelést rögzíti.

A GL továbbá ismerteti, hogy a számítógéppel megvalósított találmányokra vonatkozó szabadalmi bejelentések milyen eltérő típusú igénypontokat tartalmazhatnak, nevezetesen eljárási igénypontot, számítógépi programtermékre vonatkozó igénypontot, számítógépi programterméket hordozó megfelelő adathordozó jelet, és számítógéppel olvasható (tároló) adathordozót vagy adathordozót.

IV.2.1. A további műszaki hatás követelménye

Ahogy az a T 117/97 sz. döntésben is rögzítésre került, a számítógéppel megvalósított találmánynak a szabadalmazhatóság követelményének teljesítéséhez „további műszaki hatással” kell rendelkeznie a számítógépen való futtatáskor, amely túlmutat a program (szoftver) és a számítógép (hardver) közötti „szokásos” kölcsönhatáson, azaz azok puszta működésén.⁹⁵ Ilyen további műszaki jelleget kölcsönző további műszaki hatás például egy műszaki folyamat vagy magának a számítógép belső működésének vagy interfészeinek a vezérlése.⁹⁶

⁹³ Andrea Perronace: EPO Publishes Revised Guidelines on Computer-implemented Inventions. IPWatchdog, 2018. november 15. Elérhető: <https://ipwatchdog.com/2018/11/15/epo-publishes-revised-guidelines-computer-implemented-inventions/id=103316/#>.

⁹⁴ Kennington: i. m. (64).

⁹⁵ Avi Freeman: Patentable Subject Matter: The View from Europe. JOLTS. The Journal of Open Law, Technology & Society. 3. évf. 1. sz., 2011. Elérhető: <https://www.jolts.world/index.php/jolts/article/view/58/98>.

⁹⁶ ESZH GL, G-II. fejezet, 3.6.1. „Examples for further technical effects” szakasz.

A további műszaki hatás meglétét a technika állásának figyelembevétele nélkül kell értékelni. Ebből az következik, hogy önmagában az a tény, hogy egy nem műszaki célt szolgáló számítógépi program kevesebb számítási időt igényel, mint egy ugyanilyen nem műszaki célt szolgáló, technika állása szerinti program, önmagában nem bizonyítja a további műszaki hatás meglétét (lásd a T 1370/11 sz. döntést⁹⁷). Hasonlóképpen, egy számítógépi program összehasonlítása azzal, hogy egy ember ugyanazt a feladatot hogyan végezné el, nem alkalmas annak megítélésére, hogy a számítógépi program műszaki jelleggel rendelkezik-e (lásd a 2014. évi T 1358/09 sz. döntést).

Egy számítógépi program nem kaphat műszaki jelleget pusztán azért, mert azt úgy tervezték meg, hogy azt egy számítógép automatikusan végre tudja hajtani, mivel „további műszaki megfontolásokra” van szükség, amelyek jellemzően a számítógép belső működésének műszaki megfontolásaihoz kapcsolódnak, és túlmutatnak annak működésén.⁹⁸ Például ha a számítógépi programot egy számítógép sajátos architektúrájához igazítják, akkor úgy tekinthető, hogy az további műszaki hatást vált ki.⁹⁹ A további műszaki megfontolásoknak olyan oltalmazni kívánt jellemzőkben kell tükröződniük, amelyek további műszaki hatást okoznak (lásd a G 0003/08 sz. döntést¹⁰⁰).

IV.2.2. Adatok visszakeresése, formátumok és struktúrák

Ahogy korábbiakban már említésre került, a számítógéppel megvalósított programok egy igényponti típusa lehet a számítógépi programterméket hordozó megfelelő adathordozó jel, azaz egy számítógéppel megvalósított adatstruktúra vagy adatformátum, ami műszaki jellegűnek tekinthető, így az ESZE 52. cikk 1. bekezdése értelmében szabadalmazható találmánynak minősül.

Egy adatstruktúra vagy adatformátum akkor járul hozzá a találmány műszaki jellegéhez, ha rendeltetésszerű műszaki felhasználása van, és ezen rendeltetésszerű műszaki felhasználás szerinti alkalmazásakor műszaki hatást fejt ki. Az ilyen műszaki felhasználáshoz kapcsolódó potenciális műszaki hatást figyelembe kell venni a feltalálói tevékenység értékelése során (lásd a G1/19 sz. döntést). Ez akkor fordulhat elő, ha az adatszerkezet vagy -formátum funkcionális adat, azaz ha műszaki funkcióval rendelkezik egy műszaki rendszerben, például az adatokat feldolgozó eszköz működésének vezérlésére. Ezzel szemben kognitív adatok azok az adatok, amelyek tartalma és jelentése csak az emberi felhasználók számára releváns, így nem járulnak hozzá a műszaki hatás eléréséhez (lásd részletesen a IV.3.1. fejezetben).

⁹⁷ On-demand property system/MICROSOFT T 1370/11.

⁹⁸ Mewburn Ellis: Software inventions at the European Patent Office: an in-depth study. Elérhető: <http://cuts2.com/PvYAm>.

⁹⁹ Justine Pila: Software Patents, Separation of Powers, and Failed Syllogisms: A Cornucopia from the Enlarged Board of Appeal of the European Patent Office. The Cambridge Law Journal, 70. évf. 1. sz., 2011. március, p. 203–228.

¹⁰⁰ Programs for computer G0003/08.

Továbbá egy adatszerkezet vagy adatformátum rendelkezhet olyan jellemzőkkel, amelyek nem minősülnek kognitív adatnak, azaz nem a felhasználónak történő információátadásra szolgálnak, de ennek ellenére nem járulnak hozzá a műszaki jelleghez. Például, ha egy számítógépi program struktúrája pusztán a programozó feladatának megkönnyítésére irányul, az nem tekinthető egy műszaki célt szolgáló műszaki hatásnak.¹⁰¹

IV.2.3. Adatbázis-kezelő rendszerek és információk visszakeresése

Az adatbázis-kezelő rendszerek olyan számítógépen megvalósított műszaki rendszerek, amelyek az adatok hatékony kezelése érdekében különböző adatstruktúrák segítségével az adatok tárolásának és visszakeresésének feladatát látják el. Az adatbázis-kezelő rendszerben végrehajtott eljárás tehát olyan eljárás, amely műszaki eszközöket használ, és ezért nem zárható ki a szabadalmaztathatóság alól az ESZE 52. cikk 2. és 3. bekezdése értelmében.

Az adatbázis-kezelő rendszer belső működését meghatározó jellemzők általában műszaki megfontolásokon alapulnak, ezért hozzájárulnak a találmány műszaki jellegéhez, és figyelembe vehetők a feltalálói tevékenység értékelésénél (lásd például a 2019. évi T 1924/17 sz. döntést). Az adatbázis-kezelő rendszerek strukturált lekérdezéseket hajtanak végre, amelyek formálisan leírják a lekérdezendő adatokat. Az ilyen strukturált lekérdezések végrehajtásának optimalizálása a szükséges számítógépes erőforrások (például CPU, főmemória vagy merevlemez) tekintetében hozzájárulhat a találmány műszaki jellegéhez, mivel a számítógépes rendszer hatékony kihasználására vonatkozó műszaki megfontolásokat foglal magában. Lényegében az adatbázis-kezelő rendszerekben lévő azon adatszerkezetek tekinthetők műszaki jellegűnek, melyek célzottan irányítják az adatbázis-kezelő rendszer működését a műszaki feladatok elvégzése érdekében, ilyenek például a lekérdezésekhez szükséges indexek. Azonban nem feltétlenül járul hozzá minden adatbázis-kezelő rendszerben lévő jellemző a műszaki jelleghez, például a tárolt kognitív információk nem tekinthetők műszaki jellegűnek.

IV.2.4. Konklúzió a számítógépi programok szabadalmazhatóságával kapcsolatban

A számítógépi programok szabadalmazhatóságának korlátait az ezzel kapcsolatos esetjog alakította és alakítja a mai napig, melyen erőteljesen érződik a nem klasszikus értelemben vett megoldásokra is kiterjedő liberális vizsgálati protokoll. Az egyes találmányok vizsgálatánál a törvényeknek való megfelelésen túl figyelembe veszik a számítógépi programok és rendszerek sajátosságait, így lehetőséget teremtve például a mesterséges intelligenciát alkalmazó rendszerek vagy egyéb, jövőben fejlesztendő, nem hagyományos megoldások szabadalmaztatására is.

¹⁰¹ ESZH GL, G-II. fejezet, 3.6.3. „Data retrieval, formats and structures” szakasz.

IV.3. Információk megjelenítése és a felhasználói felületek szabadalmazhatósága

Az ESZH az utóbbi években – 2018-ban és 2021-ben – teljesen átdolgozta az „információk megjelenítésének” („*presentations of information*”) és a grafikus felhasználói felületeknek („*graphical user interfaces*”, a továbbiakban: GUI) a GL-ben foglalt vizsgálati iránymutatását, ami főként az ESZH Fellebbezési Tanácsainak bizonyos közelmúltbeli döntésein alapul. A döntésekben az ESZH meghatározta, hogy egy GUI mely jellemzői tekinthetők műszaki jellemzőnek, és ezáltal melyek relevánsak a feltalálói tevékenység értékelése szempontjából.¹⁰²

A GUI-k számos különböző területen váltak hétköznapijaink állandó kísérőjévé, többek között a mobiltelefonok, a számítógépes szoftverek, valamint az orvosi berendezések kezelési felületénél. A laikus felhasználók nem feltétlenül különítik el egy adott elektronikus eszköz kezelése során az eszköz funkcionális működtetését lehetővé tevő szoftvert, azaz számítógépi programot, illetve a felhasználók számára az egyszerű és közvetlen kezelést lehetővé tevő grafikus módon megjelenített felületi elrendezést, azonban azok jellemzően mind a fejlesztés fázisában, mind az iparjogvédelmi oltalom és adott esetben a késztermék értékesítése során egymástól elválasztva vannak kezelve.

Az ESZH a GUI-k esetében is a régóta bevett gyakorlat szerint ítéli meg a szabadalmaztatás követelményeit, azaz a találmány tárgyának egy műszaki problémát nem nyilvánvaló módon kell megoldania műszaki eszközök alkalmazásával. Az ESZE 52. cikkének 2. bekezdése és az ESZE gyakorlata szerint az információk megjelenítése, az esztétikai alkotások, a számítógépi programok és az üzleti módszerek *per se* nem minősülnek műszaki jellegű találmánynak, így nem részesülhetnek szabadalomban. Ez azt jelenti a GUI-k szabadalmaztathatósága tekintetében, hogy a szabadalmi igénypontoknak azok a jellemzői, amelyek a felhasználó számára grafikus felhasználói felületen keresztül megjelenített információra vonatkoznak, elemzésre kerülnek annak megállapítása érdekében, hogy azok a találmány tárgyával összefüggésben hozzájárulnak-e a műszaki hatás biztosításához. Ha a jellemzők nem járulnak hozzá a műszaki hatás biztosításához, akkor a COMVIK-megközelítés értelmében nem vehetők figyelembe a feltalálói tevékenység értékelése során, azaz nem támaszthatják alá a feltalálói tevékenység meglétét. A felülvizsgált GL iránymutatásában az ESZH hangsúlyozza, hogy a feltalálói tevékenység vizsgálata során értékelni kell a bejelentett találmány tárgyának kontextusát, a felhasználó által végzett feladatot és azt a tényleges célt is, amelyet az adott, megjelenített információ szolgál.¹⁰³

Továbbá, a GL módosított szakaszaiban ismét hangsúlyozásra került, hogy az ESZE 52. cikke 2. bekezdésének d) pontja értelmében az információ bemutatását úgy kell érteni,

¹⁰² D. Hermann: New EPO Guidelines for Examination on the Patenting of Graphical User Interfaces. epi Information, 2018. március. Elérhető: <https://information.patentepi.org/issue-1-2018/new-epo-guidelines-for-examination-on-the-patenting-of-graphical-user-interfaces.html>.

¹⁰³ ESZH GL, G-II. fejezet, 3.7. „Presentations of information” szakasz.

mint az információ felhasználó felé történő közvetítését, azaz kognitív adatokat, és meg kell különböztetni az információ funkcionális megjelenítésétől, amely az információ feldolgozására, tárolására vagy továbbítására szolgáló műszaki rendszerre irányul. A funkcionális adatok olyan adatok, amelyek egy adott rendszer alapvető műszaki jellemzőit mutatják, például az adatszinkronizáció gépi feldolgozásához szükséges információk (lásd T 1194/97 sz. döntés¹⁰⁴) vagy egy olyan televíziós jel, amely a televíziós rendszer műszaki jellemzőit bemutató információkat reprodukál (lásd T 0163/85 sz. döntés¹⁰⁵).

A fent említett kognitív adatok esetében a felülvizsgált GL már egyértelműen megkülönbözteti az információk megjelenítésének két alkategóriáját. Egyik kategóriának tekintik azt, ha a releváns jellemzők arra vonatkoznak, hogy „mit” (azaz milyen információt) mutatnak be, más szóval a bemutatott információ tartalmára vonatkoznak, illetve másik kategóriának tekintik azt, hogy „hogyan” (azaz milyen módon) mutatják be az információt. A felülvizsgált GL azonban azt is hangsúlyozza, hogy az információ megjelenítése nem terjed ki az információ ilyen bemutatásához használt műszaki eszközökre.¹⁰⁶ A továbbiakban a felhasználói felületek szabadalmazhatóságának megítélése szempontjából jelentős döntések kerülnek bemutatásra.

IV.3.1. Az ESZH felhasználói felületek szabadalmazhatóságával kapcsolatos döntései

A T 0336/14. sz. döntés kapcsán azt a kérdést vizsgálták, hogy a megjelenített információ természete vagy tartalma milyen szerepet játszik egy GUI segítségével megjelenített információ feltalálói tevékenységének értékelésében.

A fenti döntés szerinti szabadalom ellen felszólalást nyújtottak be az ESZH előtt, ahol a szabadalom tárgya egy testen kívül elhelyezett vérkezelő gép grafikus felhasználói felülete volt. A T 336/14 sz. döntés szerinti szabadalom „kognitív adatokra” és azok tartalmára vonatkozott (azaz arra a kérdésre, hogy „mit” mutatnak be), és nem arra, hogy „hogyan” (azaz milyen módon) mutatják be az információt. Annak megítélésekor, hogy az ilyen módon megjelenített kognitív tartalom műszaki jellemzőnek tekinthető-e, a tanács arra összpontosított, hogy a GUI és a megjelenített információ tartalma hitelesen segíti-e a felhasználót egy műszaki feladat végrehajtásában egy folyamatos vagy irányított ember-gép közötti interaktív folyamat révén. Különösen arra a kérdésre keresték a választ, hogy „miért”, tehát „milyen célból” jelenik meg az információ.

Más szóval, a tanács szerint annak a megválaszolásához, hogy a megjelenített kognitív tartalom műszaki jellemzőnek minősül-e, azt kell megvizsgálni, hogy a megjelenített információ olyan műszaki információ-e, amely hitelesen teszi lehetővé a felhasználó számára a

¹⁰⁴ Data structure product/PHILIPS T 1194/97.

¹⁰⁵ Colour television signal T 0163/85.

¹⁰⁶ Hermann: i. m. (102.)

mögöttes műszaki rendszer megfelelő működtetését, és így műszaki hatással bír. Különösen fontos annak értékelése, hogy a megjelenített kognitív információ tartalmaz-e információt a gép belső állapotáról, és arra ösztönzi-e a felhasználót, hogy folyamatos vagy irányított módon lépjen kapcsolatba a géppel a gép megfelelő működésének lehetővé tétele érdekében. A tanács továbbá arra összpontosított, hogy „miért”, illetve „milyen célból” jelenik meg a testen kívül elrendezett vérkezelő gép felhasználói felületén a testen kívül elrendezett vérkezelő gép aktiválására vonatkozó használati utasítás és két, a használati utasítással összefüggő piktogram. A szabadalom tárgya arra vonatkozott, hogy a használati utasítások és a piktogramok megjelenítésével milyen módon lehet támogatni egy nővért a testen kívül elrendezett vérkezelő gép biztonságos és hatékony indításánál.

A tanács döntésében kimondta, hogy a szabadalmi igénypontok szerinti aktiválás nem feltétlenül eredményezi a testen kívül elrendezett vérkezelő gép belső állapotának megváltozását, és a megjelenített piktogramok nem tartalmaznak információt a gép aktuális állapotáról. Továbbá a szabadalmi igénypontok még azt a sorrendet sem jelölik meg, hogy a gombokat vagy a használati utasításokat hogyan kellene használni a gép megfelelő működésének biztosítása érdekében. Ezek alapján a tanács arra a következtetésre jutott, hogy az igénypontok szerinti használati utasítások és a piktogramok nem támogatják a felhasználót a folyamatos vagy irányított ember és gép közötti interakció szempontjából. A megjelenített információk csak abban segíthetik a felhasználót, hogy jobban megértse vagy megjegyezze a testen kívül elrendezett vérkezelő gép elindításához végrehajtandó lépéseket, és ezért csak a felhasználó szellemi tevékenységét támogatják, így ezen jellemzők nem támasztják alá a feltalálói tevékenységet.

A T 1802/13. sz. döntésében a tanács elutasította a szabadalmat a feltalálói tevékenység hiánya miatt, és a T 0336/14. sz. döntéshez hasonló álláspontra jutott egy olyan kérdés tekintetében, amely a „hogyan”-ra, azaz az információ bemutatásának módjára, és nem a „mit”-re, azaz az adott információ bemutatására vonatkozott. A két fenti döntés indokolásában hasonló módon az szerepel, hogy az információ megjelenítésének módját illetően a fő megállapítandó kérdés az, hogy az alapul szolgáló GUI a kognitív tartalom bemutatásának módjával együtt hitelesen segíti-e a felhasználót egy műszaki feladat végrehajtásában egy folyamatos vagy irányított ember és gép közötti interaktív folyamat révén, ami alapvetően azzal a kérdéssel függ össze, hogy „milyen célból” mutatják be az információt.

IV.3.2. Konklúzió a felhasználói felületek szabadalmazhatóságával kapcsolatban

Az „információk megjelenítésével” és a „felhasználói felületekkel” kapcsolatban felülvizsgált GL értelmében azon igényponti jellemzők feltalálói tevékenységének értékelésekor, amelyek kognitív információt közvetítenek a felhasználónak egy felhasználói felületen keresztül, az ESZH álláspontja szerint azt kell értékelni, hogy a felhasználói felület a bemutatott tartalommal vagy a bemutatás módjával együtt hitelesen segíti-e a felhasználót egy

műszaki feladat végrehajtásában egy folyamatos és/vagy irányított ember és gép közötti interaktív folyamat révén, amely azzal függ össze, hogy „miért” vagy „milyen célból” mutatják be az információt.

Ha a felhasználónak bemutatott információ kognitív tartalma egy műszaki rendszer belső állapotára vonatkozik, és hitelesen segíti a felhasználót e műszaki rendszer megfelelő működtetésében, ez a jellemző műszaki hatást biztosít. A grafikus felhasználói felületekkel kapcsolatos alkalmazásokban célszerű a műszaki rendszer belső állapotának bemutatásával kapcsolatos jellemzőket, a felhasználó és a grafikus felhasználói felület közötti interakcióval kapcsolatos jellemzőket, valamint a hiteles műszaki hatásokat a szabadalom leírásában is szerepeltetni.

V. A SZÁMÍTÓGÉPPEL MEGVALÓSÍTOTT TALÁLMÁNYOK IPARJOGVÉDELMI STRATÉGIÁJÁNAK KIALAKÍTÁSA

A számítógéppel megvalósított találmányokkal összefüggő iparjogvédelmi oltalmak, mint például a szabadalmak megszerzése és fenntartása, valamennyi fejlesztési tevékenységet végző ipari szereplő számára komoly befektetési és költségtervezési előkészítést, valamint döntéshozatali igényel, hiszen a fejlesztett megoldás piaci értékét nagyban meghatározza ezen speciális jogvédelem megléte, azonban szem előtt kell tartani ezen iparjogvédelmi döntések esetleges hátrányos hatásait.

A szabadalmaztatás legnagyobb előnye, hogy a szabadalom megszerzésével biztosított monopoljogok megerősítik a jogosult piaci helyzetét oly módon, hogy a találmányok érvényesíthető jogi védelemben részesülnek, azaz jogviták esetén a jogtulajdonos jogi úton léphet fel a bitorló tevékenységet gyakorlókkal szemben. További előnye, hogy a fejlesztett megoldások tudatos iparjogvédelmi oltalmi típusainak megválasztásával – azaz akár a szabadalom mellett megszerezhető más oltalmi formákkal együtt, például védjegy, használati minta, formatervezési minta – a cégértéket jellemzően jelentősen növelő iparjogvédelmi portfólió alakítható ki. A megszerzett oltalmak értékesíthetők tulajdonátruházási, illetve hasznosításba adási szerződésekkel, ami bevételi forrásként szolgálhat a jogosult további fejlesztéseinek és találmányainak finanszírozására. Az iparjogvédelmi oltalomhoz kapcsolt fejlesztési tevékenységek vonatkozásában továbbá számos adókedvezmény és pályázati lehetőség áll rendelkezésre, amely jelentős költségcsökkentést eredményezhet az ipari szereplők számára, így elősegítve további gazdasági fejlődésüket.

A fenti előnyök mellett azonban számításba kell venni, hogy a szabadalom – és más iparjogvédelmi oltalom – megszerzése és fenntartása tartósan magas költséggel jár, hiszen a szabadalom megszerzése kezdetben nagyobb ráfordítást igényel egy megfelelő oltalmi kör kialakítása céljából, majd a – főszabály szerint legfeljebb húsz évre szóló – fenntartási díjai is évről évre nőnek. Az eljárás kockázatot is hordozhat magában, mivel a közzététel napjáig a köz számára nem elérhető szabadalmi iratok újdonságrontóak lehetnek a benyújtott sza-

badalmi bejelentésre, azonban azok tartalma nem ismerhető meg a benyújtást megelőzően és annak pillanatában, így szerencsétlen esetben egy szabadalmi bejelentés benyújtása után az ilyen korábbi szabadalmi bejelentések meghiúsíthatják a szabadalom megszerzését, vagy korlátozhatják a megszerzhető szabadalmi oltalom terjedelmét. Amennyiben egy adott iparjogvédelmi oltalommal kapcsolatban jogérvényesítésre kerül sor, az nagyban befolyásolja a résztvevők gazdasági helyzetét, hiszen egy ilyen eljárás hosszú évekig elhúzódhat, és a költségei is jelentősek lehetnek. Fontos szempont, hogy nem létezik olyan eljárás és oltalom, amely ún. „világszabadalmat” biztosítana, a nemzetközi PCT-rendszer a bejelentési eljárás egyszerűsítését és a költségek csökkentését szolgálja, azonban a szabadalmat régióként vagy országonként kell megszerzeni, amiből következik, hogy a szabadalom oltalmi köre az egyes hivatalok vizsgálati eljárása tükrében változhat, azaz nem feltétlenül lehetséges minden országban ugyanolyan monopoljogot szerezni, illetve olyan oltalmi kört kialakítani, ami minden esetben megfelelően támogatja az adott találmány gyakorlatban megvalósult formáját. Továbbá, az országonként vagy régióként történő nemzeti hatályosítási eljárás költségei is számottevőek lehetnek figyelembe véve a hivatali díjakat és az esetleges fordítási költségeket. További szempont, hogy a szabadalmi iratokban a találmány részleteit közzéteve oly módon kell feltárni és ismertetni, hogy azt a szakember meg tudja valósítani, így a közzétett, nyilvánosan elérhető szabadalmi irat – főszabályként a szabadalmi bejelentés benyújtását követő tizennyolcadik hónapot követően kerül publikálásra – a versenytársakkal szemben kockázatokat hordozhat. Végül a szabadalmi oltalom megszerzése rendszerint hosszú, évekig elhúzódó folyamat, ami nem feltétlenül igazodik a számítógéppel megvalósított találmányokra jellemző gyors fejlesztési protokollhoz.

Valamennyi fenti szempontot tekintetbe véve, stratégiai döntésként egy adott ipari szereplő dönthet úgy, hogy a találmánya ugyan szabadalmazható, de mégsem szabadalmaztatja azt. A szabadalom megszerzése helyett egyfajta védelmi publikálásként közzé teheti a találmányra vonatkozó információt, így a saját nevéhez köthető célzatosan közzétett újdonságrontó anyag által – amely előnyösen védjeggyel van megerősítve – a versenytársak számára lehetetlenné teszi, hogy a közzétett megoldással egyező vagy ahhoz hasonló találmányra szabadalmat szerezhessenek. További szabadalmaztatást mellőző megoldás lehet, ha az információt titokban tartják, így az nem kerül a versenytársak tudomására, ami ugyan nem biztosít védelmet a mások általi szabadalmaztatással szemben, de egyedi megoldások, például receptúrák esetén kifejezetten megfontolandó lehet, és üzleti titokként szintén növelheti a cégértéket.

Összefoglalva a fentieket, egy-egy ipari szereplő iparjogvédelmi stratégiájának kialakításakor fel kell mérni a piacon már létező azonos vagy hasonló megoldásokat, folyamatosan monitorozni kell legalább a potenciálisan közeli versenytársak tevékenységét, majd a versenytársak azonosított, megadott szabadalmait figyelembe véve tartózkodni kell az esetleges jogsértő tevékenységtől. Emellett a saját megoldást is kezelni kell oly módon, hogy követni kell az adott találmány fejlesztésének ütemét, a szabadalmi oltalom megszerzésének

előnyeit és hátrányait nézve döntést kell hozni arról, hogy a jogszerzés költségei megtérül-nének-e a szabadalommal védett találmány hasznosításának lehetséges ideje alatt úgy, hogy a publikus információk alapján a versenytársak azt ne tudják automatikusan implementálni saját fejlesztésükbe.

VI. KONKLÚZIÓ

A dolgozatban bemutatásra került az európai szabadalmi oltalommal kapcsolatos jogrend-szer, annak forrásai, valamint a szabadalmazhatóság alapvető kritériumai az ESZE alapján, különös tekintettel a számítógéppel megvalósított találmányok jelenlegi joggyakorlatára. A szabadalmi rendszer létrehozásának alapvető oka az volt, hogy a feltalálókat az innovatív kutatás-fejlesztési tevékenységük során feltalált megoldások nyilvánosságra hozatalára ösz-tönözze, így szolgálva a társadalom fejlődésének érdekeit oly módon, hogy a feltalálók el-ismerésben és adott esetben anyagi vagy más juttatásban részesülhessenek. Európában az ESZE 52. cikk 2. bekezdése értelmében a számítógéppel megvalósított találmányok a sza-badalmaztatásból kizárt találmányi körbe tartoznak, amit az ESZE 52. cikk 3. bekezdésének „mint olyan” megfogalmazása old fel, megadva a lehetőséget a számítógépes megoldások szabadalmaztatására is. A fenti két jogszabályi rendelkezés értelmezésének elősegítésére az ESZH további, az esetjog alapján kialakult követelményt, nevezetesen a műszaki hozzájárú-lás követelményének meglétét állította fel, melyet esetről-esetre kell megvizsgálni egy számí-tógéppel megvalósított találmányt tartalmazó szabadalmi bejelentésnél. Az ESZH releváns döntései alapján az a következtetés vonható le, hogy egy számítógépes megoldást tartalmazó találmány szabadalomban részesülhet, ha a találmány céljául kitűzött problémát a számító-gépes rendszerek alapvető műszakiságán túlmutató műszaki megoldással oldják meg.

Európában a számítógéppel megvalósított találmányok egyes találmánytípusaival kap-csolatban született döntések igyekeznek tisztább képet adni a jelenlegi jogi helyzetről, azon-ban a jogszabályok módosítása nem történt meg, ami bizonytalan helyzetet tart fenn, mivel a bejelentők nem lehetnek biztosak abban, hogy mire és milyen oltalmi körrel szerezhetnek szabadalmat, valamint abban sem, hogy a vizsgálati eljárás mennyire húzódhat el a talá-lmány értelmezési nehézségei miatt. Az informatikai terület szereplői szorgalmazzák a jog-harmonizációt, amivel fel lehetne oldani a jelenlegi nem egységes vizsgálati eljárást, illetve kérdéses jogérvényesítési helyzetet. Előnyös lenne egy olyan „erős” európai szabadalom a számítógéppel megvalósított találmányok vonatkozásában, ami a bejelentőket és a jogosul-takat is arra ösztönözné, hogy több előnnyel jár belevágni és finanszírozni egy szabadalom megszerzésére irányuló eljárást, mint elállni ettől a szándéktól, hogy megoldásukat más, gazdaságilag logikusabb módon hasznosítsák. A jogharmonizáció nemcsak Európában, ha-nem a TRIPS-megállapodás valamennyi tagjára kiterjedően, különösen a gazdaságilag je-lentős országok tekintetében is szükséges lenne, ami összhangban állna a megállapodásban megfogalmazott célokkal.

FORRÁSJEGYZÉK

Irodalomjegyzék

- Bainbridge, David: Court of Appeal Parts Company with the EPO on Software Patents. *Computer Law & Security Review*, Volume 23, Issue 2, 2007.
- Baldus, Oliver: Decision G 1/19 and the Messy Misconception of the COMVIK Approach. *GRUR International*, Volume 70, Issue 10, October 2021.
- Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Lontai Endre – Vékás Gusztáv: Magyar polgári jog – Szerzői jog és iparjogvédelem. *ELTE Eötvös Kiadó Kft.*, Budapest, 2020.
- Ficsor Mihály: Végtelen történet – folytatódó viták a számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmazhatóságáról. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2005/2.
- Freeman, Avi: Patentable Subject Matter: The View from Europe. *JOLTS. The Journal of Open Law, Technology & Society*. Vol. 3, No.1, 2011.
- Hart Robert – Holmes Peter – Reid John: Study Contract ETD/99/B5-3000/E/106: The Economic Impact of Patentability of Computer Programs. *Report to the European Commission*.
- Hermann, D.: New EPO Guidelines for Examination on the Patenting of Graphical User Interfaces. *epi Information*, 2018. március.
- Hermann, D.: The Patenting of Mathematical Methods at the EPO – New EPO Guidelines for Examination. *epi Information*, 2019. június.
- Hilty, M. Reto – Geiger, Christophe: Patenting software? A judicial and socio-economic analysis. *International Review of Intellectual Property and Competition Law (IIC)*, 2005, 6 (June).
- Horváth Dusan: A számítógép programokba foglalt találmányok nemzetközi védelme. *Iustum Aequum Salutare*, V.2009/4.
- Jókúti András: Európai szabadalmi oltalom. *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2020.
- Kennington, A.: A Review of the “Problem and Solution” Approach to Inventive Step under Article 56 EPC. *epi Information*, 2022. április.
- Lovas Lilla Júlia: A szoftver jogi oltalma: A számítógépi programalkotások szabadalmazhatósága összehasonlító jogi megközelítésben – I. rész. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2010. április, 115/2.
- Mingesz Róbert: Az 1/f zaj időbeli szerkezete és a zajanalízis alkalmazásai. *Doktori értekezés*, Szeged, 2008.
- Minssen, Timo – Aboy, Mateo: The Patentability of Computer-Implemented Simulations and Implications for Computer-Implemented Inventions (CIIs). *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, Volume 16, Issue 7, July 2021.
- Perbal, Bernard: Focus on the patentability of computer programs. *Journal of Cell Communication and Signaling*, Volume 8, 2014.

- Piirila, Olli-Pekka: Patentability of mathematical modelling and simulation methods. *Rakenteiden Mekaniikka (Journal of Structural Mechanics)*, Vol. 52, No 2, 2019.
- Pila, Justine: Dispute over the Meaning of Invention in Art. 52(2) EPC – The Patentibility of computer-Implemented Invention in Europe. *IIC*, 2005.
- Pila, Justine: Software Patents, Separation of Powers, and Failed Syllogisms: A Cornucopia from the Enlarged Board of Appeal of the European Patent Office. *The Cambridge Law Journal*, Volume 70, Issue 1, March 2011.
- Pila, Justine: The Subject Matter of Intellectual Property. *Oxford University Press*, 14 September 2017.
- Pogácsás Anett – Ujhelyi Dávid: Szellemi alkotások joga. PPKE JÁK, 2022.
- Sili Dóra: A szoftver jogi szabályozása. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 1999.december.
- Steinbrener, V. Stefan: Patentable subject matter under Article 52(2) and (3) EPC: a whitelist of positive cases from the EPO Boards of Appeal – Part 2. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, Volume 13, Issue 2, February 2018.
- Streckx, Sigrid – Cockbain, Julian: The Patentability of Computer Programs in Europe: An Improved Interpretation of Articles 52(2) and (3) of the European Patent Convention. *The Journal of World Intellectual Property* 13(3), december 2009.
- Szilágyi József: Találmány vagy nem találmány? – Számítógép vonatkozású találmány: a VICOM döntés fejezet, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 1999. április.
- Villagrán, Daniel de Santiago: Software patent protection under the European Patent Convention. *Master thesis in the International Business Law – University Helsinki*, 2013.

Jogforrások

Nemzetközi jogforrások

- Berni Unió Egylemény 1986. évi Párizsi Jegyzőkönyve.
- Szabadalmi Együttműködési Szerződés 2002. április 1-jétől hatályos szövege.
- Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonatkozásairól szóló Megállapodás (TRIPS) 1995. január 1-je óta hatályos szövege.

Az EU jogforrásai

- Az Európai Parlament és a Tanács 98/44/EK irányelve a biotechnológiai találmányok jogi védelméről.
- Az Európai Szabadalmi Egyezmény 2007. december 13-tól hatályos szövege.
- Az Európai Szabadalmi Hivatal Módszertani útmutatójának 2023. márciusi változata.
- Az Európai Tanács és az Európai Bizottság 2002-ben előterjesztett irányelvjavaslata számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmaztathatóságáról.
- A számítógépi programok jogi védelméről szóló 91/250/EGK irányelv.

Magyar jogforrások

- 1975. évi 4. törvényerejű rendelet az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről.
- 1980. évi 14. törvényerejű rendelet a Szabadalmi Együtműködési Szerződés kihirdetéséről.
- 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról.
- 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről.
- 2007. évi CXXX. törvény az Európai Szabadalmi Egyezmény 2000-ben felülvizsgált szövegének kihirdetéséről.

Jogesetek

AZ ESZH döntései

- G0003/08 Programs for computer.
- T 0022/12 Spam classification/MICROSOFT.
- T 0163/85 Colour television signal.
- T 0258/03 Auktionsverfahren/HITACHI.
- T 0336/14 Presentation of operating instructions/GAMBRO.
- T 0489/14 Pedestrian simulation/CONNOR (lásd még G0001/19).
- T 0641/00 Two identities/COMVIK.
- T 0761/20 Automated script grading v. University of Cambridge.
- T 0769/92 General purpose management system/SOHEI.
- T 0931/95 Controlling pension benefits system/PBS PARTNERSHIP.
- T 0935/97 Computer program product II/IBM.
- T 1002/92 Queuing system/PETTERSON.
- T 115/85 IBM/Computer-Related Invention.
- T 1173/97 Computer program product/IBM.
- T 1194/97 Data structure product/PHILIPS.
- T 1227/05 Circuit simulation I/Infineon Technologies.
- T 1316/09 Automated suggestion of responses based on a categorization of messages.
- T 1358/09 Classification/BDGB ENTERPRISE SOFTWARE.
- T 1370/11 On-demand property system/MICROSOFT.
- T 1784/06 Classification method/COMPTTEL.
- T 1802/13 Brain stimulation/CLEVELAND.

- T 1924/17 Data consistency management/ACCENTURE GLOBAL SERVICES.
- T 208/84 Computer-related invention/VICOM.
- T 2418/ 12 Related-term suggestion/MICROSOFT TECHNOLOGY LICENSING.
- T 26/86 X-Ray Apparatus/Koch & Sterzel.

Egyéb források

- Bacelli, Michele: Advanced Software and Patents: A Patentability Balance for Fostering Technology. *Conference paper – IFIP International Conference on Human Choice and Computers*. HCC 2020: Human-Centric Computing in a Data-Driven Society.
- Bundesgerichtshof, X ZB 1/15. sz. döntése, 2015. 06. 30.
- de girolamo, Federico: Software patent wars – Parliament rejects directive outright. *Európai Parlament sajtóközleménye*, 2006. 12. 01.
- eisenführ Speiser Patentanwälte Rechtsanwälte PartGmbB: Neueste Rechtsprechung im deutschen Patentrecht. *Kiadvány*, 2015.
- Európai Szabadalmi Hivatal kiadványa: Patent for software? *European law and practice*. München, Germany 2009.
- mewburn ellis honlapja: Software inventions at the European Patent Office: an in-depth study. *Online publikáció*, 2020. 12. 07.
- perronace, Andrea: EPO Publishes Revised Guidelines on Computer-implemented inventions. *IPWatchdog online publikáció*, 2018. 11. 15.
- Wikipédia honlap, Kálmán-szűrő.

A SZÍNHÁZI RENDEZŐ SZERZŐI JOGA¹

1. Bevezetés

Az utóbbi években a színház és a színházi szerzői jog területén történt néhány változás, ami okot ad az itt következő írásra. Egyrészt a Szellemi Tulajdon Világszervezete megrendelésére átfogó tanulmány készült a színházi rendezők szerzői jogi védelmének esetleg szükséges megerősítéséről.² A tanulmány szerzői azt is felvetik, hogy erre a legjobb mód a rendező szerzőkénti jogi minősítése lenne. A másik következtetés az, hogy a rendező alkotómunkája hasonló a szerzői státuszt élvező filmrendezőéhez.³ Újabban a magyar jogirodalomban felmerült az a gondolat, hogy a színházi rendezőt szerzői jogi törvényünkben kifejezetten meg kellene jelölni szerzőnek, tevékenysége eredményét általában szerzői műnek kellene minősíteni.⁴ Az előadóművészek jogait átfogóan tárgyaló legújabb monográfia szerint az előadóművészekre (így adott esetben a színházi rendezőkre) vonatkozó jogunk egyes elemeiben már nem felel meg a mesterséges intelligencia korának, és a védelem eszközeit bővíteni kellene.⁵

* Az SZJSZT tb. elnöke, kandidátus.

¹ A címben a szerzői jogot tágabb értelemben használjuk, vagyis a fogalom a szerzői alkotások joga mellett az azzal kapcsolódó, ezen belül a szomszédos jogot is átfogja – ahogyan az az 1999. évi LXXVI. sz. szerzői jogi törvényben (Szt.) is van.

² *Ysolde Gendreau, Anton Sergo: Study on the rights of stage directors of theatrical productions.* WIPO SCCR/41/5, May 21, 2021.

³ *Gendreau, Sergo: i. m. (2), p. 33–34.*

⁴ *Sápi Edit: Régi és új kihívások a színpadi művek szerzői jogi útvesztőjében 2021: https://antk.uni-nke.hu/document/akk-copy-uni-nke-hu/Opuscula_Civilia_Szimposiumkotet.pdf, p. 90.*

⁵ *Békés Gergely: Az előadóművészi jogok. PhD-disszertáció, 2024: <https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1205>, p. 289, 291.*

Évek óta tapasztaljuk, hogy vannak a színházi világban, akik a szerzők jogait a színház és a rendező felesleges korlátainak érzik.⁶ Ez olyan benyomást kelt, mintha a színházi rendezők általában szerzőkénti elismerése e korlátok – mások jogai – megkerülésére alkalmas lenne. Ami, alább látni fogjuk, nincs így.

Az is igaz, hogy a színházi világ is gyorsan változik. Igen népszerűvé váltak a televíziós operaközvetítések; a jó minőségű, sokkamerás felvételek költségei folyamatosan csökkennek, s így a színházi előadások rögzítése gyakran televíziós minőségben történik. A Covid-járvány is hozzájárult ahhoz, hogy elterjedjen az előadások „streaming” közvetítése. A cirkuszi produkciók megjelenésében, rendezésében is egészen új vonások vannak.⁷ A vizsgálatot indokolja a színházi szektor kulturális jelentősége is.^{8,9}

Érdemes tehát megvizsgálni, hogy hatályos szerzői jogszabályunk és annak bírói gyakorlata, valamint értelmezése a színházi rendező státuszáról megfelel-e még alapvető céljának, a szerző és az előadóművész ösztönzésének és ezzel a kultúra védelmének? Kérdésfeltevésünk: Mikor szerző a színházi rendező? Milyen többletet nyerhet a szerzői minőséggel a rendező ahhoz képest, hogy „csak” a szerzői gondolat magyarázója, megértetője, előadója, vagyis előadóművészi jogok alanya marad? Kell-e a rendezőnek külön szerzői kategóriát

⁶ Mindez évtizedes jelenség a magyar színházakban. A következő vélemények 1998-ban hangzottak el a „Bunkóság vagy szuverenitás. A szerzői jog és a színházi rendezők” címmel folytatott beszélgetésen. Színház, 1998. augusztus. *Ruszt József*: „Valóban védeni kell az egyén szellemi tulajdonát, de abban a pillanatban ahogy ez a szellemi tulajdon fölhasználásra kerül, ott valamifajta szabadságnak, nem pedig alkulhelyzetnek kell lennie.” *Spiró György*: „A túlszabályozottság nyugati eredetű. Nálunk a szerzői jogi törvények alapvetően nem magyar kezdeményezésre szoktak létrejönni, hanem a Nyugathoz igazodunk velük. Nagyon félttem a kultúrát attól a tendenciától, amely a XX. század második felében a nyugati kultúrát gyakorlatilag tönkretette. Szerencsére Magyarországon ez nem fog teljesen átmenni, nálunk a törvényeket, szerencsére úgyse nagyon tartják be.” *Fábri Péter* 2006-ban erről így írt: „Mára a színházban (legalábbis a mai magyar színházban) a szerző, illetve a műfordító (tehát a szöveg alkotója) valami kellemetlen, akadékoskodó figurának számít, aki csak azért van ott (ha egyáltalán beengedik a próbára), hogy belekössön a rendezőbe, amikor az átírja a szövegét, vagy a színészekbe, ha a hamut véletlenül mamunak mondják.” És: „Úgy gondolom, a mai magyar nyelv új színeinek színházi használata nem adhat okot homogén művek széttzilálására. Nem adhat okot arra, hogy a különböző szereplők különböző történelmi korok nyelvén beszéljenek csak azért, mert az egyik szereplő szövegébe belenyúlt a rendező, a másikéba nem. Márpedig sokszor ez történik.” – <https://archiv.szfe.hu/doktori-dolgozat/fabri-peter/> – *Fábri Péter*: A színész és a telefonkönyv (A színházi szöveg világa). DLA-dolgozat, SZFE, 2006, p. 11, 5. 2019-ben egy újságcikk: Kié a mű? – egy letiltott színházi bemutató margójára: <https://wmn.hu/kult/51385-kie-a-mu-egy-letiltott-szinhazi-bemutato-margojara>.

⁷ „A cirkuszi produkció rendezőjének nagy felelőssége van az előadás egésze üzenetének a közönséghez való közvetítésében.” *Fekete Péter*, a Fővárosi Nagycirkusz főigazgatója. *Szentei Anna*: „Csillagporos történetek” c. cikkében. Magyar Demokrata, 23. évf. 11. sz., 2024. március 13., p. 50.

⁸ *Simon Dorottya, dr. Lábódy Péter*: A szerzői jogi ágazatok gazdasági súlya Magyarországon. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2020, p. 52. „2018-ban már 8,5 millió néző látogatott el színházba, ami 2%-kal haladta meg az egy évvel korábbi, szintén kimagasló értéket. Ennél jelentősebben, 10,8%-kal nőtt az előadások száma (35 800). A színházi férőhelyek mennyisége – feltehetően a felújításoknak, átépítéseknek köszönhetően – kissé csökkent. A színházi szektor sikere következtében a főfoglalkozású alkalmazottak száma növekedett, 2018-ban már több mint 7 ezer embernek adott munkát.”

⁹ 2023-ban 463 színházi bemutató volt Magyarországon: https://port.hu/lista/szinhaz-bemutatok?date_from=2023.

kialakítani a törvényben vagy valamilyen vélelmet felállítani általában a szerzői minőség mellett? Elegendőek-e a rendező mai jogvédelmi eszközei, és azokkal hogyan lehet élni?

2. A színházi rendezésről

2.1. A színházi rendezés kaleidoszkópszerű sokfélesége szinte lehetetlenné teszi a rendezés tartalmának és eredményének egyetlen rövid formulába való sűrítését. Már a „rendezés” idegen nyelvű megfelelőinek etimológiája is utal erre a sokféleségre. A francia *régisieur* a latin *régo, régir* – „uralkodik, kormányoz, vezet” – tartalomra mutat; az angol *stage director* inkább a színpadra állítás és az irányítás mozzanatát igazolja; a német *Inszenierung, Regisseur, Spielleitung* szavak pedig mindkét megközelítésből tartalmaznak elemeket. Az értelmező szótár szerint a „rendez” bizonyos rendszer szerint való rendberakást, illetve megnyugtató megoldást jelent.¹⁰ A színházi rendezés pedig „a színházi előadást előkészítő, annak egységét létrehozó művészi alkotófolyamat. Legfontosabb szakaszai: a rendezői koncepció kialakítása és rögzítése, a színpadi szöveg meghatározása, a szereposztás, a próbafolyamat és a párhuzamos technikai előkészületek megszervezése, összehangolása, a próbák levezetése során a színpadi összjáték kidolgozása, végül a létrehozott műalkotás, a színházi előadás bemutatása a közönségnek. ... A szerzői vagy rendezői utasítás a színpadi mű előadási, megjelenítési módjára vonatkozó rendelkezés. A szerzői instrukció a színjátékszöveg része, az írónak a cselekmény helyszínére, a szereplők külső és belső jellemzőire, be- és kijövetelükre, mozgásukra és szövegmondásukra vonatkozó megjegyzései.”¹¹

Közismert, hogy a színre állítás, a rendezés módja a társadalmi körülmények, az uralkodó eszmék és a műszaki lehetőségek változásával koronként módosult, és ma is igen nagy változatosságot mutat. A típusok elemzése és a fejlődési irányok bemutatása a színháztudomány tárgya. Mégis a színházi rendezést jogi vizsgálódásunk tárgyaként is hasznos lehet bevezetesként történetiségében megvizsgálni.

Az ókori görög színházban, mint ez is köztudott, a szereplők köríves vagy félköríves színpadon játszottak, a hely, tér és idő egységét megtartva, maszkot viselve. Kezdetben csak a kórus szavalt, majd a szólisták megjelenése után a szólista a kórossal dialógust folytatott. Lassanként megjelent a hátsó épített vagy festett díszlet is. A játék, benne a színészi játék lényege a szóbeli elhangzás volt. A 16-17. században virágzott a *commedia dell'arte* játéktípus. Ez az együttes játékon alapult, állandó helyzetekkel és jelmezmaszkokkal; „jellegét maguk a színészek adták meg, akik pusztán szellemességükre és képességeikre támaszkodva teremtettek hangulatot és ábrázoltak jellemeket. ... A francia társulatoknak már voltak

¹⁰ Magyar Értelmező Kéziszótár, M–Zs, szerk. Juhász József, Kovalovszky Miklós, O. Nagy Gábor, Szőke István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

¹¹ Székely György (szerk.): Magyar Színházművészeti Lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz22/index.html>.

jelenetkönyvei, monológokat és elmés replikákat tartalmazó gyűjteményei.”¹² Az *Erzsébet-kori Anglia* zárt udvarú, kör vagy nyolcszög alaprajzú színházában a közönség közvetlen közelségében játszottak, jelzésszerű díszletekkel. A hangsúly a színészi játékon volt. A színészi teljesítmény maradt a meghatározó a *romantika korában* is. A 19. század közepétől a polgári, realista színházban, ahol perspektivikus háttérfüggöny és oldalkulisszák helyett a néző három fallal és mennyezettel határolt polgári szobabelsőbe tekinthetett be („kukucska-színház”), ugyancsak a színészi teljesítmény volt a központban.

A látvány és a bonyolult színpadi trükkök már a barokk operában is megjelentek. Ezek ott voltak a Napkirály színházában is. A 19. századtól azonban a látványnak és a színpadi technikának már nemcsak illusztratív szerepe volt, hanem részévé váltak annak a szándék-nak, hogy a mű jelentésére vonatkozó elgondolásokat konkretizálják.¹³ Addig a színház hagyománykövető volt, kialakult egy egyféle játszasmód, és mindenki ezt követte. Az európai színházművészetben a 19. század közepén a szász-meiningeni színház előadásában jelent meg a rendező mint a művészeti-technikai ellenőrző tevékenységet meghaladó kulcsfontosságú személy. Eleinte a rendezés célja a történelmi hitelességre s annak vizuális bemutatására való törekvés volt, de már „a jelentés konkretizálása” is eredményezhette az eredeti színpadi mű tartalmi megváltoztatását.¹⁴ Azt a nézetet, hogy a színházi alkotás folyamatának elsődrendű tényezője a rendező, Max Reinhardt négy évtizedes rendezői tevékenysége „provokálta ki”, s tette Európa-, majd Amerika-szerte széles körben elfogadottá.¹⁵

Ettől kezdve a rendező beavatkozásának jellege – amellet, hogy megőrizte a szervezési-színészirányítási-ellenőrzési elemeket is – kétségkívül elmozdult a tartalom alakításának irányába. Ez sokszor az alapul fekvő prózai vagy zenedráma eredeti gondolat kifejtésének

¹² Britannica Hungarica nagylexikon, 5. köt. Kossuth Kiadó, 2012, p. 97.

¹³ *Kékesi Kun Árpád: A rendezés színháza*. Osiris, Budapest, 2007, p. 8–9.

¹⁴ „A történelmileg hiteles (és nemcsak annak ható) megjelenítés érdekébena múlt egyes korszakaira vonatkozó ismeretek alapján kialakított színpadi térkörnyezetben keresték a valóságosság nyitját.” *Kékesi Kun: i. m.* (13), p. 16. Az angol Kean „a színpad két- és háromdimenziós részeivel, azaz festett vásznak és fából készült díszletelemek összeillesztésével kísérletezett a perspektivikusan megkomponált, lenyűgöző látvány elérése érdekében. (A nagy tömeg érzékeltetése céljából néha emberek csoportját – persze a kellő arányok megtartásával – háttérvászonra festették, majd egy fizikailag is jelen lévő másik csoporttal kiegészítették.)... A történelmi hitelességre törekvő előadások archeológiai és szcenikai részletekkel tarkított, aprólékosan megfestett és kifaragott képek sorozatává transzponálták a klasszikus drámákat, amelyek így az akkoriban közkedvelt historista festészet alkotásainak meghosszabbításává váltak.” *Kékesi Kun: i. m.* (13), p.17–18.

¹⁵ *Kékesi Kun: i. m.* (13), p. 117. „A Danton halála rendezésében mellőzte a realista díszletet, s az események néma szemtanúiként funkcionáló állandó keretben az aktív fény által kívánta a francia forradalom eseményeinek kaleidoszkópszerű megjelenítését. Reinhardt klasszikus rendezései tehát az udvari színházak játéknyelvének átalakítása – a látványvilág felerősítése, a beszéd életszerűvé tétele, a figurák ’ismerős’ jellemvonásainak kiemelése – révén igyekeztek az európai dráma történetének kanonikus alkotásait a színház emlékműveiből a színházat éltető tényezővé alakítani.”

szándékos megváltoztatásához vezetett.¹⁶ Ez történt például a Don Giovanni opera 2024-es budapesti színrevitelekor is.¹⁷

Goethe Faust drámájának Giorgio Strehler általi 1992-es megrendezése a dráma színpadra állításának új módját alkotta meg: az eredeti dráma előadása alkalmával, mintegy amellet, teremtett egy új művet.¹⁸ De ilyen volt például Peter Stein Racine: Don Giovanni-rendezése is (1987).¹⁹

A most felvázolt történelmi fejlődésből kirajzolódik, hogy az ősi, klasszikus görög színreviteli módszer még csak minimális mozgást, díszletet, jelmezt használt, így közvetlen szellemi kapcsolatot teremtett az író és a műélvező között. Az ilyen rendezés mellett fel sem merül, hogy harmadik személy is belépne az alkotófolyamatba – a színész és a kórus a hangjával csak átnyújt, megmutat, előad (prezentál), illetve ismételten megmutat (reprezentál). A színpadi bemutatás módjának az a fejlődési iránya, amely az egyre több korhű jelmezzel, díszlettel, építménnyel, fény- és hanghatással, majd tömegek mozgásával hat a közönségre, vagy amely párhuzamos történeteket, párhuzamos, egyidejűleg elhangzó monológokat mutat be, a rendezői beavatkozás erősödéséhez vezetett. Ez a beavatkozás mára – a díszletekre és a jelmezekre vonatkozó szerzői utasítások megváltoztatásával vagy akár díszlet és jelmez nélküli előadásokban – az eredeti színpadi mű, illetve zenedráma mélyreható megváltoztatásához, illetve akár mellőzéséhez is elvezetett. Más szempontból a fejlődés a filmek irányába is mutat: ott a sajátos többszerzős mű egyik szerzője mindig a filmrendező.

A 20. századra a körszínház majd a dobozszínház évszázados tapasztalatai alapján a rendezésben is kialakultak bizonyos, a többség által ma is alkalmazott szabályok (sztereotípiák). A színészekhez hasonlóan a rendezőknek is van egy bizonyos közös eszköztáruk. Ha pedig egy-egy rendezőre jellemző módszerről, az ezzel alkotott rendezői életműről beszélünk, eljuthatunk egy sajátos, csak az adott rendezőre jellemző rendezői stílus képéhez is.

¹⁶ „Bertold Brecht szerint a színész nem a saját élményanyagát mozgósítja a szerep megformálása során, ... hanem a világról, a történelemtől és az életéről szerzett ismereteit. Mivel az epikus színész csak 'idéző egy figurát', azaz 'egy folyamat tanúja', nem átélnie, csupán megmutatnia kell bizonyos érzelmeket, tehát külsődlegessé kell tennie őket. Ez az epikusnak vagy dialektikusnak nevezett színház.” *Kékesi Kun*: i. m. (13), p. 186.

¹⁷ A kormányzóval vívott párbajban Don Giovanni is sebet kap, és ebbe hal bele a darab végére. Mint tudott, az eredeti műben természetfeletti erők állítják helyre a világ rendjét, a kormányzó kőszobrára jön el Don Giovanniért, akit magával ragad a pokolba.

¹⁸ „Minimalizálta a húzásokat, és a darab minden jelenetének rövidített formában való előadása helyett a részbeni felolvasással kiegészített részbeni előadás megoldását választotta.” *Kékesi Kun*: i. m. (13), p. 338.

¹⁹ „Lucio Fanti díszletének fő eleme a tiszszögletű játéktér fölött függő óriási kupola volt, amely a Pantheon tetejére hajazott, és félgömbjét a mindvégig alatta zajló játék plaszticitása tette 'kerekké', a szűk nyíláson besűrűt fényugár mozgása pedig napóra módjára követte az egyetlen napba sűrített események idejének múlását. A scenográfia így módon bravúrosan jelenítette meg a hely-idő egységének hajdani szabályát, a padló labirintust mintázó intarziája pedig Thezeusz nevezetes krétai kalandját éppúgy a nézők emlékezetébe idézte, mint Phaedra érzelmeinek zűrzavarát. A férfi szereplők gesztusnyelve Racine korának mozdulatait stilizálta.” *Kékesi Kun*: i. m. (13), p. 356.

2.2. A két világháború közötti korszak meghatározó szerzői jogásza, Alföldi Dezső szerint a színpadi mű „oly írói mű előadása, amely szerepek eljátszásával, *színtéri elrendezéssel* megy végbe”.²⁰ (Kiemelés a tanulmány szerzőjétől.) 1970 és 2000 közötti szerzői jogunk vezető kommentárja kiegészítette ezt azzal, hogy vannak nem írói színpadi művek is: így a balett és a néptánc. Jogi szempontból ennél lényegesebb kiegészítése a fogalomnak az, hogy a színpadi műveket nyilvános előadásra szánták.²¹

A rendezői teljesítményt hatályos szerzői jogi törvényünk külön nem említi a szorosan vett *szerzői jogi védelem* példálózóan felsorolt tárgyai közt. Az Szjt. 1. § (2) bekezdés d) alpontjának példái a színmű, a zenés színmű, a táncjáték és a némajáték. A rendezés ugyanígy a szerzői joghoz *kapcsolódó védelem* ezen a jogszabályi szinten kimerítően felsorolt védelmi tárgyai közül is hiányzik. Ezek az 1. § (8) bekezdésében az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók, a rádió- és a televíziószervezetek, a filmelőállítók, a sajtókiadványok kiadói, valamint az adatbázis-előállítók teljesítményei. Szabályozásunk ebben követi a törvényünk külső kereteit adó nemzetközi és regionális szerzői jogi egyezményeket,²² amelyek e tekintetben szintén megmaradtak az absztrakció egy magasabb szintjén. A 45 európai országból csupán néhány tér el ettől a szabályozási módtól. A színházi rendezőt maga a törvény nevesíti előadóművészként Fehéroroszországban, Horvátországban, Kazahsztánban, Oroszországban és Szlovéniában, míg Portugáliában és Szlovákiában a színházi rendezés ott van a törvényben példálózóan felsorolt szerzői alkotások között.²³

Bírói gyakorlatunk, a Szerzői Jogi Szakértői Testület (SZJSZT) véleményei és a törvény-magyarázatok egyformán azt mutatják, hogy a magyar jog a törvényi szintű nevesítés hiányában is szerzői jogi és ehelyett (vagy emellett) előadóművészi jogi védelemben részesíti a színházi rendezőt, ha a teljesítménye megfelel e védelmi tárgyak törvényi feltételeinek.^{24, 25}

A színházi rendezés alapjául, tárgyául színdarab (írásmű), zenés színdarab (zenedráma) vagy koreográfia szolgál, amelyet színpadra, több élő személy közreműködésével, három-

²⁰ Dr. Alföldi Dezső: A magyar szerzői jog különös tekintettel a M. Kir. Kúria gyakorlatára. Grill Károly kiadvállalata, Budapest, 1936, p. 130.

²¹ Für Sándor, Malonyai Dezső: Színpadi művek. In: Benárd Aurél, Tímár István (szerk.): A szerzői jog kézikönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, p. 231–232.

²² 1975. évi 4. törvényerejű rendelet az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről. 1998. évi XLIV. törvény az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló, 1961-ben, Rómában létrejött nemzetközi egyezmény kihirdetéséről, Római Egyezmény, 2004. évi XLIX. törvény a Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződésének, valamint Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződésének kihirdetéséről (WCT, WPPT). Az Európai Parlament és a Tanács 2006/115/EK Irányelve (2006. december 12.) a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról.

²³ Sági Edit: A European Panorama on the Copyright Status of Stage Directors. Santander Art and Culture Law Review, 2023. 2. sz., p. 252–253.; Ysolde, Sergio: i. m. (2), p. 6–7; Békés: i. m. (5), p. 57–58.

²⁴ Kúria Pfv. 21.277/2015/4., SZJSZT 03/12; Békés: i. m. (5), p. 57–58.

²⁵ Gyertyánfy Péter: A szerzői jog. In: Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. 3. kiadás, Wolters Kluwer, 2023, p. 100.

dimenziós térbe helyezéssel a közönség egyidejű jelenlétében való megmutatásra, érzékelhetővé tételre szánnak. Sajátos típus, határeset a cirkuszi látványosság rendezése, amikor a rendezés alapjául általában nem művek szolgálnak, hanem cirkuszi produkciók. Ezek lehetnek csupán szakmai ügyesség bemutatásai, például állatidomítás, de lehetnek akár egyéni és eredeti szerzői művek is, például bohóctréfák. Az úgynevezett „új cirkuszban” gyakran a rendező alakítja ki a részletes, többnyire valamilyen elvont történetet ábrázoló forgatókönyvet.²⁶

A színházi rendezés tartalma történetiségében és a mai eseteiben is többlenyegű. Egyrészt a színészvezetésből, a színpadkép és a jelmezek összehangolásából áll, és esetenként a gyártásvezetéshez hasonló technikai feladatokból is. Másrészt, nem mindig, de egyre gyakrabban tartalmi beavatkozás a műbe: az író, zeneszerző gondolatai egyéni és eredeti kifejezéseinek kiegészítése, megváltoztatása, esetenként elhagyása. Az egyes elemek súlya, aránya esetenként változó. Nem jelenti ez azt, hogy a színházi rendező „szerzői jogállása nem tisztázott, sodródik a két státusz között s nem lehet tudni, meddig terjed a rendező jogosultsága.”²⁷ A jogi minősítés csak művenként, illetve előadásonként lehetséges.

Mindeddig általános vélemény volt, hogy a színpadi előadás rendezője a színdarabot *legtöbbször* csak értelmezi, tolmácsolja a közönség számára. A Kúria megfogalmazásában: „A színpadi művek előadása, a ’színrevitel’ a szerző és az előadóművészek teljesítményét ötvözi, valamilyen koncepció mentén létrejött rendezésnek megfelelően. A rendezés és a színészi játék a mű interpretációjának, közönség számára történő tolmácsolásának, átvitt értelemben vett közvetítésének alapvető eszközei. Bár szükségszerűen hordoz a rendezői interpretáció egyéni, a rendező személyiségéből fakadó jellemzőket, funkciójából adódóan azonban a színpadi rendezés inkább a szerzői joggal szomszédos jogi védelmet élvező előadóművészi teljesítményhez áll közel, mint a szerzői művekhez.”²⁸ Békés Gergely a 3/2012 számú SZJSZT-szaktevéleményről szólván igen helyesen mutat rá arra a hiányosságra, hogy a szakvélemény, akárcsak az itt idézett kúriai döntés, nem említi, hogy az előadóművészi és a szerzői minőség ugyanazon előadásra párhuzamosan is fennállhat.²⁹ Az ilyen kettősség mára különösen a könnyűzenében vált általánossá.

3. A színházi szerző-rendező

3.1. Az előbbiekben idézett 2015-ös kúriai ítélet az előadóművészi minősítés után hozzáteszi: „Elvileg nem zárható ki az, hogy a színpadi előadás rendezője az eredeti művet bővítve olyan egyéni, eredeti módon alakítja át, amely eléri a szerzői jogi védelem szintjét és az Szjt.

²⁶ Például a Cirque du Soleil vagy nálunk a Recirquel esetében.

²⁷ *Sápi*: i. m. (4), p. 89–90.

²⁸ Kúria Pfv. 21.277/2015/4.

²⁹ *Békés*: i. m. (5), p. 58. és korábban ugyanő: Az előadóművész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 16. (126.) évf. 3. sz., 2021. június.

4. § (2) bekezdése alapján mint más szerző művének átdolgozása részesül szerzői jogi védelemben.” Előfordulhat tehát, hogy a színházi rendező szerzőként jelenik meg, nevezetesen akkor, ha teljesítménye megfelel a szerzői mű fogalmának. Ez a gondolatnak egy olyan, azonosítható kifejtése, amely az irodalom, a tudomány vagy a művészet területére esik, természetes személytől származik, eredeti (nem mástól átvett) és egyéni, vagyis egy szellemi mozgásteret kihasználó.³⁰ Nem lehet vitás, hogy a színházi rendezés, ha alkotói jellegű, az előbb megjelölt három széles – egymást átfedő – területre esik.

A színházi rendező szellemi tevékenysége három különböző helyzetben nyilvánulhat meg.

a) Amikor a szerzői jog által még védett művet rendez³¹

A még védett prózai vagy zenés színpadi mű rendezései csak az eredeti szerzők engedélyével jogszerű a mű lényegét érintő rendezői változtatás. Ilyenkor az eredmény egy származékos mű – átdolgozás. Ennek feltétele, hogy az eredeti gondolat kifejtés úgy módosuljon, hogy a változtató, kiegészítő elemek olyannyira lényegiek legyenek, hogy önmagukban is megfeleljenek az említett szerzői jogi mű fogalmának.³²

Annak megállapítása, hogy az alpműben a változtatás a mű integritása és a vagyoni jog szempontjából lényegi részt érint-e, két irodalmi alkotás esetében elsősorban a szöveg összehasonlításával történik. Ha elfogadjuk a Magyar Színházművészeti Lexikon már idézett álláspontját arról, hogy a díszletre, jelmezre vonatkozó szerzői instrukciók a mű részét képezik, ma kényes lehet a helyzet, hiszen a rendezők ezeket általában figyelmen kívül hagyják. Persze lehet olyan álláspontot is elfoglalni, hogy a színdarabok ebből a szempontból aleatorikus művek, s a szerző e tekintetben eleve helyet hagy a rendezői döntéseknek. A magunk részéről ezt csak olyan esetben tudnánk elfogadni, amikor a mű gondolati tartalma teljesen független a kortól és helytől, amiben játszódik – ellenkező esetben a színészi játékra, jelmezre és díszletre vonatkozó szerzői utasítások a gondolat kifejtés lényeges részei.

³⁰ Sztj. 1. §, 4. § (1) bek., Kúria Pfv.20.600/2019/5., Főv. Ítéletábra Pf. 20.880/2014/5., Főv. Ítéletábra 8.Pf.20.479/2008/6; Takács Nóra Emese: A szerzői jogi védelem feltétele – „az egyéni, eredeti jelleg”. In: Legeza Dénes (szerk.) Szerzői jog mindenkinek. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2023, p. 60–61; Szingler András: Boldogok a sajtókészítők? Néhány gondolat az ízek, illatok szerzői jogi oltalmáról. In: Grad-Gyenge Anikó, Kabai Eszter, Menyhárd Attila (szerk.): Liber Amicorum, Studia G. Faludi dedicata. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, p. 404–405; Scholz Ildikó: Eredetiség és átdolgozások a zeneművek körében. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 6. (116.) évf. 3. sz., 2011. június, p. 36–38; Gyertyánfy Péter: A szerzői jogvédelem tárgya. In: Gyertyánfy: i. m. (25), p. 30–37.

³¹ A védelem a szerző életében és halálától számított hetven évig áll fenn. Sztj. 31. §.

³² Pogácsás Anett: Kizárólagos jogok a szerzői alkotásokon. In: Tattay Levente, Pinz György, Pogácsás Anett: Szellemi alkotások joga. Szent István Társulat, Budapest, 2011, p. 186; Sági: i. m. (4), p. 88 és ugyanó: Átdolgozás vagy nem átdolgozás: ez itt a kérdés. Az átdolgozás jogának érvényesülése a színpadon. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 13. (113) évf. 4. sz., 2018, p. 2, 8–12; Gyertyánfy Péter: Az átdolgozás joga. In: Gyertyánfy: i. m. (25), p. 250.

A szerzői jog nem a mű gondolati tartalmát, mondanivalóját védi, hanem ezek adott, sajátos (egyéni és eredeti) módon történt, azonosítható kifejezését. A cselekményfordulatok, cselekményszövés szerzői jogi védelme, illetve megsértésének megállapítása csak kivételesen, igen erős egyéni jelleg és az összehasonlítható műben igen jelentős, kiterjedt megfelelés esetén lehetséges. Vannak olyan színházi rendezések, amelyeknél ezen elvek miatt igen nehéz annak eldöntése, hogy engedély híján történt-e jogsértés. Előfordul ugyanis, hogy egy rendező szövegváltoztatás nélkül vagy minimális kihagyásokkal, de a helyszín, színpadkép, díszletek, fény- és hanghatások segítségével mégis teljesen megváltoztatja az eredeti mű gondolati formáját és mondanivalóját is. E kérdésekről színházi rendezést illetően még nincs közzétett magyar bírói gyakorlat, de a szerzői instrukciók sorsának az előző bekezdésben felvetett problémájáról sem.³³

A rendező hozzáadott egyéni és eredeti gondolat kifejtésére térve vizsgálándó, hogy az miben mutatkozik meg, miben azonosítható? Az irodalmi alkotásoknál ez a szövegben, mondatokban, akár mondatrészekben fejeződik ki, és mint láttuk, kivételesen a cselekményszövésben.³⁴ A versben a szerkezet, a rímforma, stílusjegy azonban nem védett.³⁵ A zenében „a dallam – harmónia – szöveg – ritmus elemek adják az egyéni-eredeti megformáltságot.”³⁶ Az építészeti tervben például „az alaprajzban, a tömeg és a homlokzat kialakításában, a belső terek méretezésében és egymáshoz való viszonyában, az anyaghasználatban azonosítható.”³⁷ „A térképészeti művek grafikai megtervezésénél rendelkezésre álló alkotási tér jóval szűkebb, mint például a képvőművészeti alkotások esetében.”³⁸ A színházi rendező-szerző esetében a megformált és kifejezett szerzői gondolat az előadás egésze lehet, benne az eredeti szerzői művel-művekkel is. Ilyenkor a szokásos rendezői eszközök – színészszerelés, térbe helyezés, díszlet, jelmez, hang- és fényhatások – együttesen már az eredetit kiegészítő megformált gondolatként érzékelhetők a közönség számára. Véleményünk szerint ehhez a szokványos színpadra állítást jelentősen meghaladó személyes hozzáadás szükséges.

A rendező szerzői alkotására is érvényes, hogy a rögzítettség nem törvényi feltétele a jogi védelemnek. Egy le nem jegyzett, de többek által azonosan ismert mű is lehet a szerzői jogi védelem tárgya (például egy le nem jegyzett koreográfia). A rendezői teljesítmény összetettsége miatt gyakorlatilag itt ez mégis szükséges lehet: egy tűnékeny jelenség³⁹ felhasználása, az ez elleni jogsértés azonosíthatóság hiányában nem lenne bizonyítható. A rendezés

³³ Csak egy filmes rendezői átdolgozás ügyében van legfelsőbb bírósági döntés: Pfv.E.20.940/2005/2. szám.

³⁴ SZJSZT-11/2019.

³⁵ SZJSZT-13/2016.

³⁶ SZJSZT-17/2010; Gyenge Anikó: Zeneművek átdolgozása a szerzői jogban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 107. évf. 3. sz. 2002. június; Scholz: i. m. (30), p. 31–35.

³⁷ SZJSZT-22/2016.

³⁸ SZJSZT-01/2014.

³⁹ Békés: i. m. (29), p. 27: „Az előadások – még hosszú ideig tartó próbaidőszakot követően sem – lesznek teljesen egyformák, az előadás ugyanis a legtöbb esetben az előadóművész, az előadó társai és a közönség kölcsönhatása alapján formálódik, amely olyan nagyszámú variációs lehetőséget rejt, hogy a tökéletes ismétlődés valószínűtlen.”

rögzítésére évszázados módszer az előadás elemeinek az úgynevezett rendezői példányban, vagyis a rendező megjegyzéseivel kiegészített szerzői kéziratban való leírása. Korunkban nagy könnyebbség a videórögzítés.⁴⁰

Szerzői jogunk [Szt. 16. § (1) bek.] a mű „azonosítható részeit” is védi. A rendezői alkotás azonosíthatóságához – és adott esetben a jogsértés megállapíthatóságához – úgy véljük, az előadásból egy hosszabb részre van szükség.

A színházi rendezést mint védett szerzői mű átdolgozását tárgyalva röviden kitérünk a megrendezett színpadi műben érdekelt többi szerző helyzetére, egymáshoz való viszonyára. Egy prózai műnek a szerzővel egyetértésben, közös elhatározással való megzenésítése közös művet eredményez, szerzői szerzőtársak (Szt. 5. §). Ha a megzenésítés utólagos, származékos műről, átdolgozásról beszélhetünk. Hasonló a helyzet a szerző által engedélyezett rendezői átdolgozással is. A névjog tekintetében a gyakorlatban ma különbséget látunk: az átdolgozó rendező nem ilyenként, hanem csak rendezőként jelenik meg a színlapon.

A színházi dramaturg helyzete külön szót igényel, hiszen a már idézett színházművészeti lexikon is kettős értelemben említi: egyrészt a színház irodalmi szakértőjeként, lektoraként, másrészt átdolgozóként.⁴¹ Szerzői jogi szempontból az utóbbi esetről csak akkor lehet szó, ha a dramaturg megfelel a rendezőnél ehhez megkívánt feltételeknek, vagyis ha az eredeti színműben levő gondolatkifejtés úgy módosul, hogy a változtató, kiegészítő elemek olyannyira lényegiek, hogy önmagukban is megfelelnek a művek szerzői jogi fogalmának. Az egyéni és eredeti gondolatkifejtés lehetőségét a dramaturg esetében, az írókhoz hasonlóan, a szövegírásban, szövegváltoztatásban látjuk. Még védett színmű esetén ennek jogszerűségéhez nyilván az eredeti szerző hozzájárulása szükséges.

A prózai vagy zenés színpadi mű színpadi bemutatása általában díszlet, jelmez, hang- és fényhatások hozzáadásával történik. A díszletek és jelmezek létrehozói sem szerzőtársai, sem pedig átdolgozói az eredeti műnek, hanem az általános védelmi feltételek megléte esetén alkotói teljesítményük [l. Szt. 1. § (2) bek. n.] önmagában ítélendő meg. Képzőművészeti alkotásként önállóan értékesíthetők – hacsak a tervezők nem munkaviszonyban alkottak vagy megbízottként a megbízójukkal, a színházzal másképp nem állapodtak meg. Ők az írásművet az előadáshoz egy-egy szempontból illusztrálják, értelmezik. A színházi rendező kifejezett és azonosítható gondolati hozzáadása viszont, ha ilyen van, – hasonlóan a filmrendezők és a forgatókönyv viszonyához – az írásmű egészét érinti, ahhoz további egyéni gondolatkifejezést adva egy új egészet hoz létre. Ezért sem a film, sem az egyéni-eredeti rendezéssel előadott színpadi produkció nem lehet szerzői jogi védelem alatt álló, a szerzői jogi

⁴⁰ Az angolszász színházi ügynökségek a szerződéseikben sokszor – főleg a musicalműfajban – minden részletre kiterjedően meghatározzák az engedélyezett előadás módját (ún. replicaszerződések).

⁴¹ *Székelty*: i. m. (11). „1. a színház irodalmi szakértője és tanácsadója. Feladatai közé tartozik a bemutató színjátékszövegek lektorálása, véleményezése, átdolgozása (epikus művek dramatizálása), ill. a szerzővel való együttműködés a végső színpadi változat kialakításában a színpadi szempontok érvényesítésével. Közreműködik a színház műsorpolitikájának, műsortervének kidolgozásában is; 2. idegen nyelveken és régi értelmében a dramaturg szó jelentése drámaíró.”

védelem alatt álló alapul fekvő írásműtől független alkotás, hanem csakis származékos mű. A rendezés önállóan „nem él meg”, nem értékesíthető. Az ellenkező felfogás azt jelentené, hogy a kizárólagos jog a rendező stílusát védené.

Elképzelhető, hogy kivételesen a díszlet és az ahhoz kapcsolódó fényhatások olyan meghatározóak a rendezés szempontjából, hogy egészükben azokat is a rendezés részét képező egyéni és eredeti gondolat kifejtésnek kell elismerni. Ilyenkor ezek létrehozói is átdolgozók az eredeti műhöz képest, és a rendezővel közös származékos művet hoznak létre.

b) A már nem védett művek rendezése, ideértve az olyan klasszikus műveket is, amelyek a szerzői jogi szabályozások előtti időből származnak, és így soha nem voltak védettek

Ebben az esetkörben nyilván nincs szükség eredeti szerzői hozzájárulásra, függetlenül a rendezői beavatkozás nagyságától. Ha a rendezői hozzáadás eléri a szerzői mű előbbiekben tárgyalt szintjét, új mű születik, és a személyhez fűződő és vagyoni jogok összessége a színházi rendezőt illeti. A zenei közös jogkezelésben sajátos szabályok működnek a folklór és a már nem védett művek átdolgozásai felhasználása utáni jogdíjak felosztásában.⁴²

Mégis egy kissé különös ilyenkor a személyhez fűződő jogok sorsa. Ezek túlélnek alanyukat, mert a szerző személyiségét nem önmagában, hanem a műhöz való viszonyában védik. Sőt, a védelmi idő elmúltával is van jogi eszköz a műben megtestesült személyiség – a kulturális érték – viszonylagos megvédésére: a szerzői képviselői szervezetek felléphetnek olyan magatartás ellen, amely a védelmi időn belül sértene a szerző névjogát [Szjt. 14. § (2) bek.].⁴³ Ennek tükröződése az a joggyakorlat, hogy az eredeti szerző nevét átdolgozáskor a védelmi idő eltelte után, sőt korábban soha nem védett szerzői művek esetén is feltüntetik. Egy zenei példa: Bach – Presser: A próba.

c) A cirkuszi előadás és a showműsor (például jégrevü) rendezése

Ezek is a közönségnek szánt produkciók, de tartalmuk, az egyes műsorszámok túlnyomórészt nem szerzői művek. Rendezésük általában nem tekinthető szerzői műnek. A cirkusz-művészet legújabb formáit látva – tematikus előadások, „légtánc” stb. – mégis elképzelhető, hogy az egyes műsorszámok összeválogatásában, elrendezésében, szerkesztésében kivételesen egyéni és eredeti gondolat kifejtés azonosítható, s így az előadás gyűjteményes műként (Szjt. 7. §) szerzői jogi védelemben részesülhet.⁴⁴

⁴² ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület, Felosztási Szabályzat 35. pont: https://www.artisjus.hu/wp-content/uploads/2023/12/Felosztasi_Szabalyzat_2023_2.pdf 35.153.

⁴³ Gyenge: i. m. (36); Fábri: i. m. (6).

⁴⁴ Sági Edit általánosságban javasolja ezt az átdolgozásnak nem minősülő rendezésekre – ez azonban az esetkörök túlzó egyszerűsítése. Sági: i. m. (4), p. 91.

3.2. Felvetődhet a kérdés, hogy vajon mi indokolja történetileg és a rendezői tevékenység belső logikája szerint egyrészt a színházi rendezők és másrészt a *filmrendezők* [ezek az Szjt. 64. § (1) bekezdés szerint mindig „szerzők”] eltérő szerzői jogi minősítését? Kétségtelen, hogy sok közös vonásuk van, így az előkészítői, szervezési, irányítási és színészvezetési feladatok, továbbá a rendező melletti többi szerző (például: operatőr – díszlettervező) tevékenységének összehangolása.⁴⁵

A filmművészet egyik gyökere kétségkívül a színház,⁴⁶ de a két műtípus és két rendezési mód már a film születésekor, a 19. század végén szétvált. A film rövid dokumentarista rögzítésekkel indult, majd a tájképfilmmel. Egyidejűleg megjelent a burleszk, amely – eleinte színpadképszerű beállításokkal – de újszerűen, pusztán képekkel és azok ütköztetésével, látványelemekkel dolgozott.⁴⁷ A kibontakozó filmművészet azóta a színházról eltérően, alapvetően más módszerekkel és műszaki eszközökkel⁴⁸ alkot: több látószögből is ábrázol, a közel- és totálképek váltogatásával, gyors vágásokkal változtatja a helyszínt és az idősíkokat, tömeget mozgat, és természeti képekkel ad háttérrel a mondanivalónak. A film jelentős részben mozgásból áll.⁴⁹ A filmrendező élhet az ismételt felvételek lehetőségével, kiválasztva a legjobb változatot. A színház viszont az élő pillanat művészete, és legtöbbször szöveggéközpontú.⁵⁰ Így a szinopszis, forgatókönyv és a dialógus egyrészt, és másrészt a végeredmény, a kész film között sokkal nagyobb a különbség, mint a színmű (írásmű) és a színpadra állított előadás között. A film esetében nagyobb az alkotói tér, a filmrendezés mindig alkotás. A filmrendező alkotása mindig rögzített, a színházi rendezőé gyakran nem. Összefoglalva: a filmrendezés a kreatív megvalósítás, a színházi rendezés inkább a bemutatás művészete.

4. A színházi előadóművész-rendező

Az előadóművész fogalmát ugyan az Szjt. nem határozza meg, de annak tartalmát a jogtudomány a – Római Egyezményre mint háttérszabályozásra alapozva⁵¹ – így tölti ki: „elő-

⁴⁵ A KSH a Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszerében (FEOR-08 2725) egységesen kezeli a színházi és a filmrendezőket. „Rendező, operatőr: Színpadra állítja a színdarabot vagy filmre viszi a forgatókönyvet, televízió- és rádióműsort rendez, felvételt készít stúdióban, műteremben vagy a szabadban.” – <https://www.ksh.hu/docs/szolgaltatasok/hun/feor08/2/2725.html>.

⁴⁶ Például a híres filmrendező Ernst Lubitsch és Leni Riefenstahl is kezdetben Max Reihard színházában dolgozott; a hangosfilmmel megjelenő filmmusical a színpadi musicalt vette alapul.

⁴⁷ *Kránitz Bence, Lichter Péter: Kalandos filmtörténet*. Scolar Kiadó, 2019, p 17.

⁴⁸ Például: számítógép, digitális képek használata, osztott képernyő, egymásra fényképezés, mozgó és kézi kamera. Persze a színház is sokat fejlődött e tekintetben, különösen a világítás.

⁴⁹ Van kivétel is: a 20. sz. második felében a minimalista film lemondott a filmes eszközök többségéről és maradt a szó, a színész által elmondott szöveg („beszélő fejek”). *Kránitz, Lichter*: i. m. (47), p. 148.

⁵⁰ *Fábri*: i. m. (43) érzékletes példáit l. a 11–51. oldalon. Ő említi a szöveg nélküli színházat mint kivételt is, Békés Pál Össztáncára utalással.

⁵¹ A Római Egyezmény „irodalmi és művészeti művek egyéb módon való” előadásáról is rendelkezik (3a) cikk; de a szerződő államok a nem művek előadását is előadóművészi teljesítménynek tekinthetik (9. cikk). I. m. (22).

adóművészek azok a színészek, énekesek, zenészek, táncosok és más természetes személyek, akik az irodalmi vagy művészeti alkotásokat vagy a folklór kifejeződéseit megjelenítik, el-éneklik, elbeszélik, elszavalják, eljátsszák, interpretálják, vagy más módon előadják, előadóművésznek kell tekinteni továbbá az artistaművészeket is.⁵² Az előadóművészek közös jogkezelője, az Előadóművészi Jogvédő Iroda a következő négy szekcióba sorolja a tagjait: zeneművész, táncművész, színművész és artistaművész.⁵³

Ez a meghatározás egyben utal az előadóművészi jogvédelem tárgyára is, vagyis hogy minek az előadását lehet előadóművészi teljesítménynek tekinteni. Ezek a védett vagy a védelmi idő lejártával már nem védett szerzői művek, de az olyanok is, amelyek a szerzői jogi szabályozások előtt időkből származnak (például Euripidész drámái). Ugyancsak előadóművészi teljesítmények a cirkuszi produkciók. Ezek közös fogalma – az előadóművészek és különféle teljesítményeik felsorolásából elvonatkoztatva – az olyan teljesítmény, amelyet a közönség elé bocsátásra szántak, és aminek lényege a közönséggel való kapcsolatteremtés.⁵⁴

Tomori Pál rámutat, hogy minden előadóművészi teljesítmény közös feltétele, hogy abban fellelhető legyen legalább egy minimális egyéni és személyes jelleg.⁵⁵ Kissé árnyalva ezt a megállapítást úgy véljük, hogy a személyesség nem egyenlő a személyiség kifejezésével. Előbbi csak azt jelenti, hogy az előadás egy adott természetes személyhez köthető, és elegendő a személyes jelenlét. Utóbbi azt, hogy e természetes személy egyedi, megismételhetetlen testi-lelki sajátosságai megjelennek az előadásban. Ezt talán a „művészi” jelző fejezheti ki, és megfeleltethető a szerzői mű védelméhez megkívánt egyéni jellegnek. (Ennek minimuma ott is alacsony.) A személyiség kifejeződésében megnyilatkozó egyéni jelleg azonban az előadóművészi védelemhez nem feltétlenül szükséges, hanem ott csak gyakori jelenség.

A jogvédett szerzői mű és a jogvédett előadóművészi előadás egymás mellett létezik; az utóbbi jogszerű létrejöttének nem előfeltétele a szerzői engedély.

A színházi rendező, ha saját maga nem is ad elő szerzői művet (sem cirkuszi számot vagy folklór produkciót), és sokszor nincs is jelen az előadáson, mégis beleillik az Szjt. szerinti előadóművész fogalmába; teljesítményét előadóművészi teljesítménynek kell tartanunk. Ugyanis a műveket „más módon” ugyan, de ők is, akár egy színész vagy karmester, a közönség elé bocsátás céljával értelmezik, és *ez így jut el a nyilvánossághoz*.

Teljesítményük tartalmi elemei a színészvezetés, a színpadkép meghatározása (a háromdimenziós térbe helyezés), a fény- és hanghatások megtervezése, a díszlet és a jelmezek összehangolása. A „színészvezetés” önmagában is előadóművészi jogokat keletkeztet a rendező számára, mintegy biztosítva közvetett jelenlétét az előadásban. Ugyanis „a színpadi mű színészi előadása mindig olyan kollektív teljesítmény, amelyben a rendező és a színész együtt alakítják ki az adott karakterre és drámai helyzetre jellemző beszédmódot és ’testbe-

⁵² Tomori Pál: A szerzői joggal szomszédos jogok védelme. In: *Gyertyánfy*: i. m. (25), p. 556.

⁵³ Előadóművészi Jogvédő Iroda Alapszabálya 4.1.4. pont.

⁵⁴ *Békés*: i. m. (29), p. 19.

⁵⁵ *Tomori*: i. m. (52), p. 557.

szédet' (arcjátékot, gesztusokat, mozgást). A rendező ilyenkor nem csak tervez és instruál, hanem gyakran be is mutatja, elő is játssza a színésznek az elvárt figurát. A színész pedig úgyszintén messze többet tesz a rendezői utasítások gépies végrehajtásánál. Kérdéseivel, sikeres vagy sikertelen próbálkozásaival ösztönzi, inspirálja a rendezőt, hogy az a lehető legnagyobb részletességgel megfejtse, ezáltal értelmezhetővé, átélhetővé tegye a színész számára a figurát. A néző már ezzel a kollektív teljesítménnyel találkozik, ahol a 'színészi játék' a rendező és színész közös teljesítménye.⁵⁶

A rendezés mint előadóművészi teljesítmény esetében – éppen a személyes, testi közreműködés hiánya miatt – a személyes jelleg meglétének azonosításához valószínűleg az előadásból egy hosszabb részre, ha nem az egészre van szükség. Más lehet a helyzet – főleg a személyes jelenlét miatt – a színészi teljesítménynél.⁵⁷

A rögzítettség elvileg nem feltétele az előadóművészi teljesítménynek, így a rendezés mint ilyen teljesítmény jogi védelmének sem. Amint az átdolgozó rendező tekintetében írtuk, a rögzítés gyakorlati okokból az előadóművész-rendező teljesítményénél is szükségesnek látszik.

5. A személyhez fűződő és vagyoni jogok

5.1. A színházi rendező *személyhez fűződő jogai szerzőként* egyaránt kiterjednek az Szjt. 10–13. paragrafusa szerinti nyilvánosságra hozatali (és ehhez kapcsolódó visszavonási), névfeltüntetési és műintegritási jogokra. Ezek a szabályok, ideértve a jogok belső korlátait is [védelmi idő – Szjt. 31. §, a névjogot érintő szabad felhasználások, a munkaviszonyban alkotás szabályai – Szjt. 30. § (5) bek., 53. §] a színházi rendezésre is aggálytalanul alkalmazhatók.

Ehhez képest az *előadóművész színházi rendező személyhez fűződő jogai* annyiban szűkebbek, hogy nem tartalmazzák a nyilvánosságra hozatali jogot. Az a Ptk.-szabály [2:48 § (1) bekezdés], hogy „képmás vagy hangfelvétel elkészítéséhez és felhasználásához az érintett személy hozzájárulása szükséges”, az előadásban – a szerzőhöz hasonlóan – személyesen jelen nem lévő sajátos előadóművész, a rendező számára nem lehet pótló védelem.

A szerzőket illetően ez a jog a mű meg nem határozott más személyek számára bármilyen módon hozzáférhetővé tételét jelenti, ami a másik oldalról nézve a titokban tartás joga, s így rokon a Ptk. magántitokra vonatkozó szabályával (Ptk. 2:46. §). E jognak része az a tilalom is, hogy a mű lényeges részéről a nyilvánosságra hozatal előtt nem szabad tájékoztatást adni [Szjt. 10. § (2) bek.]. A jogértelmezés évtizedek óta következetes abban, hogy e jog lehető-

⁵⁶ Tomori Pál szíves közlése.

⁵⁷ Békés Gergely az utóbbiról: i. m. (29), p. 24.: „A személyes jelleg megjelenése nem függ terjedelmi korlátoktól. Miként a kivételes képességekkel megáldott szerzők képesek akár extrém rövid terjedelemben is egyéni, eredeti jelleggel rendelkező művet alkotni, a kivételes képességekkel megáldott előadók is képesek rendkívül rövid idő alatt is személyes jelleggel megjeleníteni a művet. A személyes jelleg eléréséhez még csak az sem szükséges, hogy a színész szerepe szöveges szerep legyen, hiszen a színész akár tekintetével, mozgásával is képes érzelmet kiváltani a közönségben.”

vé teszi az alkotó számára az általa nem megfelelőnek tartott mű visszatartását akkor is, ha annak átadására egyébként felhasználási megbízási szerződésbe foglalt vagy munkajogi kötelezettsége lenne.⁵⁸ Békés Gergely szerint a szabály mögötti személyiségi, kulturális és gazdasági indokok érvényesek lennének az előadóművészekre is.⁵⁹ Ami az előadóművész színházi rendezőt illeti, helyzetében e tekintetben mi sem látunk eltérést a szerző-rendező-höz képest. A félkész előadás bemutatását az ilyen rendezőtől se lehessen kikényszeríteni.

5.2. A színházi szerző-rendezők vagyoni jogai az előadás egészének vagy valamely azonosítható részének bármely felhasználására és ennek engedélyezésére vonatkoznak. Alább említjük díjigényeiket is. A „bármely felhasználás” a mű érzékelhetővé tételét jelenti⁶⁰ (természetesen az Szjt.-ben írt korlátokkal); ennek tipikus módjait az Szjt. csak példaszerűen sorolja fel (Szjt. 16–17. §). Ezek között esetünkben természetesen a nyilvános előadás engedélyezésének joga a legfontosabb, de a Covid-járvány nyomán megnőtt a színpadi mű nyilvánosságához való közvetítésének gyakorisága (26. §, streaming) is. A továbbiakban csak azokat a jogokat érintjük, ahol a rendezés esetkörében valami sajátosság látszik.

A szerzők vagyoni jogait érintő szabad felhasználások közül az átvétel és az iskolai célú átdolgozás szabályait [Szjt. 34. § (2) és (4) bekezdése] értelmeznünk kell az eredeti és a származékos (akár rendezői) színművekre. 2009-ben az iskolai oktatási és tudományos kutatási célú átvétel szabályait kiterjesztették az irodalom és a film műtípusaira is, de a rögzített színdarabokra nem. Azóta azonban szélesebb körű gyakorlattá vált színielőadások rögzítése és főleg az internetes nyilvánosságához közvetítése. Ma már indokolt lenne a szabály kiterjesztése a színművekre is. Ezt mutatja az is, hogy az iskolai átdolgozások szabálya – ugyancsak 2009 óta – minden műtípusra vonatkozik, és a módosítás elsősorban a filmes oktatás zavartalanságát kívánta szolgálni.⁶¹

A színházi előadóművész-rendező vagyoni jogai tartalmilag ugyancsak saját felhasználási és engedélyezési jogok, a megfogalmazásbeli különbség [a 73. § (1) bekezdés szerint az előadóművész hozzájárulása szükséges az ott felsorolt felhasználások jogszerűségéhez] történelmi okokra vezethető vissza. Ennek ugyan a gyakorlatban nincs következménye, de elméletileg mégis az előadóművészi jogok alacsonyabb értékelésére, gyengébb védelmi szintre mutat. Ideje volna ezt a hibát jogszabályunkból kiküszöbölni.⁶²

Az Szjt. az előadóművész-rendező vagyoni jogait nem általában, bármely felhasználásra, hanem kizárólagos felsorolással állapítja meg. (Itt is csak azokkal a jogokkal foglalkozunk külön, ahol a rendezés esetkörében valami sajátosság látszik.) Az Szjt.-nek ezt a felsorolását

⁵⁸ Benárd Aurél: Személyhez fűződő jogok. In: Benárd, Tímár: i. m. (21), p. 98–99.

⁵⁹ Békés: i. m. (5), p. 113–115 és az Szjt. indokolásának a 10–15. §-hoz írt része.

⁶⁰ Ez a számítógépi programok esetében további magyarázatot igényel.

⁶¹ Mezei Péter: A szabad felhasználás és a szerzői jog más korlátai. In: Gyertyánfy: i. m. (25), p. 283 és a 2008. évi CXII. tv. Indokolása: „kiemelt szerepe lehet az új médiára vonatkozó ismeretek elsajátításában”.

⁶² Békés: i. m. (5), p. 138.

az Szjt. szerzőkre vonatkozó 17. §-a példálózó felsorolásával összehasonlítva feltűnik, hogy az előadóművésznak nincs átdolgozási engedélyezési joga. Ezt az előadóművészi teljesítmény változatlanóságát biztosító integritási jog [Szjt. 75. § (2) bekezdés] sem pótolja, mert annak tényállása több szubjektív elemet is tartalmaz.⁶³ Ha az előadóművészi rendezői teljesítmény megváltoztatását engedélyhez kívánnánk kötni, erre új fogalmat kellene kidolgozni. Az átdolgozás értelme ugyanis jelenleg a *szerzői* mű lényeges egyéni és eredeti vonásainak kiegészítése további ilyen vonásokkal. Ezt az előadóművészi teljesítményekre vetíteni meglehetősen nehéz lenne, tekintve az ennek már említett alacsony védelmi küszöbét. Ahhoz, hogy a módosítási tilalom ne zavarja a normális színházi működést, a jogsérelmi küszöböt igen magasra kellene meghatározni.

Értelmezést kíván az előadóművész-rendező nyilvánosságához közvetítési joga [Szjt. 73. § (1) bekezdés *b*) pont]. A jogalkotó [amint ez a rögzítetlen előadás védelmi idejéről szóló 84. § (1) bekezdésből látható], a joggyakorlat és a jogirodalom is egységes abban, hogy ez a jog magában foglalja a jelenlévők előtti „élő” előadás engedélyezésének jogát is. Mint Tomori Pál rámutat, ezt a törvény azért nem említi külön is, mert ezt a felhasználást az előadóművész mindig ellenőrzése alatt tartja, ehhez jelenléte elengedhetetlen.⁶⁴ Ha felidézzük, hogy a rendező az az előadóművész, aki nem feltétlenül van jelen magán az előadáson, kétségeink támadhatnak a színházi rendező ezen előadóművészi joga tekintetében. Még ha ez a kétely jogos is lenne, a gyakorlatban van jogi védelem. Az előadást más színházban azonos módon, de az eredeti rendező nélkül nem lehet előadni, mert ahhoz annak valamilyen rögzített formája (rendezői példány, videófelvétel) szükséges. Ekkor viszont már alkalmazható az előadóművész-rendezőnek az a joga, hogy a teljesítmény rögzítését és annak bizonyos további felhasználásait engedélyezze [Szjt. 73. § (1) bekezdés *a*) és *c*) pontja]. Tiszta helyzetet az teremtené, ha – azonosan a szerzők jogai szabályozásával – az Szjt. a nyilvános előadási jogot a nyilvánosságához közvetítési jog mellett, külön is felsorolná.

A szerzőket és előadóművészeket megilleti egy sajátos díjigény is, amelyet a törvény a szabad felhasználási magánmásolásokkal okozott kár kompenzációjaképpen vezetett be. A díjigény jogosultjai között az Szjt. 20. paragrafusa szerint ott találjuk a filmalkotások mozgóképi alkotóit is (5. bekezdés). Kérdés, hogy ez a szabály vonatkoztatható-e a színházi rendezőkre is (mindkét minőségükben), különös tekintettel a képhordozón rögzített előadásokra. A 3.3. pontban kifejtett eltérő sajátosságok miatt, amihez hozzátehetjük a gyártás és terjesztés eltérő jellemzőit és a rájuk vonatkozó jogok eltérő telepítését, a törvény ezt ma kizárja – a színielőadás nem film vagy tévéjáték.

Mint említettük, a szerző-rendező vagyoni jogai érvényesek az előadás „valamely azonosítható részének felhasználása” tekintetében is [Szjt. 16. § (1) bekezdés]. Az előadóművész-rendezőnek viszont nincsenek ilyen vagyoni jogai. Indokolható-e ez a különbségtétel?

⁶³ Az értelmezési nehézségekről l.: Gyertyánfy: i. m. (25), p. 100.

⁶⁴ Tomori: i. m. (52), p. 558.

Talán azzal, hogy a színházi előadás általában egészében kerül a közönség elé. Másrészt a nem a szerzői, hanem az előadóművészi tevékenység jegyeit mutató produkció részletében ezek a jegyek – a színészvezetés, a színpadkép meghatározása (a háromdimenziós térbe helyezés), a fény- és hanghatások megtervezése, a díszlet és a jelmezek összehangolása – nehezen lennének kimutathatók. Mindez így van a színpadi előadás részletére vonatkozóan az előadóművészekre nézve hiányzó névfeltüntetési jog tekintetében is. Ezen nem változtat az előadások rögzítésének gyakoribbá válása és egyes részletek technikailag lehetővé vált kiemelése sem.

Az előadóművészi vagyoni (és személyhez fűződő) jogok védelmi ideje a szerzői hetven év helyett rövidebb, ötven év (kivéve a hangfelvételbe rögzített előadások védelmi idejét), és számításának módja is más (Szt. 84. §). Az eltérő számítási módot a közvetett védelmi tárgynak, a rögzített vagy rögzítetlen előadásnak a sajátosságai indokolják. Az időtartam eltérése annak a történelmileg kialakult véleménynek köszönhető, hogy az egyéni és eredeti módon kifejezett gondolat értéke a kulturális emlékezet számára nagyobb, s így hosszabb maradandóságot érdemel, mint az azt közvetítő-értelmező teljesítményé. Ez az értékelés azonban korunkban láthatóan változik. A helyzet kialakulásában persze gazdasági okok is közrejátszottak.

A jogirodalomban hangot kapott az az aggály, hogy a színházi rendezők jogai külföldi turnék, vendégjátékok során hiányozhatnak, vagy nem érvényesíthetők.⁶⁵ Lehetne-e nemzetközi szerződésben a színházi rendezőket kifejezetten, külön szellemi tulajdon-jogi védelemben részesíteni? Erre elvileg két út lehetséges. Az egyik lehetőség valamilyen *sui generis* (önjogi) jogosultság elismerése lenne, ahogyan ez az Európai Unióban az adatbázis-védelemmel történt. Egy ilyen világszintű nemzetközi egyezmény létrehozatala az érdekek és a nemzeti jogrendszerek különbségei miatt középtávon is kilátástalannak látszik. A másik út az erős hálót alkotó nemzetközi és regionális szerzői és szomszédos jogi tárgyú egyezményekben a védelem jogosultjai között a színházi rendező nevesítése lenne. Ezt azért nem látjuk indokoltnak, mert – amint ezt az előbbiekben kimutattuk – a színházi rendező szellemi alkotásának jellege az esettől függően mindig más és más. Egyébként ma a külföldi előadóművész-rendezők Magyarországon a belföldiekkel azonos védelemben részesülnek, az Szt. 2. §-a védelmüket nem köti nemzetközi megállapodás meglétéhez. A magyar előadóművészeknek az Európai Unión kívüli egyéb országok nagy részében nincsenek kizárólagos jogaik, csak a kötelmi jogi lehetőségeik vannak. Az említett nemzetközi szerződéses háló sűrű és átfogó volta miatt a külföldi szerző-rendezők helyzete azonos a belföldiekével, és a magyaroké gyakorlatilag ugyanígy az előadás helyszíne szerinti szerzőkével.⁶⁶

⁶⁵ Genderau, Sergio: i. m. (2), p. 36.

⁶⁶ Boytha György: A hatályos szerzői jogi egyezmények In: Gyertyánfy: i. m. (25), p. 4–69.

6. A jogok gyakorlása

6.1. A színházi rendező kizárólagos vagyoni jogai gyakorlásának elsődleges módja a szerződéssel történő egyéni engedélyezés. Az engedélyezési felhasználási szerződések kereteit az Szjt. V. Fejezete adja, részben kötelező szabályokkal. Ezek része például a kötelező írásbeliség követelménye is, az ez alóli kivételek nem vonatkoztathatók a színházi előadások nyilvános előadására, többszörözésére, nyilvánossághoz közvetítésére (Szjt. 45. §). A felhasználási szerződések szerzői jogi szabályai megfelelően vonatkoznak az előadóművész-rendezők ilyen szerződéseire is [Szjt. 55. § (1) bekezdés].

Amennyiben a rendező nincs munkaviszonyban a színházzal, a szerződéskötés ma a leggyakrabban a rendező gazdasági társasága útján történik, de ez lehetséges egyéni vállalkozóként is. Ennek oka a kedvezőbb adózási mód választása; az erre irányuló szándék kölcsönös, lehet a megbízó oldalán erősebb is. Előfeltétel a vagyoni jogoknak a rendező vállalkozásába való bevitele (apportja), ami a szerző esetében az Szjt. 9. §-a ezt kizáró szabálya folytán nem lehetséges jogátruházással, csak felhasználási szerződéssel vagy munkaszerződéssel.⁶⁷ Az olyan kizárólagos felhasználási szerződés, amely határozatlan időre, minden már ismert felhasználásra és külön kifejezetten az átdolgozásra is kiterjedő területi korlátozás nélkül allicens adására is jogosít, eredményében a jogátruházási szerződéssel tartalmilag azonos helyzetbe hozza a színházat. A személyhez fűződő jogokat nem lehet apportálni, de a visszavonási jogból fennmaradó felmondási jogról [Szjt. 51. § (4) bekezdés] a szerző lemondhat.

Az előadóművész-rendező jogátruházási szerződéssel is beviheti vállalkozásába a rendezői teljesítményére vonatkozó vagyoni jogait. A személyhez fűződő jogok az előadóművészek esetében sem ruházhatók át – ez ugyan nem az Szjt. írott szabályaiból, de a mögöttes Ptk. 2:54. § (1) bekezdésből következik.

6.2 A munkaviszonyban álló színházi szerző-rendező a munkaszerződéssel az ennek alapján rendezett előadásra vonatkozó vagyoni jogait átengedi a munkáltató színháznak [Szjt. 30.§ (1) bekezdés]. A jogok átszállása a mű átadásával, vagyis legkésőbb a bemutató előadással történik meg. Ez a szabály az előadóművész-rendezőre és teljesítményére, a megrendezett előadásra is vonatkozik, amint azt Tomori Pál az Szjt. 1. § (8) és a 83. § (2) bekezdésére, a törvény belső logikájára és egységes fogalomhasználatára hivatkozással általában az előadóművészekre igazolja.⁶⁸ A munkavállaló rendezőnél engedélyezési jogok nem maradnak – hacsak az írásbeli munkaszerződésben bizonyos jogokról kifejezetten másképp nem állapodnak meg. Amennyiben a munkáltató színház a megrendezett előadás olyan további felhasználását engedélyezi harmadik személynek, amely felhasználás engedélyezése

⁶⁷ Faludi Gábor: A felhasználási szerződések. In: *Gyertyánfy*: i. m. (25), p. 360–362. Az ilyen apportálásra vonatkozó Ptk.-beli és egyéni vállalkozási szabályok részletes magyarázatát adja.

⁶⁸ Tomori: i. m. (52), p. 555.

a rendező-szerző, illetve a rendező-előadóművész vagyoni joga, például újbóli, azonosan történő előadását más színháznak megengedi, a rendezőt „megfelelő méltányos díj illeti meg” [Szt. 30. § (3) bekezdés és 16. § (5) bekezdés]. Ennek mértékéről nincs szabály, és a gyakorlat sem ismeretes.

6.3. A korábbiakban megállapítottuk, hogy a színházi rendező adott esetben egyszerre a színpadon előadott mű szerzője és az arra vonatkozó előadóművészi jogok alanya. A szellemi alkotások jogának különféle ágai között is léteznek és működnek párhuzamosan kizárólagos jogok. De például mást véd és másféle kizárólagosságot ad a szabadalmi jog és a szerzői jog, így nincs összeütközés. A szerzői és a szomszédos jogok viszonyában ellenben a vagyoni jog közvetett tárgya és a hasznosítás (felhasználás) is azonos, így e jogok gyakorlása elvileg összeütközhet. Az összeütközés kizárását célozza az Szt.-nek az a nemzetközi egyezményekből átültetett szabálya, hogy a szomszédos jogok védelme nem befolyásolhatja a szerzői jogok védelmét.⁶⁹ Amennyiben ugyanazon jogalany, például színházi rendezőnek kétféle – szerzői, illetve előadóművészi – minősége is van, az illető nyilván az erősebb és kiterjedtebb jogait fogja érvényesíteni. Ami pedig az átdolgozó rendező és a színpadi mű eredeti szerzője vagyoni jogai közötti megoszlást, ennek arányait illeti, erről kizárólag az átdolgozásról közöttük kötött felhasználási szerződés rendelkezhet.

7. Következtetések

1. A színházi rendező mindig előadóművész, és esetenként, ha rendezése megfelel a szerzői mű fogalmának, szerző is. A színházi rendező-szerző esetében a megformált és kifejezett szerzői gondolat – a mű – az előadás egésze; ilyenkor a szokásos rendezői eszközök együttesen már az eredetit kiegészítő megformált gondolatként érzékelhetők a közönség számára. Ehhez a szokványos színpadra állítást jelentősen meghaladó egyéni és eredeti hozzáadás szükséges. Azonosításához egy hosszabb részre van szükség. A jogvédelemhez a gyakorlatban szükséges valamilyen rögzítés.
2. A még védett prózai vagy zenés színpadi mű rendezésekor csak az eredeti szerzők engedélyével jogszerű az átdolgozás. Lehetséges ez akár szövegváltoztatás nélkül vagy minimális kihagyásokkal úgy is, hogy a helyszín, színpadkép, díszletek, fény- és hanghatások segítségével mégis teljesen megváltoztatják az eredeti mű gondolati formáját és mondanivalóját is. A szerzői utasítások a gondolat kifejtés lényeges részei. A rendezésnél ezek figyelmen kívül hagyása csak akkor elfogadható, amikor a mű gondolati tartalma teljesen független a kortól és helytől, amiben játszódik.

⁶⁹ Szt. 83. § (1) Az e fejezetben szabályozott jogok védelme nem befolyásolhatja az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokon fennálló szerzői jogok védelmét.

3. Már nem védett művek rendezésekor, ha a rendezői hozzáadás eléri a szerzői művek szintjét, új mű születik, és a személyhez fűződő és vagyoni jogok összessége a színházi rendezőt illeti. Ilyenkor is illik az eredeti szerző nevét feltüntetni.
4. A cirkuszművészet legújabb formáit (a tematikus előadásokat) vagy a koreográfiákból álló jégrevüt látva elképzelhető, hogy egy ilyen előadás gyűjteményes műként szerzői jogi védelemben részesül.
5. A színházi rendezés eredménye, még ha rögzített is videófelvételen, nem azonos a filmmel. A filmrendező élhet az ismételt felvételek lehetőségével, kiválasztva a legjobb változatot. Egyrészt a szinopszis, forgatókönyv és a dialógus, másrészt a végeredmény, a kész film között sokkal nagyobb a különbség, mint a színmű (írásmű) és a színpadra állított előadás között. A film esetében nagyobb az alkotói tér, a filmrendezés mindig alkotás. A színház viszont az élő pillanat művészete, és főleg szövegközpontú.
6. A színházi rendező beleillik az Sztj. szerinti előadóművész fogalmába. A műveket, cirkuszi és népművészeti produkciókat „más módon” ugyan, de ők is, akár egy színész vagy karmester, a közönség elé bocsátás céljával értelmezik, és ez így jut el a nyilvánossághoz. A rendezés mint előadóművészi teljesítmény azonosításához, a személyes jelleg meglétéhez szükség van az egész előadásra vagy egy hosszabb részre.
7. Indokolt, hogy az előadóművész-rendezőnek nincs a teljesítményére átdolgozási engedélyezési joga. Elfogadható az a különbségtétel is, hogy míg a szerző-rendező vagyoni jogai kiterjednek az előadás (nagyobb) részeire is, az előadóművész-rendezőnek nincs ilyen joga.
8. Az Sztj. szabályai a színházi rendezőt mindkét lehetséges – szerzői és az előadóművészi – minőségében is kellően védik, kivéve, hogy az előadóművész színházi rendező jogait bővíteni kellene egyrészt a nyilvánosságra hozatali személyhez fűződő, másrészt a nyilvános előadási vagyoni joggal. A szerzőkre és az előadóművészekre vonatkozó nemzetközi szerződések a színházi rendezőkre is kiterjednek, nem szükséges ezekben vagy az Sztj.-ben külön nevesíteni őket.
9. Az a körülmény, hogy a színházi rendezőnek lehetnek egyidejűleg szerzői és előadóművészi kizárólagos jogai is, a joggyakorlásban semmilyen zavart nem okozhat, hiszen a rendező nyilván az erősebb és kiterjedtebb jogaival fog élni. Magyarországon a színházi rendezők a kizárólagos jogukat munkaszerződésekkel vagy egyedi engedélyezési szerződésekkel gyakorolják. Utóbbi esetben ez gyakran egyéni vállalkozóként vagy a rendező gazdasági társasága útján történik. Ehhez a társaságba a jogokat megfelelő szerződéssel apportálni kell.
10. Magyarországon a színházi rendezők nem érdekeltek a közös jogkezelésben, de egyéb saját, különálló érdekvédelmi szervezetük sincs. Lehet, hogy rájuk – nem úgy, mint a szerzőkre, előadóművészekre általában – nem jellemző, hogy szerződéskötéskor gyengébb alkupozícióban vannak.

A VÉDELEM BÉRE 4. AZ ELŐADÓMŰVÉSZEK DÍJAZÁSA

1. Bevezetés

Az elmúlt években látványosan megszaporodtak a hírek és tudósítások az előadóművészeket érintő vagyoni jogok, jogdíjkifizetések és egyes jogkezelési eljárások témájában.

Az első említésre méltó esemény 2018-hoz köthető, amikor a Zenészek Nemzetközi Szövetsége¹ Budapesten rendezte éves tanácskozását a magyar Előadóművészi Jogvédő Iroda Egyesület (a továbbiakban: EJI)² megalakulásának 30. évfordulója alkalmából. Az EJI itt tette közzé legfrissebb televíziós ismétlési jogdíjfelosztásának eredményeit.³ A jubileumot az EJI azzal tette emlékezetessé, hogy megkezdte *nyugdíj-kiegészítő támogatás nyújtását* azoknak az elismert előadóművészeknek, akik rendkívül alacsony nyugdíjuk mellett semmilyen más juttatásban nem részesülnek.⁴

2019-ben az EJI közleményben tiltakozott a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szjt.) tervezett módosítása ellen, amely megszüntetni javasolta az előadóművészeket illető televíziós ismétlési és internetes zeneszolgáltatási jogdíjakat.⁵ A törvénymódosítás az ismétlési jogdíjak megszüntetése mellett törölte volna azt a közös jogkezelési mechanizmust is, amely lehetővé tette az internetes zeneszolgáltatás után járó

* A szerző a Miniszterelnökség vezető-kormányfőtanácsosa, a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagja. A jelen tanulmányban kifejtett gondolatok a szerző saját véleményét tükrözik, azok nem feltétlenül azonosak a fenti intézmények álláspontjával. A szerző köszönetet mond Tomori Pálnak és Békés Gergelynek a tanulmány elkészítéséhez nyújtott támogatásért.

¹ Federation International Musicians' (FIM): <https://www.fim-musicians.org/>.

² Az EJI a zenészek, színészek, táncosok, artisták jogait érvényesítő egyesület, amit az előadók maguk hoztak létre. A televíziók, rádiók és más zenefelhasználók által fizetett jogdíjat Magyarországon minden hazai és külföldi előadó nevében az EJI szedi be és fizeti ki részükre. Az egyesületnek 4000 zenész, színész és táncos tagja, és több mint 15 000 megbízója van. Évente több mint 90 000 előadóművész számára fizet ki jogdíjat. 2022-ben 3,9 milliárd forint jogdíjat osztott fel a magyar és külföldi előadóművészek között.

³ 2018-ban a jogdíjkezelő 330 millió forint jogdíjat fizet ki 9200 előadóművész számára 4910 feldolgozott televíziós műsorban való szereplésük alapján. A legmagasabb jogdíj összege 2,7 millió forint, a tíz leggyakrabban ismételt filmben szereplő jogdíjra jogosult előadó pedig összesen 16 millió forinthez jutott hozzá.

⁴ Ezerszeresére nőtt az EJI által felosztott jogdíjak összege – 30 éves a magyar Előadóművészi Jogvédő Iroda. Jogi Fórum, 2018. 07. 09.: <https://www.jogiforum.hu/hir/2018/07/09/ezerszeresere-nott-az-eji-altal-felosztott-jogdikak-osszege-30-eves-a-magyar-eloadomuveszi-jogvedo-iroda/>.

⁵ Az ismétlési jogdíj intézményét 1984-ben harcolták ki a magyar előadóművészek, 10 évvel később pedig az Országgyűlés is törvénybe iktatta. Az EJI szerint az évtizedek óta mindenki számára elfogadható módon működő ismétlési jogdíj jó az előadóművészeknek és jó a televízióknak is, mivel az ismétlések révén az új műsorok árának töredékéért jutnak garantáltan sikeres produkciókhoz.

előadóművészi jogdíjak megállapítását és beszedését. A módosítás semmissé tette volna azt a nemzetközi sikert is, amivel az EJI a világon elsőként egy globális internetes zeneszolgáltatóval szemben elérte, hogy a magyar előadók felvételeit csak az egyesület engedélyével lehet használni.⁶ 2018-ban a közszolgálati médiaszolgáltató műsorellátását biztosító MTVA 150 millió forint jogdíj fizetése mellett csaknem ötezer műsort, 218 000 műsorpercet ismétel meg, az egy percre jutó jogdíj mértéke 695 forint volt.⁷ A 3300 előadóművész által aláírt petíció hatására az előterjesztők visszavonták az ismétléseket érintő módosítási javaslatot.⁸

2020-ban – a 2020. évi koronavírus-járvány miatt kihirdetett veszélyhelyzet elrendelését követően alig pár napon belül – rendkívüli szociális támogatási keret létrehozásáról döntött az EJI és az Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület (a továbbiakban: Artisjus), vagyis a magyarországi zenei és irodalmi szerzői jogok közös jogkezelő szervezete. Az összehangolt intézkedéssel azoknak az előadóművészeknek és könnyűzenei szerzőknek nyújtottak segítséget, akik a koronavírus miatt elmaradó előadásai és más munkáik következtében veszítették el jövedelmüket. A segélyezés összegeként az EJI 90 millió forintot, az Artisjus hasonló nagyságrendű nyitott keretet állapított meg.⁹

2022-től a korábban már kifizetett kereskedelmi rádiós jogdíjak után először a közszolgálati rádiócsatornák után is ismétlési jogdíjakat fizetett ki a jogosultaknak az EJI.¹⁰ A kifizetés – a 2012–2021 közötti időszak együttes összege – megközelítette a 660 millió forintot. Az EJI a jogdíjfizetés kikényszerítése mellett megegyezésre jutott két meghatározó nemzetközi streamingszolgáltatóval, a Deezerrel és a Spotify-jal arról, hogy csak az engedélyével használhassa az előadók felvételeit. A felosztás a Spotify által 2012 óta streamingelt felvételek jogdíjait rendezte.¹¹ Az MTVA-tól és a streamingtársaságoktól kiharcolt, egy évtizedre visszamenőleg 75 ezer előadónak kifizetett jogdíjak összege a jogosultkutatás eredményével együtt meghaladta az egymilliárd forintot.¹²

2023 decemberében szintén több mint egymilliárd forintnyi jogdíjat állapított meg jogosultjai számára az EJI az új technológiára alapozott adatfeldolgozásnak és a felosztási szabályzat módosításának köszönhetően. Ez utóbbi tette lehetővé, hogy az EJI azokra a

⁶ Az EJI jogerősen pert nyert a Deezer ellen. 2018. 05. 09.: https://www.eji.hu/cikk/az_eji_jogerosen_pert_nyert_a_deezer_ellen.

⁷ 3 ezer művész tiltakozik az ismétlési jogok megszüntetése ellen. 2019. 06. 12.: <https://media1.hu/2019/06/12/ismetlesi-jogdij-3-ezer-muvesz-tiltakozik-semjen-zsolt-torvenyjavaslat/>.

⁸ Megmarad az előadóművészek ismétlési jogdíja. eji.hu, 2019.06.14.: https://www.eji.hu/cikk/megmarad_az_eloadomuveszek_ismetlesi_jogdija.

⁹ https://www.eji.hu/cikk/rendkivuli_szocialis_tamogatas_eloadomuveszeknek.

¹⁰ Az EJI a magyar közszolgálati média eredetileg saját céljaira készített – lemezen soha ki nem adott – 70 ezer, túlnyomórészt a rendszerváltás előtt készített, de folyamatosan ismételt felvételének feldolgozását végezte el.

¹¹ A szolgáltató csaknem 3,5 millió felvétel után számolt el az EJI-vel. Sokmilliárd elhangzás adatainak feldolgozását követően 260 millió forint jogdíjat osztottak fel 75 ezer előadó között, ám itt a hazai előadók száma, illetve aránya és így a nekik fizetendő jogdíjak összege is alacsony.

¹² Egy évtizedre visszamenőleg fizet jogdíjakat az előadóknak az EJI. 2022. december 20.: <https://jogasvilag.hu/napi/egy-evtizredre-visszamenoleg-fizet-jogdijakat-az-eloadoknak-az-eji/>.

hangfelvételekre eső jogdíjakat is kifizethesse, amelyeknek csak a vezető előadója állapítható meg. Ezáltal a felosztás eredeti időpontját követő 12. hónaptól azon felvételekre eső jogdíjakat is kifizetheti a jogkezelő, amelyeknek közreműködői listája a jogdíjfelosztás eredeti időpontjában nem volt megállapítható. A jogosultkutatás során kimutatott jogdíjból a vezető előadóművészek mellett a közreműködők is részesülnek.¹³

Az előadóművészeket megillető jogdíjak egyre hatékonyabb érvényesítésének jogkezelési sikereire némiképp árnyékot vetnek az előadóművészeket mint szomszédos jogi jogosultakat megillető jogok körének és terjedelmének értelmezési és alkalmazási nehézségei, amelyeket szemléletesen foglalt össze Békés Gergely előadása a Magyar Szerzői Jogi Fórum Egyesület 2023. őszi kapcsolódó jogi konferenciáján. Az EJI ügyvédje a problémák gyökerét alapvetően abban látja, hogy az Szjt. megalkotásakor a jogalkotó a kapcsolódó jogi jogosultak köré igyekezett magas falat építeni.¹⁴ Ez vezetett az Szjt. olyan szerkezeti felépítéséhez, hogy elsődlegesen a Bevezető rendelkezések egy bekezdése, az Szjt. 1. §-ának (8) bekezdése teremt összeköttetést a tárgyi hatályról rendelkező 1. § és a kapcsolódó jogokkal foglalkozó XI. és XI/A. fejezet között. Az ebből fakadó jogértelmezési bizonytalanságot növeli, hogy az egyes szerzői jogi rendelkezések esetenként utalnak kapcsolódó jogi alkalmazásukra, továbbá egyes kapcsolódó jogi szabályok is visszautalnak egyes, a szerzői művekre irányadó rendelkezésekre.¹⁵

Mindazonáltal, jelen tanulmány kisebb részben az előadóművészekre vonatkozó jogi szabályozás aktuális rendszertani és jogdogmatikai problémáit járja körbe, nagyjából pedig – folytatva az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle előző számaiban megjelent cikksorozatot – az előadóművészek díjazásának szabályozási környezetét és joggyakorlatát foglalja össze.

2. Az előadóművészi jogok szabályozásának megszületése és fejlődése

A 20. század gyorsuló gazdasági és technikai fejlődése egyre újabb szellemi teljesítmények megszületéséhez vezetett,¹⁶ ami maga után hozta az azokon elismert jogok védelmi rendszereinek kimunkálását. A szomszédos jogok megjelenése (előadóművészek, hangfelvétel-előállítók, rádió- és televíziószervezetek), majd további bővülése (adatbázisok előállítói,

¹³ Jelentősen növelte a kifizetett jogdíjakat az EJI. 2023. 12. 13.: <https://webradio.hu/hirek/kultura/jelentosen-novelte-a-kifizetett-jogdijakat-az-eji>.

¹⁴ Békés Gergely: Előadóművészi jogok az Szjt. útvesztőjében: https://www.mszf.hu/_files/ugd/d3e936_2d05384c30514ce0ac23596980c110f7.pdf.

¹⁵ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2023, p. 16.

¹⁶ Idetartoznak a hangfelvétel-előállítók, rádió- és televíziószervezetek, filmek előállítóinak szomszédos jogi védelme, új növényfajták sui generis védelme, mikrobiológiai szabadalmak, a találmányi szintet el nem érő újításokon, majd az integrált áramkörök topográfiáján (kivitelezési mintáján) elismert jogok, adattárak létesítőjének sui generis joga, a „know-how” jogosultjának védelme stb.

sajtókiadványok előállítói), illetve kiterjesztése más jogosultakra mind a mai napig azon a felismerésen alapul, hogy a szerzői művek közönséghez juttatásának folyamatában a szerzők mellett indokolt egyes további jogosultaknak is olyan önálló védelmet biztosítani, amellyel teljesítményük felhasználását ellenőrzés alatt tarthatják és engedélyhez, illetve díjfizetéshez köthetik.¹⁷ E jogok, illetve jogos igények megjelenésével párhuzamosan a nemzeti és nemzetközi jogalkotásban egyaránt érvényre jutottak a különböző szellemi termékek jogvédelmét legalább részben egybefoglaló szabályozására irányuló törekvések is.¹⁸

Az irodalmi és művészeti alkotások területén 1886-ban létrejött a jogi védelem minimális szintjét meghatározó, máig alapvető jelentőségű multilaterális nemzetközi szerződés, a Berni Unió Egyezmény (BUE) nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely a védelmet a szerzőkön kívül a szomszédos jog alanyaira, így az előadóművészekre is kiterjesztette volna, noha ennek igénye időről időre felmerült. A szomszédos jogi jogosultak első multilaterális, nemzetközi szerződése az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló, 1961-ben Rómában létrejött Római Egyezmény mai napig hatályos, annak felülvizsgálatára egyszer sem került sor.

Az EJI 1989 októberében készített előterjesztése abból indul ki, hogy Magyarországon az előadóművészeknek az előadásaik felhasználásához fűződő jogai igen szűkkörűek.¹⁹ Az okokat kutatva a dokumentum megállapítja: „a szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény megalkotásakor még erősen tartotta magát az az egész magyar jogrendszert átható szemlélet, amely szerint a jövedelem, ha az nem kapcsolódik közvetlen és személyes munkavégzéshez – így például a forgalmazás céljára készült film televíziós sugárzása – munka nélkül szerzett jövedelemnek minősül. Hozzájárultak a felülvizsgálat elmaradásához a szerzők is, akik az ún. tortaelméletre hivatkozva azt bizonygatták, hogy az előadóművészi jogok kiterjesztése a másodlagos és nem rendeltetésszerű felhasználásokra szükségképpen a szerzői jövedelmek csökkenésével járna. Később, amikor az előadóművészi jogok kérdését már nem lehetett tovább megkerülni – azért sem, mert a művészeti szakszervezetek folyamatosan közvetítették a nemzetközi jogfejlődés ilyen irányú előrehaladottságát, és ezzel párhuzamosan tudatosították a hazai szabályozás konzervativizmusát – a nagy felhasználó szervezetek (televízió, rádió), az előadóművészek követeléseinek jogosságát elismerve, a kérdés újabb és újabb elnapolását érték el, sikerrel hivatkozva arra, hogy a másodlagos és eredeti rendeltetésétől eltérő felhasználások utáni jogdíjfizetés bevezetése a költségvetési kiadások jelentős emelkedését eredményezné. Szerepet játszott a késésben az is, hogy a magyarországi ipar és infrastruktúra viszonylagos elmaradottsága miatt a másodlagos felhasználásokat lehetővé tévő műszaki megoldások elterjedése jelentősen lelassult. Végül talán a legfontosabb

¹⁷ Gyertyánfy: i. m. (15), p. 643.

¹⁸ Boytha György: A szellemi alkotások joga és az új Ptk. 1. A szellemi alkotások jogának ágazati besorolása és kodifikációjának fejlődése világszerte. Polgári Jogi Kodifikáció, 2000. 3. sz., p. 13–23.

¹⁹ Tomori Pál: Előterjesztés az előadóművészek jogainak korszerűsítéséről és a Szerzői jogi törvény felülvizsgálatáról. 1989. október hó.

ok valamennyi közül: az előadóművészek foglalkoztatásának viszonylagos biztonsága miatt nem volt az előadók számára egzisztenciális kérdés, hogy a díjfizetés ne csak a közvetlen, személyes foglalkoztatáshoz, hanem a későbbi felhasználásokhoz is kapcsolódjon, amikor a foglalkoztatás ténye esetleg már nem áll fenn.”

Az 1980-as évek végén továbbá megrendült az a viszonylagos foglalkoztatási-egzisztenciális biztonság, amely addig az előadók foglalkoztatását jellemezte, ezért az előadóművész számára létkérdéssé vált, hogy a közvetlen foglalkoztatásért és további felhasználásokért járó díjfizetés különváljon egymástól, az előbbi ne tartalmazza feltétlenül az utóbbit is. Mindezek alapján elodázhatatlanná vált az előadóművészek szerzői jogi törvényben szabályozott jogainak felülvizsgálata és kiterjesztése az előadások másodlagos és nem rendeltetésszerű felhasználására is. Az EJI fentebb idézett dokumentumában foglaltak szerint az új szabályozásnak minden felhasználási módra vonatkozóan rögzítenie kell az előadóművész jogosultságát a díjazásra az előadások másodlagos és nem rendeltetésszerű felhasználása esetén is. Ezek az elvárások a későbbi jogalkotás szakaszaiban is csak korlátozottan teljesültek.

A hazai jogfejlődésre pozitív hatással volt a Római Egyezményhez való – Magyarország uniós tagsága szempontjából kötelező – csatlakozásunk, amelyre a 4/1994. (II. 11.) OGY határozat adta meg a felhatalmazást, és az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló, 1961-ben Rómában létrejött nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1998. évi XLIV. törvény léptetett életbe. Az új Szjt. megalkotását megelőzően a szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvényt (rSzjt.) módosító 1994. évi VII. törvény a nemzetközi és a jogharmonizációs követelményeknek megfelelően szabályozta újra az előadóművészeket, a hangfelvétel-előállítókat, valamint a rádió- és televíziószervezeteket megillető jogok védelmét, azaz a szomszédos jogokat.²⁰ Az 1994-es módosításkor megalkotott szabályok igazodtak a Római Egyezmény követelményeihez, valamint az akkor hatályos 92/100/EGK és 93/98/EGK irányelvhez.²¹ Az átültetés során a jogalkotó még a rSzjt. előadóművészekre vonatkozó fejezetének, illetve szakaszainak kiegészítésével oldotta meg az előadóművészi jogok harmonizálását.

Az előadóművészek érdekeit és jogait védő szervezetek álláspontja az volt, hogy a törvénynek katalógusszerűen kell rögzítenie azokat a jogokat, amelyek az előadóművész hozzájárulásához, illetve díjazásához kötöttek. Ez rendkívüli gondosságot igényelt a jogalkotó részéről: egyrésztől ne maradjanak ki olyan felhasználások, amelyek kárt okoznak az előadóművészeknek, másrésztől indokolatlanul ne akadályozzák a művek, illetve előadások széles körű felhasználását. A Szerzői Jogi Kodifikációs Bizottság – arra is figyelemmel, hogy

²⁰ Az egyes iparjogvédelmi és szerzői jogi jogszabályok módosításáról szóló 1994. évi VII. törvény.

²¹ A Tanács 92/100/EGK irányelve (1992. november 19.) a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról és 93/98/EGK irányelv (1993. október 29.) a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejének összehangolásáról.

az előadóművészek jogait a nemzetközi szerződések által megkövetelt minimális szinthez igazítsák, és ne adjanak azon felül többletjogokat – végül ezt a megoldást választotta az új szerzői jogi törvény koncepciójának és szövegtervezetének kidolgozása során, ami sok szempontból érthető és logikus választás volt, azonban a későbbiekben a jelenre is kiható, az előadóművészekre, illetve az előadóművészi jogokra hátrányos következményekkel járt.

Az Szjt. kidolgozását közvetlenül nem előzte és alapozta meg új nemzetközi szerződés vagy norma átültetése, így az 1999. évi LXXVI. törvény megalkotásakor és elfogadásakor megfelelt az akkor hatályos kötelezettségeinknek. A törvényelőkészítők előtt természetesen ismertek voltak a Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) által 1996-ban elfogadott, de 1999-ben még nem ratifikált ún. „internetszerződések”²² és az Európai Unión belül kidolgozás alatt álló Infosoc-irányelv tervezete,²³ amelyek idő előtti beépítése a törvényszövegbe azt a célt is szolgálta, hogy megteremtődjenek Magyarország uniós csatlakozásának belső jogi feltételei. Ennek eredményeként került be az előadóművészek engedélyezési jogai közé a rögzített előadások terjesztésének joga és a rögzített előadások számítógépes hálózatokon megvalósuló interaktív, lehívásos (on demand) nyilvánossághoz közvetítésének joga.²⁴

A 2000-es években felgyorsultak a szerzői jogi szabályozást érintő jogharmonizációs törekvések és feladatok. A szomszédos jogokra is kiható jelentősebb implementáció a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről szóló 2006/116/EK irányelv és az azt módosító 2011/77/EU (2011. szeptember 27.) európai parlamenti és tanácsi irányelv (védelmiidő-irányelv) átültetése volt. Ahogy arra a módosító törvény miniszteri indokolása is rámutatott, az elvégzett módosítások fő célja a hangfelvételben rögzített előadóművészi teljesítmények védelmi idejének ötven évről hetven évre növelése volt, hogy az előadóművészek hozzájárulásának társadalmilag elismert fontosságát megfelelő szintű védelem tükrözze.²⁵ (Ez az implementáció alapozta meg az EJI első ízben 2016. január 1-jétől bevezetett díjszabását a hangfelvétel nem visszatérő díjazásra jogosult előadóművészeit megillető éves kiegészítő díjazásról és az annak felosztásához szükséges adatszolgáltatásról.²⁶)

²² A WIPO Szerzői Jogi Szerződése (WCT) és az előadásokról és a hangfelvételekről szóló szerződése (WPPT), amiket később az egyes törvényeknek az Európai Gazdasági Térségben való részvétellel összefüggő jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2004. évi LXIX. törvény ültetett át belső jogunkba.

²³ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információk társadalomban érvényesülő szerzői és kapcsolódó jogok egyes kérdésekben történő összehangolásáról (Infosoc-irányelv).

²⁴ Szjt. 73. § (1) bekezdésének d) és e) pontja.

²⁵ A szellemi tulajdonra vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2013. évi XVI. törvény.

²⁶ A kiegészítő díjazást csak azon hangfelvételben rögzített előadás felhasználásával összefüggésben keletkezett bevételek után kell megfizetni, amely a védelmiidő-irányelv szabályai szerint még védelem alatt áll, továbbá amelyet először ötven évnél régebben hoztak forgalomba, vagy ha erre nem került sor, ötven évnél régebben közvetíttek először a nyilvánossághoz, feltéve, hogy az előadás rögzítésére vonatkozó, a hangfelvétel-előállítóval kötött szerződés az érintett előadóművész számára nem ismétlődő díjazásra biztosít jogot.

A legutolsó átfogó, a szomszédos jogi jogosultakat is érintő jogharmonizációs módosítás a CDSM- és a SatCab II.-irányelv²⁷ átültető 2021. évi XXXVII. törvény („reformtörvény”) volt. A SatCab II.-irányelv elsődleges célja az, hogy javítsa a televíziós és rádiós műsorok határokon átnyúló elérhetőségét az Európai Unió egységes piacán azáltal, hogy megkönnyíti a szerzői jogi és a szerzői joggal szomszédos jogi engedélyek megszerzését a műsor-szolgáltatók bizonyos online szolgáltatásai és a televíziós és rádiós műsorok vezetéki nélküli továbbközvetítése tekintetében. A SatCab II.-irányelv implementálása során az Szjt.-ben a sugárzás altípusaként jelent meg a közvetlen betáplálás fogalma, továbbá kiegészítésre kerültek a továbbközvetítés feltételei.²⁸ A közvetlen betáplálás kapcsán a „reformtörvény” nem vezetett be új jogot, a díjazást azon jogosultak számára biztosította, amelyek részére a jogszabály a nyilvánossághoz közvetítés jogát is biztosítja, az ott megállapított tartalommal. A „reformtörvény” indokolása szerint a szerzők és szerzői jogosultak esetén itt kizárólagos engedélyezési jogot kell érteni, míg például az előadóművészek és hangfelvétel-előállítók kereskedelmi célból kiadott hangfelvételeinek vagy arról készült másolatnak sugárzása után az e jogosultakat megillető díjigényt.²⁹ Ez a jogosulti csoportok státusza közötti – előnyösnek semmiképpen nem tekinthető – jogalkotói distinkció nem mozdítja elő az előadóművészek helyzetének erősödését, ami deklarált célja az irányelvnek. Erre is tekintettel vannak még a bírói gyakorlatra váró tisztázásra szoruló kérdések.

A fent említett módosítások, kiegészítések valamelyest követték az Szjt. eredeti szerkezetét és kodifikációs módszertanát, azaz részben a XI. Fejezetet bővítette, részben az Általános rendelkezések érintett szakaszait egészítette ki a szomszédos jogi jogosultakra, illetve az előadóművészekre vonatkozó utalással.

3. A szerzői jogok és a szomszédos jogok konfliktusának háttere és sajátosságai, különös tekintettel az előadóművészekre

A szerzői jogokkal szomszédos jogokon az előadóművészek, hangfelvétel-előállítók, rádió- és televíziószervezetek, filmelőállítók és sajtókiadvány-kiadók saját személyes interpretálási vagy szervezői teljesítményére tekintettel fennálló, Szjt.-ben meghatározott személyhez fűződő, valamint kizárólagos engedélyezési vagy díjigényre vonatkozó jogait értjük. A szerzői jog mellettségére utaló szomszédos jogok elnevezést (az idegen nyelvű terminológiában

²⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2019. április 17-i (EU) 2019/790 irányelve a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (CDSM-irányelv) és a műsorszolgáltató szervezetek egyes online közvetítéseire, valamint televíziós és rádiós műsorok továbbközvetítésére vonatkozó 2019/789/EU irányelv (SatCab-irányelv).

²⁸ Bevezetésre került továbbá a kiegészítő online szolgáltatás fogalma és a származási ország elve, amelynek következtében a kiegészítő online szolgáltatásokban megjelenő egyes szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó felhasználási engedélyeket csak abban a tagállamban szükséges megszerezni, amelyben a rádió- vagy televíziószervezet székhelye található.

²⁹ A 2021. évi XXXVII. törvény indokolását lásd: <https://njt.hu/jogszabaly/2021-37-K0-00>.

„neighbouring rights”) egyrészt az indokolja, hogy azok a szerzői művek közönséghez juttatását segítik elő, másrészt pedig oltalmuk hasonló eszközökkel valósul meg, mint a szerzői műveké. Ezek a jogok függetlenek az előadott, rögzített vagy sugárzott művekre a szerzői jog által biztosított jogoktól.³⁰

A szerzőközpontú jogfelfogás szerint a szomszédos jogok mögött nem áll a szerzői mű szerzői jogi fogalmának megfelelő, a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellegű alkotás. A szomszédos jogok általában kizárólag a szerzői alkotások műszaki, technikai felhasználását érintik. Olyan teljesítményekre vonatkoznak, amelyek a szerzői mű szerzői jogi felfogása szerint nem tekinthetők személyes szellemi alkotótevékenységnek.³¹ Ez az álláspont igaz lehet a kiadói, előállítói típusú teljesítményekre, de nem állja meg a helyét az előadóművészek esetében, akiknek az előadás során a személyes szellemi és fizikai tevékenységük a meghatározó még akkor is, ha döntően nem saját, hanem más személyek (a szerzők) műveit adják elő.

A szerzők és az egységesen kezelt szomszédos jogi jogosultak közötti hátrányos megkülönböztetésre utal az az egyedi szabályozási szisztéma is, hogy az utóbbiakat megillető kizárólagos jog nem terjed ki teljesítményeik bármilyen felhasználásának engedélyezésére, kizárólag az Szjt.-ben az adott szomszédos jogi jogosultra nézve taxatív módon meghatározott engedélyezési jogra és díjigényre. A jogalkotó és a szerzőközpontú jogelmélet ezt arra vezette vissza, illetve utóbb azzal próbálta alátámasztani, hogy a szomszédos jogi jogosultak alkotótevékenységet nem végeznek, így nem is illetheti meg őket a szerzői kizárólagos jogok teljessége, ugyanakkor elismerésük és védelmük érdekében a szerzőéhez hasonló, ám ahhoz képest mind tartalmában, mind terjedelmében korlátozott jogi státuszt kapnak, ezért a védelmük sajátos tevékenységükhöz igazodik.³² Ez a megközelítés is ott bicsaklik meg, hogy az előadóművészek teljesítménye sokkal inkább a szerzők, mintsem a szerzői alkotások közönséghez való közvetítését végző kiadók, előállítók tevékenységéhez hasonlítható.

Az Szjt. 1. § (8) bekezdése mellett a szomszédos jogok védelmének másik alapvető előírása a nemzetközi egyezményekben (WCT, WPPT) és uniós irányelvekben³³ is garantált 83. § (1) bekezdése, amely elválasztja egymástól a szerzői és szomszédos jogokat, kimondva, hogy a szomszédos jogok védelme nem befolyásolja az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokon fennálló szerzői jogok védelmét. Megjegyezzük, hogy ennek a fordítottja is

³⁰ Tattay Levente: Szomszédos jogok és az új szerzői jogi törvény – A szerzői jogokkal szomszédos jogokról általában. *Gazdaság és Jog*, 8. évf. 12. sz., 2000, p. 16–19.

³¹ Tattay: Uo.

³² Pogácsás Anett, Ujhelyi Dávid: Szellemi alkotások joga. Pázmány Péter Katolikus Egyetem 2022, p. 147.

³³ A Tanács 93/83/EGK irányelve (1993. szeptember 27.) a műholdas műsorsugárzásra és a vezeték útján történő továbbközvetítésre alkalmazandó szerzői jogra és a szerzői joghoz kapcsolódó jogokra vonatkozó egyes szabályok összehangolásáról és az Európai Parlament és a Tanács 2006/115/EK irányelve (2006. december 12.) a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joghoz kapcsolódó egyes jogokról.

igaz: az irodalmi, tudományos és művészeti alkotások védelme sem befolyásolja a szomszédos jogi teljesítményeken fennálló szomszédos jogok védelmét. A Nagykomentár ehhez kapcsolódó megállapítása szerint a joggyakorlásban a szoros együttműködés a szerzők és a szomszédos jogi jogosultak között sokszor olyannyira szükséges, hogy ez befolyásolja az egyik vagy másik típusú jog védelmét. „A jogi absztrakció szintjén egymástól elkülönült szerzői, illetve szomszédos jogok tehát a felhasználási folyamat során általában nem gyakorolhatók teljesen szuverén módon, azaz a többi jogosultra való tekintet nélkül.”³⁴ Ugyanakkor e logika mentén arra a következtetésre is el lehet jutni, hogy a szabályozás „elbírna” egy szorosabb, a jogosulti csoportokat nem ilyen mereven és nem ilyen hézagosan elválasztó struktúrát.

Az Szjt. 83. § (2) bekezdésének első mondata a szomszédos jogok érvényesülésének korlátozását a szerzői jogokkal azonos módon állapítja meg.³⁵ Ahol nincs szükség a szerzői jogi védelem alatt álló alkotás felhasználásához a szerző hozzájárulására, ott a szomszédos jogi jogosult sem támaszthat ilyen igényt. Ez lényegében az Szjt. IV. Fejezetében a szerzői jog korlátait tartalmazó esetkört foglalja magában, ezen belül is leginkább a szabad felhasználás típusait.³⁶ Ezzel ellentétben, a munkaviszonyban vagy más jogviszonyban létrehozott előadóművészi teljesítmények felhasználására nem vonatkoznak, nem alkalmazhatók az Szjt. szolgálati művekre vonatkozó szabályai (30. §). A felhasználás a szomszédos jogok vonatkozásában is megilleti – a szerző hozzájárulása nélkül – a munkáltatót. Az Szjt. 83. § (2) bekezdésének második mondata a szomszédos jogi jogosultakra is kiterjeszti az Szjt. 16. § (4)–(5) bekezdésének első mondatának a díjazás arányos mértékére és megfelelő jellegére vonatkozó rendelkezéseit.³⁷ A szerzőkhöz hasonlóan tehát a szomszédos jogi jogosultak esetében is érvényesülnie kell a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel arányos díjazás elvének az engedélyezési joghoz kötött felhasználásoknál, a megfelelő díjazás elvének pedig a kizárólagos jog nélküli (díjigénnyel elismert) felhasználásoknál. Az „egyenlő bánásmód” törvényi előírása ellenére a felhasználói jogkövetés és a joggyakorlat nem mindig igazolja vissza ennek következetes betartását, aminek leginkább az előadóművészek a kárvallottjai.

Bár az Szjt. teljesen összhangban van a vonatkozó nemzetközi szabályozással, bizonyos – sokkal inkább formai, mintsem tartalmi – eltérések kimutathatóak közöttük. Az egyik eltérés az, hogy a magyar jogalkotó elvetette a fogalommeghatározások értelmező rendelkezéseit.

³⁴ Gyertyánfy: i. m. (15), p. 725.

³⁵ Szjt. 83. § (2) bekezdésének első mondata: Nincs szükség a szomszédos jogi jogosult hozzájárulására azokban az esetekben, amelyekben a törvény a szerzői jogi védelem alatt álló alkotás felhasználásához sem kívánja meg a szerző hozzájárulását.

³⁶ A szabad felhasználás egyes eseteinél a szerzők és a szomszédos jogi jogosultak engedélyezési jogot nem gyakorolnak, de bevételeik csökkenése miatt megfelelő kompenzációra tarthatnak igényt (például a magánmásolás után járó üreshordozó-díj), a gyakoribb esetekben viszont semmiféle juttatásra nem jogosultak.

³⁷ Szjt. 83. § (2) bekezdésének második mondata: Ha e törvény szerint a szomszédos jogi jogosultnak a felhasználásért díjazás jár, a 16. § (4)–(5) bekezdésének első mondatában a díjazás arányos mértékére vonatkozó rendelkezést a szomszédos jogi jogosultak esetében is alkalmazni kell.

kezelésekbe foglalását, és csak a legszükségesebb definíciókat vette át az átültetések során. Figyelemre méltó az is, hogy az új fogalmak beépítése a hazai szabályozásba a szomszédos jogokat is érintő harmadik és negyedik jogharmonizációs hullám alkalmával vált bevett gyakorlattá, illetve gyorsult fel.³⁸ Mindez több problémát is felvet. Az egyik az, hogy az új fogalmak egy részének (például kulturálisörökség-védelmi intézmény, adatbányászat, közvetlen betáplálás, sajtókiadvány) nincs „gyökere”, kapcsolódási pontja a magyar jogrendszerben, ráadásul a kulturális szaktörvények eltérő fogalmakat használnak, amelyek így sokszor nem állnak összhangban egymással. Ez visszaélésekre, például jogdíjfizetés alóli kibújásra adhat lehetőséget, amit csak következetes, a felügyeleti szerv által is megerősített jogérvényesítéssel lehet orvosolni. A másik probléma az új fogalmakkal az, hogy ezek széttöredezve, különböző helyekre kerültek beépítésre az Szt. általános rendelkezéseiben, ami tovább fokozza a szomszédos jogi jogosultakra, különösen az előadóművészekre való kiterjedésük és alkalmazásuk bizonytalanságát.

A nemzetközi egyezményekhez képest a másik jelentős eltérés az, hogy az előadóművész kifejezés pontos tartalmát nem határozza meg az Szt. A hazai jogalkotás ebbéli mulasztását a Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) és a bírói gyakorlat pótolja; ezek szerint előadóművésznek kell tekinteni mindazokat, akik irodalmi vagy művészeti műsorokban, továbbá folklórműsorban szerepelnek, énekelnek, táncolnak, szöveget mondanak, szavalnak, játszanak, előadnak vagy másformán teljesítményt nyújtanak.³⁹ Ellenben a Római Egyezmény 3. Cikk a) pontja és a WPPT 2. Cikk a) pontja lényegében azonos módon definiálja az előadóművészt, amihez szorosan illeszkedik az Audiovizuális Előadásokról szóló, a Szellemi Tulajdon Világszervezete által szervezett diplomáciai konferencián 2012. június 26-án létrehozott, Magyarország által aláírt, de ránk nézve még nem hatályos Pekingi Szerződés 2. Cikk a) pontja is.⁴⁰ Eszerint előadóművészek a színészek, énekesek, zenészek, táncosok és más személyek, akik az irodalmi vagy művészeti alkotásokat vagy a népművészet kifejeződéseit megjelenítik, éneklnek, elmondják, elszavalják, eljátszzák, tolmácsolják vagy más módon előadják.

Mindenesetre meglehetősen sajátos és nehezen érthető kodifikációs megoldás, hogy az öt szomszédos jogi jogosult közül az Szt. meghatározza a film előállítója és – a sajtókiadvány fogalmán keresztül – lényegében a sajtókiadvány kiadója fogalmát, de nem definiálja az

³⁸ A védelmiidő-irányelv, a SatCab-irányelv és a CDSM-irányelv mellett ki kell emelni a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről szóló (2014. február 26.) 2014/26/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvet, amit nem az Szt., hanem a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény (Kjkt.) ültetett át a magyar jogba.

³⁹ A Szerzői Jogi Szakértő Testület tanulmányai a szerzői jog digitális világhoz való alkalmazkodásáról – A Szerzői Jogi Szakértő Testület tanulmánya az audiovizuális ágazat és a kulturális örökség intézményeivel kapcsolatban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 9. (119.) évf. 6. sz., 2014. december, p. 111.

⁴⁰ Lásd: <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/beijing-treaty-on-audiovisual-performances.html>.

előadóművész, a hangfelvétel-előállító, valamint a rádió- és televíziószervezet fogalmát.⁴¹ Ebbe a joghézagba is bele lehet kapaszkodni jogdíjelkerülési szándék esetén.

A fogalmi kérdéseket tisztázva és lezárva, előadóművész – a szerzőhöz hasonlóan – csak természetes személy lehet, és a védelemnek nem előfeltétele szakirányú végzettség vagy a tevékenység nyújtására vonatkozó bármilyen (például hatósági) engedély. Ez nem azt jelenti, hogy az előadóművészi tevékenység folytatásához egyes esetekben ne lenne szükség egyéb jogszabályok alapján végzettségre vagy engedélyre, de ez nem befolyásolja a már létrejött előadás szomszédos jogi védelmének létét. A magyar joggyakorlat egységes abban, hogy előadóművésznek kell tekinteni a zenészek, színészek, táncosok mellett a karmestereket, karvezetőket, cirkusz- és artistaművészeket is, nem előadóművész azonban a dokumentum-filmben feltűnő szereplő.⁴² Nem védettek továbbá a sportteljesítmények, ilyenek körében előadott mozgássorozatok (például jégtánc, jégkorcsolya, ritmikus sportgimnasztika, pankráció, gördeszkázás). Miközben a filmalkotás rendezői az Szjt. 64. § (2) bekezdése szerint szerzőnek minősülnek, a színházi rendezők előadóművészi jogi védelmet élveznek,⁴³ ha csak az eredeti színpadi mű a rendező alkotótevékenysége nyomán létrejött egyéni, eredeti elemekkel (történetalakítással, jelenettel, karakterrel) az eredeti mű által hordozott jelentésre kiható jelleggel nem módosul.⁴⁴

Végül kiemelés érdemel, hogy az EJI belső szabályzatai sem részletezik az előadóművész fogalmát vagy státuszát az egyesületi tagság, illetve jogdíjkifizetésre való jogosultság feltételeinek meghatározásánál. Az EJI alapszabálya szerint az egyesületnek előadóművész és előadóművész örököse lehet tagja. A tagfelvétel lényegében egyetlen feltétele – amennyiben a kérelmet előadóművész nyújtja be – annak igazolása, hogy a tagjelölt az Szjt. által védett előadóművészi teljesítményt hozott létre. Ezt igazoltnak kell tekinteni, ha az EJI előadóművészi jogdíjat fizetett ki a tagjelöltnek, vagy ha a tagjelölt korábban sikeresen nyilvántartásba vetette a kereskedelmi célból kiadott hangfelvételeit az egyesületnél. Ennek hiányában a tagjelölt szakmai képesítésének, tevékenységének dokumentálásával vagy más megfelelő módon igazolja, hogy az Szjt. által védett előadóművészi teljesítmény létrehozásában korábban részt vett.⁴⁵ Az EJI felosztási szabályzata sem tér ki bővebben az előadóművészek egyes típusaira, a hangfelvételek kapcsán a vezető előadóművész és a közreműködő kategóriát, míg az audiovizuális előadásoknál a főszereplőket és a szereplőket különbözteti meg, aminek elsősorban a jogdíjából való részesedés szempontjából van jelentősége.⁴⁶

⁴¹ Ez utóbbi részben megfeleltethető az Mttv. médiaszolgáltató definíciójának, amely szerint médiaszolgáltató az a természetes vagy jogi személy, aki vagy amely szerkesztői felelősséggel rendelkezik a médiaszolgáltatás tartalmának megválasztásáért, és meghatározza annak összeállítását. A szerkesztői felelősség a médiatartalom kiválasztása és összeállítása során megvalósuló tényleges ellenőrzésért való felelősséget jelenti, és nem eredményez szükségszerűen jogi felelősséget a médiaszolgáltatás tekintetében. (203. § 41. pontja)

⁴² SZJSZT-42/2000 – Dokumentumfilm közreműködői, mint szerzők, illetve előadóművészek.

⁴³ Bővebben lásd *Sápi Edit*: A színpadi művek szerzői joga. Patrocinium, Budapest, 2019, p. 275–280.

⁴⁴ SZJSZT-03/2012 – Színpadi rendezői teljesítmény szerzői jogi és szomszédos jogi megítélése.

⁴⁵ Az EJI alapszabályát lásd: https://www.eji.hu/cikk/eladmvszi_jogvd_iroda_alapszabalya.

⁴⁶ Bővebben lásd: https://www.eji.hu/cikk/altalanos_rendelkezesek.

4. Az előadóművészek engedélyezési jogai és díjigényei

Ahogy az alkotóművészek esetében sem, úgy az előadók díjazásának megítélése, tágabban az előadóművészek anyagi elismerésének minősége és mennyisége sem választható el az őket megillető engedélyezési jogok és díjigények halmazától, még akkor sem, ha az előadói bevételek túlnyomó többsége az élő előadásokból származik. Ugyanakkor az előadások sokfélesége⁴⁷ és az előadóművészek szerteágazó típusai⁴⁸ a díjazási formák és megoldások sokaságát „termelte ki”, amelyek nem vethetők össze például a vizuális alkotók díjazásával és műveik árképzésével, ahol esetenként konkrét díjszámítási modellekkel, gyakorlatokkal vagy ajánlásokkal találkozunk.⁴⁹ Különösen igaz ez a nagyjogos, vagyis az előadóművész kizárólagos engedélyezési jogkörébe tartozó teljesítmények ellentételezésére, felhasználásuk ellenértékének megállapítására, amely az előadóművészek esetében is a megbízóikkal (megrendelőikkel) kötött kétoldalú megállapodásokban manifesztálódik, és rendkívül széles skálán mozoghat. Ettől részben eltér és kötöttebb a munkaviszonyban és művészi munkakörben foglalkoztatott előadóművészek díjazása, amit a felek munkaszerződése és – ahol még létezik – a foglalkoztató intézmény kollektív szerződése is behatárol.⁵⁰

Valójában nem is lehetséges általános képet festeni az előadóművészek jövedelmi viszonyairól, juttatási helyzetéről a szektorra jellemző sokszínűség okán. Teljesen más markerek jelölik ki a zenei szektor, a színházi és táncművészeti szakma, az audiovizuális terület vagy a cirkuszművészet szereplőinek helyét azokon a piacokon, amelyek biztosítják számukra az anyagi elismerést, beleértve a jogdíjakat. A zeneipart évek óta jellemzi a jogdíjak volumenének stagnálása (az új dalok számának növekedése ellenére), az élőzenei koncertek számának visszaesése, a fizikai szegmens (döntően CD-értékesítések) csökkenése, a streamingszegmens (fizetős szolgáltatások) és a digitális tartalmak számának növekedése, valamint a zenészek mérhető hányadának pályaelhagyása vagy tevékenységük szüneteltetése.⁵¹ Az iparági bevételek növekedésének (és így a zenészeket megillető jövedelmek) egyik gátja a kalózforrások fogyasztása a legális, de fizetős csatornákkal szemben.⁵² A szakma különböző akciókkal, kampányokkal folyamatosan küzd a káros gyakorlat felszámolásáért,

⁴⁷ Az előadás tárgya lehet egy eleve színpadi előadásra szánt színdarab, opera, operett, musical, de lehet egy kisebb irodalmi mű (novella, vers, stb.) felolvasása, komoly- és könnyűzenei művek előadása koncerteken stb.

⁴⁸ Bővebben lásd *Békés Gergely*: Az előadóművész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 16. (126.) évf. 3. sz., 2021. június, p. 7–39.

⁴⁹ Ilyen például a Magyar Építész Kamara éves díjszabása az óradíjas építészeti szolgáltatások ajánlott tevékenységsszoróiról és díjairól.

⁵⁰ Erről bővebben lásd az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény 35. §-át.

⁵¹ Bővebben lásd a PROART Szövetség a szerzői jogokért 2023. évi Zeneipari jelentését: <https://zeneipar.info/letoltes/proart-zeneipari-jelentes-2023-elozetes-jelentes.pdf>.

⁵² 2022-ben a zeneszerzők, zenészek, énekesek országos átlagkeresete havi bruttó 386 463 forint volt. Forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0059.html.

illetve annak tudatosításáért, hogy a fogyasztók a kötődésüket azzal fejezhetik ki a legjobban, ha anyagi értelemben is megbecsülik a kedvenceiket, tehát olyan legális csatornákat választanak, amelyek révén az alkotók is részesednek a bevételből.⁵³

A kulturális élet berkeiben (néha azon kívül is) vissza-visszatérő kérdés a színészek keresete, főként az, hogy mennyire tudnak megélni a színházi fizetésükből. Beszédes adat, hogy 2022-ben a színészek országos átlagkeresete havi bruttó 368 764 forint volt.⁵⁴ A Szegedi Nemzeti Színház korábbi főigazgatója szerint a diplomás művészek jövedelme a színházban nem érte el a pedagógusokét.⁵⁵ Természetesen jelentős eltérések vannak az egyes színházak között a fővárosiak javára a vidékiekkel szemben. A budapesti Katona József Színház társulatának tagjai mind alkalmazottak, többségükben határozatlan idejű szerződéssel. A színészeknek, más színházakhoz hasonlóan, van egy alapfizetésük, amelyhez hozzájön az előadásszámtól függő bérezés. 2022-ben az alapbérük a minimálbértől nagyságrendileg bruttó 500 ezer forintig terjedt, a pályán és a színháznál eltöltött időtől, illetve az életkortól függően. Mivel az alapbér önmagában nem elég a tisztességes megélhetésre, a színházak lehetőséget adnak a több lábon állásra: a társulati tagok külsős munkákat (filmek, sorozatok, szinkron, műsorvezetés stb.) vállalhatnak. A magánszínházaknál többnyire előadáspénzt kapnak a színészek – javadalmazásuk egy-egy előadás költségvetésétől függ, vagyis attól, hogy az adott produkció mit bír el. Ezenél a színházaknál a művészek nem munkaviszonyban állnak, hanem megbízási jogviszonyban dolgoznak, és konkrét előadásokra szerződnek. A Covid-járvány a színészek jövedelmét is érzékenyen érintette, különösen ott, ahol a fizetések meghatározott számú bemutatóhoz és előadásszámhoz igazodtak.⁵⁶ Nyilvánvalóan a legkeresettebb magyar aktorok jövedelme sem mérhető össze a hollywoodi sztárok keresetével, akiknek a legjava dollár tízmilliókban mérhető összeget kasszíroz egy-egy főszerep után.⁵⁷ A hazai „köszínházi” színészekkel nagyjából azonos jövedelmi pályán mozognak a táncművészek, akik számára a korhatár előtti nyugdíjat felváltó táncművészeti életjáradék 2012-től történő bevezetése jelent némi anyagi biztonságot.⁵⁸ Táncművészeti életjáradékra

⁵³ Ha akarjuk, ha nem, fizetünk a zenehallgatásért. 2018. november 13.: https://hvg.hu/kultura/20181112_Ha_akarjuk_ha_nem_fizetunk_a_zenehallgatassert.

⁵⁴ I. m. (52).

⁵⁵ Mennyit keresnek a színészek? 2015. 04. 10. <https://librarius.hu/2015/04/10/mennyit-keresnek-a-szineszek/>.

⁵⁶ Meg tud-e élni a színész a színházi fizetéséből? 2022. 01. 24.: <https://index.hu/kultur/2022/01/24/meg-tud-e-elni-a-szinesz-a-szinhazi-fizetesebol-katona-jozsef-szinhaz-orkeny-szinhaz-orlkai-producio-vigszinhaz/>.

⁵⁷ Itt vannak 2022 legjobban kereső hollywoodi színészei. 2023. 04. 27.: <https://www.vg.hu/extra/2023/04/itt-vannak-2022-legjobban-kereso-hollywoodi-szineszei>.

⁵⁸ 333/2011. (XII. 29.) Korm. rendelet a korhatár előtti ellátás, a szolgálati járandóság, a balettművészeti életjáradék és az átmeneti bányászjáradék eljárási szabályairól, valamint egyes kapcsolódó kormányrendeletek módosításáról.

jogosult a jogszabályban meghatározott táncművészeti szervezeteknél legalább huszonöt éven át magántáncosként foglalkoztatott vagy a tánckar főállású tagja.⁵⁹

Mindezek ismeretében különösen izgalmas feladat áttekinteni az előadóművészek kizárólagos engedélyezési jogait és kizárólagos engedélyezési joggal nem párosuló, a jogosult számára – kötelező jellegű vagy nem kötelező érvényű közös jogkezelés útján – díjigényt biztosító vagyoni jogokat a jogosultakat megillető díjak megállapításának módja és mértéke szempontjából. Alapvetően terjedelmi okokból jelen tanulmányban nem térünk ki részletebben azokra a sajátos esetekre, amikor az előadóművész engedélyezési jogait a munkáltató vagy – együttesek esetében – az együttes vezetője gyakorolja.⁶⁰

4.1. A rögzítetlen előadás rögzítése

A rögzítetlen előadás rögzítésének engedélyezése⁶¹ elvitathatatlanul az előadóművész legfontosabb kizárólagos engedélyezési joga, amely lehetőséget ad számára az előadás felhasználásának ellenőrzésére,⁶² ha ugyanis az előadás nem kerül rögzítésre, akkor egyszeri, megismételhetetlen marad, annak későbbi hasznosítása (ismételt bemutatása, többszörözése, illetve terjesztése) is lényegében kizárható.⁶³ A rögzítési jog egyfelől általános jellegű (független attól, hogy csak az előadás hangját, vagy csak a képét, illetve a hangját és a képét együttesen őrzi-e meg), másfelől technológiasemleges (minden olyan eszközre és módszerre kiterjed, amely képes az előadás reprodukálására), nem függ továbbá attól, hogy a rögzítés tartós vagy időleges jellegű.⁶⁴

E jog gyakorlásának sajátos esetei a következők:

- az élő előadás – az Sztj. 26. § (1) bekezdése szerinti – nyilvánossághoz közvetítés céljára rögzítése esetén az engedélyezési jog helyébe a rögzítés díjazására vonatkozó igény lép, amit közös jogkezelés keretében az EJI útján kell gyakorolni,⁶⁵
- az Sztj.-ben foglalt szabad felhasználási esetek körében az előadóművészi teljesítmények felhasználása (elsősorban rögzítése) is engedély- és díjmentes,
- a már lejárt védelmi idejű előadások felhasználása is engedély- és díjmentes.⁶⁶

⁵⁹ Lásd: <https://www.allamkincstar.gov.hu/nyugdij/sajat-jogu-ellatasok/tancmuveszeti-eletjaradek>.

⁶⁰ Az előadóművészeket megillető jogok terjedelme és korlátai tekintetében bővebben lásd Békés Gergely: Az előadóművész személyhez fűződő és vagyoni jogai. Doktori (PhD-) értekezés. Szeged, 2022.

⁶¹ Sztj. 73. § (1) bekezdésének a) pontja.

⁶² Gyertyánfy: i. m. (15), p. 650.

⁶³ Békés Gergely: „Előadóművészi teljesítmény” in Jakab András, Könczöl Miklós, Menyhárd Attila, Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Szerzői jog és iparjogvédelem rovat, rovatszerkesztő: Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett): <http://ijoten.hu/szocikk/eloadomuveszi-teljesitmeny>.

⁶⁴ Ahogy arra a Nagykommentár vonatkozó fejezete is rámutat, a rögzítésnek nem kell szükségképpen az egész előadást tartalmaznia, az azonosítható részlet, sőt, adott esetben az egy-egy, előadó személyére, előadásmódjára jellemző motívum rögzítése is engedélyköteles.

⁶⁵ Sztj. 74. § (2) és 27. § (3) bekezdés.

⁶⁶ Lásd az Sztj. 84. § (1) bekezdésében.

4.2. A rögzítetlen előadás sugárzása és más módon a nyilvánossághoz közvetítése

A nyilvánossághoz közvetítés joga⁶⁷ azért bír kiemelt jelentőséggel, mert a még nyilvánossághoz közvetítésre nem került rögzítetlen, tehát kizárólag a jelen lévő korlátozott méretű közönség által érzékelhető produkció elérhetőségét és megismerését biztosítja az előadás helyszínétől távol lévők számára. (Napjainkban a nagyobb méretű színpadon, nagyobb számú közönség előtt zajló koncerteknél gyakori az élő előadás képernyőkre történő közvetítése, így egyidejűleg valósulhat meg a rögzítetlen előadás rögzítése, többszörözése és adott esetben nyilvános előadása.) Lényeges szabály, hogy az előadóművész csak a rögzítetlen előadás közvetlen sugárzására, illetve egyéb nyilvánossághoz közvetítésére, nyilvános előadására kap általános engedélyezési jogot, a már rögzített előadásával kapcsolatban azonban csak egy-egy esetkorre illeti meg engedélyezési jog, minden más esetekben, így például az Szjt.-be 2021. június 1-jével átültetett közvetlen betáplálás esetén,⁶⁸ csak díjigény illeti meg.⁶⁹ Az Szjt. egyértelmű hiányában ugyancsak díjigénye lehet az előadóművésznek a sugárzott vagy más módon a nyilvánossághoz közvetített előadás egyidejű, változatlan és csonkítatlan, ellenőrzött környezetben megvalósított továbbközvetítésére.⁷⁰

A rögzítetlen előadás nyilvánossághoz közvetítésének kizárólagos joga alóli kivételek és korlátozások esetköre – bizonyos, e felhasználás sajátosságaiból fakadó eltérésekkel – meg egyezik a rögzítetlen előadás rögzítése kapcsán (az előző alpontban) jelzett kivételekkel. Ilyen eltérés az, amikor a sugárzás, illetve nyilvánossághoz közvetítés tárgya maga is egy sugárzott előadás, ami – ahogy Békés Gergely rámutat – a nyilvánossághoz közvetítés egyik sajátos esete: továbbközvetítés. A másik eltérés a rögzített előadás felhasználásával történő sugárzás. Ezekben az esetekben a nemzetközi egyezmények és az ezeknek megfelelő Szjt. méltányos díjigényt biztosít az előadóművészek számára.⁷¹

4.3. A rögzített előadás többszörözése

A többszörözés engedélyezésének⁷² fontosságát elsősorban annak gazdasági jelentősége alapozza meg: e nélkül nem lenne lehetőség az előadás későbbi hasznosítására, vagyis a hallgatóság, a fogyasztók általi jogszerű „befogadására” sem. A többszörözés elsődleges megvalósulási formája a rögzített előadásról történő másolatkészítés bármilyen formában vagy módon, akár közvetlenül az előadás első rögzítésének, akár közvetetten annak nyilvánossághoz közvetítésének felhasználásával. Nem befolyásolja a többszörözési jog érvénye-

⁶⁷ Szjt. 73. § (1) bekezdésének b) pontja.

⁶⁸ Szjt. 26. § (5a) bekezdése.

⁶⁹ Gyertyánfy: i. m. (15), p. 651.

⁷⁰ Szjt. 28. § (2) és (4)–(5) bekezdése.

⁷¹ Békés: i. m. (60), p. 150.

⁷² Szjt. 73. § (1) bekezdésének c) pontja.

sülését sem a többszörözéssel előállított példány élettartama (a forgalomba hozatal céljára készített tartós példány ugyanúgy többszörözésnek minősül, mint a számítógép memóriájában rövid ideig tárolt ideiglenes másolat), sem az, hogy a másolatkészítés a teljes előadást, vagy annak azonosítható részletét fogja-e át.⁷³

Az előadóművész többszörözési jogának legfontosabb korlátait a szabad felhasználási esetek jelentik, amelyek közül ki kell emelni a magáncélú másolatkészítést elsősorban annak tömegessége, ebből fakadóan ennek kompenzálására – a szabad felhasználási esetek közül egyedülként – bevezetett magánmásolási díjvonzata miatt.⁷⁴ Miként arra fentebb már utaltunk, a filmalkotásba foglalt előadás filmelőállító általi megszerzése nem terjed ki a magáncélú másolásra tekintettel az előadóművészt megillető díjigényre.

4.4. A rögzített előadás terjesztése

A rögzített előadásokra vonatkozó terjesztési jogot⁷⁵ mára egyre inkább háttérbe szorítja a hangfelvételiipar átrendeződése: az internetes felhasználások és a zenei streamingletöltések fokozódó térnyerése. Ennek ellenére az utóbbi években újra megfigyelhető a fizikai hanghordozók értékesítéséből származó bevételek növekedése a vinylek iránti érdeklődés megugrásának köszönhetően.⁷⁶ Terjesztésnek minősül az is, ha az előadás eredeti rögzítését vagy annak többszörözött példányait forgalomba hozatallal vagy forgalomba hozatalra való felkínálással a nyilvánosság számára hozzáférhetővé teszik.⁷⁷ A terjesztés joga kiterjed arra az esetre is, amikor a rögzített előadás példányait az országba forgalomba hozatali céllal behozzák.⁷⁸ A terjesztési jog jelentőségét fokozza az a díjigény, amely a hangfelvételbe foglalt előadás forgalomba hozott példányainak nyilvános haszonkölcsönbe adására és bérbeadására vonatkozó engedélyezési jog alapján illeti meg az előadóművészt.⁷⁹ Kiemelést érdemel, hogy a terjesztés fogalma az eredeti és a másolati példányokat is felöleli.⁸⁰

⁷³ Gyertyánfy: i. m. (15), p. 652., Békés: i. m. (60), p. 163–164.

⁷⁴ Szt. 20. § (1) bekezdése.

⁷⁵ Szt. 73. § (1) bekezdésének d) pontja.

⁷⁶ A hazai hangfelvételiipar a 2000-es csúcslapothoz és a 2013-as mélyponthoz képest 2021-ben tovább erősödött. 2020-hoz képest az eladott fizikai hanghordozók száma 25,1 százalékkal nőtt: 2021-ben 1 032 499 darab CD, vinyl és egyéb hanghordozó fogyott. Az éves kereskedelmi érték 21,48 százalékkal emelkedett, jelenleg 1,59 milliárd forintot termel a hangfelvételiipar fizikai szegmense. Bővebben lásd: Már többet költünk vinylre, mint CD lemezre. 2022.március 25.: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20220325/mar-tobbet-koltunk-vinylre-mint-cd-lemezre-535507>.

⁷⁷ Gyertyánfy: i. m. (15), p. 653.

⁷⁸ Szt. 23. § (2) bekezdése.

⁷⁹ A hangfelvételben rögzített előadások bérlete, illetve haszonkölcsönzése, továbbá – a filmekben rögzített előadásokra tekintettel – a filmek kölcsönzése tekintetében az előadóművészi jogok gyakorlására közös jogkezelőként az EJI-t vették nyilvántartásba. Mivel sem a filmelőállítók, sem a hangfelvétel-előállítók nem bocsátanak ki engedélyt a felhasználások tekintetében, ezek a tevékenységek jelenleg nem végezhetők jogszerűen Magyarországon, és bevétel sem származik ebből az előadóművészek számára.

⁸⁰ Békés: i. m. (60), p. 168.

A rögzített előadásokra vonatkozó terjesztési jog korlátai közül a jogkimerülést kell kiemelni,⁸¹ amely megvalósul az előadóművész által vagy az ő hozzájárulásával más által végzett Unión belüli első terjesztési cselekménnyel, megnyitva az utat ezzel a műpéldány további, szabad kereskedelmi vagy antikvár értékesítése előtt. Ezt követően az előadóművészek sem részesülnek a további értékesítések bevételeiből.

4.5. A rögzített előadás lehívásos nyilvánossághoz közvetítése

A rögzített előadás lehívásos nyilvánossághoz közvetítése engedélyezési jogának⁸² bevezetését az internetes adatátvitel megjelenése és térhódítása, illetve a zeneipar digitális eszközökre és szolgáltatásokra épülő elterjedése indokolta. Kijelenthető, hogy mára ez vált a szerzők és az előadóművészek legfontosabb vagyoni jogává, amelyhez nagymértékben hozzájárult a zenei streamingszolgáltatások (például Deezer, Spotify) népszerűsége, valamint az audiovizuális piacon az egymással is kíméletlen versenyt folytató streaming tartalomszolgáltatások (például Netflix, HBO Max) térhódítása. A multinacionális audio-tartalomszolgáltatók üzletpolitikájának velejárója, hogy piaci erőfölényükkel visszaélve nem mindig alkalmazzák az előírt jogdíjakat, ezeket negligálva kedvezőtlen megállapodásokat erőltetnek rá a jogosultakra.⁸³

E jog újszerűségét és a más típusú nyilvánossághoz közvetítéstől való elkülönülését fejezi ki a nyilvánossághoz közvetítés fogalmának kiterjesztő és technológiasemleges értelmezése: lehívás esetén a rögzített előadás olyan egyedi módon kerül hozzáférhetővé tételre, hogy a közönség tagjai a hozzáférés helyét, módszerét és idejét szabadon választhatják meg. Ebből következően az előre szerkesztett műsorfolyamokhoz való online hozzáférés (például webrádió műsorának érzékelése) nem hozzáférhetővé tételnek, hanem a kizárólagos jogok körébe nem tartozó nyilvánossághoz közvetítésnek minősül.⁸⁴ Ahogy arra Tomori Pál is rámutat, ha az interaktív nyilvánossághoz közvetítés során a rögzített előadásról az internet-szolgáltatónál másolat, majd annak segítségével kézzelfogható példány is keletkezik, akkor a lehívásos, interaktív nyilvánossághoz közvetítésre adott engedélyen túl további, a rögzített előadás többszörözésére kiterjedő hozzájárulás is szükséges.⁸⁵ Az Sztj. 74. §-ának (2) bekez-

⁸¹ Sztj. 23. § (5) Ha a műpéldányt a jogosult vagy az ő kifejezett hozzájárulásával másvalaki adásvétellel vagy a tulajdonjog más módon történő átruházásával az Európai Gazdasági Térségben forgalomba hozta, a terjesztés joga az így forgalomba hozott műpéldány tekintetében – a bérbeadás, a haszonkölcsönbe adás és a behozatal joga kivételével – a továbbiakban nem gyakorolható.

⁸² Sztj. 73. § (1) bekezdésének e) pontja; nemzetközi szerződési háttere a WPPT 10. cikke, Infosoc-irányelv 3. cikke, audiovizuális előadások tekintetében pedig a Pekingi Szerződés 10. cikke.

⁸³ Bővebben lásd *Harkai István*: Új üzleti modellek az audiovizuális művek nyilvánossághoz közvetítésében – I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 15. (125.) évf. 2. sz., 2020. április, p. 7–38.

⁸⁴ *Békés*: i. m. (63).

⁸⁵ *Gyertyánfy*: i. m. (15), p. 655.

dése értelmében ezt a jogot a jogosultak kilépést engedő, előírt közös jogkezelés⁸⁶ körében gyakorolhatják.⁸⁷

Az EJI jelen írás megjelenésekor érvényes („INT23” jelű) jogdíjközlésének⁸⁸ szerint a nyilvánosság számára lehívásra történő hozzáférhetővé tétel a rögzített előadásoknak vagy azok részleteinek vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon történő olyan nyilvános hozzáférhetővé tétele, amelynek során a nyilvánosság tagjai mind az egyes előadásokat, mind a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg. A lehívásra történő hozzáférhetővé tétel megvalósul tekintet nélkül arra, hogy a nyilvánosság tagjai a lehívott előadásokat számítógépre vagy bármely hordozóra letölthetik-e. Az Sztj. 57/A. §-a⁸⁹ szerinti tartalommegosztó szolgáltató ugyancsak megvalósítja az előadás lehívásra történő hozzáférhetővé tételét. A jogdíjközlés alkalmazása szempontjából üzletszerűnek nem minősülő felhasználásért a szolgáltató nem köteles előadóművészi jogdíjat fizetni.⁹⁰ A jogdíjközlés lehetővé teszi, hogy a „kiszolgáltatónak” minősülő szolgáltatók – szűk körben és ellenőrzött feltételek mellett – legfeljebb 10 előadásrészletet előadóművészi jogdíj megfizetése nélkül is feltegyenek az internetre.

Más az előadóművészi jogdíj mértéke, ha a szolgáltató a felhasználáshoz kapcsolódóan nem ér el bevételt, és más, ha bevételhez jut. Ezen túlmenően, a fizetendő jogdíj mértéke függ a lehívható előadások, illetve előadásrészletek számától, továbbá attól, hogy a lehívás az átlagos felhasználó számára csupán az előadás érzékelését vagy letöltését (tartós másolat készítését) teszi lehetővé.⁹¹ Videoklipben rögzített előadás esetén a szolgáltató az előadás

⁸⁶ Ez azt jelenti, hogy a jogosult teljes bizonyító erejű magánokiratban magához vonhatja az adott műtípusba tartozó összes műve adott típusú jövőbeli felhasználásának engedélyezését abban a körben is, ahol egyébként a törvény közös jogkezelést ír elő [Kjkt. 18. § (2) bekezdése].

⁸⁷ Erre hivatkozással állapította meg a Fővárosi Ítéltábla, hogy az alperes jogot sértett, amikor úgy tette lehetővé a hangfelvételen rögzített előadások interaktív nyilvánossághoz közvetítését, hogy a felperes EJI-től annak folytatásához előzetes engedélyt nem kért, továbbá azzal, hogy a felperes mindenkor hatályos díjszabásának megfelelő mértékű díjat nem fizette meg részére (Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.21.212/2017/6.).

⁸⁸ Megjelent a Hivatalos Értesítő 2022. évi 69. számában.

⁸⁹ Megállapította a 2021. évi XXXVII. törvény („reformtörvény”), hatályos 2021. június 1-jétől.

⁹⁰ A felhasználás nem minősül üzletszerűnek az alábbi feltételek együttes fennállása esetén:

- a szolgáltató a felhasználással nem ér el bevételt, és a felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja;
- a szolgáltató – a hozzáférést biztosító helyek számától függetlenül – összesen legfeljebb tíz, hangfelvételen rögzített előadás részletét teszi lehívásra hozzáférhetővé;
- a szolgáltató az előadásrészleteket olyan műszaki feltételekkel teszi lehívásra hozzáférhetővé, amely az átlagos felhasználó számára csupán azok érzékelését teszi lehetővé, a letöltésüket (tartós másolatkészítést) azonban nem;
- a szolgáltató a felhasználás megkezdését megelőzően az EJI-vel felhasználási szerződést köt, és annak feltételeit a felhasználási szerződés tartama alatt mindvégig hiánytalanul teljesíti.

⁹¹ A szolgáltató letöltést (tartós másolat készítését) is lehetővé tevő, ún. „download” típusú felhasználásért a nyilvánosság tagja által a lehívás fejében fizetett díj 12 százalékának, ilyen díjbevétele hiányában (a letöltés ingyenes engedése esetén) reklám- és szponzorációs, valamint a felhasználással összefüggésben keletkezett egyéb bevételei 6 százalékának megfelelő, de valamennyi esetben legalább a jogdíjközlésben meghatározott minimumjogdíjat (lehívott előadásonként 33 Ft) köteles fizetni.

felhasználása esetén fizetendő jogdíjon felül annak 50 százalékát is köteles megfizetni. 2022-től e díjszabást kell alkalmazni a kulturálisörökség-védelmi intézmények gyűjteményének állandó részét képező, kereskedelmi forgalomban nem elérhető művek (előadások) nem kereskedelmi célú többszörözése, terjesztése és nyilvánossághoz közvetítése (beleértve a le-
hívásra hozzáférhetővé tételt) után is. Tekintettel a kulturálisörökség-védelmi intézmények által végzett felhasználás sajátos jellegére, továbbá arra, hogy e felhasználás nem kereskedelmi jellegű, az EJI a fizetendő jogdíjak 50 százalékára mérsékli az előadóművészi jogdíjak mértékét. Szerzői mű előadása, továbbá hangfelvételen vagy filmalkotásban rögzített előadás esetén a le-
hívásra való hozzáférhetővé tételhez az EJI engedélyén kívül az érintett jogosultak (a szerzőket képviselő Artisjus, a hangfelvétel-előállítók és a filmelőállítók) engedélye is szükséges.

Említést érdemel, hogy az Infosoc-irányelv 3. cikkének (3) bekezdése gondoskodott arról, hogy az interaktív felhasználásokra vonatkozó jogok ne merüljenek ki az előadás nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételével. Hasonlóan az Infosoc-irányelvhez, az uniós jogba még át nem ültetett Pekingi Szerződés is kiterjeszti e jog tárgyi hatályát az audiovizuális előadásokra. Az interaktív (internetes) felhasználások gyakorlásával kapcsolatos legnagyobb kihívást az jelenti, hogy e felhasználások tekintetében még nem alakult ki olyan állandó technikai környezet és üzleti modell, mint a közel 100 éves rádiós és televíziós felhasználásokkal kapcsolatban.⁹² A felhasználási módok és hozzáférések változatossága negatív hatással van a díjfizetési hajlandóságra, ami gyengíti a jogosultak jogérvényesítési helyzetét.

4.6. A hangfelvételen rögzített előadás sugárzása és más módon nyilvánossághoz közvetítése

A kereskedelmi célokra kiadott hangfelvétel⁹³ vagy arról készült másolat nyilvánossághoz közvetítése után az előadóművésznak és a hangfelvétel-előállítójának nem engedélyezési joga, hanem megfelelő (méltányos) díjazás iránti igénye van.⁹⁴ A szabály bevezetését a hangfelvételek rádiós sugárzásának egyre jobb minősége, valamint a kereskedelmi rádiózás és televíziózás elterjedése következtében megnövekedett gazdasági jelentősége tette szükségessé.⁹⁵ A nyilvánossághoz közvetítés ebben a szabálykörben átfogja a felvételek nyilvános előadását is, ezért akkor is díjköteles felhasználás történik, ha a felvételt egy vendéglátó üzletben vagy szálláshelyen, vagyis a nyilvánosság tagjai számára nyitott helyen teszik bármely

⁹² Békés: i. m. (60), p. 195.

⁹³ Kereskedelmi célból kiadottnak kell tekinteni így azokat a felvételeket is, amelyeket az előadóművész, illetve a hangfelvétel-előállító egy ún. háttérzene-szolgáltató számára ad át abból a célból, hogy azt „speciális berendezések útján az áruházak közönséghez közvetítse”. SZJSZT-09/2014 – A nyilvánossághoz közvetítés kérdése háttérzene esetén; a kiterjesztett hatályú közös jogkezelés feltételei.

⁹⁴ Szjt. 77. §-a; nemzetközi szerződési háttere a Római Egyezmény 12. cikke, WPPT 15. cikke.

⁹⁵ Békés: i. m. (63).

eszközzel vagy módszerrel érzékelhetővé,⁹⁶ például hangszórón való megszólaltatással.⁹⁷ Az Szt. 77. § (1) bekezdésének olvasatában „más nyilvánossághoz közvetítésnek” kell tekinteni az egyidejű, változatlan továbbközvetítést is. A magyar szabályozás ugyanakkor nem tartalmaz kifejezett rendelkezést az audiovizuális előadások nyilvánossághoz közvetítésével kapcsolatban. Ellenben az előadóművészek és hangfelvétel-előállítók esetében e jogszabályhely szerinti nyilvánossághoz közvetítés keretében történik a hangfelvételek meghatározott – a lehívásos, interaktív nyilvánossághoz közvetítés szintjét el nem érő – kiegészítő online szolgáltatások utáni díjigény érvényesítése.⁹⁸

A díjazás megosztása az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók között Magyarországon – a jogosultak közötti megállapodás szerint – egyenlő arányban történik, a díjigény érvényesítése kötelező közös jogkezelés körében történik.⁹⁹ A MAHASZ és az EJI jelen írás megjelenésekor érvényes („S21” jelű) díjszabása¹⁰⁰ szerint a hangfelvételt sugárzás útján a nyilvánossághoz közvetítő felhasználó az előadóművésznek és a hangfelvétel-előállítójának együttesen, költségvetési, fenntartói, illetve műsorszolgáltatáshoz nyújtott egyéb támogatása 1 százalékának, továbbá előfizetői díjbevételei 2 százalékának, valamint reklám- és szponzorációs bevételei 4 százalékának megfelelő együttes összegű jogdíjat köteles fizetni. A felhasználó ugyanennyi jogdíjat köteles fizetni akkor is, ha a hangfelvételt nem sugárzással, hanem vezeték útján vagy bármely más hasonló eszközzel vagy módon – ideértve a számítógépes hálózat igénybevételét is – közvetíti a nyilvánossághoz. A felhasználók által fizetendő díj számítás alapjába – fenntartói támogatás címén – beletartoznak azok a támogatások is, amelyeket a felhasználók nem a központi vagy az önkormányzati költségvetésből, hanem a gazdasági élet szereplőitől kapnak.¹⁰¹ A hangfelvételnek a sugárzással egy időben, számítógépes hálózat igénybevételével is történő nyilvánossághoz közvetítéséért („simulcasting”) a felhasználó az előzőekben részletezett együttes összegű jogdíjon felül annak 5 százalékát köteles fizetni. E jogdíjak megfizetése a felhasználót nem jogosítja

⁹⁶ Ezt erősítette meg az SZJSZT szakvéleménye annak megállapításával, hogy a hangfelvételeknek az áruházakban külön erre a célra telepített hangszórórendszer útján való közvetítése az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók számára díjazás iránti jogot keletkeztet. A szakvélemény szerint a díjigény fennáll, mert „a felhasználás döntően különbözik egy orvosi magánrendelőben bekapcsolt rádió útján hallhatóvá tett zenétől, elsősorban abban, hogy az áruházak esetében semmiképpen nem állapítható meg a nyilvánosság hiánya”. SZJSZT-13/2005 – Hangfelvételek forgalmazása.

⁹⁷ Békés: i. m. (60), p. 198.

⁹⁸ Szt. 28. § (8a)–(8b) bekezdése.

⁹⁹ Szt. 77. §-ának (3) bekezdése, illetve az EJI – MAHASZ közös jogdíjközlőmánya a kereskedelmi célból kiadott hangfelvételnek vagy az arról készült másolatnak sugárzásáért és bármilyen más módon történő nyilvánossághoz közvetítéséért fizetendő előadóművészi és hangfelvétel-előállítói jogdíjakról és e felhasználások egyéb feltételeiről.

¹⁰⁰ Megjelent a Hivatalos Értesítő 2020. évi 73. számában.

¹⁰¹ A közös jogkezelő szervezetek a sugárzás útján nyilvánossághoz közvetítő felhasználók vonatkozásában – az elért nyilvánossággal, illetve a felhasználással elérhető bevételek szerint – differenciáltan állapítják meg a minimumdíj összegét annak érdekében, hogy a felhasználók által fizetett jogdíjak akkor is megőrizzék arányos jellegüket, ha a médiaszolgáltató gazdálkodásában bekövetkező váratlan esemény miatt a felhasználással összefüggésben keletkező bevételek átmenetileg csökkennek.

arra, hogy a hangfelvételt olyan módon tegye a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a közönség tagjai mind az egyes hangfelvételeket, mind pedig a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhassák meg („lehívás”).

A hangfelvételt sugárzás útján a nyilvánossághoz közvetítő felhasználó bevételeinek mértékétől függetlenül legalább 15 600 Ft/hó, országos földfelszíni vételkörzetű frekvenciával és jellege szerint kereskedelmi médiaszolgáltatással rendelkező felhasználó esetén legalább 1 395 000 Ft/hó jogdíj megfizetésére köteles. A Fővárosi Törvényszék 2023. január 12-én megsemmisítette az Igazságügyi Minisztérium (IM) S22 jelű jogdíjközleményt jóváhagyó határozatát, és az IM-et új eljárásra kötelezte, mert az igazságügy-miniszter nem megfelelően teljesítette indokolási kötelezettségét. Erre tekintettel a Kjkt. 156. § (2) bekezdése értelmében későbbi hatályú díjszabás Hivatalos Értesítőben történő közzétételéig az S21 díjszabást kell továbbra is alkalmazni.

4.7. Az előadások továbbközvetítése

A sugárzott vagy más módon a nyilvánossághoz közvetített előadás egyidejű, változatlan továbbközvetítésének célja és rendeltetése – még a műholdas sugárzás megjelenése és elterjedése előtt – az volt, hogy a földfelszíni terjesztésű televízióadások vételi lehetőségét biztosítsa ott, ahol a földrajzi és egyéb viszonyok ezt nem teszik lehetővé.¹⁰² Napjainkban a kábeltelevíziós piac fennmaradását az sem gyengíti különösebben, hogy a KSH adatai szerint – a televíziózásban egyre inkább teret hódító fejlett digitális technológiának köszönhetően – 2023. I. negyedév végére a televíziószolgáltatás előfizetőinek száma az előző év azonos időszakához képest 3,9 százalékkal, 3,6 millióra csökkent.¹⁰³

A továbbközvetítés lehet egyidejű, változatlan, amely ha az eredetihez képest más szervezet közbeiktatásával történik (például kábeltelevíziós társaság), az Szjt. 28. § (2) bekezdése alá tartozó tevékenységnek minősül, és a feltételek fennállása esetén kötelezően közös jogkezelés alá tartozik. Ezzel szemben ha a továbbközvetítés nem tartozik az Szjt. 28. § (2) bekezdése alá, akkor engedélyezési jogával élhet a szerző, az engedély megadása fejében díjazásra is jogosult.¹⁰⁴ Az Szjt. sajátos szabályozási logikájából következően ugyanakkor az előadóművészek vonatkozásában sem kizárólagos jog, sem díjigény nem került kimondásra, csak annyi, hogy a befolyt díjak meghatározott része az előadóművészeket illeti meg. Ebből ugyan levezethető az előadóművészek díjigénye, mégis bizonyos fokú jogbizonytalanságot eredményez az uniós irányelvekkel ellentétes jogtechnikai megoldás. További

¹⁰² Szjt. 28. §-a, illetve a műholdas műsorsugárzásra és a vezetékes továbbközvetítésre alkalmazandó, egyes szerzői és szomszédos jogi szabályok összehangolásáról szóló 93/83/EGK irányelv (műholdirányelv) 9. cikke, SatCab-irányelv 4. cikke.

¹⁰³ Lásd: https://www.ksh.hu/infografika/2023/tavkozles_infografika_20231.pdf.

¹⁰⁴ Kiss Zoltán Károly: Kommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez. Wolter Kluwer, Budapest, 2016, CD Jogtár, p. 48.

szabályozási ellentmondást takar az is, hogy az Szjt. kógens előírása szerint a jogosultak ezeket a jogaikat kizárólag az irodalmi és a zenei művekkel kapcsolatos szerzői jogok közös kezelését végző szervezet (Artisjus) útján gyakorolhatják. Ahogy erre Békés Gergely is rámutat, „ezt a megoldást kizárólag történeti okok indokolják, annak sem irányelvi, sem a nemzeti jogból következő egyéb oka nincs”.¹⁰⁵ Különösen visszas ez annak fényében, hogy a továbbközvetítési díjszabványból az előadóművészek részesedése a legnagyobb (26,5 százalék), míg a kábeltelevízió-szervezeteket képviselő szövetségekkel keretszerződéseket kötő Artisjus által képviselt zeneszerzőké és zeneszövegíróké 15,5 százalék. Némi garanciát és biztonságot jelent, hogy a továbbközvetítési jogdíjak megállapítása – hasonlóan a magánmásolási („üreshordozó-”) díjakéhoz – az összes érintett közös jogkezelő szervezet egyetértésével történik.

Az Artisjus jelen írás megjelenésekor érvényes („Kábel-1” jelű) díjszabása¹⁰⁶ szerint a műsorok változatlan, csonkítatlan, tovább sugárzással, vezetékek útján vagy egyéb módon, így különösen műholdas, vagy IP-platform (kivéve a nyílt internet-hozzáférési szolgáltatás) útján történő továbbközvetítését végző – az eredeti elsődleges nyilvánossághoz közvetítő rádió- vagy televíziószervezettől¹⁰⁷ különböző – szervezetek (például a kábelszervezetek, illetve műsorterjesztő szervezetek) az egyes csatlakozott háztartások (előfizetők) részére ellenőrzött környezetben továbbközvetített műsorok után 2023-ban legfeljebb 5000 csatlakozott háztartásig televízióműsoronként 1,79 Ft/hó/lakás, rádióműsoronként 0,70 Ft/hó/lakás jogdíjat kötelesek fizetni. 5000 háztartás felett a díj mértéke 4,42 Ft/hó/lakás, illetve 1,79 Ft/hó/lakás. Mindkét esetben a továbbközvetítést végző szervezetek csatlakozott háztartásonként legalább 9,79 Ft/hó összegű jogdíjat kötelesek fizetni.

Ha a felhasználó maga vagy közreműködő útján olyan összetett digitális audiovizuális médiaszolgáltatást¹⁰⁸ nyújt, amelynek során egyéb jogdíjkiemelés hatálya alá tartozó felhasználási cselekményt is folytat, az összetett szolgáltatás változatlan, csonkítatlan, tovább sugárzással, vezetékek útján vagy egyéb módon, így különösen műholdas vagy IP-platform útján történő továbbközvetítésnek minősülő részszerzői szolgáltatásának engedélyezése és a jogdíjigények teljesítése fejében is a fenti jogdíjat kell megfizetni.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Békés: i. m. (60), p. 216.

¹⁰⁶ Megjelent a Hivatalos Értesítő 2022. évi 69. számában.

¹⁰⁷ E jogdíjkiemelés értelmében rádió-, illetve televíziószervezet alatt a saját, a közönség körében közvetlenül is fogható műsort a nyilvánossághoz földi vagy műholdas sugárzás, illetve vezetékek útján vagy egyéb módon átvivő szervezeteket kell érteni, függetlenül az átvitel vagy közvetítés módjától, kivéve, ha az eredeti nyilvánossághoz közvetítés nyílt internet-hozzáférési szolgáltatás útján történik.

¹⁰⁸ Ilyen szolgáltatás például a csatlakozott háztartás (előfizető) részére a rádió-, televíziószervezet vagy közreműködője által összeállított kínálatból igény szerint vagy közel igény szerint nyújtott videószerzői szolgáltatás, időben eltolható műsorérzékelést lehetővé tevő szolgáltatás.

¹⁰⁹ Az összetett digitális audiovizuális médiaszolgáltatás keretében megvalósított felhasználásokra, amelyek más jogdíjkiemelés hatálya alá tartoznak, az alkalmazandó jogdíjkiemelés szerint külön engedélyt kell kérni, és az engedély fejében külön jogdíjat kell fizetni.

4.8. A rögzített előadások magáncélú másolása

A szerzői művek és szomszédos jogi teljesítmények magáncélú másolása az Szjt. 35. §-a értelmében az abban foglalt feltételek és kivételek figyelembevételével szabad felhasználásnak minősül, azonban a jogosultakat ezáltal ért – az egyéb szabad felhasználási esetekhez képest összehasonlíthatatlanul nagyobb – vagyoni hátrány enyhítésére tekintettel került bevezetésre a magánmásolási („üreshordozó-”) díj intézménye, amely magukra a hordozókra – pontosabban gyártóira, forgalmazóira stb. – hárítja a díjfizetés kötelezettségét.¹¹⁰ A szerzői jogi szakirodalom szerkezeti szempontból elkülöníti a magánmásolási díjakat az engedélyezési jogtól és a díjigénytől, tekintettel arra, hogy ebben az esetben a magánmásolási szabad felhasználással okozott károk kompenzálását célzó igényről beszélhetünk.¹¹¹

A magánmásolási díjakat – a többi jogosult közös jogkezelő szervezeteivel egyetértésben – az Artisjus állapítja meg¹¹² és szedi be; az előadóművészeket megillető díjakat az EJI osztja fel a saját jogosultjai között. Az Szjt. mind a hang-, mind a képhordozók esetében pontosan meghatározza, hogy a beszedett jogdíjakból mekkora rész illeti meg az egyes jogosulti csoportokat. Hanghordozók esetében az előadóművészek részesedése 30 százalék, míg a képhordozók után 25 százalék.¹¹³ Emellett azonban lehetőség van arra, hogy a jogkezelők évente a törvényben meghatározottól eltérő megosztásban állapodjanak meg. A díjfizetésre kötelezettek körének meghatározásánál a jogalkotó figyelemmel volt arra, hogy az Európai Unió tagországai között az egységes belső piacon a művek, teljesítmények vámfizetés nélkül „lépik át” az országhatárt. Ilyen esetben a hordozót az országba behozó személy és az azt belföldön először forgalomba hozó személy egyetemlegesen felel a jogdíj megfizetéséért, azaz bármelyiküktől követelhető a teljes jogdíjösszeg.¹¹⁴

Az Artisjus jelen írás megjelenésekor érvényes („Ü23” jelű) díjszabása¹¹⁵ szerint az üres audió- és videókazetták esetében a fizetendő jogdíj fix összegben került meghatározásra, amely a hordozó időtartamához igazodik (60’, 90’ és 90’ felett). Nyersanyagimport esetében a jogdíj alapja a behozott hang-, illetve képhordozó méterhossza. 2019-től a piacon jelen lévő, zenei anyagok rögzítésére alkalmas új hordozókra is kiterjed a jogdíjfizetési kötelezett-

¹¹⁰ Szjt. 20. §-a, illetve az Infosoc-irányelv 5. cikke.

¹¹¹ Lásd pl. *Grad-Gyenge Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi háttere*. HVG-Orac, Budapest, 2010, p. 189; *Békés: i. m.* (60), p. 133.

¹¹² Az Szjt. 20. §-ának (2) bekezdése szerint a díjak megállapításakor figyelembe kell venni, hogy alkalmaznak-e a művek és teljesítmények védelmére szolgáló hatásos műszaki intézkedést. A rendelkezés célja, hogy abban az esetben, ha a műveket és teljesítményeket hatásos műszaki intézkedéssel védik (például másolásvédelem), akkor a jogosultakat kevesebb díj illesse meg. Nagyon lényeges szempont, hogy az intézkedés alkalmazását csak akkor lehet figyelembe venni a díjszabásnál, ha az valóban hatásos.

¹¹³ Szjt. 20. §-ának (4)–(5) bekezdése.

¹¹⁴ *Kiss: i. m.* (104), p. 31.

¹¹⁵ Megjelent a Hivatalos Értesítő 2022. évi 69. számában.

ség.¹¹⁶ A díjszabás a magáncélú másolat készítésére használt hordozókra is kiterjed, amelyeket a korábbi díjszabások egyértelműen nem nevesítettek: az üres hang- és képhordozónak minősülő egyéb nagy kapacitású optikai diszkekre és az audio- és audiovizuális tartalom rögzítésére szolgáló, szórakoztatóelektronikai eszközökbe integrált tárolóegységekre. Külön rendelkezések biztosítják a kettős jogdíjfizetés elkerülését célzó, Szjt.-ben biztosított jogdíjmentességek (stúdióberendezésekhez használt kép- és hanghordozók, valamint export céljából történő forgalomba hozatal) alkalmazhatóságát. Eszerint tehát ha egy – egyébként a jogdíjfizetés hatálya alá tartozó – üres hordozót „professzionális” sokszorosítás céljára használnak, – a hangfelvétel-engedélyezés hatálya alá eső hangfelvételek és audiovizuális műhöz történő zenerögzítések esetén – szükséges, hogy a sokszorosítást az Artisjus jogosítsa.¹¹⁷

4.9. A rögzített előadások ismételése

Az előadás sugárzás vagy a nyilvánossághoz történő átvitel céljára készült rögzítésére tekintettel fennálló díjigény¹¹⁸ (az ún. ismétlési jogdíj) bevezetésének célja eredetileg az volt, hogy kompenzálja azon tömeget, a Magyar Televízió által rögzített előadóművészi teljesítmények további felhasználásából (döntően ismétléséből) fakadó hátrányokat, amelyek esetében sem az előadóművész maga, sem pedig közös jogkezelő szervezete (EJI) nem rendelkezik a felhasználás engedélyezésének jogával. Az 1994. évi VII. törvénnyel beiktatott különös díjérvényesítési módozat – az engedélyezési jog hiánya mellett – lehetővé tette az előadóművészi jogdíjigény érvényesítését a közös jogkezelő szervezeten keresztül.¹¹⁹ A 2003. évi CII. törvény pontosította az Szjt. 74. §-ának (2) bekezdésében foglalt hivatkozásokat annak érdekében, hogy még egyértelműbb legyen: a bekezdés első fordulata szerinti rögzítés díjazására a 26. § (6) bekezdésében foglaltakat kell megfelelően alkalmazni.¹²⁰ A televíziószervezetek és érdekképviseleteik részéről felmerült jogértelmezési kérdések miatt is szükségessé vált annak nyomatékosítása, hogy a sugárzás vagy a nyilvánossághoz történő átvitel céljából rögzített audiovizuális előadások felhasználása tekintetében az előadás ismételt sugárzást is lehetővé tevő rögzítésének minden egyes felhasználásáért díjazás jár, amelyet a közös jogkezelő szervezet érvényesíthet. Más megközelítésben: az előadás sugárzás vagy nyilvánossághoz történő átvitel céljára készült rögzítésére az előadóművész egyedi-

¹¹⁶ Ilyenek a DVD-R, DVD-RW, DVD+RW hordozók, illetve az audió lejátszásra alkalmas memóriakártya. Különválasztja az írható CD-k jogdíjterheit az alábbi típusok megkülönböztetése alapján: CD-R és CD-RW 300 MB-ig, CD-R és CD-RW / Data 700 MB-ig, CD-R és CD-RW / Audió, ill. 700 MB felett.

¹¹⁷ Az előírt igazolás és (zenemű-többszörözés esetén) a hangfelvétel-jogosítási szerződés biztosítja a rendszer zártságát, valamint azt, hogy csak a magáncélú másolatkészítésre tipikusan használt hordozók után fizessenek e jogdíjak kötelezettjei jogdíjat.

¹¹⁸ Szjt. 74. § (2) bekezdése.

¹¹⁹ Békés Gergely: Az előadóművészek ismétlési jogdíjáról. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 107. évf. 1. sz., 2002. február.

¹²⁰ Szjt. 26. § (6) Az ismételt sugárzást lehetővé tevő rögzítéshez a szerző külön engedélye szükséges. A felvétel minden egyes felhasználásáért díjazás jár.

leg ad engedélyt. Az előadóművész hozzájárulásának, illetve a felhasználás jogszerűségének azonban feltétele az, hogy megállapodás szülessen a díjazásra vonatkozóan a közös jogkezelő szervezet és a felhasználó között.¹²¹

Mindezt megerősítette az SZJSZT 2006-ban keletkezett szakvéleménye is, amely megállapította, hogy az Szjt. 74. §-ának (2) bekezdése szerinti díjigényre nem terjed ki az Szjt. 73. §-a (1) bekezdésének első mondatában foglalt vélelem hatálya. „A díjigény akkor is fennmarad, ha az előadóművész (i) hozzájárul előadásának filmalkotásban való rögzítéséhez; és (ii) nem köti ki külön, hogy ez a jogdíjigény a rögzítéshez való hozzájárulással nem száll át a rögzítést végzőre vagy másra. A jogdíjigénynek az előadóművészek és jogutódjaik képviseletében való érvényesítésére – az Szjt. 27. §-ának (3) bekezdése szerinti kiterjesztett hatályú közös jogkezelés keretében – az illetékes miniszter által az irányadó jogszabályoknak megfelelően nyilvántartásba vett közös jogkezelő szervezet jogosult. Ez a közös jogkezelő szervezet az EJI.”¹²² A rögzítésre vonatkozó előadóművészi engedély megadása és a díjról való, a felhasználó és az EJI közötti megállapodás ilyen szétválasztására nincs hasonló példa az Szjt.-ben. Ahogy arra Békés Gergely is rámutatott, az előadások rögzítése és a rögzített előadások tényleges ismétlése időpontjának egymástól való, adott esetben jelentős eltávolodása okán a közös jogkezelés útján történő joggyakorlás nem csak lehetséges, hanem szükséges is, hiszen csak így alakítható ki az arányos díjazás. „Az ismétlési jogdíj kiemelkedően fontos jogintézmény marad mindaddig, amíg a jogalkotó nem biztosít az audiovizuális előadóművészek számára – a szerzőkkel azonos terjedelmű – általános nyilvánossághoz közvetítési jogot.”¹²³

Az EJI jelen írás megjelenésekor érvényes („ISM23” jelű) jogdíjközleményének¹²⁴ hatálya nem csak a saját (belső) gyártású felvételekre terjed ki, hanem azokra is, amelyeket a felhasználó megrendelésére és a műsorában történő sugárzás céljával más személyek (az ún. gyártók) rögzítettek, feltéve, hogy a felhasználó az ilyen felvétel sugárzására (vezeték útján nyilvánossághoz történő átvitelére) annak bármely más felhasználását megelőzően kizárólagos jogot szerzett. 2005-től önálló tarifák vonatkoznak a sugárzás vagy a nyilvánossághoz történő átvitel céljára rögzített szinkronfelvételek ugyancsak az Szjt. 74. § (2) bekezdése alá tartozó felhasználása esetére.¹²⁵ A tarifák kellően differenciáltak: függnek a műsorszolgáltató típusától (közszolgálati és nem közszolgálati műsorszolgáltatók), a műsorszolgáltatás vételekörzetétől (országos, körzeti, helyi) és a sugárzott felvétel perchorossától. Eszerint például a közszolgálati médiaszolgáltató 9215 Ft/perc jogdíjat fizet, ha az ismételt felvétel filmbe rögzített előadás. Hangfelvételben rögzített előadás esetén a percdíj 420 Ft. (Nem közszol-

¹²¹ Lásd a 2003. évi CII. törvény 69. §-ának miniszteri indokolásában.

¹²² SZJSZT 27/2006 – Az előadóművészek közreműködésével készült televízió-műsorok ismételt sugárzásának díjazása – Az Szjt. 74. §-a (2) bekezdésének értelmezése.

¹²³ Békés: i. m. (60), p. 228.

¹²⁴ Megjelent a Hivatalos Értesítő 2022. évi 69. számában.

¹²⁵ E tarifák alkalmazandóak abban az esetben, ha az előadás eredetileg idegen nyelvű hangjáához magyar nyelvű szinkronfelvétel készül.

galati médiaszolgáltató esetében ezek a díjtételek 14 200 illetve 641 Ft.) A televíziós műsor-szolgáltatás sajátosságaira és a kialakult felhasználási szokásokra (szerződéses gyakorlatra) figyelemmel a jogdíjközlemény számos esetben mentesíti a felhasználót a jogdíj megfizetése alól.¹²⁶ Ilyen mentességek a következők:

- a felvétel első sugárzásának napját követő egy éven belüli egyszeri ismétlés,
- a felvétel részletének két perccel meg nem haladó terjedelemben történő ismételt sugárzása (feltéve, hogy a részlet időtartama ezen belül sem haladja meg az első ízben sugárzott felvétel teljes időtartamának 10 százalékát),
- a felvétel részletének műsorelőzetes céljára történő ismételt sugárzása 30 másodperccel meg nem haladó terjedelemben.

4.10. Az előadóművészek kiegészítő díjazása a hangfelvétel és az abban foglalt előadás védelmi idejének meghosszabbodása után

Az Sztj. 2013. november 1-jétől hatályos 74/A. §-ának beiktatását a védelmiidő-irányelvben foglalt rendelkezések átültetése indokolta.¹²⁷ A szabályozás bevezetésének célja az volt, hogy a felek közötti szerződéses viszonyt a meghosszabbított védelmi idő ötven és hetven év közötti időtartamára nézve törvényi előírással rendezze annak függvényében, hogy az előadás rögzítéséhez való jogot az előadóművész ismétlődő vagy egyszeri díjazás fejében ruházta át korábban a hangfelvétel-előállítóra.¹²⁸ A rendelkezések egyszeri díjazás ellenében átruházott jogok esetében a hangfelvételekre vonatkozó védelmi idő első napjától számított ötvenedik évet követően az előadóművész javára a hangfelvétel-előállító által fizetett rendszeres díjazást vezetnek be.¹²⁹

A díjazás kiszámítása szempontjából a hangfelvételnek a többszörözéséből, terjesztéséből és hozzáférhetővé tételéből a hangfelvétel-előállítónál keletkezett teljes bevételt kell alapul venni a költségek (adók, járulékok) levonása nélkül. A hangfelvételek bérbeadásából származó bevételt, a sugárzás és a nyilvánossághoz közvetítés, valamint a magáncélú másolásért kapott díjazást azonban nem kell figyelembe venni. A bevezetett díjigény érvényesítését a törvény a kötelező közös jogkezelés körébe utalja (EJI). A kiegészítő díjazás mértéke a hangfelvétel többszörözéséből, terjesztéséből és hozzáférhetővé tételéből a hangfelvétel-elő-

¹²⁶ Figyelemmel van a jogdíjközlemény a felhasználók helyzetére olyan szempontból is, hogy amennyiben az eredeti (első) felhasználó a felvétel ismételt sugárzására más felhasználónak ad engedélyt, a fizetendő jogdíj mértékét ez utóbbi felhasználó műsorszolgáltatási jellege és vételkörzete határozza meg.

¹²⁷ 2011/77/EU irányelv 1. cikk (2) bekezdés c) pontja.

¹²⁸ Ismétlődő díjazásnak a hangfelvétel-előállító által az előadás felhasználásával elért árbevétellel vagy annak meghatározott részével arányos, rendszeres időközönként fizetendő díjazást kell tekinteni, míg a nem ismétlődő díjazás esetében az előadó egyszeri díjfizetésben részesül előadása rögzítéséért a hangfelvétel-előállító által elért jövőbeli forgalom változásától függetlenül.

¹²⁹ Lásd a 2013. évi XVI. törvény 40. §-ának miniszteri indokolásában.

állítónál keletkezett teljes bevétel 20 százaléka.¹³⁰ Amennyiben az előadás rögzítéséhez való jogot az előadóművész ismétlődő díjazás fejében ruházza át a hangfelvétel-előállítóra annak érdekében, hogy teljes mértékben kiaknázhassa a meghosszabbított védelmi időt, számára a meghosszabbított védelmi idő alatt a hangfelvétel-előállítóknak az előadás felhasználásából származó bevételekkel arányos mértékű díjazást kell fizetni. Nem lehetséges e díjazás előlegfizetéssel vagy szerződésben meghatározott levonással történő csökkentése; a felhasználási szerződés erre irányuló rendelkezése semmis.¹³¹

Az EJI jelen írás megjelenésekor érvényes („KD23” jelű) jogdíjközleménye¹³² szerint bevételnek minősül – jogcímétől és a megszerzésének módjától függetlenül – minden olyan vagyoni előny, amely a kiegészítő díjazás megállapítása során figyelembe veendő felhasználásokkal (többszörözés, terjesztés, hozzáférhetővé tétel) összefüggésben keletkezett a hangfelvétel előállítójánál, illetve a vele gazdasági kapcsolatban álló személynél, ha e személy a számviteli szabályok szerint a felhasználó kapcsolt vállalkozásának vagy a felhasználó szempontjából kapcsolt félnek minősül. A hangfelvétel-előállító a kiegészítő díjazással való elszámolás során a költségeit nem veheti figyelembe. A hangfelvétel-előállító a kiegészítő díjazást évente egy összegben köteles megfizetni legalább nyolc napos fizetési határidővel. E díjból jellemzően az ún. stúdiózenészek részesülnek, mivel a vezető előadóművészek jellemzően a hangfelvétel hasznosításából visszatérően részesülnek díjazásban.¹³³

4.11. Az előadóművészeket megillető jogdíjak felosztása

Az előadóművészek között egyedi felosztás céljára beszedett jogdíjak¹³⁴ felhasználását az EJI küldöttgyűlése mint az EJI legfelsőbb döntéshozó szerve által elfogadott felosztási szabályzat határozza meg.¹³⁵ A felosztás fontos és érzékeny szegmense a jogdíjak megosztása az egyes jogosulti csoportok (zene- és táncművészek, színészek) között, valamint a különböző felhasználási módokra eső jogdíjfelosztások – játsszási listákra és egyéb felhasználói adat-szolgáltatásokra épülő – egyedi módszertanának kimunkálása és transzparens alkalmazása.

¹³⁰ A díjszabás szerint bevételnek minősül jogcímétől és a megszerzésének módjától függetlenül minden olyan vagyoni előny, amely a kiegészítő díjazás megállapítása során figyelembe veendő felhasználásokkal (többszörözés, terjesztés, hozzáférhetővé tétel) összefüggésben keletkezett a hangfelvétel előállítójánál, illetve a vele gazdasági kapcsolatban álló személynél, ha e személy a számviteli szabályok szerint a felhasználó kapcsolt vállalkozásának vagy a felhasználó szempontjából kapcsolt félnek minősül.

¹³¹ Sztj. 74/A. § (3) bekezdése.

¹³² Megjelent a Hivatalos Értesítő 2022. évi 69. számában.

¹³³ Békés: i. m. (63).

¹³⁴ Az érintett előadóművészek közötti egyéni felosztás céljára kell felhasználni az egyesület által beszedett jogdíjak mindazon részét, amelyet nem kellett kezelési költségre, vagy a képviselt előadóművész jogosultak érdekét szolgáló egyéb – különösen egyéni szociális, illetve szakmai-közösségi vagy kulturális – célra fordítani.

¹³⁵ Egységes szerkezetben lásd: https://kjk.sztnh.gov.hu/sites/default/files/fsz_231208.pdf.

A kereskedelmi hangfelvételek után járó előadóművészi jogdíjigény érvényesítésének alapfeltétele, hogy az előadóművésznak – függetlenül attól, hogy képviselőt az EJI tagsági jogviszony, jogkezelési megbízás vagy kiterjesztett közös jogkezelés útján látja el – be kell nyújtania az EJI által meghatározott, az előadóművészi teljesítmények, a felhasználások és a felhasználással érintett előadóművészek azonosítását, valamint az előadóművésszel való kapcsolattartást szolgáló adatokat. A hangfelvétel elkészítésében részt vevő előadóművészek közös írásbeli nyilatkozatot (közös nyilatkozat) tehetnek, amelyben egybehangzóan megjelölik a hangfelvétel elkészítésében való közreműködésük jellegét (vezető előadóművész, illetve közreműködő), továbbá kijelentik, hogy rajtuk kívül más előadóművész nem vett részt a hangfelvétel elkészítésében. A közös nyilatkozat megtétele pótolja az adott hangfelvételre vonatkozó hangfelvételi adatlap benyújtását.¹³⁶ Előadóművészek zenei és táncegyütteseire részben eltérő szabályok vonatkoznak. Tíz főnél kisebb létszámú együttes esetén a jogkezelési megbízást, illetve a jogdíjigény bejelentéséhez szükséges adatlapot kizárólag az érintett előadóművészek nyújthatják be. Tíz főnél nagyobb, de húsz főnél kisebb létszámú zenei, illetve táncegyüttes esetén a jogkezelési megbízást, illetve az adatlapokat az érintett előadóművészekon kívül az együttes képviselője is benyújthatja, míg húsz főnél nagyobb létszámú együttes esetén erre kizárólag az együttes képviselője jogosult.¹³⁷

Az EJI az általa beszedett jogdíjat legkésőbb a beszedés évét követő év szeptember 30. napjáig osztja fel és fizeti ki, kivéve, ha a jogdíjak felosztása vagy kifizetése, vagy más közös jogkezelő szervezetnek való átadása a jogkezelő szervezeten kívül álló okból e határidőn belül nem lehetséges. A más közös jogkezelő által beszedett és átadott jogdíjat az EJI legkésőbb a jogdíj átadását követő hatodik hónap utolsó napjáig osztja fel és fizeti ki, kivéve, ha a jogdíjak felosztása vagy kifizetése az EJI-n kívül álló okból e határidőn belül nem lehetséges. A felosztás eredményes lezárultának napját követően a jogdíjakat 30 napon belül kell kifizetni.¹³⁸ A jogdíjfelosztás eredményéről minden olyan előadóművészt tájékoztatni kell, akinek a jogdíjfelosztás során jogdíja keletkezett.

Ha a felosztás eredményeként a jogdíj összege nem haladja meg az 5000 Ft-ot, úgy a jogdíjat kizárólag az érintett előadóművész erre vonatkozó eseti nyilatkozata alapján lehet kifizetni. Ilyen nyilatkozat hiányában a jogdíjat mindaddig az érintett előadóművész nevén, elkülönítetten kell nyilvántartani, ameddig annak összege a jelen pontban meghatározott összeget meg nem haladja.¹³⁹ Az EJI az érintett előadóművész, illetve az előadóművész

¹³⁶ A közös nyilatkozatban foglalt hangfelvétel bejelentett adatait csak a nyilatkozattétő előadóművészek, közösen módosíthatják.

¹³⁷ A képviselő által képviselt együttesek vonatkozásában a felosztási szabályzat előadóművészekre vonatkozó szabályait – annak eltérő rendelkezése hiányában – eltérés nélkül kell alkalmazni.

¹³⁸ A jogdíjakat az adójogszabályokban, illetve a jogdíjak kifizetésére vonatkozó más jogszabályokban előírt általános szabályok alkalmazásával kell kifizetni mindaddig, amíg az érintett előadóművész másként nem nyilatkozik.

¹³⁹ Az EJI a jogdíjat a felosztás eredményes lezárását követő öt évig tartja nyilván azon előadóművész nevén, akinek neve és tartózkodási helye is ismert a felosztás lezárásakor.

tartózkodási helyének ismeretlensége miatt nem kifizetett jogdíjak elkülönített számlán történő kezelésének ideje alatt a rendelkezésére álló eszközökkel megkísérli az érintett előadóművészt, illetve tartózkodási helyét felkutatni. A felosztást követően keletkezett és megalapozottnak bizonyuló igények kielégítésére megfelelő tartalékot kell képezni.¹⁴⁰ Ezeket a szabályokat a külföldi előadóművészekre is megkülönböztetés nélkül alkalmazni kell, kivéve, ha a külföldi előadóművészeket képviselő közös jogkezelő szervezettel kötött két- vagy többoldalú megállapodás, illetve jogszabály vagy az EU által kibocsátott jogi norma ettől eltérően rendelkezik.

A felosztási szabályzat kulcsfontosságú eleme a jogdíjak felhasználási módok, illetve jogdíjfajták szerinti felosztására vonatkozó – részben eltérő – szabályok és eljárások részletezése (II–VII. rész). Az előadóművészek attól függetlenül jogosultak a szabályzat minden része szerinti egyedi jogdíjfelosztásban részt venni, illetve a jogdíjból részesedni, hogy az EJI mely szekciójához tartoznak, vagy jellemzően milyen előadóművészi teljesítményt (például zene-művészeti előadás, színművészeti előadás stb.) nyújtanak.

A kereskedelmi célból kiadott hangfelvételek rádiós játszása alapján járó jogdíjfelosztás („rádiós játszási jogdíj”) fázisai a következők.

- a) A rádiók két csoportba sorolása. Az első csoportba az országos közszolgálati média-szolgáltató, továbbá azon rádiók tartoznak, amelyeknek számviteli szempontból azévi bevételként nyilvántartott jogdíjbefizetése a felosztási időszakban – a jogdíjbizottság eltérő döntése hiányában – meghaladta az 500 000 Ft-ot. A második csoportba tartoznak mindazok a rádiók, amelyek nem tartoznak az első csoportba.¹⁴¹
- b) A jogdíjak felosztása a játszási listákon szereplő hangfelvételek között, vagyis az egy hangfelvételre eső jogdíj összegének megállapítása. A jogdíjat minden felosztási időszakban azok között a kereskedelmi forgalomba hozott hangfelvételek között kell felosztani, amelyek a játszási listákon szerepelnek. A felosztásban az a hangfelvétel vehet részt, amely a nyilvánossághoz közvetítésekor védelem alatt állt.¹⁴²
- c) Az egy hangfelvételre eső jogdíj felosztása a hangfelvételen szereplő előadóművészek között: az adatlapok benyújtása alapján figyelembe vehető előadóművészek köre. A hangfelvétel elkészítésében közreműködő előadóművészek körének megállapítása során az EJI rendelkezésére bocsátott adatokat és nyilatkozatokat kell figyelembe venni.

¹⁴⁰ Tartalékként – ha az elnökség indokolt esetben másként nem dönt – a felosztás megkezdésekor a jogdíj öt százalékát kell elkülöníteni.

¹⁴¹ Ha a felosztás arányosságának megőrzése azt megkívánja, az elnökség a megfizetett jogdíj összegétől függetlenül első csoportosnak minősítheti a rádiót, ha az a felhasznált hangfelvételekre vonatkozó játszási listáját az EJI rendelkezésére bocsátotta.

¹⁴² Az egy hangfelvételre eső jogdíj összegét a hangfelvételek játszási listákon szereplő percideje – tényleges időtartama – szerint kell megállapítani olyan kerekítéssel, hogy a percidő öttel mindig osztható legyen. Ha a lejátszás tényleges időtartama nem állapítható meg, a hangfelvétel műfaja alapján meghatározott játszási hosszt kell figyelembe venni (például prózaelőadás részlete esetében 10 perc, teljes hangfelvétel esetében 20 perc).

- d) Az egy hangfelvételre eső jogdíj felosztása a hangfelvételen szereplő előadóművészek között pontrendszer alapján: a hangfelvételen szereplő vezető előadóművész 5 pontot, a közreműködő 1 pontot kap.¹⁴³ A pontszámok szerint történő felosztási arány megállapítását követően százalékos megosztási arányokat is érvényesíteni kell.¹⁴⁴
- e) Az előadóművész vagy az előadóművész tartózkodási helyének ismeretlensége miatt nem kifizethető jogdíjakat az EJI elkülönített számlán kezeli, és a rendelkezésére álló eszközökkel megkísérli az érintett előadóművészt, illetve tartózkodási helyét felkutatni.¹⁴⁵

A megismételt televíziós és rádiós műsorok alapján („ismétlési jogdíj”) járó jogdíjak felosztása a felhasználók – ezen belül pedig elsősorban a közszolgálati médiaszolgáltató – által szolgáltatott adatok, pontosabban játszási listák alapján történik. A felosztás fázisai a következők.

- a) A jogdíjak felosztása a játszási listákon szereplő műsorok között (az egy műsorra eső jogdíj összegének megállapítása). A közszolgálati médiaszolgáltató által befizetett jogdíjat 7–25 százalékarányban meg kell osztani a televíziós és rádiós műsorok között, a műsorstruktúrára figyelemmel. A felhasználó által befizetett jogdíjat felhasználónként fel kell osztani azon műsorok között, amelyeknek ismételt sugárzása után az adott felhasználó adatszolgáltatása szerint a jogdíjat megfizette. Ennek során a jogdíjat az egyes műsorok között azok percben kifejezett hosszának arányában kell megosztani.
- b) Az egy műsorra eső jogdíj felosztása a műsorban szereplő azon előadóművészek között, akik a felhasználó vagy a felhasználótól különböző személy adatszolgáltatása vagy az érintett előadóművész által benyújtott adatlap szerint a műsorban szerepeltek. Ha valamennyi, az adott előadás készítése során közreműködő előadóművész egyedileg azonosítható, az egy műsorra eső jogdíj összegét a műsorban szereplő előadóművészek között pontrendszer alapján kell felosztani (főszereplők három, szereplők kettő pont).
- c) Az előadóművész vagy az előadóművész tartózkodási helyének ismeretlensége miatt nem kifizethető jogdíjak esetében az EJI lefolytatja az erre vonatkozó eljárást.

¹⁴³ Sem a vezető előadóművészek, sem pedig a közreműködők pontszámát nem érinti, ha az előadóművész a hangfelvételen több minőségben is szerepel (pl. egyidejűleg hangszeres szólistaként és vokalistaként is).

¹⁴⁴ A közreműködők részesedése együttesen nem lehet kevesebb, mint az egy hangfelvételre eső jogdíj 30 százaléka, és nem haladhatja meg annak 60 százalékát, függetlenül attól, hogy a hangfelvétellel kapcsolatban vezető előadóművész jelentett-e be igényt, vagy sem. Egy közreműködő előadóművész részesedése nem haladhatja meg egy vezető előadóművész részesedésének 20 százalékát.

¹⁴⁵ Az EJI a felosztás lezárását követő legkésőbb három hónapon belül tájékoztatást tesz közzé honlapján azokról az előadásokról, amelyek tekintetében az előadóművész személye vagy tartózkodási helye ismeretlen.

A rögzített audiovizuális előadások nyilvánossághoz közvetítése alapján járó jogdíjak („audiovizuális jogdíj”) felosztása ugyancsak játszási listák alapján történik.¹⁴⁶ A felosztás fázisai a következők.

- a) A jogdíjak felosztása a játszási listákon szereplő audiovizuális előadások között: az egy előadásra eső jogdíj összegének megállapítása. Ennek során a jogdíjat az egyes audiovizuális előadások, illetve az előadások ténylegesen felhasznált részletei között azok percben kifejezett hosszának arányában kell megosztani, függetlenül attól, hogy adott audiovizuális előadást melyik televíziós médiaszolgáltató sugározta, illetve attól, hogy a nyilvánossághoz közvetített rögzített előadásnak mi a műfaja.¹⁴⁷
- b) Az egy audiovizuális előadásra eső jogdíj felosztása azon előadóművészek között, akik ebben az előadásban szerepeltek. A szinkronizált audiovizuális előadásra eső jogdíjat 65–35 százalékarányban kell megosztani az eredeti szereplők és a szinkronizáló előadóművészek között. Ha a közreműködő előadóművészek összesített létszáma nem ismert, úgy a felosztás során az audiovizuális előadás műfajától függően megállapított közreműködői létszámot kell vélelmezni.¹⁴⁸ Ha a felosztáshoz az adott audiovizuális előadás készítése során közreműködő előadóművész neve egyedileg azonosítható módon az EJI rendelkezésére áll, az egy műsorra eső jogdíj összegét a műsorban szereplő előadóművészek között pontrendszer alapján kell felosztani (főszereplők három, szereplők kettő pont).

A hangfelvételek háttérzenei jellegű felhasználása alapján járó jogdíjak („háttérzenei jogdíj”) felosztására – kisebb eltérésekkel – a rádiós játszási jogdíjak felosztására vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

A meghosszabbított védelmi idejű hangfelvételben rögzített előadás többszörözése, terjesztése, illetve lehívásos felhasználása alapján járó jogdíj („kiegészítő díjazás”) felosztásának fázisai a következők.

- a) Az egy hangfelvételre eső kiegészítő díjazás megállapítása: a díjazást a felhasznált hangfelvételek között a hangfelvétel-előállító adatszolgáltatásában megjelölt bevételek arányában kell megosztani. Ha a hangfelvétel-előállító adatszolgáltatásából az egyes hangfelvételekre eső kiegészítő díjazás mértéke egyértelműen nem állapítható meg, úgy a kiegészítő díjazást az érintett hangfelvételek között egyenlő arányban kell megosztani.
- b) Az egy hangfelvételre eső kiegészítő díjazás megosztása azon előadóművészek között, akik a hangfelvétel elkészítése során közreműködtek, és a hangfelvétel többszörözése,

¹⁴⁶ A felosztáshoz csak olyan játszási lista vehető figyelembe, amely tartalmazza legalább az audiovizuális előadás címét és az első forgalomba hozatal, illetve a gyártás évét.

¹⁴⁷ Ha a játszási lista az audiovizuális előadás hosszát nem tartalmazza, és azt más forrásból sem lehet hitelt érdemlő módon megállapítani, úgy kell tekinteni, hogy az audiovizuális előadás hossza 40 perc, az előadás részletének hossza pedig 10 perc.

¹⁴⁸ Ezek: játékfilm és zenés film esetében 80 fő, animációs film és televíziós sorozat esetében 25 fő, egyéb audiovizuális előadás esetében 10 fő.

terjesztése, illetve lehívásos felhasználása után ismétlődő díjazásra nem jogosultak. Az egy hangfelvételre eső kiegészítő díjazásból valamennyi érintett előadóművész egyenlő arányban részesül.

A rögzített előadás lehívásos („interaktív”) felhasználása alapján járó jogdíjak felosztását minden esetben szolgáltatásonként kell elvégezni, és ennek során az adott szolgáltató által a rögzített előadások felhasználására tekintettel befizetett jogdíjakat kell szembeállítani az adott szolgáltató által benyújtott játszási listán szerepelő előadásokkal.¹⁴⁹ Ha a szolgáltatás során egyaránt felhasználnak hangfelvételben és filmben rögzített előadást is, azonban a rendelkezésre álló adatok alapján a befizetett jogdíj egyrészt hangfelvételekre, másrészt filmekre eső része nem állapítható meg, a befizetett jogdíjat a hangfelvételek és filmek között azok időtartamának arányában, illetve a felhasználás egyéb jellemző arányai alapján kell megosztani. A hangfelvételben vagy filmben rögzített előadásra eső jogdíj meghatározásakor a játszási lista adatai szerint az átlagos felkészültségű igénybevevő számára csak lehívásra hozzáférhetővé tett előadást lehívásonként (pl. stream) egyszeres, míg a letöltésre (tartós másolat készítésére) hozzáférhetővé tett előadásokat lehívásonként ötszörös szorzóval kell figyelembe venni.

Végül az EJI felosztási szabályzatának utolsó, VIII. része a támogatási politikára vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. A közös jogkezelő jogdíjbevétele 10 százalékát használja fel a jogosultak és közösségeik kulturális, szakmai-közösségi és szociális, egészségi és egzisztenciális céljai érdekében.¹⁵⁰ Az összeg belső megosztási arányairól a küldöttgyűlés évente határoz. Ennek megfelelően 2022. évben az EJI 265,469 millió forintot fordított az előadóművészek szakmai-közösségi céljaira, illetve szociális támogatására, beleértve az NKA számára történő átadással felhasznált bevételeket.¹⁵¹

5. Az előadóművészi jogokkal kapcsolatos hazai joggyakorlat

A Szerzői Jogi Szakértő Testület adatbázisában mindössze négy szakértői vélemény foglalkozik célzottan az előadóművészettel, az előadóművészeket megillető jogokkal, ugyanakkor egyéb tárgykörökbe (például hangfelvétel, reklám, vagyoni hátrány) sorolt szakvélemények érintik a rögzített előadások engedélyezését és díjazását.

Népdal filmzene részeként történő felhasználása tárgyában született szakvéleményében az SZJSZT eljáró tanácsa megállapította, hogy „...a filmben felhasznált dal előadásmódja kétséget kizáróan magán hordozza előadójának saját stílusát, személyiségjegyeit, sajátos elő-

¹⁴⁹ Ha a szolgáltató a játszási listáját nem adja át az EJI részére, továbbá az EJI jogérvényesítésre irányuló eljárása eredménytelennek bizonyult, vagy az csupán indokolatlan késedelemmel vagy költséggel vezethet eredményre, a szolgáltató által befizetett jogdíjat a hangfelvételek, illetve filmben rögzített előadásokra vonatkozó többi játszási lista alapján kell felosztani.

¹⁵⁰ Erre vonatkozóan lásd a Kjkt. 43. §-ának (1) bekezdését is.

¹⁵¹ Lásd az Előadóművészi Jogvédő Iroda Elnökségének 2022. éves beszámolójának 55. oldalán: <https://www.eji.hu/cikk/beszamolok>.

adásmódját, így az előadóművészi jogi szempontból védett előadásnak minősül”. Az, hogy a dal előadása előadóművészi jogi szempontból védett előadásnak minősül, nem feltétlenül jelenti, hogy a dal részletének a film zenéjében történő felhasználásához az előadóművész, illetve jogutódjának az engedélye lett volna szükséges. Amennyiben az előadóművészi teljesítmény szabad felhasználásnak minősül, akkor ahhoz a jogosult engedélye nem szükséges, és részére díjazás sem jár. A testület álláspontja szerint a népdal részletének a mixben történő felhasználása nem minősíthető idézésnek. „Ezért az állapítható meg, hogy a kérdéses részlet Szjt. 73. § (1) c) pontja szerinti többszörözése valósult meg, amelyhez – szabad felhasználási kivétel hiányában – az előadóművész vagy jogutódjának engedélye szükséges. Az eljáró tanács kiemeli, hogy a felhasználás terjedelme rendkívül csekély, az eredeti népdal igen rövid részlete, az is kiegészítő jelleggel kerül a mixben felhasználásra, mind a mixhez, mind a filmhez viszonyítva terjedelemben is nagyon röviden.”¹⁵²

Hangfelvételek jogosulatlan másolása tárgyában készült szakvéleményében az SZJSZT egyrészt azt rögzítette, hogy ha nem állapítható meg a magáncélú másolás mint szabad felhasználás feltételének fennállása, úgy a többszörözés joga sérül, amelyre szerzők esetében az ARTISJUS-tól, előadóművészek esetében közvetlenül az előadóművészekről, valamint hangfelvétel-előállítók esetében közvetlenül a hangfelvétel-előállítóktól kellett volna engedélyt kérni, és nekik díjat fizetni. Az engedélyezésre a szerzők esetében az Artisjus, az előadóművészek esetében az EJI jogosult, így a közös jogkezelők tekinthetők a vagyoni jogok jogosultjainak, a felhasználási díjakat a részükre kell megfizetni. Másrészt a testület azt is vizsgálta, hogy a vádlott azon cselekménye, hogy a zeneszámokat összemixelte, valamint az így készült mixek ritmusát megváltoztatta, a zeneszámok felhasználásának minősül-e. (A kérdés jelentősége abban állt, hogy az átdolgozásra a szerzőktől kell engedélyt kérni és közvetlenül nekik díjat fizetni, átdolgozást a közös jogkezelők nem engedélyeznek.) Összegezve, az eljáró tanács álláspontja szerint a mixek készítése és a ritmus megváltoztatása a felhasználási módok közül nem minősült átdolgozásnak, viszont többszörözésnek és terjesztésnek igen. Az igazságügyi szakértő véleményében a vagyoni hátrányra tett megállapítását az eljáró tanács nem tartja eltúlozottnak (az Artisjus mint sértett esetében összesen bruttó 406 534 Ft, a MAHASZ-nak összesen 7 942 654 Ft). Az EJI nem került nevesítésre a vagyoni hátrányt szenvedett sértettek között, miközben a felvételek többszörözéséhez és internetes nyilvánossághoz közvetítéséhez az előadóművészeket képviselő jogkezelő szervezet engedélyére is szükség lett volna.¹⁵³

Szomszédos jogi teljesítmények (hangfelvételek) áruházi háttérzeneként történő előadása ügyében az eljáró tanács ismertette, mikor lehetne az érintett tartalmakat azonosítani (helyszíni ellenőrzés, lejátszási lista szolgáltatása a felhasználó részéről), illetve mindennél részletesebb módon taglalta az esetleges külföldi nyilvánosságra hozatalnak a magyar szer-

¹⁵² SZJSZT-01/2015 – Népdal felhasználása filmzene részeként.

¹⁵³ SZJSZT-24/2016 – Hangfelvételek jogosulatlan felhasználása.

zői jog alkalmazhatóságára vonatkozó következményeit. A szakvélemény világossá tette azt is, hogy mely jogosultságok esetén és mely jogosultaknak van lehetőségük kilépni a közös jogkezelés keretei közül. Az előadóművészeknek és a hangfelvétel-előállítóknak például erre nincs joguk, ám a szerzők és a szerzői jogok más jogosultjai élhetnek kilépési jogukkal. Hogy ez a lehetőség az alapul fekvő ügyben esetleg mégis miért nem alkalmazható, az ugyancsak kiolvasható a szakvéleményből. Kirendelői kérdés hiányában az SZJSZT nem tért ki a felmerült vagyoni hátrány mértékére, összegére.¹⁵⁴

Jogtulajdonos engedélye nélkül történt hozzáférhetővé tétellel okozott vagyoni hátrány megállapítása iránti ügyben a testületnek arra kellett választ adnia, hogy a jogtulajdonos engedélye nélkül történő feltöltéssel történt hozzáférhetővé tétellel okozott vagyoni hátrány megállapításánál helyes-e az online terjesztési díjjal megegyező összegek, átlagárak (filmművészeti alkotások esetében a 227 336 Ft/film, könyvek vonatkozásában az 500 000 Ft/könyv, zenei albumok esetében a 400 000 Ft/album) alkalmazása. További kérdésként merült fel, hogy amennyiben a jogtulajdonos engedélye nélkül történő feltöltéssel történt hozzáférhetővé tétellel okozott vagyoni hátrány mértékének megállapításánál nem a fenti módszer alkalmazandó, akkor mi alapján és milyen összegű vagyoni hátrány állapítható meg 1 db film, 1 db könyv, 1 db zenei album esetében, s így mindösszesen – figyelemmel a hozzáférhetővé tételek időtartamára is – milyen összegű vagyoni hátrány okozása állapítható meg a vádlottak vonatkozásában?

A konkrét ügyben eljáró tanács visszautalt SZJSZT-15/2000 számú szakvéleményére, amely azt állapította meg, hogy a szerzői jog megsértésével a szerzőnek vagy jogutódjának okozott vagyoni hátrány műtípusonként és a jogsértő felhasználás módjától függően is eltérhet. Általános azonban az SZJSZT gyakorlata abban, hogy ilyen esetekben műtípusonként és felhasználási módonként egységes összegeket alkalmaz, tekintettel arra, hogy a jogsértéssel érintett művek eltérő népszerűsége, minősége, azok jogszerű hozzáféréseinek lehetőségei és a kapcsolódó díjak eltérő mértéke az okozott vagyoni hátrány megállapítása szempontjából mind-mind olyan szempont, amely nehezen mérhető és számszerűsíthető. A vagyoni hátrány megállapítása során elsősorban a terjesztésre jogosult személy nyilvános árlistájából kell kiindulni, ennek hiányában az átlagos piaci árakat kell alapul venni. A nyomozó hatóság által megkérdezett jogosultak, továbbá szakmai szervezetek is egyetértettek ezzel, és mind a filmek, mind a zeneművek esetében egybehangzóan nyilatkoztak a licencdíjak átlagos összegeinek vonatkozásában (800 USD–3000 USD filmek, 40 000 Ft egy zeneszám, 400 000 Ft egy zenei album, 500 000 Ft egy könyv esetében). A nyomozó hatóság a vagyoni hátrány megállapítása során a minimális érték meghatározására törekedve az érdekképviselői szervezetek által meghatározott sávok alsó értékéből indult ki. A tárgybéli ügyben több olyan műfaj is érintett volt, amelyek esetén a felhasználási engedélyt nem egy, hanem több jogosult is gyakorolja. Ez a helyzet a hangfelvételekben rögzített alkotások,

¹⁵⁴ SZJSZT-09/2014 – A nyilvánossághoz közvetítés kérdése háttérzene esetén; a kiterjesztett hatályú közös jogkezelés feltételei.

illetve a filmalkotások esetében, ahol a hangfelvétel-előállító, illetve filmelőállító mellett a szerzői és szomszédos jogi jogosultak esetenként önálló engedélyezési joggal rendelkeznek. A nyomozati anyag e jogosultak kárértékének meghatározására nem tett kísérletet, így a nyomozati anyagban kimutatott vagyoni hátrány ebből az okból is minimálisnak tekinthető. Mindezekre tekintettel az eljáró tanács arra jutott, hogy az engedély nélküli lehívásra történő hozzáférhetővé tétel vonatkozásában helyes a nyomozó hatóság vagyoni hátrány mértékének meghatározásáról szóló feljegyzésében és a hozzá csatolt jogosulti nyilatkozatokban foglalt azon megállapítás, amely szerint a vagyoni hátrány mértékét elsősorban a piaci gyakorlat és az érintett jogosultak nyilatkozata alapján, az engedélyezett lehívással való hozzáférhetővé tétel engedélyezéséért a piaci szereplők által átlagosan a jogosultak részére fizetett licencdíjak alapul vételével lehet megállapítani.¹⁵⁵ A szakvéleményben rögzített és a jogalkalmazói gyakorlatban is elfogadott átlagos licencdíjakból (800 USD–3000 USD/film, 40 000 Ft/zene szám, 400 000 Ft/zenei album) – az Szjt.-beli, előzőekben részletezett jogosulti részarányokat figyelembe véve – következtetni lehet az előadóművészeket képviselő közös jogkezelő szervezetet (EJI) megillető kártérítési összegekre.

A Televíziós Műsorszolgáltatók Szövetsége azt kérdezte az SZJSZT-től, hogy a filmszinkron céljára rögzített előadóművészi teljesítmény vonatkozásában alkalmazandó-e az Szjt. 73. §-ának (3) bekezdése szerinti jogátzállási vélelem,¹⁵⁶ és követelhet-e az előadóművész az ilyen szinkronnal ellátott film bármilyen további felhasználása esetén jogdíjat. Az SZJSZT eljáró tanácsa elsőként azt nyomatékosította, hogy a szinkronszínészekre is alkalmazandók az Szjt. előadóművészekre vonatkozó szabályai, így a jogátzállási vélelmet felállító 73. § (3) bekezdése is, vagyis a szinkronszínészi teljesítmények vonatkozásában is alkalmazni kell ezt a szabályt. A hozzájárulással keletkező vélelem alapján a szinkronszínész a filmelőállítóra átruházta a 73. § (1) bekezdésében meghatározott vagyoni jogait, tehát azt, hogy

- rögzítetlen előadását rögzítsék;
- rögzítetlen előadását sugározzák vagy más módon a nyilvánossághoz közvetítsék, kivéve, ha az előadás, amelyet sugároznak vagy más módon a nyilvánossághoz közvetítenek, már maga is sugárzott előadás;
- rögzített előadását többszörözzék;
- rögzített előadását terjesszék;
- rögzített előadását vezetéki útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy tegyék a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhassák meg.

¹⁵⁵ SZJSZT-01/2015 – Jogtulajdonos engedélye nélkül történt hozzáférhetővé tétellel okozott vagyoni hátrány megállapítása.

¹⁵⁶ Szjt. 73. § (3) Ha az előadóművész hozzájárult ahhoz, hogy előadását filmalkotásban rögzítsék, a hozzájárulással – ellenkező kikötés hiányában – a film előállítója [64. § (3) bek.] ruházta át az (1) bekezdésben említett vagyoni jogokat. Ez a rendelkezés nem érinti az előadóművészeknek a 20. § és a 28. § alapján fennálló díjigényét. A 23. § (6) bekezdését az előadóművészekre is megfelelően alkalmazni kell.

A jogátruházási vélelmet felülírja a 73. § (3) bekezdésének második mondata, amely alapján egyes díjigényeit az előadóművész nem engedheti, nem ruházhatja át a filmelőállítónak, így azok az előadóművésznél maradnak. Ez a két díjigény a filmalkotás magáncélú többszörözése (Sztj. 20. §) és a sugárzott vagy más módon a nyilvánossághoz közvetített előadás egyidejű, változatlan továbbközvetítése (Sztj. 28. §). Ez a szabály – bár a szakvélemény nem utal rá – párhuzamba állítható a filmszerzők díjazására való jogának a jogátruházási vélelemtől független fennmaradását kimondó 66. § (2) bekezdésével. Nem szorult értelmezésre vagy elemzésre, így a szakvélemény sem tért ki a 73. § (3) bekezdésének harmadik mondatára, amely a 23. § (6) bekezdés megfelelő alkalmazását írta elő az előadóművészekre.¹⁵⁷

A bérleti jog korlátozása [az Sztj. 23. § (6) bekezdésére való utalás] kapcsán ugyanakkor a szakvélemény utalt az akkor hatályos 92/100/EGK tanácsi irányelv 4. cikkének (2) bekezdésére, amely eltérést nem engedő módon mondta ki, hogy a bérletre vonatkozó megfelelő díjazáshoz való jog a szerzőknél vagy előadóművészeknél marad. Vagyis a közös piacon hozzájárulásukkal többszörözött és forgalmazott példányok terjesztési jogának közös piaci kimerülése bérbeadásukra nézve nem következik be, amit a gyakorlatban felmerült kétségek eloszlatása végett célszerű volt rögzíteni. Ebből is következően az Sztj. 73. § (3) bekezdésének szabályát nem lehetett úgy értelmezni, hogy abból a bérleti jogból fakadó díjigény átruházhatóságára lehetne következtetni.¹⁵⁸

Összetettebb kérdésre kereste a választ az SZJSZT az Előadóművészi Jogvédő Iroda megkeresésére készített – előző pontban már említett – szakvéleményében, amelyben az Sztj. 74. § (2) bekezdésének első fordulatában foglalt rendelkezés tartalmát értelmezte a sugárzás céljára rögzített televízióműsorok esetében.¹⁵⁹ Az ügyben eljáró tanács fontosnak ítélte rögzíteni, hogy az 74. § (2) bekezdése zárójelben utal a 26. § (6) bekezdésére annak a díjigénynek az azonosítása céljából, amiről szó van, és aminek érvényesítésére a 27. § (3) bekezdésének az alkalmazását írja elő.¹⁶⁰ Ezzel kapcsolatban a testület rámutatott arra, hogy „amikor

¹⁵⁷ Sztj. 23. § (6) Ha a szerző a filmalkotásra vagy a hangfelvételben foglalt műre vonatkozó bérbeadási jogát a film vagy a hangfelvétel előállítójára ruházta, vagy egyébként engedélyezte számára e jog gyakorlását, a mű bérbeadásával történő terjesztése ellenében továbbra is megfelelő díjazást követelhet a film vagy a hangfelvétel előállítójától. E díjról a szerző nem mondhat le, díjigényét azonban csak közös jogkezelő szervezet útján érvényesítheti.

¹⁵⁸ SZJSZT-06/2006 – Előadóművészi jogok gyakorlása szinkronizálás esetén.

¹⁵⁹ Sztj. 74. § (2) Az előadás sugárzás vagy a nyilvánossághoz történő átvitel céljára készült rögzítésének [26. § (6) bekezdése] díjazására és a 73. § (1) bekezdésének e) pontjában meghatározott jog gyakorlására a 27. § (3) bekezdésének rendelkezéseit az előadóművészek, illetve közös jogkezelő szervezetük esetében is megfelelően alkalmazni kell.

¹⁶⁰ Sztj. 27. § (3) Az írók, a zeneszerzők és a szövegírók képviselőiben – a zenedrámai művek vagy jeleleteik, illetve keresztnetszeteik kivételével – a már nyilvánosságra hozott nem színpadi zeneművek és zeneszövegek, valamint az ilyen színpadi zeneművekből vett részletek tekintetében a 26. §-ban szabályozott egyéb – az (1) és (2) bekezdésben nem említett – felhasználások engedélyezésére és ennek fejében fizetendő díjak mértékére vonatkozóan az irodalmi és zenei művekkel kapcsolatos szerzői jogok közös kezelését végző szervezet köt szerződést a felhasználóval, kivéve, ha a szerző a 91. § (2) bekezdésében szabályozott nyilatkozatot tett.

a 74. § (2) bekezdése az előadás sugárzás vagy a nyilvánossághoz történő átvitel céljára készült rögzítésének díjazására alkalmazni rendeli a 27. § (3) bekezdésének a rendelkezését (az adott összefüggésben nyilván 'értelemszerűen', 'mutatis mutandis' módon) és zárójelben utal a 26. § (6) bekezdésére, az nem azt jelenti, hogy a 26. § (6) bekezdésének egészét kellene vagy lehetne alkalmazni ilyen módon. Az utalás csupán a díjazásra vonatkozik." Az utalás kihangsúlyozásának az a magyarázata, hogy míg a szerzők kizárólagos joga kiterjed a sugárzás, illetve ismételt sugárzás céljára rögzített műveikre is, addig az előadóművészek kizárólagos jogai között a 73. § (1) bekezdése csak a rögzítetlen előadás sugárzásához vagy más módon a nyilvánossághoz közvetítéséhez való hozzájárulást említi, a rögzített előadásokra vonatkozóan tehát engedélyezési jog nem, csak díjigény illeti meg az előadóművészeket. Másként fogalmazva, az előadóművészeknek a 74. § (2) bekezdése alapján – a díjigény tekintetében a 26. § (6) bekezdésére való hivatkozásra tekintettel – fennálló díjigénye külön önálló jog.

Az Sztj. fent említett egyéb kapcsolódó rendelkezéseinek és azok összefüggéseinek a részletes elemzése és értelmezése alapján az eljáró tanács összefoglalóan megállapította, hogy az Sztj. 74. §-ának (2) bekezdése szerinti díjigényre nem terjed ki az Sztj. 73. §-a (1) bekezdésének első mondatában foglalt vélelem hatálya. A díjigény akkor is fennmarad, ha az előadóművész

- hozzájárul előadásának filmalkotásban való rögzítéséhez; és
- nem köti ki külön, hogy ez a jogdíjigény a rögzítéshez való hozzájárulással nem száll át a rögzítést végzőre vagy másra.

A jogdíjigénynek az előadóművészek és jogutódjaik képviselőjében való érvényesítésére – az Sztj. 27. §-ának (3) bekezdése szerinti kiterjesztett hatályú közös jogkezelés keretében – az illetékes miniszter által az irányadó jogszabályoknak megfelelően nyilvántartásba vett közös jogkezelő szervezet, az EJI jogosult.¹⁶¹

5. Összegzés

Jelen tanulmányban bemutatott példák és jogesetek is megerősítik azt a feltevést, hogy a régi Sztj. szerkesztési elveit és megoldásait követő „új” Sztj. sem tette minden esetben egyértelműbbé, áttekinthetőbbé és követhetőbbé az előadóművészek engedélyezési jogait és díjigényeit, ebből fakadóan az előadóművészi teljesítmények felhasználására vonatkozó joggyakorlás egyes problémás elemeit. Évről évre bukkannak fel újabb és újabb esetek, amelyeknél vitatott a joggyakorló személye (előadóművész, közös jogkezelő, előállító) vagy egyáltalán a jog fennállta. A helyzetet súlyosbítja, hogy újabban az EJI évek óta bevett és jóváhagyott jogdíjközleményeinek törvényessége is megkérdőjelezhető és megtámadható, ezzel is blokkolva és ellehetetlenítve az előadóművészeket megillető jogdíjigények érvé-

¹⁶¹ Lásd 124. ljt.

nyesítését.¹⁶² Az ezen a téren megmutatkozó kaotikus helyzet rendezése nem halasztható tovább, és jogalkotási megoldást kell találni a jelzett anomáliák kezelésére vonatkozóan. A szóba jöhető megoldások a következők lehetnek:

1. Az Sztj. teljes újrakodifikálása, amelyben az előadóművészekre vonatkozó szabályok nem külön fejezetben, hanem önálló részben nyernek elhelyezést. Ez biztosíthatná, hogy csak a legszükségesebb esetekben legyen „átjárás” a jelenlegi Általános rész és a szomszédos jogi fejezetek között.
2. Külön szomszédos jogi törvény megalkotása, vagy – ad absurdum – önálló előadó-művészi jogi törvény kidolgozása.
3. Az előadóművészek személyhez fűződő és vagyoni engedélyezési jogaira vonatkozó joganyag elhelyezése, belefoglalása az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvénybe.
4. A közös jogkezelés körében alkalmazott díjszabások jóváhagyására vonatkozó Kjekt.-beli szabályok átfogó felülvizsgálata, a folyamat egyszerűsítése a szerzők és szomszédos jogi jogosultak számára hátrányos, a jogosítást sok esetben ellehetetlenítő vagy hátráltató rendelkezések kiiktatásával, módosításával.

¹⁶² A Fővárosi Törvényszék 2023. január 12-én megsemmisítette az Igazságügyi Minisztériumnak a MAHASZ és az EJI közös S22 jelű (sugárzási) jogdíjközleményt jóváhagyó határozatát, és az Igazságügyi Minisztériumot új eljárásra kötelezte, mert az igazságügy-miniszter nem megfelelően teljesítette indokolási kötelezettségét. Ennek is betudhatóan 2024. márciusig (a kézirat lezárásáig) a 2023. évi jogdíjközlemény még nem került közzétételre.

Varga Virág Adrienn

AZ ÉPÍTÉSZETI ALKOTÁSOK SZERZŐI JOGI MEGKÖZELÍTÉSE – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A VAGYONI JOGOKKAL KAPCSOLATBAN FELMERÜLŐ KÉRDÉSEKRE^{*}

*„Az építészet nem állandó és egyértelmű, hanem állandóan változó és többértelmű,
mint az élet maga.”*

Richard Rogers

1. BEVEZETÉS

Az épített környezet körbeveszi mindennapi életünket, elég csak sétálni egyet akár Budapest utcáin, és csodásabbnál csodásabb épületeket pillanthatunk meg. Ha egy-egy épület mesélni tudna, mi mindenben ment keresztül, mi mindent látott az elmúlt évtizedek, évszázadok alatt, valószínűleg meglepődnénk, talán fel se ismernénk régen milyen épület állhatott a helyén.

Egy építészeti alkotást szemügyre véve, szerzői jogi megközelítésből szemlélve azonban rengeteg más kérdés is felmerülhet bennünk a történelmen túlmenően. Vajon védi-e azt az épületet, valamint annak tervét a szerzői jog? Kell-e engedélyt kérni, és ha igen, kitől, ha a saját tulajdonban lévő házat szeretnénk átépíteni vagy lebontani? Ha már átépítettük az épületet, mi is szerzőnek minősülünk-e, véd-e a szerzői jog? Az utóbbi években bekövetkező várrekonstrukciók, mint például a Füzeri vár esetében kit véd a szerzői jog, valamint egyáltalán minek minősítjük ezeket a munkálatokat szerzői jogilag?

A szerzői jognak az építészeti alkotásokkal foglalkozó területe sajnos sokáig háttérbe szorult a többi műtípussal szemben, a Berni Uniók Egyezmény¹ is csak az 1908-as berlini felülvizsgálata során helyezte védelem alá az építészeti műveket.² Viszont pozitív előremutatásnak tekinthető, hogy az utóbbi években számos újítás következett be a szerzői jog e területén, mint például az árva művekkel kapcsolatos szabályozás módosítása, az Építészeti Szerzői Jogi Nyilvántartás felállítása, valamint a Nemzeti Tervvagyont érintő jogszabálymódosítás.

^{*} A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János diplomadj-pályázatán díjazott diplomamunka szerekeztett változata.

¹ Az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló, 1886. szeptember 9-i Berni Uniók Egyezmény.

² Bernárd Aurél, Tímár István (szerk.): A szerzői jog kézikönyve. KJK, Budapest, 1973, p. 376.

2. AZ ÉPÍTÉSZETI MŰVEKRE VONATKOZÓ SZERZŐI JOGI ALAPKÉRDÉSEK

2.1. Az építészeti alkotás, mint szerzői jogi mű

Az építészeti alkotások szerzői jogi védelmének elismerése hosszú és rögös utat járt be, mire elérte a mai formáját.³

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (továbbiakban: Sztj.) 1. § (1) bekezdése értelmében szerzői jogi védelemben részesül az irodalom, a tudomány és a művészet valamennyi alkotása, amennyiben megnyilvánul benne a szerző egyéni, eredeti szellemi tevékenysége.⁴ Jogi szempontból nem releváns, hogy az építészeti alkotásokat mely említett csoportba kell sorolni, bár mai felfogásunk alapján elsősorban a művészi alkotások körébe tartoznak, azonban nem elképzelhetetlen, hogy akár tudományos műként is értékelhetők. Az Sztj. Nagykomentárja is egyetért ezzel a megközelítéssel.⁵

A törvény a teljesség igénye nélkül nevesíti a leggyakrabban előforduló műtípusokat példálózó felsorolással élve. Az építészeti alkotást tágan értelmezve idetartozik a felépült építészeti alkotás és annak a terve is, valamint az épületegyüttes, illetve a városépítészeti együttes terve is, továbbá önálló műtípusként nevesíti a műszaki létesítmény tervét is.⁶ Az építészeti alkotások szélesebb körébe tartoznak olyan területek is, mint a belsőépítészet, a kertépítészet, a településrendezés és az épített környezet kialakítása, amelyek esetében a szerzői jogi védelem indokoltsága szintén felmerülhet.⁷ Fontos megjegyezni, hogy nem csak a nevesített alkotástípusokat védi az Sztj., ugyanis ha nem ezekkel a nevekkal illetünk egy-egy szerzői alkotást, abban az esetben is védelemben részesülhetnek.⁸

A Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) 3/2011 számú szakvéleményében foglalkozott annak a kérdéssel, hogy érinti-e a szerzői jogi védelem fennállásának tényét, hogy egy adott terv vagy alkotás megfelel-e egyéb jogszabályi követelménynek (pl. kivitelezhető-e, engedélyezhető-e), valamint az építésügyi igazgatási eljárás követelményeinek. A testület döntése rávilágított, hogy e kérdések önmagukban nem befolyásolják az oltalom megítélését.

³ L. bővebben: Nótári Tamás, Bakos Kitti: Az építészeti alkotások szerzői jogi védelmének fejlődéstörténete. Magyar Jog, 58. évf. 9. sz., 2011.

⁴ Sztj. 1. § (1), (3) bekezdés.

⁵ Grad-Gyenge Anikó: Az építészet szerzői jogi kérdései. Szerzői jogi útmutató az építészeti gyakorlat számára. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Műhelytanulmányok, 3. évf. 1. sz., p. 13.

⁶ Grad-Gyenge: i. m. (5), p. 11; Sztj. 1. § (1)–(2) k–l.

⁷ Bakos Kitti, Nótári Tamás: Szellemi tulajdon: építészeti alkotás. Lectum Kiadó, Szeged, 2011, p. 35.

⁸ Grad-Gyenge: i. m. (5), p. 11.

Az építészeti alkotás gyűjtőfogalma és annak a joggyakorlat által elfogadott tartalma az idők során egyre inkább bővül.⁹ Az Étv.¹⁰ meghatározásait a szerzői jogi gyakorlattal összevetve megállapítható, hogy nemcsak az épületek, hanem bizonyos műtárgyak is az építészeti alkotások kategóriájába sorolhatók, például a szökőkút, szobortalapzat.¹¹

2.1.1. A terv védelme

A korábbi szerzői jogi törvény¹² az építészeti alkotások terveit részesítette védelemben, míg a felépült építészeti alkotást önmagában nem. A terv alapján felépített alkotást csupán a terv többszörözésének az eredményeként értékelték. A hatályos Szjt. alapján, ahogy már említésre került, a törvény mind a terv, mind a felépített mű vonatkozásában önálló szerzői jogi védelmet biztosít azok létrejöttétől kezdve, amely megoldás megfelel a Berni Uniók Egyezménynek.¹³ A szabályozás megváltoztatása több szempontból is indokolt volt, hiszen elképzelhető, hogy a terv alapján később nem épül fel az alkotás, azonban a szerzői jogi törvény ekkor is védelemben részesíti a tervet. Továbbá a felépülésig vezető út hosszú folyamat, mely alatt az alkotás különböző szakaszaiba különböző alkotók kapcsolódhatnak be.¹⁴

Az SZJSZT több szakvéleményében is találkozhatunk azzal az állásponttal, hogy az Szjt. az egyes tervfajták – például vázlattervek, kivitelezési tervek – között nem tesz különbséget. Az SZJSZT 26/2004 számú szakvéleménye rávilágított, hogy az építészeti alkotás nem köthető meghatározott tervfajtaéhoz, a kérdést az dönti el, hogy az adott tervben az alkotó, eredeti jelleg felfedezhető-e. Továbbá az SZJSZT szakvéleménye megerősíti, hogy a szerzői jogi oltalom szempontjából a vázlatok és tervek kidolgozottsági szintje sem játszik szerepet a szerzői jogi oltalom megítélésének kérdésében.¹⁵

Tehát bármely tervezési fázisban létrejövő terv védelmet élvezhet, amennyiben eléri az egyéni-eredetiség szintjét. Az SZJSZT 9/2008/1 számú szakvéleménye kimondta, hogy az „egymásra épülő tervfázisok önállóan is védelemre tarthatnak igényt, amennyiben a védelem feltételeként megkívánt egyéni, eredeti jelleget magukon viselik”.¹⁶

A fentiek alapján is megállapítható, hogy az Szjt. 1. § (3) bekezdése valamennyi szerzői műre vonatkozóan egyetlen követelményt nevez meg: a tervnek a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellegűnek kell lennie. Az alkotásnak viszont el kell érnie egy bizonyos megvalósulási szintet, hogy az valóban műalkotásnak minősüljön.

⁹ Barta Judit: A tervezői tevékenység komplex bemutatása, valamint az építészeti, műszaki alkotások és terveik szerzői jogvédelme. Patrocínium, Budapest, 2018, p. 283.

¹⁰ 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről (továbbiakban: Étv.).

¹¹ Barta: i. m. (9), p. 285.

¹² 1969. évi III. törvény a szerzői jogról (rSzjt.).

¹³ Grad-Gyenge: i. m. (5), p. 18.

¹⁴ Uo., p. 19.

¹⁵ SZJSZT-26/2004.

¹⁶ SZJSZT-9/2008/1.

Az ötletek, elvek vagy elgondolások önmagukban nem tekinthetők szerzői jogi értelemben vett alkotásnak. Azonban felmerül a kérdés, hogy a tervezési folyamat mely állomása során éri el az egyéni, eredeti jelleg küszöbét.¹⁷

A terv előkészítése során felmerülő műszaki elképzelések nem tekinthetők szerzői műnek, így védelemben sem részesülnek, ugyanis az ötlet szintjét nem haladják meg. Nem beszélhetünk szerzői jogi jogsérelemről tehát, ha az új építész csak a műszaki megoldással kapcsolatos ötletet veszi át, ezzel különböző építészeti eredményt alkotva.¹⁸ Az SZJSZT 18/2005 számú szakvéleménye az Olimpiai Központ létesítésére irányuló tanulmánytervezet szerzői jogi minőségét vizsgálta. A testület megállapította, hogy az említett tervezet nem minősíthető műszaki létesítmény tervének, mivel nem tartalmaz műszaki megoldást, hanem a szerző általi elgondolás felvázolása csupán, mely sok esetben még csak nem is határozott, hanem bizonytalan ötleteket tartalmaz.¹⁹

2.1.2. Egyéni, eredeti jelleg

Ahogy már korábban is említésre került, a szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján ítéli meg.²⁰ Ez az egyetlen minősítő követelmény, így tehát a mű nem függhet mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítélettől.²¹

Példaként említhető a Postatakarékpénztár épülete, amely Lechner Ödön egyik főműve volt, és igencsak megosztónak bizonyult kortársai körében. A bírálók között szerepelt az akkori kultuszminiszter is, aki „építészeti ballépésnek” és kidobott pénznek tartotta a művet, ezt a parlamentben is szóvá téve, aminek eredményeként Lechner ettől kezdve nem is kapott állami megbízást.²² A bírói gyakorlat is úgy ítéli meg, hogy szerzői jogi védelemben részesül minden olyan mű, amelynek formáján felismerhetők az alkotó szellemi tevékenységéből fakadó eredetiség jegyei, függetlenül attól, hogy milyen esztétikai értékelést vált ki.²³

Elengedhetetlen azonban, hogy a szellemi tevékenységet az a természetes személy végezze, akit az adott mű kapcsán szerzőnek, építészeti alkotások vonatkozásában tervezőnek tekintünk. Az egyéni jelleg követelménye a szerzői jogi védelemnek nemcsak célja, de a feltétele is egyben: ennek alapján a mű a szerző személyiségének a tükröződése.²⁴

¹⁷ Barta: i. m. (9), p. 247.

¹⁸ BDT2006.1499.

¹⁹ SZJSZT-18/2005.

²⁰ Szjt 1. § (3) bekezdés.

²¹ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2020, p. 81. [Szjt. 1. § (3) bek., miniszteri indokolás az Szjt. 1–9. §-ához].

²² Barta: i. m. (9), p. 250.

²³ BH1980.332.

²⁴ Grad-Gyenge Anikó: Egy modern szerzői jog. Wolters Kluwer, Budapest, 2019, p. 39.

Az eredeti jelleg feltétele pedig azt jelenti, hogy a szerzői jogi védelemben részesülő mű nem lehet más művének szolgai másolata, tehát „újnak” kell lennie a szerző szubjektumára tekintettel (nem pedig objektív mércével, mint az iparjogvédelem területén).²⁵ Az Szjt. nem határozza meg sem az eredetiség fogalmát, sem annak mértékét, ami feltehetőleg annak tudható be, hogy az egyéni, eredeti jelleg vizsgálata számos szubjektív tényezőt tartalmaz.²⁶

Az egyéni, eredeti jelleg vizsgálatakor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a tervezőnek – ellentétben a képzőművészeti alkotásokat létrehozó szerzővel – a fizikai törvények és az építészeti előírások korlátozzák a mozgásterét munkája során.²⁷ A funkcionalitás problematikáját az építészeti szerzői alkotásokra vetítve felfedezhetjük Alpár Ignác idézetében is: „Mert az építész művészete nem lehet olyan lenge, mint a festőé, ki bármely irányban megfestett képéért mindig talál még rajongót is. Az építész alkotása a helyhez, a rendeltetéshez, az anyaghoz és a pénzhez van kötve”²⁸ Elmondható, hogy nem rendelkezik az egyéni, eredeti jelleg kritériumával az a produktum, amely az adott feladathoz képest egyetlen megoldással képzelhető csak el.²⁹ Az SZJSZT 28/2002 számú szakvéleménye szerint ha a jármű speciális funkciója, közlekedésbiztonsági előírása, továbbá az átalakítandó jármű formája lényegében meghatározza a műszaki terveket és az átalakított jármű kialakítását, nem beszélhetünk egyéni, eredeti alkotómunkáról.³⁰

Az egyéni, eredeti jelleg vizsgálata fontos az előzménytervek tükrében is, hiszen az építészeti-műszaki tervezés hosszú folyamat, amely során egymásra épülnek a tervezési fázisok, ugyanazon építmény tekintetében különböző tervek (ötletterv, tanulmányterv, kivitelezési terv, megvalósulási terv stb.) születhetnek. Tekintettel az építészeti tervek tárgyára, bizonyos esetekben a tervek elkészítése során a tervező nem végez és nem is lehetséges kreatív, egyéni alkotómunkát végeznie. Idesorolhatók például a felmérési, fennmaradási, és kiviteli tervek.³¹

Előfordulhat, hogy a különböző fázisokban létrejött terveket nem ugyanaz a személy alkotja meg. Fontos vizsgálni, hogy az egyes tervek készítői milyen mértékben alkalmazták az előző fázisban alkotott tervet, mennyiben járultak hozzá ahhoz, hogy egyéni, eredeti tevékenységükkel elérjék az átdolgozás szintjét, ezzel létrehozva egy újabb szerzői művet.³²

²⁵ Uo.

²⁶ SZJSZT-38/2001.

²⁷ I. m. (26).

²⁸ Az idézet Alpár Ignác építésztől származik. In: Barta: i. m. (9), p. 253.

²⁹ Uo.

³⁰ SZJSZT-28/2002.

³¹ Barta Judit: A szerzői jogok, közelebbről az építészeti és műszaki alkotásokhoz, valamint terveikhez fűződő szerzői jogok megsértése a büntetőjog szemszögéből. Miskolci Jogi Szemle, 14. évf. 2/1. klsz. 2019, p. 51.

³² Barta: i. m. (9), p. 254–255.

2.2. Az építészeti mű tervezője mint szerző

Az építészeti alkotások esetében is irányadó az Szjt. 4. § (1) bekezdése, mint bármely más alkotás vonatkozásában: a szerzői jogi védelem azt illeti meg, aki a művet megalkotta (szerző). Ettől a szabálytól nem lehet eltérni a szerzői jogban.³³

Szerzői jogi szempontból mindig azt kell szerzőnek tekinteni, aki ténylegesen kreatív alkotói tevékenységet fejtett ki a mű vonatkozásában. Ezzel függ össze és ezt erősíti az Szjt. azon rendelkezése, amely nem engedi a jogátruházást az építészeti alkotások vonatkozásában, ennek eredményeként a teljes szerzői jog nem szállhat át más személyre, csak felhasználási engedélyt lehet adni.³⁴

A szerzői jog alapelve szerint a mű megalkotója csak természetes személy lehet. Ennek következtében a szerzői jogok eredeti jogosultja kizárólag a művet megalkotó természetes személy lehet. Az Szjt. 106. § (1) bekezdése alapján a szerzőn a vagyoni jogok származékos megszerzése eseteiben annak jogutódját, valamint az egyéb szerzői jogosultat is érteni kell. Hangsúly van viszont a *megfelelően* szavunkon, hiszen a vagyoni jogok gyakorlása, illetve a vagyoni jogok tekintetében bekövetkezett jogsértés miatti fellépés körében nevezhetjük az említett jogszerzőket szerzőnek.³⁵ Szerzőnek minősül más szerző művének átdolgozója is, aki természetesen az eredeti mű szerzőjét megillető jogok sérelme nélkül gyakorolhatja csak az őt megillető jogokat.³⁶

Az építészeti, műszaki alkotások szerzője a tervező, akit védelem illet meg, függetlenül attól, hogy milyen formában örökíti meg elképzeléseit. Tekintettel kell lenni ugyanakkor a társszakmák tervezőire is, ilyenek például a táj- és kerttervezők, valamint a belsőépítészek is. Amennyiben egyéni alkotótevékenységet végeznek, szintén szerzői jogi oltalom alanyai lehetnek.³⁷

Kérdésként merülhet fel, hogy ha az építész szakma szigorú keretek között, ellenőrzött hierarchikus rendszerben állapítja meg, hogy ki lehet hivatalosan a tervező, ez milyen kapcsolatban is áll a szerzői jogi alkotói tevékenység elismerésével. Optimális esetben egybeesik a szerzői jogi értelemben vett alkotó a tervezésre vonatkozó előírások alapján megnevezett tervezővel, azonban eltérés is mutatkozhat a gyakorlati életben.

Az SZJSZT 28/2001 számú szakvéleménye szerint nem tekinthető az építészeti alkotás tervének szerzőjeként az, aki nem rendelkezik tervezési engedéllyel. Grad-Gyenge Anikó véleménye szerint ez sérti a szerzői jogi védelemnek azon elvét, miszerint nem lehet feltétele semmilyen alakszerűségi előírás a védelem megszerzésének.³⁸

³³ Grad-Gyenge: i. m. (5), p. 27, Szjt. 4. § (1) bekezdés.

³⁴ Grad-Gyenge: i. m. (5), p. 27.

³⁵ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 99.

³⁶ Szjt. 4. § (2) bekezdés.

³⁷ Bakos, Nótári: i. m. (7), p. 44.

³⁸ Grad-Gyenge: i. m. (5), p. 27, SZJSZT-28/2001.

2.2.1. A megrendelő és a kivitelező szerzőként való elismerésének kérdésköre

Gyakran előfordul, hogy a megrendelők abban a hiszemben vannak, hogy annyi információval, adattal, más épületek képeivel, esetleg rajzzal stb. látják el a tervezőt, hogy ezáltal már meg is tervezték azt. Viszont az építészet tudomány, ezért is van a megrendelőnek szüksége a tervezőre és az ő szakértelmére. Annak ellenére, hogy a megrendelő részletesen meghatározza, hogy milyen épületet szeretne, az még messze nem tartalmazza azt a sok egyedi megoldást, amit a tervezőnek még ki kell találnia, meg kell oldania, és műszaki rajz, látványrajz, műszaki leírás stb. formájában kell dokumentálnia.³⁹

A megrendelő általában nem számít szerzőtársnak az építészeti-műszaki tervek, tervdokumentációk tekintetében. Kevés alkalommal fordul elő, hogy szakmailag laikus (nem építész) megrendelő a szerzőség vagy részbeni szerzőség mértékét elérő alkotómunkával járul a tervhez hozzá, viszont vannak híres példák, mikor mégis megvalósul. Ilyen Rudolf Steiner Goetheanumja, ahol nem kizárólag mint megrendelő, hanem mint művész is aktívan részt vett az épület kialakításában, és olyannyira központi szerepet töltött be, hogy az építész mellette csak „technikai” közreműködőként szerepelt, így Rudolf Steiner szerzői jogi védelemben részesülhetett.⁴⁰ A megrendelő akkor tekinthető tehát szerzőnek, ha az ő elképzelései olyan mértékben befolyásolták és határozták meg a tervezési folyamatot, hogy az eredmény önálló és egyedi alkotói jelleggel rendelkezik ezáltal.⁴¹

Fentiek alapján tehát megállapítható, hogy nem nevezhetők szerzőnek a gazdasági társaságok, nagyvállalatok, illetve tervezőirodák, amelyek megbízzák a tervek elkészítésével, továbbá munkaviszony vagy más tagsági viszony keretein belül alkalmazzák a tervezőt. Akkor sem tekinthetők szerzőnek e szervezetek és munkáltatók, ha a munkaviszonyban alkotott művek felhasználására vonatkozóan a törvény ex lege külön rendelkezik a javukra.⁴² Ennek megfelelően még a szerzői vagyoni jogok kivételes átruházhatósága vagy átszállása sem jelenti azt, hogy a vagyoni jogok megszerzője az építészeti művet alkotó természetes személy helyébe léphetne.⁴³

Egy adott épület megépítése az engedélyezett terv alapján kell, hogy megvalósuljon, így a kivitelező vállalkozó, amely az építészeti mű létrehozását egy adott technológiai folyamat és műszaki adottságok szerint végzi, nem tekinthető szerzőnek, hiszen nem ad hozzá egyéni eredeti jelleget a műhöz.⁴⁴ Az SZJSZT-25/2007/02 ügyben rögzítésre került a megállapítás, miszerint ha a művet ugyanaz a személy tervezi és kivitelezi, úgy természetesen ő a szerzője az adott műnek. Abban az esetben viszont, ha elválik a kettő egymástól, a kivitelező nem

³⁹ Barta: i. m. (9), p. 298.

⁴⁰ Uo., p. 299.

⁴¹ Bakos, Nótári: i. m. (7), p. 44.

⁴² Uo., p. 43.

⁴³ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 99.

⁴⁴ Bakos, Nótári: i. m. (7), p. 46.

válíkat automatikusan szerzővé, valamint szerzőtárrá, ehhez a felek megállapodása szükséges.⁴⁵ Gyakran előfordul, hogy az épület nem teljes mértékben a terv szerint épül meg, és a változtatást nem az eredeti tervező végzi, valamint ez a változtatás nem tartozik a szerződéses kötelezettségek közé, ekkor a módosítást irányító tervező, művezető, továbbá építésvezető is lehet szerzőtárs.⁴⁶

Az SZJSZT-4/2005 számú ügyben a tervező által létrehozott kivitelezésben részt vevő kft. a vállalkozási szerződésben szerzőtársi jogokat követelt magának. A kft. közreműködése azonban az SZJSZT véleménye szerint nem a terv elkészítésében, hanem a kivitelezés során mutatkozott meg, eredménye az eredeti terven nem került átvezetésre. Az eljáró testület állásfoglalása szerint a szerzőtársi minőség nem állapítható meg, az csak akkor lehetne vizsgálódás tárgya, ha az Sztj. 4. § (1) bekezdése értelmében az iratanyagban szerepelt volna természetes személy a kft. részéről.⁴⁷

2.2.2. Szerzőtársak, valamint a többszerzős művek

Egy műnek lehet több szerzője is, mely jelenség nem újkeletű. Ilyen például Kolozsvári Márton és György Szent György-szobra (1373), valamint a Vágó László és Vágó József által tervezett Nemzeti Szalon épülete (1907) is. Attól függően, hogy milyen az alkotók egymáshoz fűződő viszonya, a művek, melyek megalkotásában több személy is közreműködik, nagyon sokfélék lehetnek.⁴⁸

A szerzői alkotás úgy is létrejöhet, hogy több személy együttműködik, és ennek eredményeként a közös mű szerzőit szerzőtársaknak nevezzük. Köztük lévő szerzői jogi kapcsolat csak abban az esetben jöhet létre, ha mindannyian alkotó jellegű tevékenységgel vesznek részt, mindezt közös akaratelhatározással a mű létrehozása tekintetében. A szerzők jogviszonyának alakulásában annak van jelentősége, hogy a közös mű részei önállóan felhasználhatók-e.⁴⁹

Abban az esetben, ha nem használhatók fel önállóan az alkotás részei, akkor a szerzőtársakat illető szerzői jogokat együttesen gyakorolhatják, és kétség esetén azok egyenlő arányban illetik meg őket.⁵⁰ Ez azt jelenti az építészeti alkotások tekintetében is, hogy valamennyiüktől engedélyt kell kérni a közös mű felhasználására, továbbá a szerzői jogdíjat – ha másképp nem állapodtak meg – valamennyiük felé kell teljesíteni.⁵¹

⁴⁵ SZJSZT-25/2007/02.

⁴⁶ Bakos, Nótári: i. m. (7), p. 46.

⁴⁷ SZJSZT-4/2005.

⁴⁸ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 105.

⁴⁹ Lontai Endre, Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Vékás Gusztáv: Polgári Jog. Szerzői Jog és Iparjogvédelem. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2017, p. 74.

⁵⁰ Sztj. 5. § (1) bekezdés.

⁵¹ Lontai, Faludi, Gyertyánfy, Vékás: i. m. (49), p. 74.

Az építészeti alkotások vonatkozásában például akkor fordulhat elő ilyen, ha két vagy több tervező együtt, közösen alkotja meg valamely épületnek a tervét. Ezen terv egyes részei önálló felhasználásra nem alkalmasak, azok közösen alkotják az épületet. A szerzői jogi védelem a tervezőket a munkájuk arányában illeti meg, tekintettel a létrehozott tervre, illetve magára az épületre. Fontos továbbá, hogy nem elegendő csak egyikükkel megkötni a felhasználási szerződést.⁵²

Összekapcsolt műnek nevezzük, ha a közös mű részei önállóan felhasználhatók, továbbá jól elkülöníthetők, és a saját rész tekintetében a szerzői jogok önállóan gyakorolhatók.⁵³ Erre kiváló példa ha több tervező készíti el egy épületegyüttes tervét, és a tervek egy-egy különálló épületre vonatkoznak. Ebben az esetben összekapcsolt műről beszélhetünk, mely tervek önállóan is felhasználhatóak, és a szerzői jogi védelem saját részük tekintetében külön-külön megilleti a tervezőket.⁵⁴

Létezik egy sajátos eset a közös művek kategóriáján belül, amelyet az Szjt. együttesen létrehozott (kollektív) műnek nevez. Itt arról van szó, hogy a szerzők hozzájárulásai létrejövő egységes építészeti mű vonatkozásában oly módon egyesülnek, hogy az egyes szerzők jogait külön-külön meghatározni lehetetlen.⁵⁵ Építészeti művek vonatkozásában ez azt jelenti, hogy a terv vagy az épület több szerző műszaki tervezésének az eredményeként jött létre, az egyes fázisok eredményeinek az egyesülése és a tervezők alkotó folyamathoz való hozzájárulása nem választható el egymástól, a terv egységes egésszé olvad össze. A szerzői jogi védelemből fakadó vagyoni jogok a szerzők jogutódjaként a megrendelőt illetik meg, aki indítványozta a tervnek a megalkotását, a munkafolyamokra hatással volt az irányításával, továbbá saját nevében hozta nyilvánosságra a tervet.⁵⁶

Sajátos a helyzete az átdolgozott műnek, mely több szerző alkotótevékenységének az eredménye, és tekintettel az egyéni, eredeti jelleg meglétére, védelemben részesül. Számos épületet nem lebontanak, hanem átépítenek, viszont nem az eredeti tervezőt kérik fel ennek megvalósítására.⁵⁷ Egy-egy építménynek lehetnek közös alkotói úgy is, hogy nem egy időben, hanem elkülönülten, önálló építészeti tervek megalkotásaként, mindig újabb részekkel egészülnek ki, bővülnek vagy alakulnak át, úgy, hogy eredeti részeik megmaradnak. Ezzel azt az eredményt érik el, hogy közös mű jön létre. Szerzőtársi viszony az épületek tekintetében ezek alapján megvalósulhat, és ekkor a beavatkozó szerző alkotómunkájának terméke látható az épületen.⁵⁸

⁵² Barta: i. m. (9), p. 302.

⁵³ Szjt. 5. § (1) bekezdés.

⁵⁴ Barta: i. m. (9), p. 302.

⁵⁵ Szjt. 6. § (2) bekezdés.

⁵⁶ Bakos, Nótári: i. m. (7), p. 45.

⁵⁷ Grad-Gyenge: i. m. (5), p. 30.

⁵⁸ Barta Judit: Az építészeti és műszaki alkotások és terveiket érintő egyes szerzői jogi kérdések a 21. sz. z. Magyarországon. Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies, 2017. 2. sz., p. 241.

3. SZEMÉLYHEZ FÜZŐDŐ JOGOK

A szerzőt megillető személyhez fűződő jogok célja, hogy a társadalom garantálja a szerző alkotómunkájának az erkölcsi elismerését.⁵⁹ Ennek köszönhetően a szerzőhöz mint természetes személyhez tapadnak a személyhez fűződő jogok, melyek személyétől elválaszthatatlanok. Az ilyen elidegeníthetetlen jogot a szerző nem ruházhatja át, nem mondhat le róluk, és azok más személyre semmilyen módon sem szállhatnak át.⁶⁰ Ez abban az esetben is igaz, ha más személy gyakorolja ezeket a jogokat.⁶¹

A szerzői jogok, ideértve mind a személyhez fűződő, mind a szerző vagyoni jogait, a mű létrejöttétől kezdve megilletik a szerzőt.⁶² A mű létrejöttének időpontja két elkülönült időpont is lehet, mivel nem csak a tervre, hanem az épületre is ugyanúgy vonatkozik a szerzői jogi védelem. Ezen időpontok között azonban nagy eltérés is lehet, hiszen a tervek átadása és az épület kivitelezése között akár évek is eltelhetnek.⁶³ A tervező szerzői jogi védelemre jogosult egész életében, továbbá a halálától számított hetven éven át. A hetvenéves oltalmi időt a szerző halálát követő év első napjától kell számítani. A szerzőtársak esetében az utoljára elhunyt szerzőtárs halálát követő év első napjától kell számítani a védelmi időt.⁶⁴

A szerzői alkotások felhasználása során figyelembe kell venni, hogy a szerző személyhez fűződő jogosítványai eltérően viselkedhetnek, és a felhasználás folyamán különösen tekintettel kell lenni ezekre.⁶⁵ A tervező, építész meghatározott személyhez fűződő jogainak védelme érdekében a felhasználó is felléphet, ehhez azonban kifejezetten hozzá kell járulnia a szerzőnek a felhasználási szerződésben.⁶⁶

Főszabály szerint a tervező jogosult ezeket a személyhez fűződő jogokat gyakorolni egész életében, halála után viszont az jogosult, akit művészi hagyatékával megbízott, ennek hiányában az örököse.⁶⁷ A védelmi idő elteltével megszűnnek a személyhez fűződő jogok is, viszont a szerző emlékének megsértése címén az építészkamara felléphet annak érdekében, hogy művön vagy annak közleményén szerzőként feltüntessék.⁶⁸

⁵⁹ Grad-Gyenge: i. m. (5), p. 33.

⁶⁰ Sztj. 9. § (2) bekezdés. L. részletesen *Tattay Levente, Pogácsás Anett, Ujhelyi Dávid*: Szellemi alkotások joga. Pázmány Press, Budapest, 2020, p.160.

⁶¹ *Faludi Gábor*: Az építészeti művek a Szerzői Jogi Szakértő Testület gyakorlatában. In: *Legeza Dénes* (szerk.): A szerzői jog gyakorlati kérdései. Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből (2010–2013.) fennállásának 130. évfordulója alkalmából. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2014, p. 138.

⁶² Sztj. 9. § (1) bekezdés.

⁶³ *Barta*: i. m. (9), p. 313.

⁶⁴ Sztj.31. (1)–(2) bekezdés.

⁶⁵ *Barta Judit*: Szerzői jogok átruházhatóságának elméleti és gyakorlati kérdései, különös tekintettel az építészeti alkotásokra és azok terveire. In: *Erik Štenpien, Miskolczi Bodnár Péter* (szerk.) A tulajdonátruházás összehasonlító kereskedelmi és üzleti jogi kérdései. KRE ÁJK, Budapest, 2015, p. 205.

⁶⁶ Sztj. 15. §.

⁶⁷ Sztj. 14. § (1) bekezdés.

⁶⁸ *Grad-Gyenge*: i.m. (5), p. 33.

3.1. A tervezőt megillető egyes személyhez fűződő szerzői jogok

3.1.1. A mű nyilvánosságra hozatalához való jog

Az Szt. 10. § (1) bekezdése szól az első nevesített személyhez fűződő jogról, mely szerint a szerző maga jogosult dönteni arról, hogy az általa megalkotott művét titokban tartja vagy a közönség elé tárja.⁶⁹ Hatályos szabályozásunk nem ad pontos magyarázatot arra vonatkozóan, hogy mi minősül nyilvánosságra hozatalnak. A jogalkalmazói gyakorlatban azonban általánosan elfogadott és alkalmazott a Bernárd Aurél és Tímár István által használt fogalom, miszerint: „bármilyen cselekmény vagy magatartás lehet, amelynek révén a mű elhagyja az alkotó rendelkezési körét és meg nem határozott más személy számára hozzáférhetővé válik.”⁷⁰

Az építészeti alkotásokkal kapcsolatos magyar gyakorlat értelmében a nyilvánosságra hozatal számos formában megvalósulhat. Ez lehet a megrendelőnek történő átadás felhasználás céljából, folyóiratban való publikálás vagy részvétel valamilyen tervezési pályázaton.⁷¹ Fontos azonban kiemelni, hogy a nyilvánosságra hozatal nem feltétele a szerzői jogi védelemnek.⁷² Előfordulhat, hogy a terv az íróasztal fiókjában marad, ettől függetlenül ugyanúgy védelemben részesül, mint a felépített építmény.⁷³

A nyilvánosságra hozatal joghatása voltaképpen abban áll, hogy utat nyit a jogszerű felhasználásnak felhasználási szerződés alapján vagy szabad felhasználásként.⁷⁴ A BDT2006.1319. szerint „Az Szt. 10. § (1) bekezdése alapján a szerző abszolút joga a nyilvánosságra hozatal, amellyel lehetővé teszi, hogy művét a szabad felhasználás körében engedély nélkül felhasználják.”⁷⁵ Azonban a nyilvánosságra hozatali jog gyakorlása nem jelent egyben felhasználási engedélyt is, arról a feleknek külön meg kell állapodniuk.⁷⁶

Speciális szabályok vonatkoznak a munkaviszonyban létrehozott művekre, hiszen a műnek a munkáltató számára történő átadása a nyilvánosságra hozatalhoz való hozzájárulásnak minősül.⁷⁷ A mű átadásával tehát elhasználódik a szerzőnek ez a joga.⁷⁸

A szerző továbbá alapos okból, írásban, szabadon dönthet arról is, hogy visszavonja a nyilvánosságra hozatalhoz adott engedélyét, illetve megtiltja a már nyilvánosságra hozott műve további felhasználását, azonban a visszavonásig felmerült károk tekintetében kárta-

⁶⁹ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 129, az Szt.10. §-hoz fűzött kommentár.

⁷⁰ Bernárd Aurél, Tímár István (szerk.): A szerzői jog kézikönyve. KJK, Budapest, 1973, p. 100.

⁷¹ Bodó Gergely: A mű integritásának sérelme építészeti aspektusban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 109. évf. 4. sz., 2004. augusztus.

⁷² Gyertyánfy: i. m. (21), p. 129.

⁷³ Grad-Gyenge: i. m. (5), p. 35.

⁷⁴ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 129, Szt. 33. § (1) bekezdés.

⁷⁵ BDT2006.1319.

⁷⁶ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 130.

⁷⁷ Szt. 30. § (5) bekezdés.

⁷⁸ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 251.

lanításra köteles.⁷⁹ E körbe beletartozik az is, hogy az alkotó megsemmisítse a kizárólagos uralma alatt álló vázlatot, kéziratot vagy építészeti tervet. Azonban az építészeti művek vonatkozásában visszavonás vagy a mű további felhasználása megtiltásának jogát csak korlátozott terjedelemben és szűk keretek között lehet gyakorolni, mivel ezek a műtípusok szinte kivétel nélkül munkaviszonyban vagy vállalkozási jogviszonyban jönnek létre, és főszabályként a mű átadásával a vagyoni jogokat a munkáltató szerzi meg.⁸⁰ A tervező részéről a visszavonás jogának gyakorlása nem érinti a munkáltató jogát a mű felhasználásához, így csak az anonimitáshoz való jogát érvényesítheti.⁸¹

3.1.2. A mű egységének védelméhez való jog

Az Szjt. 13. §-a szerint „[a] szerző személyhez fűződő jogát sérti művének a becsületére vagy jóhírnevére sérelmes mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, megváltoztatása és a művel kapcsolatos más ilyen jellegű visszaélés”.

Az integritáshoz fűződő jog lényege abban rejlik, hogy a szerzőről mind a társadalom, mind a szakma a művei alapján alkot véleményt, ezért kétségtelenül megilleti az alkotót annak joga, hogy műve úgy jelenjen meg a nyilvánosság előtt, ahogyan ő azt megalkotta.⁸² Az rSzjt. a mű egységének védelmére vonatkozó rendelkezése értelmében a szerző integritáshoz fűződő joga megsértésének minősült az alkotás minden jogosulatlan megváltoztatása vagy felhasználása.⁸³ A jogsértés feltételeit hatályos törvényünk eltérően szabályozza, a jogsértés bekövetkezése csak abban az esetben állapítható meg, ha a változtatás a szerző becsületére vagy jó hírnevére sérelmes.⁸⁴

További különös szabályok is vonatkoznak az építészeti alkotásokra az Szjt. X. fejezete alapján. A szerző hozzájárulása nélkül történő olyan változtatás, amely a külső megjelenést vagy a rendeltetésszerű használatot befolyásolja, jogosulatlannak minősül.⁸⁵ Megemlíten-dő, hogy a jogszabály szövege kifejezetten csak a terv megváltoztatására szorítkozik, és az ezáltal létrejött jogszerűtlen változtatásokra utal. Azonban a szakirodalom is hangsúlyozza, hogy a hiányos szóhasználat nem megfelelő, és kiegészítésre szorul, ugyanis a szerzői jogi oldalról magára az építészeti alkotásra is vonatkozik.⁸⁶

⁷⁹ Szjt.11. §.

⁸⁰ Kiss Zoltán Károly: A vizuális művészetek és a jog, 2. Az építészeti, a fotóművészet és az alkalmazott művészetek jogi szabályozása, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács – Médiatudományi Intézet, Budapest, 2021, p. 52.

⁸¹ Grad-Gyenge: i. m. (5), p. 36.

⁸² Sági Edit: Mennyire egységes a mű egységének védelme? Miskolci Jogi Szemle, 15. évf. 1. sz., 2020, p. 169–182.

⁸³ RSzt.10. §.

⁸⁴ Szjt. 13. §.

⁸⁵ Szjt. 67. § (1) bekezdés.

⁸⁶ Barta: i. m. (9), p. 326.

A mű egységének megbontása magának az alkotásnak a felhasználását is befolyásolhatja. Ami azt jelenti, hogy személyhez fűződő és a vagyoni jogok a gyakorlatban ilyenkor összefonódnak,⁸⁷ ezért bővebben az integritást érintő kérdésekkel a vagyoni jogok vonatkozásában foglalkozunk.

3.1.3. A név feltüntetéséhez való jog

Más megfogalmazásban a szerzői minőség elismeréséhez való jog, ez a szerző és a mű legszorosabb kapcsolatának kifejezése, amely csak természetes személyt illethet meg saját vagy felvett név alapján. Ennek alapvető funkciója a plágium különféle formái elleni védelem.⁸⁸

A kiemelkedő jelentőségű kapcsolat abban is megmutatkozik, hogy a szerző nevét nemcsak az eredeti művön, hanem az *át- és feldolgozás esetén létrejött alkotáson is fel kell tüntetni*, függetlenül attól, hogy a védelmi idő még tart-e.⁸⁹ A Legfelsőbb Bíróság döntése értelmében például a módosított építési terven az alapterv készítőjének nevét is fel kell tüntetni.⁹⁰ Az építészeti alkotások vonatkozásában a név feltüntetése megilleti a tervezőt magán az építészeti-műszaki terven és az építészeti alkotáson is. Valamint közjogi szabályok (Szakgyr. és Épelj.)⁹¹ kifejezetten kötelezettségként *írhatják* elő, hogy a tervező feltüntesse nevét az építészeti-műszaki terveken.⁹²

A szerzőnek ugyanakkor joga van az anonimitáshoz is, tehát kérheti neve feltüntetésének mellőzését.⁹³ Az építészeti alkotások vonatkozásában azonban ritkán találkozunk álnévvel vagy a szerző nevének titokban tartásával.⁹⁴ Ilyen történt a miskolci Deszkatemplom tervezésekor, ahol a tervező Szeghalmy Bálint *álnéven indult a tervpályázaton, mivel érdekellentét merült fel közte és a város* akkori vezetői közt, és nevét csak a pályázat elnyerése után fedte fel.⁹⁵

A névfeltüntetési személyhez fűződő jogot főszabályként az Szjt. – néhány kivételtől eltekintve – nem korlátozza a többi szerzői vagyoni joggal szemben. E jog a szerző számára korlátlanul gyakorolható a munkaviszonyban alkotott és a felhasználási engedéllyel érintett művek esetében is.⁹⁶

⁸⁷ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 140; Szjt. 13. §-hoz fűzött kommentár.

⁸⁸ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 134; Szjt. 12. §-hoz fűzött kommentár.

⁸⁹ Sági Edit: A szerzői jog sokoldalúsága – a szabályozás mögött rejlő igények a szerzők és a társadalom oldalán. Multidiszciplináris Tudományok, Miskolc, 2021. 2. sz., p. 298–304.

⁹⁰ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 136; Legfelsőbb Bíróság Pf.IV.22.275/1998/10.

⁹¹ 266/2013. (VII. 11.) Korm. rendelet az építésügyi és az építésüggyel összefüggő szakmagyakorlási tevékenységekről, továbbá 312/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet az építésügyi és építésfelügyeleti hatósági eljárásokról és ellenőrzésekről, valamint az építésügyi hatósági szolgáltatásról.

⁹² Barta: i. m. (9), p. 318.

⁹³ Bodó: i. m. (71).

⁹⁴ Kiss: i. m. (80), p. 53.

⁹⁵ Barta: i. m. (9), p. 318.

⁹⁶ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 136. Szjt. 12. §-hoz fűzött kommentár.

Az Szjt. rögzíti, hogy a szerző nevét mindig a felhasználás jellegének megfelelően és ahhoz igazodó módon kell feltüntetni.⁹⁷ Az említett általános rendelkezésen túlmenően az Szjt. elsősorban az építészeti művek esetében határoz meg külön szabályokat a név feltüntetésére, figyelemmel a tervező (szerző) különleges érdekeire.⁹⁸

Eszerint „a tervezőnek joga van meghatározni, hogy az épületen vagy a műszaki létesítményen a nevét és a tervezés idejét hol és hogyan tüntessék fel. E jogát azonban csak a tulajdonos, illetve a használó vagy az üzemeltető jogainak és törvényes érdekeinek indokolatlan vagy aránytalan sérelme nélkül gyakorolhatja”.⁹⁹ Budapest utcáin sétálva, például a Rákóczi úton és az abból nyíló utcákon, az Erzsébet körút és a Keleti Pályaudvar közötti szakaszon sok helyen láthatjuk az *építészek nevét jelölő táblákat*.¹⁰⁰ További sajátos névfeltüntetési rendelkezés az építészeti alkotások esetében, hogy az ilyen alkotás tervének változatlan újabb felhasználása esetén csak az eredeti terv szerzőjét kell feltüntetni, valamint hogy „a mű használója köteles tűrni, hogy a művet az arra jogosultak bemutassák és arról felvételeket készítsenek, ha ez méltányos érdekeit nem sérti”.¹⁰¹

Fontos továbbá, hogy a névfeltüntetés a látkép esetében akkor kötelező, ha a kép kifejezetten egy képzőművészeti, építészeti, iparművészeti, ipari tervezőművészeti alkotás bemutatását célozza.¹⁰² Abban az esetben azonban, ha például a képeslapon csak mellékesen, a környezetbe beleolvadva észlelhető az alkotás, akkor nincs szükség a szerző nevének feltüntetésére. Mellőzhető a névfeltüntetés akkor is, ha egyszerre több építészeti alkotás látható, mivel kivitelezhetetlen, vagy csak aránytalan nehézség árán lenne megoldható valamennyi szerző nevének a feltüntetése.¹⁰³

Az a tény, hogy a tervező neve feltüntetésre került további adat közlése nélkül, nem minősül gazdasági reklámtevékenységnek. Barta Judit ismerteti azt az esetet, amikor Eger városában egy építésztervező által tervezett, magántulajdonban lévő kereskedelmi és szolgáltatótevékenységhez kapcsolódó épületről készült képet a helyi lap közölte a tervező nevének feltüntetése nélkül, mondván, hogy az gazdasági reklámnak számítana. Előbbiekre tekintettel viszont elmondható, hogy a tervezőnek törvényes joga volt kérni neve feltüntetését, függetlenül attól, hogy a mű felhasználása szabad felhasználásnak minősült.¹⁰⁴

Törvényi megszorítás hiányában a tervező bármikor kérheti nevének feltüntetését élete során, nincs külön kikötés, hogy ezt csak annak kivitelezése vagy használatba vétele során

⁹⁷ Szjt. 12. § (1) bekezdés.

⁹⁸ Szjt. 67. § (2)–(4) bekezdés.

⁹⁹ Szjt. 67. § (2) bekezdés.

¹⁰⁰ Barta: i. m. (9), p. 318.

¹⁰¹ Szjt. 67. § (4), (6) bekezdés.

¹⁰² Szjt. 67. § (3) bekezdés.

¹⁰³ Kiss: i. m. (80), p. 53.

¹⁰⁴ Barta Judit: Építészeti alkotások szerzői jogi védelme és a gazdasági reklámozás némely összefüggései megtörtént esetek kapcsán. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 6. évf., 6. sz., 2011. december, p. 105–106.

teheti meg.¹⁰⁵ A szerző halála után a névfeltüntetést törvényileg kikényszeríteni nem lehetséges, ez csak a tulajdonos jóindulatán múlik, viszont elvileg bárki kezdeményezheti.¹⁰⁶

4. A VAGYONI JOGOKKAL KAPCSOLATBAN FELMERÜLŐ KÉRDÉSEK

A személyhez fűződő jogok mellett a tervezőt, azaz a szerzőt megillető másik nagy jogcsoport a vagyoni jogok összességéből áll.¹⁰⁷

Különbség fedezhető fel azonban a két jogcsoport között, hiszen a vagyoni jogok öröklhetők, róluk halál esetére rendelkezni lehet, továbbá meghatározott esetekben és feltételekkel átruházhatók, illetve átszállhatnak.¹⁰⁸ Ennek következtében gyakoriak azok az esetek, amikor elválnak egymástól a személyhez fűződő jogok jogosultja és a vagyoni jogi jogosult. A munkaviszonyban létrehozott művek vonatkozásában – az Szjt. által meghatározott feltételek teljesülése esetén¹⁰⁹ – is ez történik, hiszen a vagyoni jogok a tervező munkáltatóját illetik meg az építészeti terv átadásától kezdve. A jogutódlás is a vagyoni jogok átszállásával jár a fentebb említett vagyoni jogok öröklhetősége miatt.¹¹⁰

A szerző vagyoni jogai azt jelentik a gyakorlatban, hogy a szerzőnek van kizárólagos joga a mind anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználásra, továbbá minden egyes felhasználás engedélyezésére.¹¹¹ A szerző vagyoni jogai azonban nem korlátlanok, mivel azokat az Szjt. preambulumban írt érdekekre és szempontokra tekintettel a szabad felhasználás esetei korlátozzák. [Szjt. 33-41. §, 59. §, 60. § (1)–(4) bek., 62. §, 68. §]. További sajátos korlát az Szjt. 31. § szerinti védelmi idő is.¹¹²

A jogszabály főszabályként – néhány kivételtől eltekintve – a vagyoni jogok átruházhatóságának a tilalmát mondja ki,¹¹³ azonban a felhasználási szerződés¹¹⁴ révén a szerző jogosult engedélyt adni a felhasználásra, amiért cserébe díjazásra tarthat igényt.¹¹⁵

Ez azt jelenti az SZJSZT 15/2010 számú szakvéleménye értelmében, hogy „a szerzői vagyoni jogok elidegeníthetlenségének – legalábbis főszabályként történő – fenntartása (l. Szjt. 9. §) szükségessé teszi a felhasználási szerződés liberalizálását. Ennek következménye, hogy az Szjt. alapján bármely műfajta esetében lehetséges a kizárólagos, a teljes védelmi időre szóló és harmadik személynek átengedhető jogot szerzett felhasználót olyan jogi helyzetbe juttatni, hogy az gyakorlatilag a jogátruházással legyen egyenértékű.”¹¹⁶

¹⁰⁵ Barta: i. m. (9), p. 319.

¹⁰⁶ Uo., p. 323.

¹⁰⁷ Szjt. 9. § (1) bekezdés.

¹⁰⁸ Kiss: i. m. (80), p. 58; Szjt. 9. § (3), (6) bekezdés.

¹⁰⁹ Szjt. 30. §.

¹¹⁰ Grad-Gyenge: i. m. (24), p. 64; Szjt. 9. § (4) bekezdés.

¹¹¹ Szjt. 16. § (1) bekezdés.

¹¹² Gyertyánfy: i. m. (21), p. 154.

¹¹³ Szjt. 9. § (3) bekezdés.

¹¹⁴ L. részletesen: Faludi Gábor: A felhasználási szerződés. KJK, Budapest, 1999, p.115.

¹¹⁵ Szjt. 16. § (1), (4) bekezdés.

¹¹⁶ SZJSZT-15/2010.

Az építészeti alkotások tekintetében gyakran előforduló nevesített felhasználási módok például a többszörözés, nyilvánossághoz közvetítés, terjesztés, valamint az átdolgozás joga.¹¹⁷

4.1. Egyes felhasználási módok az építészeti alkotások vonatkozásában

4.1.1. A *többszörözés*¹¹⁸ mint az Szjt. által nevesített első felhasználási mód az építészeti alkotások vonatkozásában a gyakorlatban számos módon előfordulhat. Többszörözésnek minősül a terv lemásolása, továbbá az épület kivitelezése és utánépítése is.¹¹⁹ Ugyanis az épület megvalósítása szerzői jogi szempontból fogalmilag nem más, mint a tervdokumentáció többszörözése, így az épület lényegében a terv „háromdimenziós másolata”.¹²⁰ A makett készítése is többszörözésnek, ezen belül másolásnak minősül, megvalósulhat az építészeti-műszaki terv alapján vagy az építmény alapján is.¹²¹

Az építészeti alkotásról készített fénykép is többszörözésnek tekintendő, viszont az alkotás látképének a felhasználása az Szjt. 68. §-ában foglalt speciális rendelkezés alapján a szabad felhasználás körébe tartozik, mely a törvényi feltételek fennállta esetén nem valósít meg engedélyköteles tevékenységet.¹²² Bővebben a panorámaszabadság esetével a későbbi fejezetben foglalkozunk.

4.1.2. A *terjesztési jog* a műpéldányok nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétele forgalomba hozatalra történő felkínálással vagy forgalomba hozattal.¹²³ Ilyennek minősül például az építészeti alkotás nyomtatott sajtóban történő megjelentetése.¹²⁴ A gyakorlatban ez olyan szorosan összekapcsolódik a többszörözés cselekményével, hogy a törvény megdönthető vélelmet állít fel amellett, hogy a többszörözést engedő felhasználási szerződés hatálya az Szjt. 47. § (4) alapján egyben a terjesztés jogára is kiterjed.¹²⁵

Az építészeti alkotások vonatkozásában azonban csak a szabad felhasználásra vonatkozó speciális rendelkezésekkel, a 68. § előírásaival együtt értelmezhető a terjesztés konkrét terjedelme.¹²⁶

¹¹⁷ Barta: i. m. (58), p. 234; Szjt. 17. §.

¹¹⁸ Szjt. 18. §.

¹¹⁹ Csécsy György: A szellemi alkotások joga. Novotni Kiadó, Miskolc, 2007, p. 48; Szjt. 18. § (2) bekezdés; SZJSZT-27/2002.

¹²⁰ Barta: i. m. (104), p. 108.

¹²¹ Barta: i. m. (9), p. 362–363.

¹²² Nótári, Bakos: i. m. (7), p. 57.

¹²³ Szjt. 23. § (1) bekezdés.

¹²⁴ Barta: i. m. (104), p. 105.

¹²⁵ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 195.

¹²⁶ Bakos Kitti: Az építészeti alkotások szerzői jogi felhasználása, In: Homoki Nagy Mária (szerk.): FORUM Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2011, p. 27–49.

A terjesztés joga kiterjed az alkotás tulajdonjogának az átruházására is.¹²⁷ Azonban a műpéldány tulajdonjogának átruházása és megszerzése nem jelenti egyidejűleg a szerzői jogosultságok átruházását is.¹²⁸ A felhasználási szerződés értelmében az átadott dolog tulajdonját a szerző megtartja, kivéve ha a felek kifejezetten eltérően nem állapodnak meg. Ha a szerző művét más tulajdonába adja, akkor sem enged át automatikusan semmilyen szerzői vagy felhasználási jogot, hacsak erről nem állapodnak meg külön. Ahhoz, hogy eldönthes-sük, hogy a szerző tulajdonjogának átruházásán túlmenően milyen szerzői jogosítványokat ruházott át, szükséges az eset összes körülményének és a felek közötti megállapodásnak a vizsgálata. A döntéstől függően a tervező (tervezők), a megrendelő, a munkáltató vagy az épület tulajdonosa jogosult engedélyt adni az épület felhasználásához.¹²⁹

4.1.3. *A nyilvánossághoz közvetítése*¹³⁰ az építészeti-műszaki terveknek, magának az építészeti alkotásnak, esetleg makettnek és terveinek, akár sugárzással, akár másként, szintén a tervező kizárólagos joga. Ez megvalósulhat interneten, pl. a Facebook-on keresztül is – ezt nevezzük lehívásra történő hozzáférhetővé tételnek¹³¹

Az említett felhasználási mód több felhasználási cselekmény egymásra épülését foglalhatja magába, és a szerzőnek minden önálló felhasználási folyamat tekintetében kizárólagos engedélyezési joga van. Erre a többszörös felhasználási folyamatra hozható példaként az épületről készült ismeretterjesztő televízióműsorok felhasználása: a felvétel a mű rögzítésével, az épület többszörözésével óhatatlanul együtt jár, a vetítés pedig a nyilvánossághoz való közvetítés és a továbbközvetítés engedélyezését hordozza magában.¹³²

4.2. Az építészeti művek átdolgozásának a problematikája

Átdolgozásnak nevezzük a mű minden olyan megváltoztatását, melynek eredményeképpen az eredeti műből származó más mű jön létre. Mint a többi felhasználási mód, ez is a szerző kizárólagos joga, és más e jogot csak engedély birtokában gyakorolhatja.¹³³

Az építészeti tervek átdolgozásához minden esetben a szerzővel történő megállapodás szükséges a felhasználási szerződésben. Ilyenkor a szerző előzetes engedélye elengedhetetlen a terv szükség szerinti továbbtervezése vagy az épület átépítése tekintetében.¹³⁴ A felhasználási szerződésből egyértelműen ki kell tűnnie a szerző egyetértésének az átdolgozás

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ Lontai, Faludi, Gyertyánfy, Vékás: i. m. (49), p. 95.

¹²⁹ Bakos: i. m. (126), p. 41.

¹³⁰ Szjt. 26. §.

¹³¹ Szjt. 26. § (8) bekezdés 2. mondat; Barta: i. m. (9), p. 365.

¹³² Bakos: i. m. (126), p. 42.

¹³³ Szjt. 29. §.

¹³⁴ Bakos: i. m. (126), p. 43; SZJSZT-1/2006; SZJSZT-09/2008/1; Bodó: i. m. (71); MÉK-állásfoglalás; MÉK EFSZ 7.6. b) pont.

vonatkozásában és annak, hogy az ehhez szükséges engedélyt kifejezetten megadta. Pontosnak és kétségektől mentesen behatárolhatónak kell lennie az átdolgozás engedélyezésének. Amennyiben a felhasználási szerződés nem tér ki a tervek vagy az épület átdolgozására, a szerzői jogi jogsértés megalapozott a felhasználás által történő megváltoztatás végrehajtása esetén.¹³⁵

Fontos kiemelni, hogy akkor beszélhetünk átdolgozásról, ha a kifejtett tevékenység következtében más eredeti, egyéni alkotás jön létre.¹³⁶ Ennek következtében kikerülhetetlen az eredeti mű felhasználása, így a szerzőt díjazás illeti meg. Az átdolgozással létrejövő művet szokás származékos műnek is nevezni.¹³⁷ Az átdolgozás által érdekes helyzet alakul ki, mivel az eredeti szerző és a felhasználó a mű védelmi ideje alatt akaratlanul is összekapcsolódik.¹³⁸ Az átdolgozás védelmi ideje kihatással van az átdolgozott műre is oly módon, hogy az átdolgozás felhasználásához szükség van az eredeti szerző, illetve jogutódja hozzájárulására is.¹³⁹

Az átdolgozás engedélyezésének a joga szorosan kapcsolódik a mű integritásához fűződő joghoz, mivel ez a mű módosításának, megváltoztatásának a véglete. Ezáltal a mű az átdolgozó személyiségjegyeit hordozza magán az eredeti alkotóéval együtt.¹⁴⁰

Az SZJSZT 38/2001 számú szakvéleményében kimondta, hogy nem minden változtatás éri el az átdolgozás mértékét, de ettől függetlenül ez is lehet sérelmes a személyhez fűződő jogok vonatkozásában.¹⁴¹

Döntő többségében az egymásra épülő termékek (látványterv, építési engedélyezési tervdokumentáció, kiviteli terv) összefüggése került napirendre a Szerzői Jogi Szakértői Testület előtt. Az említett kapcsolat összefügg a terv átdolgozásának, megváltoztatásának kérdésével, és ahogy már említésre került, a mű sérthetetlenségi jogával, ami szorosan kapcsolódik a tulajdonjog és a szerzői jog viszonyának absztrakt problémaköréhez.¹⁴²

4.2.1. A szerző és a tulajdonos érdekellentéte

Sajátos helyzet áll elő, mikor az építészeti alkotáson fennálló tulajdonjog és a szerzői jog összeütközésbe kerül egymással. Ilyen esetekben a bírói gyakorlat a joggal való visszaélés tilalmából levezetve a tulajdonjogot a szerzői jog külső korlátjaként kezeli, azonban igyekszik mind a tulajdonos, mind a szerző érdekeinek érvényt szerezni.¹⁴³

¹³⁵ Kúria Pfv.20.683/2017/8.

¹³⁶ BDT2006.1300.

¹³⁷ Barta: i. m. (9), p. 366.

¹³⁸ Grad-Gyenge Anikó (szerk.): Kézikönyv a szerzői jogok érvényesítéséhez. ProArt, Budapest, 2017, p. 124.

¹³⁹ Grad-Gyenge: i. m. (5), p. 51.

¹⁴⁰ Kiss: i. m. (80), p. 61.

¹⁴¹ SZJSZT-38/2001.

¹⁴² Faludi: i. m. (61), p. 139.

¹⁴³ Pogácsás Anett: Különbözőség az egységben. A szerzői jogi szabályozás differenciálódásának hatása a jogterület szerepére és hatékonyságára. Pázmány Press, Budapest, 2017, p. 111.

Rendeltetésellenes joggyakorlásnak minősülhet a szerzői jog gyakorlása, ha a mű megsemmisítéséhez vagy megváltoztatásához jelentős magán- vagy társadalmi érdek fűződik.¹⁴⁴ E körben kiemelendő a bírói gyakorlat, miszerint az építmény tulajdonosát megilleti az a jog, hogy a tulajdonában álló épületet átépítse, ennek során külső megjelenését, építészeti kialakítását, rendeltetését módosítsa, vagy azt elbontsa. Azonban a tulajdonosi jogok rendeltetésszerű gyakorlásához kapcsolódó átépítés nem eredményezheti a tervező szerzői jogának sérelmét.¹⁴⁵ Fontos kiemelni, hogy kizárólag az „ízlés megváltozása” miatti változtatás viszont nem tartozik a rendeltetésszerű használathoz szükséges vagy funkcióváltás miatt indokolt változtatások csoportjába.¹⁴⁶ Minden esetben szükséges érdekösszemérés alapján mérlegelni, összevetni a tervező szerzői jogát a felhasználó hasznosítási jogosultságaival.¹⁴⁷

Döntéseivel a bírói gyakorlat szűkítette a tervezőnek a mű integritásához fűződő jogát, valamint kimondta, hogy a szerző az átdolgozási engedélyt megfelelő ellenérték fejében nem tagadhatja meg, viszont engedély nélkül végzett átépítések esetén megilleti a hozzájárulás megtagadása.¹⁴⁸

Abban az esetben, ha a tulajdonos csak lényegtelen változtatásokat hajt végre az épületen, amelyek nem érik el az átdolgozás szintjét, azokat maga is elvégezheti a tervező hozzájárulása nélkül.¹⁴⁹ Az SZJSZT szakvéleményeiben úgy foglal állást, hogy a kialakítás lényeges megváltoztatásával jár például, ha az épület homlokzatán az ablakok befalazásra kerülnek, a meglévő ablakok helyett kevesebb ablakot helyeznek el, vagy a pince és az emeletek belmagassága olyan mértékben változik meg, ami befolyásolja a nyílás-falfelület arányát.¹⁵⁰ Az épület tulajdonosa olykor nemcsak jogosult az átépítésre vagy lebontásra, hanem kötelezett is az épület megfelelő gondozására, illetve karbantartására. Ha ennek nem tesz eleget a tulajdonos, és ezáltal az épület állapota romlik, ez is sérelmes lehet a szerzőre nézve, nem csak az aktív rontási, bontási tevékenység.¹⁵¹

Továbbá előfordulnak olyan esetek, amikor a szerzői jog egyéb, a tulajdonosi jogosítványoktól eltérő jogokkal, érdekekkel kerül összeütközésbe. A legtipikusabb példa erre az épületek közérdekből történő megváltoztatása, mely adott esetben nem jogsértő a mű integritása szempontjából. Faludi véleménye e tekintetben az, hogy ilyen esetben a szerző-tervező számára kötelezően fel kellene ajánlani a mű áttervezésének – átdolgozásának – a lehetőségét. Abban az esetben, ha ez elmarad, és az áttervezéssel mást bíztak meg, az eredeti tervező a méltányos felhasználási díjjal egyenlő mértékű kártérítést igényelhet felróhatóság

¹⁴⁴ *Legeza Dénes*: Egy paragrafus margójára – adalékok a munkaviszonyban létrehozott művek szabályozásához. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 9. (119.) évf. 2. sz., 2014. április, p.144.

¹⁴⁵ BH2005. 427. In: SZJSZT-15/2010, továbbá BDT2010.2329.

¹⁴⁶ *Bodó*: i. m. (71), p. 4.

¹⁴⁷ BDT. 2010.2329.

¹⁴⁸ BDT. 2008.1756.

¹⁴⁹ *Faludi*: i. m. (61), p. 130.

¹⁵⁰ *Bakos*: i. m. (126), p. 43; SZJSZT-38/2001; SZJSZT-11/2003.

¹⁵¹ *Bodó*: i. m. (71), p. 11.

esetén, vagy felróhatóság híján az elmaradt jogdíj mint gazdagodásmegtérítési igény érvényesíthető.¹⁵²

4.2.2. Az építészeti alkotások lebontásának a kérdése

Az építészet világában legtöbbször nem a tervek megsemmisítésével találkozunk, hanem a tervek felhasználásával megalkotott épület lebontásával.¹⁵³

A lebontás, megszüntetés kérdését a Sztj. nem rendezi. Az egyik lehetséges nézet szerint a lebontás a mű legdurvább megváltoztatásának minősül, és így a szerző személyéhez fűződő jogát sérti. A konkrét esetben a fentiekben említett érdekösszemérés döntheti el, hogy a tulajdonosnak jogában áll-e lebontani az épületet.¹⁵⁴ Előfordulhat például, hogy az építmény már olyan romos állapotban van, hogy annak következményeként a mérlegelés eredményeként a szerző személyéhez fűződő jogai már kisebb súllyal esnek számításba, mint a tulajdonos tulajdonához fűződő joga.¹⁵⁵ Viszont elképzelhető egy másik értelmezés is, amely szerint a megszüntetés nem azonos a megváltoztatással, mivel annak eredményeként nem jön létre egy olyan új állapot, ami az eredeti mű bizonyos elemeit magában foglalja.¹⁵⁶

Az SZJSZT 1/2006 számú szakvéleménye szerint nem valósul meg az átdolgozás az épület lebontása és új épület létesítése esetén, ha a tulajdonos jogait rendeltetésszerűen gyakorolja. A jogeset egy épület olyan átalakításának szerzői jogi megítélésére irányult, melynek célja az 1960-as években készült tervek alapján történő átépítés teljes visszabontása, valamint az ezt megelőző állapot visszaállítása lett volna. A szakvélemény azt a következtetést vonta le, hogy „az építészeti alkotás teljes egészében megsemmisítésre kerül, azaz nem maradt fenn olyan egyéni, eredeti jelleget tükröző eleme, melynek átépítése útján történő felhasználása megalapozná a szerzői jogosult átdolgozási jogát”. Továbbá a szakvélemény kiemeli, hogy „a tulajdonos tulajdonjogból fakadó jogosultságaival – akár a szerző Sztj.-ben megfogalmazott személyhez fűződő jogát fogalmilag sértő módon is – akkor élhet, ha az alkotás megváltoztatásához vagy akár az épületben megtestesülő alkotás megsemmisítéséhez fűződő érdek mögött olyan szükségszerű ('reális'), magán- vagy társadalmi igény áll, amellyel szemben a szerzői jog gyakorlása rendeltetésellenes joggyakorlásnak minősülhet. Ezt a mérlegelést azonban esetenként kell elvégezni.”¹⁵⁷

A szerzői jog elméleti megközelítése azt az álláspontot látszik elfogadni a mű egyetlen példányának megsemmisítése tekintetében, hogy az valójában nem más, mint a szerzői jogot megszüntető aktus, és nem mindig lehet egyértelműen a mű integritása megsértéseként

¹⁵² Faludi: i. m. (61), p. 130.

¹⁵³ Kiss: i. m. (80), p. 57.

¹⁵⁴ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 461.

¹⁵⁵ Legeza Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2017, p. 344.

¹⁵⁶ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 461.

¹⁵⁷ Faludi: i. m. (61), p. 144; SZJSZT-1/2006.

értelmezni. Tehát e megközelítés miatt lehetséges az, hogy az 1/2006 számú szakvéleményben a szerző megsemmisítés elleni tiltakozását az SZJSZT a jogalkotó által biztosítani kívánt szerzői jog terjedelmén túlmutató, azzal visszaélő joggyakorlatnak minősítette.¹⁵⁸

4.2.3. A rekonstrukciós tevékenység szerzői jogi megítélése

Kiválóan tükrözi az épített örökség folyamatos változását annak a felismerése, hogy amit az adott korszakban élők látnak, azok pillanatképek, hiszen az épületek állandó változásnak vannak kitéve.¹⁵⁹ Az idő előrehaladtával az építészeti alkotások megrongálódhatnak, amortizálódhatnak, és indokolt lehet ezek rekonstruálása, korszerűsítése. Kérdésként merülhet fel ekkor, hogy a rekonstrukciót végzők tervei élvezhetnek-e szerzői jogi védelmet, szerzői alkotásnak minősülnek-e, valamint mi a helyzet a korábbi tervezők szerzői jogaival.

Előfordulhat bizonyos esetekben, hogy a rekonstrukciók meghaladják az eredeti keretűket, és nem az állagmegóvás, hanem a továbbépítés lesz a cél. Ilyenkor is számos szerzői jogi kérdés merülhet fel.¹⁶⁰

Érdekes helyzet áll elő, mikor romjaikból épülnek újjá várak. Ilyen helyzetekkel találkozunk a diósgyőri vagy a füzéri várrekonstrukciók esetén.¹⁶¹ A füzéri várról a 17. századig nem találhatunk építészeti vonatkozásban jelentős forrásokat, azonban a Nádasdy családnak köszönhetően maradtak fenn összeírások e századból, melyek nagyban közrejátszottak a vár rekonstrukciójában, és segítették az építészek munkáját. Azonban a tervezők nemcsak a Nádasdy Ferenc által készített összeírásokat vették alapul, hanem egyéb régészeti kutatási eredményeket, a 19. század elején napvilágot látott rajzokat, metszeteket, valamint forrásként még a 20. század elején készült tervrészleteket is segítségül hívtak. A megvalósult várrekonstrukció alapján mind a tervek, mind az épületkiegészítések szerzői jogi alkotásoknak minősülnek, hiszen a jelenkori építészek önálló, egyéni elképzeléseit is magukba foglalják.¹⁶²

Ferenczy Károly Ybl-díjas építész 1964 és 1968 között tervezte meg a pusztuló Diósgyőri várrom helyreállítását, szinte a földből emelte ki a várat.¹⁶³ Akkoriban az 1921. évi LIV. törvény cikk¹⁶⁴ 11. §-a alapján 50 év volt a védelmi idő, és ezzel megállapítható, hogy a Ferenczy Károly 2007-ben bekövetkezett halálát követő első nappal elkezdődő védelmi idő még nem

¹⁵⁸ *Grad-Gyenge*: i. m. (5), p. 54.

¹⁵⁹ *Harkai István*: Rekonstruált műemlékek szerzői jogi aspektusból. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 11. évf. 6. sz., 2016. december, p. 55–102.

¹⁶⁰ *Barta*: i. m. (58), p. 235.

¹⁶¹ *Harkai*: i. m. (159), p. 55.

¹⁶² *Barta*: i. m. (58), p. 239.

¹⁶³ *Botos Judith*: Királynék vára, várak királynéja – a Diósgyőri vár. Elérhető: <https://tinyurl.hu/44E4>.

¹⁶⁴ 1921. évi LIV. törvény cikk a szerzői jogról.

járt le.¹⁶⁵ Miskolc városa anyagi forrásokat keresett a Diósgyőri vár újabb rekonstrukciója megvalósításához, és 2012. június 10-én aláírta a támogatási szerződést az európai uniós projektekre vonatkozóan.¹⁶⁶ Az önkormányzat mint beruházó a vár turisztikai látogatottságát szerette volna növelni az új, fedett-zárt épületrészek létesítésével. A megvalósult rekonstrukciós építészeti és belsőépítészeti tervek, valamint az azokon alapuló önálló épületrészek egyéni, eredeti szerzői alkotások, hiszen eredeti tervek nem voltak hozzáférhetők, viszont történeti kutatások, rajzok részben segítettek a tervezők munkáját, így nem beszélhetünk egy meglévő építmény felújításáról, hanem a meglévő rommaradványok kiegészítéséről, épületté formálásáról lehet szó.¹⁶⁷

Átdolgozásnak tekintjük a romvárak újjáépítését, amennyiben vannak rendelkezésre álló tervek vagy épületrészek, akár teljes épületek, azok felújítása, ha az eredeti terveken vagy a helyszínen található térszerkezeteken nyugszik, viszont csak akkor, ha azokhoz újat tesz hozzá. Azonban tisztán rekonstrukcióról beszélhetünk csak, ha az újíto egyéni, eredeti jelleg hiányzik.¹⁶⁸ Az egyéni, eredeti jelleg megléte a rekonstrukciók során számottevő mértékben csökken, ha olyan történeti, művészettörténeti, valamint régészeti dokumentumok, leletek bukkannak fel, amelyek a téralakításra nagy hatással vannak.¹⁶⁹

Az SZJSZT 06/2010 számú szakvéleményében egy homlokzati terv vonatkozásában tanulmányozta a rekonstrukció szerzői jogi védelmének kérdését. Megállapította, hogy az építkezéshez használt védőhálón lévő rekonstrukciós képeken fellelhető motivációk minimális változatai nem jelentenek új, egyedi alkotásokat, mivel azok az eredeti épületekben már megtalálhatók voltak.¹⁷⁰

A már említett miskolci Deszkatemplom esetével kapcsolatban előkerült a rekonstrukció szerzői jogi megítélésének a kérdése is. Az 1997-ben leégett templomot Puskás Péter és Rudolf Mihály tervei alapján rekonstruálták, és az eredeti templom épületének újratervezésekor számos változást eszközöltek. Ezek egy része látható volt, mások azonban nem. Barta Judit kihangsúlyozza a rekonstrukció kapcsán, hogy a templom belsőépítészeti tervei tekintetében merülhet fel, hogy egyéni, eredeti jelleget hordoznak, így szerzői jogi védelemben részesülő alkotások.¹⁷¹

Az SZJSZT 03/2017 számú szakvéleményében megállapította, hogy egy épület rekonstrukciója, restaurálása akkor is szerzői jogi védelemben részesül, ha az eredeti állapotot a tervek, valamint az épület megalkotásával a lehető leghívebben próbálják visszaállítani. A

¹⁶⁵ Harkai István: Az átdolgozás problematikája építészeti alkotások esetén a szerzői jogban. Scientia Publishing House. Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies, 6. évf. 2. sz., 2017, p. 259–272.

¹⁶⁶ Gáspár Ibolya: Diósgyőr: ragyogás és újjászületés – Diósgyőr: ragyogás és újjászületés. Elérhető: <https://tinyurl.hu/VPFg>.

¹⁶⁷ Barta: i. m. (58), p. 239.

¹⁶⁸ Harkai: i. m. (159), p. 101.

¹⁶⁹ Harkai: i. m. (165), p. 271.

¹⁷⁰ SZJSZT-06/2010.

¹⁷¹ Barta: i. m. (104), p. 114–115.

tervek ugyanis sokszor nem állnak teljeskörűen rendelkezésre. Amennyiben rendelkezésre is állnak, az idő múlásával a megépített épület óhatatlan állagromlása szükségessé teszi az olyan ötletek, megoldások alkotóformába öntését, amely kizárja azt az állítást, hogy a rekonstrukció/restaurálás fogalmilag minden esetben szolgai másolást eredményez. Fontos azonban, hogy az egyéni-eredeti jelleg esetről esetre vizsgálat tárgya legyen.¹⁷²

A fentiek alapján – Barta Judit szavaival élve – a rekonstrukciós építészeti tervek szerzői jogi megítélésének mottója akár lehetne az, hogy „nem az elnevezés, hanem a tartalom számít.”¹⁷³

4.3. A szabad felhasználás speciális esetei – különös tekintettel a panorámaszabadságra

A szerzői jog kizárólagos, azonban nem korlátlan jog. Főszabály szerint a szerzői jogi alkotom alatt álló mű bármely felhasználásához a szerző hozzájárulása szükséges, kivéve a törvény által meghatározott szabad felhasználás körébe tartozó eseteket. Ilyenkor nincs szükség a szerző hozzájárulására, továbbá korlátként jelentkezik a szerző díjigényével kapcsolatban is. Az építészeti alkotások vonatkozásában az Szt. speciális szabályokat is tartalmaz az általános rendelkezéseken túlmenően.¹⁷⁴

Kérdésként merülhet fel, hogy mi történik akkor, ha nem kifejezetten egy szerzői jogi védelem alatt álló művet fényképezünk, viszont a fényképen – mintegy a panorama részeként – mégis látható ilyen „engedélyköteles alkotás”. Vannak országok, ilyen Franciaország is, ahol például az épületek látképe jogvédett. Érdekességgé megemlítené, hogy az Eiffel-torony csak nappal fotózható, mivel a francia szerzői jogi törvény alapján annak kivilágított éjszakai látképe installációnak minősül, ezáltal csak engedéllyel lenne lefényképezhető.¹⁷⁵

Többnyire az építészeti művekről fotó, videó, valamint makett készülhet mint származékos mű. Az építészeti művekről készített fotóművészeti alkotások olyan vizuális művek, melyek több szerző alkotását vegyítik, így a fotóson kívül elengedhetetlen, hogy az építés jogait is figyelembe vegyük a felhasználás vonatkozásában.¹⁷⁶ Az épület, látkép, fotó egymáshoz való kapcsolata számos szerzői jogi kérdést vet fel.

Felhasználásnak tekintendő az épület külső, belső kinézetéről, homlokzatáról, látképéről készült fotó, kép, festmény, bármilyen további felvétel készítése, valamint ennek további többszörözése és terjesztése. Ezáltal főszabály szerint egy épület képének lefényképezéséhez, arról más felvétel készítéséhez nélkülözhetetlen az épület szerzői jogi jogosultjának engedélye, ha a tervet és az annak alapján elkészült épületet védi a szerzői jog. Azonban, ha az

¹⁷² SZJSZT-03/2017.

¹⁷³ Barta: i. m. (58), p. 241.

¹⁷⁴ Nótári, Bakos: i. m. (7), p. 65–66; Szt. 33. § (1) bekezdés.

¹⁷⁵ Legeza: i. m. (155), p. 184.

¹⁷⁶ Kiss: i. m. (80), p. 155.

építészeti alkotáson nem áll fenn szerzői jogi oltalom, vagy fennállt, viszont az oltalmi idő már lejárt, engedély nélkül készíthető fénykép az épületről és annak bármely részéről.¹⁷⁷

Továbbá akkor sem kell engedélyt kérni az épület képének a felhasználásához, ha erre a törvény kimondottan engedélyt ad; ilyen nevesített kivétellel találkozunk a panorámaszabadság esetében.¹⁷⁸ A szabadban, nyilvános helyen, állandó jelleggel felállított épületek látképéről a szerző engedélye és jogdíjfizetési kötelezettség nélkül készíthető fotó, amely a továbbiakban szabadon fel is használható.¹⁷⁹ Az említett konjunktív feltételeknek együttesen kell fennállniuk.

Az alkotásnak szabadban kell állnia, így kijelenthető, hogy az épületen belül csak engedéllyel lehet fényképeket készíteni. Nyilvános helyen kell lennie, amiből arra a következtetésre juthatunk, hogy magánterületen található alkotások akkor sem esnek ebbe a kategóriába, ha azok a szabadban, például a kertben állnak.¹⁸⁰ Barta Judit által hozott példával élve, a már említett Deszkatemplom belső teréről készült képek ezeknek a kritériumoknak nem felelnek meg. A református egyház tulajdonában álló templom ugyanis bekerített telken áll, és bár napközben szabadon látogatható, ez nem jelenti a „szabadban”, „nyilvános helyen” törvényi feltételek teljesülését.¹⁸¹ Nem tartozik a panorámaszabadság körébe – az állandó jellegre tekintettel – amit szezonálisan, a használat utáni elbontás szándékával építenek, így az ideiglenesen, alkalmasszerűen megépített épületekről készített fotók, például pavilon, sørsátor, fesztiválsátor, karácsonyi vásárra épített faház, valamint az időszakos kiállítás céljából felállított mű.¹⁸² Ezt támasztja alá a Legfelsőbb Bíróság a BH2005.143. eseti döntése is, melyben leszögezi egy családi ház egy részletét ábrázoló fényképnek a jogosult hozzájárulása nélkül történt reklámkiadványokban történő közzététele kapcsán, hogy „*miután az ingatlan nem vonható a szabadban, nyilvános helyen felállított építészeti alkotások körébe, ezért az épület tetőszerkezetét bemutató fénykép nem minősül az Szjt. 68. §-a szerint olyan látképnek, amely szerzői hozzájárulás és díjfizetés nélkül szabadon felhasználható*”.¹⁸³

Fontos kiemelni, hogy a jogszabály nem tesz különbséget a fotók magán- vagy üzleti célú felhasználása, illetve a bevételszerzés céljából történő felhasználás között. Ezáltal a törvényi engedéllyel készült fotó a magyar szerzői jogi törvény értelmében jogszerűen felhasználható kereskedelmi, üzleti céllal is a tervező engedélye nélkül, ennek következtében az oltalom alatt álló épületek külső képét is fel lehet használni képeslapként, valamint online vagy offline újságban.

¹⁷⁷ Fodor Klaudia: NO PHOTO! Az építészeti fotózás jogi kérdései. Elérhető: <https://tinyurl.hu/kJr6>.

¹⁷⁸ Uo.

¹⁷⁹ Szjt. 68. § (1) bekezdés.

¹⁸⁰ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 465.

¹⁸¹ Barta: i. m. (104), p. 113.

¹⁸² Fodor: i. m. (177).

¹⁸³ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 466; BH2005. 143.

Azonban a szabad felhasználásnak a látképek tekintetében is léteznek korlátai.¹⁸⁴ A hatályos szerzői jogi törvény szerint bármely szabad felhasználásnak törvényi korlátja, hogy „csak annyiban megengedett, illetve díjtalan, amennyiben nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, továbbá amennyiben megfelel a tisztesség követelményeinek és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra”.¹⁸⁵ Továbbá fontos megemlíteni, hogy egy épület szerzői jogi vonatkozású felhasználásának lehetnek közjogi korlátai is. Példaként hozható a Parlament épülete, amelyet a szerzői jog már nem véd, hanem a szimbolikus középületnek a hasznosításával összefüggő közjogi szabályozás miatt engedélyköteles. Az épületről képet az Országgyűlésről szóló törvény előírásával¹⁸⁶ összhangban lehet készíteni, és az engedélyt az Országgyűlési Hivataltól kell beszerezni. Nem hanyagolhatók el az épület tulajdonosának a jogai sem, melyek képezhetik a szabad felhasználás további korlátját. Erre tekintettel csak annyiban lehet jogszerű a szabad felhasználás, amennyiben nem sérti a tulajdonjogot. Például egy drónnal az épület fölé emelkedve készített fénykép az ingatlan udvaráról egyértelműen sérti az épület tulajdonosának jogait.¹⁸⁷

Fontos megemlíteni, hogy nemcsak az Sztj., hanem az Infosoc-irányelv¹⁸⁸ is tartalmaz rendelkezéseket a panorámaszabadságról. Az 5. cikk (3) bekezdés *a*) pontja a szerző többszöri zési jogának kivételei sorában megemlíti az oktatási, szemléltetési vagy tudományos kutatás céljából végzett felhasználást, amennyiben a felhasználás az elérni kívánt nem kereskedelmi cél által indokolt terjedelmű, és ajánlatos a forrást is megjelölni. Az 5. cikk (3) bekezdés *h*) pontja kifejezetten a panorámaszabadságról szól, és szabályozza, hogy a közterületen tartósan elhelyezett művek szabadon felhasználhatók legyenek. Az irányelv 5. cikk (1) bekezdés *b*) pontját azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, ez kimondja, hogy a jogszerű felhasználás feltétele, hogy a felhasználás önálló gazdasági jelentőséggel nem bírhat.¹⁸⁹

További speciális szabad felhasználási esetként az Sztj. lehetővé teszi, hogy képzőművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotás képét, valamint a fotóművészeti alkotást a szerző hozzájárulása és díjazás nélkül tudományos, ismeretterjesztő előadás és iskolai oktatási célra felhasználják.¹⁹⁰ Az említett két szabad felhasználási lehetőség tulajdonképpen az iskolai órák vagy a tudományos ismeretterjesztő előadások anyagának szemléltetését teszi lehetővé az adott mű képének bemutatásával, illetve kivetítésével. Az SZJSZT 13/2004 számú szakvéleménye alapján azonban nem tartozik a szabad felhasználás körébe az ilyen képek tankönyvi felhasználása, még akkor sem, ha üzletszerűség nem áll fenn.¹⁹¹

¹⁸⁴ Fodor: i. m. (177).

¹⁸⁵ Sztj 33. § (2) bekezdés.

¹⁸⁶ 2012. évi XXXVI. törvény 27/E–F. §.

¹⁸⁷ Fodor: i. m. (177).

¹⁸⁸ 2001/29/EK irányelv az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.

¹⁸⁹ Harkai: i. m. (159), p. 99.

¹⁹⁰ Sztj. 68. § (2) bekezdés.

¹⁹¹ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 465; SZJSZT-13/2004.

2019. január 1-jével a jogalkotó az uniós norma átültetéseként bevezette az építészeti alkotások helyreállítását megkönnyítő szabad felhasználást.¹⁹² Ahogy a többi, úgy ez a szabad felhasználás is célhoz kötött, ugyanis kizárólag olyan esetekre vonatkozik, amikor a helyreállítási tevékenység nem változtatja meg az építészeti alkotás (a tervmű és/vagy az épület) eredeti jelleggel bíró elemeit.¹⁹³

5. AZ ÉPÍTÉSZETI ALKOTÁSOK KAPCSÁN FELMERÜLŐ KÜLÖNÖS SZABÁLYOK, ELJÁRÁSOK

5.1. Árva művek az építészet világában

Az utóbbi években az építészeti alkotások területén jelentős változások következtek be. Az egyik ilyen az árva művek szabályozását érinti, a másik pedig a következő fejezetben ismertetésre kerülő Építészeti Szerzői Jogi Nyilvántartás felállítását.¹⁹⁴

Az árva művek definícióját az Sztj. IV., „A szabad felhasználás és a szerzői jog más korlátjai” című fejezete tartalmazza, mely összefügg azzal, hogy árva művekre vonatkozó felhasználási engedélyt a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala adhat határozatban, közigazgatási eljárás lefolytatását követően a kérelmező részére.¹⁹⁵

Az Sztj. vonatkozó rendelkezése szerint *„egy mű vagy szomszédos jogi teljesítmény akkor tekinthető árva műnek, ha jogosultja ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodik és a felkutatására az adott helyzetben általában elvárható gondossággal, jóhiszeműen elvégzett jogosultkutató nem vezetett eredményre”*.¹⁹⁶

Egyik jelentős oka a külön szabályozás bevezetésének az építészeti alkotásokra és azok terveire, hogy e művek hosszú időre készülnek, és bekövetkehetnek ez idő alatt tulajdonosváltások, ennek következményeként gyakran nyoma vész az eredeti iratoknak, valamint előfordul, hogy feledésbe merül az eredeti tervező személye. Azonban ennél is jelentősebb indok, hogy a módosítást megelőzően a szabályozás nem adott lehetőséget az árva művek átdolgozására, ami számtalan gyakorlati problémához vezetett, ugyanis nélkülözhetetlen az ilyen alkotások valamilyen formában történő átdolgozása funkciójukra tekintettel.¹⁹⁷

¹⁹² Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés *h*) pontja, valamint az Sztj. 68. § (3) bekezdés.

¹⁹³ Gyertyánfy: i. m. (21), p. 465–466.

¹⁹⁴ L. részletesen: Faludi Gábor: A nemzeti tervvagyon szerzői jogi kérdései. Jogtudományi Közlöny, 74. évf. 7–8. sz., 2019.

¹⁹⁵ Legeza Dénes István: „Segítsük az árvákat”: útmutató az árva művek egyes felhasználásaihoz. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 7. évf. 5. sz., 2012. október, p. 23–58.

¹⁹⁶ Sztj. 41/A. § (1) bekezdés.

¹⁹⁷ Barta Judit: Az építészeti alkotások és építészeti tervek nemzetközi szerzői jogvédelme, valamint annak magyar jogi reflexiói. In: Csák Csilla, Barzó Tímea, Bielov Dmytro Mykolaiovych, Buletsa Sibilla Bohdanivna (szerk.): Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union. Collective monograph, Part 1. Miskolc, 2020, p. 9.

Az árva mű felhasználásának hatósági engedélyezését az Szjt. 2009. február 1-jétől vezette be. Részletes szabályokat az árva mű felhasználásának részletes szabályairól szóló kormányrendeletben¹⁹⁸ találhatunk, mely többet között meghatározza az általában elvárható gondossággal és jóhiszeműen elvégzett jogosultkutatás minimumkövetelményeit. Építészeti alkotások kapcsán a kérelmezőnek a jogosultak felkutatására legalább a rendelet 2. § (4a) bekezdésében felsorolt alábbi információforrásokat kell igénybe vennie: a vizuális alkotásokat nyilvántartó információforrásokat, a muzeális intézmények adatbázisait (ezek a gyakorlatban a megyei vagy országos levéltárak adatbázisait takarják); az Építésügyi Dokumentációs és Információs Központot, az Országos Építésügyi Nyilvántartást, az Országos Központi Tervtárat, a Tervtárak Országos Adatbázisát üzemeltető Lechner Tudásközpont adatbázisait (pl.: Építészeti Szerzői Jogi Nyilvántartás vagy a Dokumentációs Központ gyűjteménye – habár az 2022 decemberétől az Építési és Közlekedési Minisztérium keretein belül működik); az érintett jogosulti csoportot képviselő Magyar Építész Kamara és Magyar Mérnöki Kamara adatbázisait; valamint a képügynökségek (pl.: Fortepan, MTVA Archivum) adatbázisai.¹⁹⁹

Abban az esetben, ha az előbbieken felsorolt információforrásként szolgáló szervezetektől olyan tartalmú visszajelzés érkezik, mely szerint az adott építészeti tervre vonatkozóan vagy a jogosult ki- és holléte tekintetében nem áll rendelkezésükre információ, az SZTNH a jogosultkutatást eredménytelennek tekint, továbbá – szerző vagy egyéb jogosult hiányában – a jogosultkutatáson kívüli egyéb feltételek teljesítése esetén engedélyt adhat a felhasználásra. Az árva művekkel kapcsolatos eljárásért igazgatási szolgáltatási díj megfizetése szükséges.²⁰⁰

Az Szjt. kapcsolódó rendelkezéseit az egyes törvényeknek az építészeti alkotásokra, műszaki létesítményekre és azok terveire vonatkozó szerzői jogi szabályozással összefüggő módosításáról szóló 2018. évi CXXXIV. törvény²⁰¹ módosította, mely módosítás célja az építészeti alkotások vonatkozásában sajátos szabályok bevezetése volt.²⁰²

Az új rendelkezés értelmében árva műnek minősülő építészeti alkotások esetén – feltéve, hogy a kérelmező az épület tulajdonosa – az SZTNH engedélye az építészeti alkotás átdolgozására is kiterjedhet.²⁰³ Az új szabályozással a jogalkotó igyekezett egyensúlyi helyzetet létrehozni a szerzői jogosultak és a szellemi alkotások tulajdonosának érdekei között.²⁰⁴

¹⁹⁸ 138/2014. (IV. 30.) Korm. rendelet az árva mű felhasználásának részletes szabályairól.

¹⁹⁹ Kiss: i. m. (80), p. 65; A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának tájékoztatója az építészeti művek árva műként történő felhasználásával kapcsolatban. Elérhető: <https://tinyurl.hu/1sqI>.

²⁰⁰ Uo., valamint Kiss: i. m. (80), p. 65.

²⁰¹ 2018. évi CXXXIV. törvény egyes törvényeknek az építészeti alkotásokra, műszaki létesítményekre és azok terveire vonatkozó szerzői jogi szabályozással összefüggő módosításáról.

²⁰² Gyertyánfy: i. m. (21), p. 303.

²⁰³ Kiss: i. m. (80), p. 65.

²⁰⁴ Gáts Andrea: Fordulóponton az építészeti alkotások szerzői joga. MEK Jogalap, 2019. Elérhető: <https://tinyurl.hu/eK2y>.

További módosításként került bevezetésre, hogy az engedély indokolt esetben kérelemre egy alkalommal az eredeti engedély időtartamával, de legfeljebb öt évvel meghosszabbítható. Erre azért volt szükség, mivel az építészeti alkotás tervének átdolgozásától az épület megvalósításáig az általános szabályok szerinti ötéves felhasználási időkorlát nem biztos, hogy elegendő.²⁰⁵ Az említett módosítással a jogalkotó voltaképpen korlátozza a szerzők jogait bizonyos szinten, ami visszavezethető a mű felhasználásához fűződő társadalmi érdekekre.²⁰⁶

Lényeges azonban kiemelni, hogy a szerző a polgári jogi alapelvekkel összhangban, az adott helyzetben általában elvárhatóan eljárva kérelmezheti szerzősége tényének a feltüntetését a megfelelő nyilvántartásban. Amennyiben a jogosultkutatás eredményeként tisztázódik, hogy ő a szerzői jogok jogosultja, a továbbiakban lehetősége lesz az építészeti alkotás felhasználására vonatkozó engedélyt megadni vagy megtagadni.²⁰⁷ A jogosult előkerülése esetén ő vagy az engedélyt kapott felhasználó kérelmezheti az árva mű felhasználása iránti engedély – és egyben az árva művé nyilvánítás – visszavonását az SZTNH-nál.²⁰⁸

5.2. Az Építészeti Szerzői Jogi Nyilvántartás

Az építészeti alkotásokat érintő szerzői vagyoni jogokról 2019. december 31-től az Építészeti Szerzői Jogi Nyilvántartásban lehet információt kapni. A Lechner Tudásközpont által működtetett adatbázis nyilvántartja az említett időponttól az építészeti-műszaki tervdokumentációkra és az ezek alapján megalkotott épületekre vonatkozó szerzői vagyoni jogokat. Az Építészeti Szerzői Jogi Nyilvántartás (ÉSZNJY) az Országos Építésügyi Nyilvántartás (OÉNY) keretén belül működik, és az építési törvény megfelelő rendelkezéseivel van összhangban. Létrehozása nagyban megkönnyíti a tájékozódást a szerzői jogi védelem alá eső építészeti jogosultak adatairól, ami hozzájárul ahhoz, hogy az építésügyi beruházások szerzői jogi viták nélkül jöjjenek létre az építésügyi kritériumoknak megfelelően.²⁰⁹

A 2020. január 1-jétől aláírt tervezési szerződések esetében az építtetőt és a tervezőt kötelezettség terheli, hogy közös nyilatkozatban a nyilvántartásnak átnyújtsák az építészeti-műszaki dokumentációkhoz, illetve az ezek szerint megépült építményhez kapcsolódó szerzői vagyoni jogok tulajdonosának vagy tulajdonosainak adatait. Az előírt kötelezettség azonban szerzői vagyoni jogosultságot nem keletkeztet. Az olyan építészeti alkotások tekintetében, melyeket 2019. december 31-ét megelőzően alkottak meg, bármely szerzői jogi jogosult nyilatkozhat a fennálló szerzői vagyoni jogi jogosultságáról, továbbá arról is, ha

²⁰⁵ Kiss: i. m. (80), p. 65.

²⁰⁶ Petkó Mihály: Az „árva” művek szabályozásáról. Magyar Jog, 2011. 3. sz., p. 175.

²⁰⁷ Uo.

²⁰⁸ Sztj. 41/B. § (3) bekezdés.

²⁰⁹ Pesti Monika: Elindult az építészeti szerzői jogok nyilvántartási rendszere. Elérhető: <https://tinyurl.hu/bBi2>.

tudomása van arról, hogy az említett jogosultság más személyt illet meg. A nyilatkozathoz elengedhetetlen a dokumentumok megléte.²¹⁰

A nyilvántartás létrehozásának és működtetésének részletszabályait a 2020. július 4. napján hatályba lépett Építészeti Szerzői Jogi Nyilvántartásról szóló 8/2020. (VI.26.) MvM rendelet határozza meg pontosan. A Lechner Tudásközpont a szerzői vagyoni jogokra vonatkozó adatokat közzéteszi a honlapján, valamint az e-epites.hu honlapon, ezzel felhívja az esetleges kifogások bejelentésére azokat a személyeket, akiket érinthet szerzői jogilag a nyilvántartásba tétel. Az ÉSZJNY adatai nyilvánosak, és bárki elérheti, megtekintheti elektronikus azonosítást követően.²¹¹

5.3. A munkaviszonyban alkotott építészeti művek

Ahogy már korábban részletezésre került, az alkotót a mű létrejöttétől kezdve megilletik a szerzői jogok, és ezek csak az Szjt.-ben meghatározott esetekben szállnak át.²¹² A vagyoni jogok törvény erejénél fogva történő átszállásáról három esetben beszélhetünk:

- a) együttesen létrehozott művek [Szjt. 6. § (1) bekezdés],
- b) öröklés esetén az örökösre történő átszállás [Szjt. 9. § (4) bekezdés],
- c) munkaviszonyból fakadó kötelezettséggként megalkotott művek esetében a munkáltatóra történő átszállás (Szjt. 30 §).²¹³

Az építészeti alkotások számottevő része munkaviszonyból fakadó kötelezettséggként megalkotott mű. A munkaviszonyban létrehozott művek esetén a tervező egy szervezet vagy egy építész tervezőiroda égisze alatt végez alkotótévékenységet.²¹⁴ Más a helyzet, ha a tervező önállóan, munkaviszony keretein kívül végzi a tevékenységét, ekkor szerzői jogát maga gyakorolja. A tervező egyéni vállalkozóként végzett tevékenysége önálló szerzői védelemben részesül.²¹⁵

A munkaviszonyban létrehozott művekkel kapcsolatban felmerülő egyik legvitatottabb kérdés a munkakör, valamint a munkáltató utasítási jogkörének terjedelme.²¹⁶ Az, hogy mi tartozik a tervező munkaviszonyból folyó kötelezettségeihez, a munkaszerződésből, a munkaköri leírásokból vagy a kollektív szerződések rendelkezéseiből nyerhet megállapítást.²¹⁷ Az SZJSZT 09/2004. számú szakvéleménye megállapította, hogy amennyiben kétség merül-

²¹⁰ Kiss: i. m. (80), p. 69.

²¹¹ Uo., p. 69–70.

²¹² Szjt. 9. § (3)–(6) bekezdés.

²¹³ Barta: i. m. (9), p. 410.

²¹⁴ Legeza: i. m. (144), p. 108.

²¹⁵ Csécsy: i. m. (119), p. 48.

²¹⁶ Legeza Dénes: A munkaviszonyban létrehozott művek joggyakorlata napjainkban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 121. évf., 3. sz., 2016. augusztus, p. 102.

²¹⁷ Csillag György: Az építészeti alkotások szerzői jogi oltalma. Építésügyi Tájékoztató Központ, Budapest, 1987, p.152

ne fel arra vonatkozóan, hogy a szerző munkaköri kötelezettsége volt-e a mű megalkotása, akkor a munkáltató terhére esik a bizonyítás hiánya.²¹⁸

Az Szjt. 30. § (1) bekezdése kimondja, hogy *„eltérő megállapodás hiányában a mű átadásával a vagyoni jogokat a szerző jogutódjaként a munkáltató szerzi meg, ha a mű elkészítése a szerző munkaviszonyból folyó kötelessége”*.²¹⁹

A vagyoni jogok átszállása a gyakorlatban azt jelenti, hogy a vagyoni jogok tartalmát képező valamennyi felhasználási módra vonatkozó felhasználási jogot a munkáltató szerzi meg, továbbá az említett jogot a munkáltató tovább is adhatja felhasználási szerződéssel harmadik személy számára.²²⁰ Tehát ha munkaviszonyból fakadó kötelezettség a tervek megalkotása, akkor a munkáltató szerzi meg az elkészített és átadott tervekhez fűződő vagyoni jogokat, és a munkavállaló munkabére tartalmazza a szerzői jogdíjakat is.²²¹ Ettől fogva a munkavállaló szerző a vagyoni jogokat nem is gyakorolhatja.²²² Azonban a szerzőnek megfelelő díjazás jár, ha felhasználásra a munkáltató másnak engedélyt ad, illetve a vagyoni jogokat átruházza.²²³

A szerzői művek létrehozására irányuló munkaszerződés egy sajátos vegyes szerződésnek tekinthető, amely tartalmazza a munkaviszonyban alkotott mű felhasználására vonatkozó elemeket is.²²⁴

Az Szjt. 30. § (1) bekezdése lehetőséget enged a tervező-munkavállaló és a munkáltató számára, hogy külön megállapodásban eltérjenek a törvény rendelkezéseitől, és korlátozzák a munkáltatót megillető felhasználási jogot, vagy ki is zárhatják a vagyoni jogok munkáltatóra történő átszállását.²²⁵ Előfordulhat az is, hogy a felek csak a jogok egy részének átszállását rögzítik, bizonyos jogok a szerzőnél maradnak. Az átadás folyamatánál lényeges követelmény, hogy a művet a munkáltatónál bevett szokás szerint adják át, közlésre alkalmas állapotban. Azonban fontos megjegyezni, hogy a számítógépen készített tervművek, látványtervek, részletek a munkáltató tulajdonában lévő számítógépre mentése nem minősül átadásnak.²²⁶ Megemlítendő ugyanakkor, hogy az átadás csak munkajogi alapon követhető, és nem a szerzői jog alapján.²²⁷

A fentebbi fejezetben kifejtett átdolgozási jog vonatkozásában továbbá fontos az SZJSZT 35/2002 számú szakvéleményét is megemlíteni, amely szerint külön kikötés nélkül is megilleti a munkáltatót az átdolgozás joga – szemben a felhasználási szerződésekre vonatkozó

²¹⁸ SZJSZT-09/2004.

²¹⁹ Szjt. 30 § (1) bekezdés.

²²⁰ Barta: i. m. (9), p. 410.

²²¹ Uo., p. 412.

²²² Uo., p. 410.

²²³ Szjt. 30. § (3) bekezdés.

²²⁴ Bakos: i. m. (126), p. 39.

²²⁵ Barta: i. m. (9), p. 413.

²²⁶ Hepp Nóra, Fejesné Lőrincz Anna: Szerzői jog. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2012, p. 1.

²²⁷ Vizkeleti Edit: Szerzői jog és tulajdonjog ütközése építészeti alkotások esetén. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Szeged, 2014, p. 199.

általános rendelkezéssel [Sztj. 47. § (1) bekezdés] –, a törvény erejénél fogva. Az engedélyezést igénylő megváltoztatáshoz, mely az építészeti alkotást és terveit érinti, a munkáltató hozzájárulása szükséges.²²⁸

Lényeges azt is megjegyezni, hogy szerző a munkaviszonyban alkotott építészeti művek esetében csak a vagyoni jogokat ruházza át, a személyhez fűződő jogok továbbra is megilletik, viszont korlátozott terjedelemben. A tervezőt a munkaviszonyban alkotott művek esetén is megilleti a név feltüntetésének a joga, viszont mellőzheti is abban az esetben, ha a munkáltató jelentős mértékben megváltoztatja a művet oly módon, amellyel a szerző nem ért egyet. Ekkor a mű integritásához fűződő jog csak korlátozottan érvényesül.²²⁹ Amennyiben a szerző a mű visszavonására irányuló nyilatkozatot tesz, a név feltüntetése kötelezően mellőzendő.²³⁰ A BH2016.306. szerint a munkáltató felperest mint a munkaviszonyban létrehozott mű vonatkozásában a szerzői vagyoni jogok jogosultját sem illeti meg a szerző személyhez fűződő jogai védelme érdekében az igényérvényesítési jogosultság.²³¹

A vagyoni jogok vonatkozásában a munkáltató jogszerzését erősíti, hogy az építészeti alkotások és műszaki létesítmények tervei többnyire olyan együttesen létrehozott művek, amelyeket nagyobb alkotói csoportok hoztak létre, így nem lehet pontosan meghatározni a közreműködő szerzők egyéni hozzájárulását. Az Sztj. kimondja, hogy az együttesen létrehozott művek esetében a szerzői jog azt a természetes vagy jogi személyt illeti meg, aki a mű létrehozását kezdeményezte és irányította, és aki azt saját nevében hozta nyilvánosságra.²³²

Összességében megállapítható, hogy három feltétel teljesülésére van szükség ahhoz, hogy a munkáltatót megillessen a jogszerzés. A munkaviszony fennállása, amelynek alapján a szerző kötelezettsége az építészeti-műszaki tervek megalkotása, az említett tervek átadása a munkáltató részére, továbbá fontos, hogy ne álljon fenn a felek között a törvény ismertetett rendelkezéseitől eltérő írásbeli megállapodás.²³³

A munkaviszony megszűnése a munkáltató által megszerzett jogok gyakorlására nincs hatással, tehát változatlan körülmények között megilleti.²³⁴ Azonban a munkáltató személyében bekövetkezett jogutódlás esetében a vagyoni jogok a jogutódra szállnak, és az jogosult a jogelő által kötött felhasználási szerződésben foglaltak szerint a művet felhasználni vagy a jogot továbbadni. A munkáltató jogutód nélküli megszűnése esetén a még fennálló védelmi idő hátralévő tartamára a terveken fennálló felhasználási jog az SZJSZT 2/2005 számú szakvéleménye alapján ún. *uratlan vagyoni jogköteggé* válik. Ugyanis a már egyszer elidegenített vagyoni jog nem szállhat vissza a szerző személyére. Ekkor tehát a vagyoni

²²⁸ SZJSZT-35/2002.

²²⁹ Csécsy: i. m. (119), p. 49.

²³⁰ Sztj. 30. § (5) bekezdés.

²³¹ BH2016.306.

²³² Kiss: i. m. (80), p. 59; Sztj. 6. §.

²³³ Barta: i. m. (9), p. 411.

²³⁴ Uo.

uratlanná válik, a terveken birtokbavétellel bárki tulajdonjogot szerezhet.²³⁵ Pontosabban csak szerezhetne, hiszen figyelemmel kell lenni a Ptk. vonatkozó rendelkezésére,²³⁶ miszerint a fennmaradó vagyont a vagyoni hozzájárulás arányában kell felosztani a tagok, illetve részvényesek között. Abban az esetben, ha a megszűnő társaság állami tulajdonban volt, a vagyonelemek az államra szállnak, melyeket mint jogosult ruházhat át az újonnan alapított gazdasági társaságra.²³⁷ Azonban az említett külön írásbeli megállapodásban a felek arról is megegyezhetnek, hogy a munkáltató jogutód nélküli megszűnése esetén a munkáltatót megillető vagyoni jogok a szerzőt illetik meg.²³⁸

5.4. Nemzeti tervvagyon

Az építészeti szerzői jogi szabályozás módosításával a II. világháború és a rendszerváltás közötti állami finanszírozású építészeti-műszaki dokumentációk szerzői vagyoni jogai egy helyre kerültek. 2019. január 1-jén hatályba lépett az egyes törvényeknek az építészeti alkotásokra, műszaki létesítményekre és azok terveire vonatkozó szerzői jogi szabályozással összefüggő módosításáról szóló 2018. évi CXXXIV. törvény, melynek értelmében a volt állami tervezővállalatok többsége által készített tervek és az ezzel összefüggő jogok a magyar állam vagyonkezelésbe kerültek. Ennek köszönhetően átépítés vagy bővítés esetén a felhasználási engedély jogszerű rendezése világosabbá vált.²³⁹

Az említett törvény bevezette a nemzeti tervvagyon fogalmát, mely az Étv. 2. § 41. pontja²⁴⁰ értelmében: „az építészeti alkotásoknak az állam és az önkormányzat tulajdonába tartozó építészeti-műszaki dokumentációi – a honvédelmi, katonai, valamint nemzetbiztonsági célú és rendeltetésű építményeket érintő építészeti-műszaki dokumentációk kivételével –, valamint az azok vonatkozásában az államot és az önkormányzatot” a mindenkori szerzői jogi szabályozás alapján megillető szerzői vagyoni jogok összességét jelenti.

A jogszabálmódosítás hatálybalépését követően a nemzeti tervvagyon részét képező építészeti dokumentációk tekintetében a szerzői vagyoni jogokat a Lechner Nonprofit Kft. gyakorolja. A szerzői vagyoni jogosulttá a Lechner Tudásközpont vált, és abban az esetben, ha e terveket szeretné valaki felhasználni, a felhasználásra a Lechner Nonprofit Kft. ad engedélyt. Idetartozik a nemzeti tervvagyon körébe tartozó épület vonatkozásában ha bővítés, valamint átépítés válik szükségessé.²⁴¹

²³⁵ Legeza: i. m. (144), p. 120; SZJSZT-2/2005.

²³⁶ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 3:48. §.

²³⁷ Legeza: i. m. (144), p. 121.

²³⁸ Barta: i. m. (9), p. 413.

²³⁹ Hartmann Zsófia, Oláh Róbert: Az építészeti szerzői jogi szabályozás a jogérvényesítés tükrében, Tudományos és műszaki tájékoztatás, 68. évf. 12. sz., 2021, p. 725–729. Elérhető: <https://tinyurl.hu/YemG>.

²⁴⁰ Étv. 2. § 41.pontja.

²⁴¹ Nemzeti tervvagyon, Lechner Tudásközpont. Elérhető: <https://tinyurl.hu/2H96>.

Amennyiben az állami vagy tanácsi, önkormányzati tulajdonban álló tervezővállalatok jogutód nélkül megszűnnek, és így nincs jogosultja az ezek keretében megalkotott építészeti-műszaki dokumentációhoz kapcsolódó szerzői felhasználási vagy vagyoni jogoknak, az említett jogok a nemzeti vagyon részeként az államot illetik meg.²⁴² Továbbá szintén a nemzeti tervvagyon részeként az államot illeti meg a jogutódlással megszűnt állami vagy tanácsi tulajdonú tervezővállalatokban létrehozott építészeti-műszaki dokumentációkhoz és az azok alapján kivitelezett épületekhez fűződő felhasználási vagy vagyoni jog, kivéve ha kétséget kizáróan igazolható, hogy az állam a jogutódnak azt kifejezetten átadta.²⁴³

6. ZÁRÓGONDOLATOK

Az építészeti alkotások a szerzői jogi védelem alatt álló művek speciális csoportjához tartoznak, hiszen mind a megvalósított épület, mind annak terve oltalomban részesül.²⁴⁴

A szerzői jogi védelemben részesülésnek feltétele az egyéni, eredeti jelleg megléte, melynek megítélése azonban sokszor nehézséget okozhat egy adott épület, valamint annak terve vonatkozásában, ezért mindenképpen ennek vizsgálódásával kell kezdeni a gondolatmenetünket. Továbbá annak a kérdése sem lehet egyértelmű a laikusok számára, hogy kiket illetnek meg a szerzői jog által biztosított vagyoni jogok, és ezek felhasználásáért kitől is kell engedélyt kérni. A vagyoni jogok közül az átdolgozással kapcsolatban merülnek fel legtöbbször jogviták, hiszen előfordul, hogy az épület tulajdonosainak eszébe sem jut, hogy esetleg a tervezőtől engedélyt kellene kérni az átépítéssel, illetve lebontással kapcsolatban. Utóbbiak sérthetik a szerző személyéhez fűződő jogai közül különösen a mű integritásához fűződő jogát, ezért elengedhetetlen az érdekek összemérése. Az idő múlásával többek között féltve őrzött műemlékeink is veszélybe kerülhetnek, gondozás hiányában pusztulásnak indulhatnak. Fontos szerzői jogi vonatkozása van ilyen esetben a rekonstrukciós tervek szerzői jogi megítélésének. A szerzői jog korlátozásaként megjelenő szabad felhasználás eseteinek szemügyre vételével megtudhatjuk, mikor nem kell engedélyt kérnünk a szerzőtől, illetve mikor díjtalan annak a felhasználása.

²⁴² Étv. 55/A. §. *Faludi Gábor*: A nemzeti tervvagyon szerzői jogi kérdései. Jogtudományi Közlöny, 74. évf. 7–8. sz., 2019, p. 327–336. Elérhető: <https://tinyurl.hu/U46H..>

²⁴³ Étv. 55/B. §; Uo.

²⁴⁴ *Bakos Kitti, Nótári Tamás*: Adalékok a szerzői jog nemzetközi és hazai fejlődéstörténetéhez. De iurisprudentia et iurepublico, 5. évf. 4. sz., 2011, p. 112.

SZÓCIKKEK AZ IJOTEN INTERNETES JOGTUDOMÁNYI ENCIKLOPÉDIA SZERZŐI JOG ÉS IPARJOGVÉDELEM ROVATÁBÓL

Fodor Klaudia Franciska

A DOMÉNNÉV JOGI VÉDELME*

1. A doménnév fogalma, rendezőelvei, kapcsolata más üzleti azonosítóval, szerzői joggal

1.1. Fogalma

A domén (vagy domain) és a doménnév (vagy domainnév) eltérő jelentéssel bír, amely talán érthetőbb ezen fogalmak jóval ritkábban használt magyar megfelelői alapján: a domén egy internetes (név)tartomány, míg a doménnév egy internetes tartománynév. A domén (tartomány) egy doménnév (pl. ajk.elte.hu) utolsó része, amely a doménnévben szereplő utolsó pont után áll (a példában .hu). Ez a legfelsőbb szint, angol kifejezéssel Top Level Domain (TLD). Ez a legelső szint a doménnévrendszer gyökérzónájába kerül bejegyzésre. A következő, második szint a Second Level Domain (SLD), amelyet több szint is követhet. Doménnév (tartománynév) alatt általában a második szint és a felső szint kombinációja értendő (a példában elte.hu). A doménnevek rendszerének eredeti célja az volt, hogy megkönnyítse az emberek számára a tájékozódást azáltal, hogy az interneten elérhető egyes számítógépek numerikus számok halmazából álló azonosítóihoz (IP-címekhez) hozzárendelésre kerülnek jelentéssel bíró betűkből álló karaktersorozatok. A doménnév rendszere nem más, mint az elosztott adatbázis, amely ezt a hozzárendelést elvégzi. A doménnév, azaz tartománynév tehát egy karakterekből álló műszaki azonosító, amelyet elsősorban a könnyebb megjegyezhetősége miatt az internetes kommunikációhoz nélkülözhetetlen internet-címek helyett használnak.¹ A domén szó latin eredetű, a dominium szóból ered, jelentése: birtok, uralom, tartomány.

A doménnév, más néven tartománynév olyan egyedi név az interneten, amely az adott számítógép (és a rajta lévő szolgáltatás) hálózaton keresztüli azonosítását teszi lehetővé, megkülönböztetve ezáltal az egyes számítógépeket (szolgáltatás) egymástól.²

* A tanulmány a nyílt hozzáférésű IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia (szerk. Jakab András és Fekete Balázs) Szerzői jog és iparjogvédelem rovatának (rovatszerkesztő: Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett) önálló szócikként is megjelenik. Az IJOTEN szócikkeinek létrehozását és széles körű elérhetőségét az SZTNH a folyóiratban való közléssel is támogatja. Az enciklopédia elérhetősége: www.ijoten.hu.

¹ Domainregisztrációs Szabályzat, 1. fejezet, hatályos: 2022. július 1-től <https://www.domain.hu/domainregisztracios-szabalyzat/>.

² A Legfelsőbb Bíróság Pfv.20489/2011/3. sz. határozata (biztositas.hu).

Egy .hu doménnév legalább 2, legfeljebb 63 karakterből álló azonosító, amiben szerepelhetnek a latin ábécé ékezet nélküli kisbetűi (a–z), ékezetes kisbetűk (á, é, í, ó, ő, ú, ü, ű), numerikus karakterek (0–9), valamint a kötőjel. A doménnév elején és végén nem állhat kötőjel, nem tartalmazhat két egymást közvetlenül követő kötőjelet harmadik és negyedik karakterként.³

1.2. Technikai háttere

Az interneten található számítógépeket és ezáltal a rajtuk levő tartalmakat elsődlegesen numerikus számok, az ún. IP-címek azonosítják. A mindennapi tömeges és gördülékeny használat, keresés, hivatkozás érdekében a doménnév helyettesíti a bonyolult számsort. A DNS, ami a Domain Name System rövidítése, eredeti, elsődleges feladata a számoknak és neveknek az összerendelése, a doménnevek formájában megadott cím számokká történő viszszafejtése. „A felismerhetetlen számsort felváltó, könnyebben értelmezhető doménnevek elérhetőbbé tették a felhasználók számára az internetes hálózatot, és ezáltal elősegítették az elektronikus kereskedelem elterjedését is.”⁴

A nevek és az IP-címek összerendelésén túl a DNS több bizalmas információt hordoz, és feltárja az egyéb internetes tevékenységeket (pl. levelezés, böngészés, jogsértő fájlmegosztás), így lehetőséget ad rosszindulatú számítógépes programoknak, hogy eltérítsék a kereséseket, meghamisítsák az adatforgalmat, megtévesszék, megkárosítsák az internetet használókat. Ezért fejlesztették ki a DNSSEC technológiát, ami a DNS-válaszokat digitális aláírással látja el, így a doménekre történő keresések és a keresésekre kapott válaszüzenetek hitelességét (authenticity) és sértetlenségét (integrity) garantálja. Ez biztosítja, hogy a doménnév a valós oldalra juttassa a keresőt, és az hiteles válaszokat kapjon a keresett honlap létezéséről vagy nemlétezéséről.⁵

1.3. Rendezőelvei

A doménnevek kiosztásának elsődleges elve a first-come-first-served elv, miszerint egy doménnevet az kap meg, aki először igényli. Mivel egy doménnév csak egy IP-címre mutathat,⁶ így minimális elvárás, hogy a doménnév legalább egy karaktert tekintve eltérjen a

³ .hu Domainregisztrációs Szabályzat 2.1. pontja; forrás: <https://www.domain.hu/domainregisztracios-szabalyzat/>, lehívás időpontja: 2023. február 13.

⁴ Cserba Veronika, Lendvai Zsófia: A doménnév-regisztráció és a doménnevekkel összefüggő jogérvényesítés: <https://www.sztnh.gov.hu/domen/Feher-Konyv-Domen.pdf>.

⁵ Pásztor Miklós: DNSSEC – elv és konfiguráció: <https://www.domain.hu/app/uploads/2020/09/DNSSEC-%E2%80%93-elv-e%CC%81s-konfigura%CC%81cio%CC%81.pdf>.

⁶ Schultz Márton: Azonosnevűség és doménnevek. A névjogi igény szubszidiárius alkalmazása a német és az osztrák joggyakorlatban. In Medias Res, 2018. 2. sz., p. 364: <https://media-tudomany.hu/2018/12/18/azonosnevuseg-es-domainnevek/>.

már regisztrált doménektől.⁷ A funkciókból fakadóan a regisztrálható doménnév a pusztán karakterkülönbségen túl versenyjogi, védjegyjogi, szerzői jogi megfelelőséget is elvár, nem sértheti más személy vagy szervezet jogait (pl. névkizárólagossághoz fűződő jogát, személyiséghez fűződő jogát, kegyeleti jogát, szellemi tulajdonhoz fűződő jogát).

Az internet hőskorában a doménnevek megkönnyítették egyes kiszolgáltatók (szerverek) megtalálását, amelyek jellemzően egyetemek honlapjai, fájl- és emailkiszolgáltatói voltak. A 2010-es évekre jelentős kereskedelmi és marketingfunkcióval bírtak egyes doménnevek, szinte kizárólagos módon azonosítottak a globális brandeket. A 2020-as évekre a helyzet némileg megváltozott azáltal, hogy a felhasználók jelentős része a közösségi hálózatokat és az internetes keresőket használja, ezáltal már nem feltétlenül kardinális, hogy milyen doménnevet használ egy vállalat vagy szolgáltató. Ami nem változott, hogy egy doménnév ideális esetben könnyen felismerhető, egyszerűen azonosítható cím, amely megragad a felhasználók fejében, ezért a doménnév igénylői általában saját nevüket, illetve szolgáltatásukra vagy honlapjuk tartalmára utaló, esetleg a már lajstromozott védjegyükkel azonos megnevezéseket választanak doménnévként.⁸

Másik rendezőelv, amit a doménnevekre vonatkozó szabályozás ismer, a prioritás elve. Eszerint bizonyos feltételek megléte (a névhasználati jogosultság igazolása) esetén az igény teljesítése az igény nyilvántartásba vételének időpontja szerinti sorrendben, előzetes nyilvános meghirdetés nélkül történik. A névhasználati jogon alapuló prioritás mind természetes személyek, mind jogi személyek, szervezetek esetében érvényesülhet.⁹ Kijelenthető, hogy főszabályként az elsőbbség az irányadó, azonban vannak olyan jogok, amelyek prioritást élvezhetnek – például más korábban megszerzett védjegye,¹⁰ a földrajzi árujelző, más szerzői joga vagy névjoga.

Az újabban létrejövő domének regisztrációs szabályzatai általában egy átmeneti időszakkal (ún. sunrise period) indulnak be, amely alatt a prioritással rendelkező jogok jogosultjai, köztük a védjegyjogosultak vagy a szerzői jog jogosultjai, regisztráltathatnak doménneveket.

⁷ Az elérhetőséget például a WHO.IS oldalon lehet ellenőrizni: <https://who.is/>.

⁸ Cserba, Lendvai: i. m. (4), p. 1, 6.

⁹ Magyarországon ez a rendezőelv volt az elsődleges 2011 szeptemberéig. A prioritásos igényt megalapozó névhasználati jogot jogi személy esetében (az első liberalizált szabályzat szerint) a szervezet létét igazoló bírósági vagy egyéb közigazgatási határozattal vagy a Magyar Szabadalmi Hivatal által kiállított védjegyokirattal kellett igazolni, a választott doménnévnek és a prioritás alapját képező dokumentumban szereplő elnevezésnek (ékezetek nélkül) pedig betű szerint egyeznie kellett. Verebics János: A magánszemélyek néváltalmának kérdései a hazai domainregisztráció újabb gyakorlatában. Infokommunikáció és Jog, 14. évf. 68. sz., 2017, p. 54.

¹⁰ Verebics János: A domén nevek használati jogának megszűnése. Gazdaság és Jog, 2011. 2. sz., p. 23–27.

1.4. Kapcsolata más üzleti azonosítókkal

A doménnév funkciójából fakadóan szoros kapcsolatot mutat a védjegyjoggal, a földrajzi árujelzővel, a versenyjoggal, a szerzői joggal, a személyiségi jogok közül a névjoggal. A doménnévnek a jogrendszerek többsége nem biztosít önálló, sui generis jogvédelmet, így „doménbitorlás” sem ismert, hanem más jogterület oltalma vonatkozik rá, így a megsértését védjegybitorlásként, jellegbitorlásként vagy névbitorlásként lehet értelmezni. E kijelentés alól tulajdonképpen az alternatív vitarendezés képez kivételt, amely egyszerűen megítélhető konfliktusok esetére biztosít hatékony fellépési lehetőséget jellemzően azok számára, akik vagy amelyek valamilyen korábbi, kizárólagos joggal (pl. védjegy) rendelkeznek, amely azonos vagy összetéveszthető az adott doménnévvel. Az alternatív vitarendezés azonban nem minden domén alatt érhető el, és a meglévő megoldások között is jelentős különbségek lehetnek.

A doménnévnek van kötelező (pontosabban kötelezően választandó, pl. .hu) és szabadon választható része, és bármely oltalmi formát nézzük is, az oltalom eredendően a választható karaktársorozatra terjed ki,¹¹ de figyelembe kell venni azt az új jelenséget, hogy a kiterjesztések kreatív választása folytán jelentéssel és nyelvi leleménnyel bíró szavakat hoznak létre, amelyek ilyenként állhatnak oltalom alatt (pl. lintr.ee, paint.me).

1.5. A doménnév és a védjegy, földrajzi árujelző

A piacon nagy tömegben jelentkező áruval, szolgáltatással szemben támasztott fogyasztói igény és az áru előállítójának és forgalmazójának érdeke, hogy az azonos és hasonló áruk, szolgáltatások egymástól megkülönböztethetők legyenek. Az áruk megkülönböztetésére alkalmas megjelölés a védjegy, ami nyilvántartásba vétellel, hatósági eljárás eredményeképpen jön létre, és a védjegy jogosultjának a védjegy használatára kizárólagos jogot biztosít, így másokat meghatározott cselekményektől eltilthat.¹²

A doménnév és a védjegy közös vonása, hogy mindkettő funkciója az azonosítás, megkülönböztetés, a kapcsolat megteremtése a termék, a szolgáltatás és az azt kínáló vállalkozás között. Mindkettő individualizál, és bizonyos mértékig egyedi (adott áruosztályok vagy felső szintű domének vonatkozásában), valamint nyilvántartásba vétellel jön létre (lajstromozzák, illetve regisztrálják). Mindemellett számos eltérést is felfedezhetünk. Míg a védjegyeket jogszabály által elismert, közhiteles nyilvántartás tartalmazza, addig a doménnevek regisztrálását magánszervezetek végzik. A doménnevek egy globális rendszer elemei, miközben a védjegyoltalom a területi jogrendszerekhez kapcsolható. Továbbá,

¹¹ Lontai Endre, Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Vékás Gusztáv: Szerzői jog és iparjogvédelem. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2015, p. 289.

¹² Kommentár a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvényhez in: Polgári jog I–IV. – régi Ptk. – Kommentár a gyakorlat számára, lezárva: 2012. május 15.

míg a megkülönböztetőképesség a védjegy lajstromozhatóságának egyik alapvető feltétele, addig a doménnév elfogadásához technikailag elegendő, ha csupán egy karakterrel különbözik egy már létező névtől.¹³ A védjegy bejelentési eljárása a meghirdetéssel együtt akár több hónapig is tarthat, és költségesebb, mint a tipikusan néhány dollárért, illetve pár ezer forintért néhány nap, legfeljebb hét alatt megvásárolható doménnév. További eltérés, hogy a doménnév regisztrálása formális aktus, a doménnév használatának mellőzése – egyéb visszaélés hiányában – általában nem eredményezi a jogosultság elvesztését, ellentétben a védjeggyel.

A védjegyek és a doménnevek között létező, aránylag széles érintkezési felület magyarázza azt, hogy a kettő funkciója gyakran felcserélődik.¹⁴ A vállalkozások korábban kifejezetten törekedtek arra, hogy termékük, szolgáltatásuk neve, brandje vagy egy olyan szó legyen a honlapjuk doménneve, amiben ez a kifejezés szerepel, hiszen a vásárlók ezt ütötték be az internetes keresőbe, és így navigáltak el legkönnyebben a terméket, szolgáltatást értékesítő honlapra. Ha a termék, szolgáltatás neve védjegytartalom tárgya is, akkor jellemző volt, hogy a doménnévnek is ezt a kifejezést választották. Ma már a honlap elérése kisebb mértékben múlik a megválasztott doménneven, így a termékmegnevezés, a brand vagy a védjegy gyakrabban különbözik a doménnévtől. A gyakorlatban a doménnév szinte elengedhetetlen egy vállalkozás online jelentlétéhez, azonban a védjegyként történő bejelentés opcionális, elmaradása esetén ténylegesen használt kereskedelmi névvel is működhet a vállalkozás.

Egy regisztrált doménnév sértheti más lajstromozott védjegyét. „A más védjegyével azonos, vagy összetéveszthető doménnévnek a védjegyjogosult engedélye nélkül történő üzleti célú használata védjegybitorlást valósíthat meg. Különösen, ha azt az elektronikus kereskedelemhez kapcsolódó üzleti levelezésben vagy interneten megvalósuló reklámozásban használják a védjegyjogosult engedélye nélkül. A fentiek okán egy doménnév regisztrálása nem zárja ki azt, hogy annak használata következtében a doménnév tulajdonosa ne valósítsa meg védjegybitorlást.”¹⁵

A védjegy kizárólagos jogot biztosít a jogosultnak, ezért indokolt, hogy a korábbi ütköző jogok ne okozzanak problémát a bejelentés során. A domén esetében azonban kizárólagos jogról nem, csak technikai értelemben kizárólagos használati jogról beszélhetünk. Ezen túl védjegy esetében szükséges a lajstromozáshoz a pontos árujegyzék meghatározása, míg a doménnév esetében a későbbi használatot a regisztrációkor nem kell specifikálni. „Míg ... a védjegytartalom ... áru-, illetve szolgáltatásfajtákhoz kötődik, a doménnevek rendszere szükségképpen egységes, horizontális, valamennyi áru- és szolgáltatásfajtát átfogó (sőt,

¹³ Cserba, Lendvai: i. m. (4), p. 4.

¹⁴ Cserba, Lendvai: i. m. (4), p. 4.

¹⁵ <https://www.sztnh.gov.hu/hu/vedjegy/mire-kell-odafigyelnem-ha-mar-van-vedjegyem/vedjegyek-es-a-domennevek>.

nem csak árukat és szolgáltatásokat felölelő, korántsem csak gazdasági célokat szolgáló rendszer.”¹⁶

A doménnevek a védjegyhez hasonló szoros kapcsolatban állnak a földrajzi árujelzőkkel, eredetmegjelöléssel. A földrajzi árujelzők az áru származását mutatják, és az azzal kapcsolatba hozható minőségi elvárást tükrözik. Jogosultjai mindazok a természetes és jogi személyek, akik az árujelzőben feltüntetett földrajzi területen olyan terméket termelnek, dolgoznak fel vagy állítanak elő, amelynek megjelölésére a földrajzi árujelzőt használják. A földrajzi árujelző lajstromozását követően nem válhat a terméknek a kereskedelmi forgalomban szokásos elnevezésévé, így ezen lajstromozott megjelölésekre vonatkozó kizárólagos jog sérelmét valósítja meg az ilyen vagy ezzel összetéveszthető doménnév regisztrációja.

1.6. A doménnév és a kereskedelmi név, versenyjogi korlátok

Törvényi definíció hiányában a kereskedelmi név fogalmát két jelentéssel szokás használni. Az egyik a Lontai-féle tankönyv fogalma: „A kereskedelmi néven azt a nevet, megjelölést értjük, ami alatt az adott vállalkozás (személy) gazdasági tevékenységét folytatja, amely más hasonló gazdasági tevékenységet folytató személyektől való megkülönböztetést szolgálja, és arra alkalmas. Tulajdonképpen a gazdasági tevékenységben részt vevő gazdasági művészneve.”¹⁷ Tattay Levente szerint a kereskedelmi nevet mint iparjogvédelmi kategóriát gyűjtőnévként célszerű kezelni, mert hiszen idesorolandók a cégnevek, alapítók nevei, kereskedelmi vállalkozások feliratai, üzletnevek, vállalatnevek, étteremnevek, mozaikszavak, valamint a doménnevek is, amik arra szolgálnak, hogy segítségükkel a vállalkozások honlapját megtaláljuk.¹⁸ A kereskedelmi név szűkebb értelemben azonban csak azokat a megjelöléseket jelenti, amiket a vállalkozás ténylegesen használ, ismertté tesz, és amelyről – lajstromozás nélkül is – őt, az ő termékét, szolgáltatását szokták felismerni a fogyasztók, a piac résztvevői. Ilyen értelemben a kereskedelmi név elsődlegesen versenyjogi kategória. Utóbbi értelmében a „bejáratott” kereskedelmi nevet doménnévként csak az adott vállalkozás használhatja, mert ha a versenytárs kívánja azt regisztrálni, az tisztességtelen piaci magatartást, jellegbitorlást valósít meg.¹⁹ A Kúria döntése szerint versenytársak esetén a részben azonos szállodanév, doménnév is lehet jellegbitorló jellegű.²⁰ Jellegbitorlás az is, ha a vállalkozó bejáratott árujelzője maga a regisztrált, és az áru azonosítására is szolgáló doménnév, amihez hasonló, azzal összetéveszthető elnevezést használ a versenytárs akár doménnévként, akár más árujelzőként.

¹⁶ Verebics János: A jogátruházás, jogbérlet egyes sajátos kérdései a domén nevekkel összefüggő hazai jogviták gyakorlatában. *Gazdaság és Jog*, 2014. 12. sz., p. 8–14.

¹⁷ Lontai, Faludi, Gyertyánfy, Vékás: i. m. (11), p. 287.

¹⁸ Tattay Levente: A kereskedelmi nevek. *Gazdaság és Jog*, 2011. 6. sz., p. 18–21.

¹⁹ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról, 2. §, 6. §.

²⁰ BH+ 2015.10.435.

Bár a doménnév internetes oldalak beazonosítására szolgál, de a doménnév és a kereskedelmi név közé nem tehető egyenlőségjel. A kereskedelmi név esetében a felhasználás szükségszerűen üzletszerű, azonban a doménnév nem feltétlenül áru vagy szolgáltatás megjelölését szolgálja, mert egy weboldalon nem minden esetben történik kereskedelem. További eltérés, hogy a kereskedelmi név versenyjogi oltalma nem kötött regisztrációhoz, nem szükséges védjegyként oltalmaztatni, hanem huzamos és tartós használattal lehet megszerezni, ennek okán viszont az oltalom fennállása bizonyítási kérdés. A jellegbitorlás fennállásához nem elég a két megjelölés hasonlósága, hanem bizonyítandó az is, hogy az elnevezés „jellegzetes”, az adott doménnév alapján a versenytárs szolgáltatását szokták róla felismerni. A Kúria kimondta, hogy az a doménnév, amely mindössze a vállalkozás által folytatott két tevékenységet a tevékenység gyakorlásának helyére utalással tartalmazza, nem rendelkezik olyan egyedi jellegzetességgel, amely miatt a doménnevet versenyjogi védelem illetné meg.²¹

A doménnévvel kapcsolatos vitarendezés során, ha a doménnév használója arra kíván hivatkozni, hogy a névhasználatához részéről jogos érdek fűződik, mivel kereskedelmi névként használta már az adott elnevezést, akkor „a névhasználat jogát s annak fenntartását a mögöttes gazdasági tevékenységgel való tényleges összeforrottságot”²² kell bizonyítania.

1.7. A doménnév és a névhasználati jog

A doménnév a karakterek tetszőleges kombinációja miatt szinte bármilyen, jelentéssel bíró vagy jelentés nélküli, létező vagy akár teljesen absztrakt szót is kiadhat, nem köti a helyesírás, a nyelvhelyesség, de a névszabotosság elvárása sem. Használata annyiban jelent csupán névhasználatot és áll átfedésben a névjoggal, amennyiben valamely természetes vagy jogi személy nevét is tartalmazza.²³

A doménnév azonosítja a szolgáltatást nyújtó személyt, így a névviselési jog sérelmét jelenti más nevének az interneten doménnévként való jogtalan használata.²⁴ A névviseléshez fűződő személyiségi jog sérelmét jelenti, ha más (természetes vagy jogi személy) egyező, tényleges tartalmat nem hordozó doménnevet fenntart, és a névhasználatról való lemondást anyagi ellenszolgáltatáshoz köti.²⁵

Természetes személyek és jogi személyek esetében a névjog eltérő jelentést hordoz. Természetes személy esetében a névviseléshez való jog mint személyiségi jog azt a tilalmat testesíti meg, hogy a névtulajdonostól eltérő személy az adott névhez saját személyiségét

²¹ A felperes „muszaki-eredetvizsgaszeged.hu” doménnevét a bíróság nem tartotta jellegzetesnek, így az alperes „muszaki-eredetvizsgaszeged.hu” doménnevét nem találta jellegbitorlónak, álláspontja szerint az ilyen doménnév kisajátítása éppen a felperes számára biztosítana tisztességtelen előnyt. BH 2017.10.342.

²² Verebics: i. m. (16).

²³ ÍH 2017.11.

²⁴ BDT2011.2506.

²⁵ BDT2010. 2216, BDT2008. 1740, BDT2009. 1960. I., Lontai, Faludi, Gyertyánfy, Vékás: i. m. (11), p. 229.

jogtalanul vagy megtévesztő módon nem társíthatja.²⁶ Jogi személy névválasztása esetén a névkizárolagosság elvét kell követni, tehát az elnevezésnek olyan mértékben kell különböznie a korábban nyilvántartásba vett más jogi személy elnevezésétől, hogy azzal ne legyen összetéveszthető.²⁷ Cégnevek esetében további szabály, hogy a cégnévnek az ország területén bejegyzett más cég elnevezésétől egyértelműen különböznie kell, és nem kelthet olyan látszatot, ami – különösen a cég tevékenységi körét és a választott cégformát illetően – megtévesztő. A cégnévben a vezérszón kívül csak magyar szavak szerepelhetnek, a magyar helyesírás szabályainak megfelelően (névszatbatosság).²⁸ Ezen túl a kereskedelmi név tágabb fogalma szerint névjognak minősülhet a kereskedelmi név használata is.

A doménnév az egyes számítógépeket használó, honlapot üzemeltető természetes vagy jogi személyek technikai azonosítását teszi lehetővé, és gyakran tartalmazza a honlapot üzemeltető, működtető természetes vagy jogi személy nevét. A doménnév megkülönböztető jellege a regisztrációhoz önmagában nem előfeltétel – a hasonló nevek használatának versenyjogi szabályok szabnak gátat. Mégis, ha a doménnév egyúttal közéleti tevékenységet folytató személy neveként funkcionál, akkor elvileg hivatkozható az a szabály, hogy ha ez a név összetéveszthető a már korábban is hasonló tevékenységet folytató személy nevével, az érintett személy kérelmére a név – e tevékenység gyakorlása során – megkülönböztető toldással vagy elhagyással használható,²⁹ tehát jogszerűen a doménnevet is ennek megfelelően kell kiválasztani. Felvett név, valamint művésznév vonatkozásában ugyanolyan védelem illeti meg a személyeket, mint a születésüktől fogva viselt név alapján.³⁰

A magánszemélyek névhasználati jogának biztosítása és a Ptk. szabályainak érvényre juttatása érdekében a .hu nyilvántartója, az Internet Szolgáltatók Tanácsa Tudományos Egyesület (ISZT) keretében működő tanácsadó testület 2000-ben elvi állásfoglalást fogalmazott meg.³¹ „Saját – anyakönyvezett – nevének doménnévként való használatára mindenki igényt tarthat, jogszerű névazonosság esetében a név doménnévkénti delegációja és regisztrációja vonatkozásában az elsőbbségi elv érvényesül: az azonos névhasználati joggal rendelkezők közül a névre azt tarthat először igényt, aki azt korábban igényelte.”³² Önmagában nem valósított meg jogsértést, amikor egy Orbán Viktor nevű (Magyarország miniszterelnökétől különböző) magánszemély az orbanviktor.hu doménnevet korábban használatba vette, hiszen az elsőbbségi elv érvényesült. Az ügy megállapodással zárult, és a személy átruházta a domént a politikusra, azonban enélkül – jogsértés, visszaélésszerű használat hiányában, a

²⁶ BDT2014.3148.

²⁷ Ptk. 3:6: § (1).

²⁸ Ctv. 3. § (2), (4).

²⁹ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:49. § (2).

³⁰ A tanácsadó testületnek a magánszemélyek névkizárolagosságához fűződő jogai érvényesülésének biztosítása tárgyában hozott 9/2000. (VI. 23.) elvi állásfoglalása.

³¹ A tanácsadó testület 9/2000. (VI. 23.) elvi állásfoglalása.

³² Verebics János: A névoltagealom kérdései a magyar domén-regisztráció gyakorlatában – az új Ptk. után. Gazdaság és Jog, 2015. 7–8. sz., p. 34.

névjogra alapított elsőbbség okán – nem lett volna olyan jogi eszköz, ami kötelezhette volna őt a politikus névrokon részére való átruházásra.

1.8. Doménnévvel kapcsolatos tipikus visszaélések

Világszerte ismert az a visszaélésszerű gyakorlat, hogy egy bejáratott, jónevű brandnévvel azonos elnevezést regisztrálnak doménnévként anélkül, hogy ehhez a regisztrálónak valós üzleti érdeke kötődne. Ennek az a célja, hogy a brandet ténylegesen használó vállalkozás rá legyen kényszerítve arra, hogy akár a megszokottnál nagyobb összeget fizessen a regisztráló személynek annak érdekében, hogy a doménnevet rá átruházza. A jogirodalom ezt a jelenséget „cybersquatting” elnevezéssel illeti. Ennek másik változata, ha közéleti tevékenységet betöltő személy nevét foglalják le elsőbbséggel anélkül, hogy ehhez névhasználati joga fűződne a regisztráló személynek, így a közéleti személy nem tud technikailag hozzáférni a saját nevét jelentő doménnévhez. Harmadik változata, ha úgy foglalnak le egy nevet, hogy az még ugyan nem bejáratott brand, de a hírekből sejteni lehet, hogy a szolgáltatás hamarosan beindul, így a szolgáltatást nyújtónak a közeljövőben érdekében lesz a doménnév használata (pl. xfaktor.hu domén ügye³³).

Az ilyen gyakorlat – az eset egyedi elemeinek vizsgálata mellett – sértheti a kereskedelmi névhez való jogot, a névviseléshez való jogot, és ha a használt megjelölés azonos vagy összetéveszthető egy bejelentett védjeggyel, akkor megvalósíthat védjegybitorlást. Jogsértés esetén a doménnév regisztrációja előtt és a regisztráció után is lehet vele szemben jogorvoslattal élni, mégis, ha a vállalkozásnak sürgősséggel van szüksége a szokásos marketingtevékenységéhez a doménnévre, akkor gyakran születik megállapodás a doménnév átruházására a jogvita hivatalos úton történő eldöntése helyett.

A „cybersquattinghoz” hasonló visszaélést valósít meg a „typosquatting”, amikor az ismert brandnévhez képest alig észrevehető elírással regisztrálnak doménnevet. Az ilyen, szándékosan „elírt” domént az adott elnevezésre történő internetes keresések esetén szintén ki fogja adni a böngésző, így hamis oldalra terelik a vásárlókat, hamis tájékoztatást tehetnek közzé (pl. a bolt bezárt), vagy a vállalkozásnak egyéb kárt okoznak.³⁴ „Megtévesztő helyzet elgépelés esetében alapvetően akkor állhat elő, ha valamely név ismertségét kihasználva az attól formailag némileg eltérő doménnév használata az eredeti névjogosult (kizárólagos)

³³ Megállapította a visszaélésszerű doménregisztrációt a döntnök az xfaktor.hu doménnév kapcsán. A domént a műsor jogosultjától különböző személy regisztrálta már akkor, amikor a műsor hazai indulásának híre ment. A vitatott domén a saját oldalra mutatott, idevezette a felhasználót, pedig a cím megadásával a felhasználó a műsor hivatalos oldalára kíván eljutni, nem annak egy rajongói oldalára. E körben a hasonlatos tartalom és teljesen egyező cím különösen alkalmas, arra, hogy a felhasználókat más (nem eredeti szándékuk szerinti) online címre irányítsa és ott tartsa. Verebics János: A domén nevek használati jogának megszűnése. Gazdaság és Jog, 2011. 2. sz., p. 23–27.

³⁴ Jenny Ng: The Domain Name Registration. Liberalization, Consumer Protection and Growth. Abingdon, New York, 2013, p. 3.

domén névhasználati jogának sérelmével jár.”³⁵ Ha az ismert termék, szolgáltatás árujelzőjével összetéveszthető elnevezésű oldalon történik azonos termék, szolgáltatás forgalmazása úgy, hogy a fogyasztó számára az adott honlapon azt a látszatot keltik, hogy az ott árult termék, szolgáltatás kapcsolatban áll a jó hírnevű vállalkozással, az tisztességtelen piaci gyakorlatot jelent, jellegbitorlást valósít meg, sőt, csalás büntetőjogi tényállást is megvalósíthat.³⁶

1.9. Doménnév és szerzői jog

A szerzői jog a kreatív alkotómunka támogatására és ösztönzésére biztosít kizárólagos jogot a szerzőnek alkotása szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján. A szerzői jog mind vagyoni, mind személyhez fűződő jogokat biztosít. A doménnév érintkezési felülete a szerzői joggal szűkebb, mint a védjeggyel vagy a földrajzi árujelzővel, mivel szerepe és jellemzői eltérőek.

A doménnév korlátozott számú karaktersorból álló internetes megjelölés (legfeljebb 63 karakterből állhat), aminél nem elvárás, hogy kreatív alkotást testesítsen meg. Bár nehezebb kis terjedelemben szerzői jogilag védett művet alkotni, de nem kizárt, hogy a doménnév egyúttal egy „tömör” irodalmi művet testesít meg. Amennyiben a doménnévben megjelenő kifejezőmód tartalmaz nyelvi leleményt, egyéni-eredeti jellegű, akkor szerzői jogi védelem alatt fog állni.

Az sem kizárt, hogy a doménnév révén az igénylő más szerzői művet használja fel. Ez akkor áll fenn, ha a regisztrálandó doménnév azonos egy szerzői jogi védelem alatt álló idézettel, műrészlettel, műcímmel, esetleg egy szereplő nevével.³⁷ Megjegyzendő, hogy egy szerzői jogilag védett mű címe nem minden esetben áll szerzői jogi védelem alatt, csak akkor, ha maga a cím is „sajátos”, tehát-egyéni eredeti jellegű,³⁸ ugyanígy csak a művek jellegzetes és eredeti alakjainak másodlagos kereskedelmi hasznosítását köti a törvény a szerző engedélyéhez. Ezeket a jogokat együttesen merchandisingjogként szokás jelölni. Az ilyen szavaknak (sajátos műcímek, jellegzetes, eredeti karakterek nevének) doménnévként történő regisztrációja szerzői jogi értelemben felhasználást valósít meg, tehát a szerzői jogi jogosult engedélyét kell kérni.³⁹

³⁵ Verebics: i. m. (32).

³⁶ A <https://www.salomomhungary.com/> elnevezésű oldalon webshopot működtettek a neves túráruházatot gyártó Salomon-termékek fotójával azt a látszatot keltve, mintha azt a cég magyarországi forgalmazója üzemeltetné. A doménnév összetéveszthető volt a márkanévvel, és az internetes böngésző az első között dobta fel a túramárkát keresők számára, így az ezen oldalon „vásárlók” csalás áldozataivá váltak.

³⁷ Cserba, Lendvai: i. m. (4), p. 5.

³⁸ A joggyakorlat szerint ilyen cím a Csinn-bumm cirkusz, a Mátrix-újrátöltve lefordított cím, és az Egy boltkóros naplója lefordított cím.

³⁹ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (Sztj.) 16. § (1), (2), (3).

1.10. Doménnév és reklám

A vállalkozás által használt doménnév funkcióját tekintve a honlap technikai beazonosításán túl marketingcélokat szolgál, és közeli kapcsolatban áll a termék, szolgáltatás reklámjával. Az Elker-irányelv szerint azonban⁴⁰ a vállalkozás, szervezet vagy személy tevékenységéhez közvetlen hozzáférést lehetővé tevő információ, különösen a doménnév vagy az elektronikus levelezési cím nem minősül kereskedelmi tájékoztatásnak.⁴¹

Ezt az Európai Bíróság gyakorlata tovább cizellálta. Különbséget kell tenni a doménnév pusztá regisztrációja és annak tényleges, kereskedelmi célú használata között. A regisztráció egy formális aktus, nem jelent önmagában reklámozó jellegű közlést, az se szükségszerű, hogy azt ténylegesen használják valamely weboldal létrehozására. A doménnév alatt megtalálható, használatban lévő weboldal viszont, amin árucikket és szolgáltatást kíván a vállalkozás népszerűsíteni, és amelynek az a célja, hogy a lehető legtöbb internethasználót rábírja arra, hogy meglátogassa ezt az oldalt, és hogy érdeklődjön annak kínálata felől, és aminek része a gondosan kiválasztott doménnév használata, már reklámcélú közlésnek minősül.⁴²

2. A doménjog keletkezése, a jogviszony jellege

Az a szerződés, amely a doménnév használatba adására, és meghatározott feltételek mellett a használat folyamatos biztosítására irányul, a magyar jog szerint atipikus és visszterhes vállalkozási szerződés.⁴³ A szerződés kétkomponensű: egyrészt az igénylő számára lehetővé teszi egy adott doménnév használatának jogát (delegáció), másrészt meghatározza azokat az alapvető feltételeket, amelyek alapján a már delegált doménnevet használni, annak használati jogáról rendelkezni lehet.⁴⁴

A tartományneveken a jogosultság regisztráció útján jön létre. A „doménjog” nem törvényben meghatározott abszolút jog, ami lényeges eltérés például a védjegyoltalomhoz vagy a szerzői joghoz képest, hanem egy szerződéses pozíció, ami a doménnévre kizárólagos használati jogot biztosít az interneten.⁴⁵

⁴⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem egyes jogi vonatkozásairól (elektronikus kereskedelemről szóló irányelv).

⁴¹ 2. cikk f) „kereskedelmi tájékoztatás”: bármilyen formában megjelenő közlés, amelynek célja, hogy közvetve vagy közvetlenül népszerűsítse egy vállalkozás, szervezet vagy kereskedelmi, ipari vagy kézműipari tevékenységet folytató vagy szabályozott szakmát gyakorló személy áruit, szolgáltatását vagy arculatát.

⁴² C-657/11. előzetes döntéshozatali ítélet értelmében a doménnév pusztá regisztrációja nem minősül a doménnév tulajdonosának árucikkek vagy szolgáltatások értékesítésének előmozdítása érdekében megfogalmazott közlésének a 84/450 irányelv 2. cikkének (1) pontja és a 2006/114 irányelv 2. cikkének a) pontja szerint, tehát nem minősül reklámnak.

⁴³ Ptk. 6:238–6:249. §.

⁴⁴ Verebics: i. m. (32), p. 28.

⁴⁵ Ezzel cseng össze, hogy a magyar Domainregisztrációs Szabályzat a doménnév kizárólagos használóját „domén-használónak” (és nem jogosultnak) nevezi.

A doménnév használati joga forgalomképes, a doménhasználó a használati jogot új doménigénylőre ruházhatja át, de az új használó a regisztráció szerződéses jogviszonya keretében nem lép a korábbi használó helyébe, azaz nem lesz annak jogutódja. Egy doménnév átírásához ugyanis szükség van arra, hogy az új igénylő egy doménnév-regisztrátornál új igénylést nyújtson be, tehát a doménnév megszerzőjének eleget kell tennie az igénylés mindenkor feltételeinek (adatszolgáltatás, nyilatkozatok megtétele). Az átruházás lényegében a korábbi doménjog megszűnését és egy új regisztráció útján egy új doménjog keletkezését jelenti azzal együtt, hogy a doménjog tartamát, lejáratát dátumát nem hosszabbítja meg. A regisztrátor nem csupán technikai végrehajtója az átruházásnak, hanem visszaélésszerű átruházás esetén hozzá lehet panaszt benyújtani, és akár a szerződést is bekérheti.

A doménnév használati joga az adott doménnévnek a bejegyzésével jön létre, és akkor szűnik meg, amikor a doménnév a nyilvántartásból törlésre kerül. A szerződés megszűnése technikailag a regisztráció visszavonását jelenti, ami lehet szankciós jellegű (pl. valótlan adat szolgáltatása esetén), történhet bíróság határozata alapján vagy a doménhasználó kérésére. A regisztráció visszavonását a regisztráció törlése követi. Átmeneti jelleggel a regisztráció felfüggeszthető, ami alatt a szerződés és a doménhasználó személye fennmarad, de a műszaki szolgáltatás szünetel.⁴⁶

A doménjog másra nemcsak átruházható, de hasznosítás céljára bérbe is adható.⁴⁷

3. A doménneveket biztosító szervezetrendszer

3.1. A szervezetrendszerről általában

A doménnevek nyilvántartásba vétele többszereplős folyamat. Egyaránt fontos szerep jut az igénylőnek, a regisztrátornak, a nyilvántartónak, valamint az adminisztratív kapcsolattartónak. Az igénylő a doménnév várományosa, aki a doménnév használója lesz, azaz akinek a domén a kezelésébe kerül.

3.2. Külföldi kitekintés

A domének kezelését, tehát az azonosítók kiosztását, nyilvántartását és a felhasználás ellenőrzését egy soklépcsős, nemzeti és nemzetközi szinten működő szervezetrendszer végzi. Ennek legfelsőbb szintjén az ICANN áll. Az ICANN (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers) egy nonprofit részvénytársaság, amelyet 1998-ban hoztak létre olyan, az internettel kapcsolatos feladatok ellátására, amelyeket korábban más szervezetek (főként az IANA) láttak el közvetlenül az Amerikai Egyesült Államok kormányának megbízásából.

⁴⁶ Domainregisztrációs Szabályzat IV. fejezet.

⁴⁷ Verebics: i. m. (16).

Feladata általánosságban az IP-címek és a tartománynevek (köztük a legfelső szintű tartományok) elosztásának felügyelete.⁴⁸

A .eu felső szintű domén kezelését az Európai Bizottság által megbízott nonprofit szervezet, a European Registry for Internet Domains (EURID) végzi. Az uniós szintű szabályozást az .eu felső szintű domén bevezetésére és funkcióira vonatkozó általános szabályok, valamint a bejegyzésre irányadó elvek megállapításáról szóló 874/2004/EK rendelet biztosítja, amely meghatározza a regisztrálás előfeltételeit, alapvető szabályait, és az alternatív vitarendezés szabályait.⁴⁹

3.3. Magyarország

Magyarországon az Internet Szolgáltatók Tanácsa Tudományos Egyesület (ISZT) az a szervezet, amelyik ICANN-nal való megállapodás alapján ellátja a .hu névtér szabályozási feladatait, kizárólagos jogosultja a .hu ccTLD alatti közdomének nyilvántartásának és kezelésének. A domének nyilvántartási és kezelési jogának gyakorlását átengedte a kizárólagos tulajdonában levő ISZT Nonprofit Kft.-nek, azaz a nyilvántartónak. A nyilvántartó franchise-szerződést köt a regisztrátorokkal, melyek ez alapján jogosultak a doménigénylőkkel szerződni.

A „regisztrátor” a nyilvántartó által felhatalmazott szolgáltató, amely a domént igénylő szabad választása és a vele kötött szerződés alapján a doménregisztrálással, delegálással és fenntartással kapcsolatos ügyeket intézi. Jelenleg Magyarországon több mint száz szervezet foglalkozik .hu doménnevek regisztrációjával.⁵⁰

„Regisztrációs döntnök” (Alternatív Vitarendező Fórum) a közvetlenül a .hu felső szintű internetdomén közdoménjei alá delegált doménnevek tárgyában keletkezett viták bíróságon kívüli (alternatív) vitarendező fóruma, amely e feladatát a Magyarországi Internet Szolgáltatók Tudományos Tanácsa felkérése alapján látja el. A döntnökök jogi végzettségű, releváns tapasztalattal bíró személyek, akik az ISZT-től, a nyilvántartótól, valamint a regisztrátoroktól függetlenek, 2023. január 1. óta kiválasztásuk évente esedékes nyílt pályázat útján történik.⁵¹

Az első .hu végződéssel bíró doménnevet, a sztaki.hu nevet 1991. október 7-én az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutató Intézete jegyeztette be. A doménnevek bejegyzése egészen 1997-ig jogilag szabályozatlan terület volt: egy doménnév igényléséhez gyakorlatilag csak arra volt szükség, hogy az igénylő meg tudja indokolni, hogy nevéből az igényelt doménnév levezethető, vagy arra egyéb használati jogosultsággal rendelkezik. 1997-ben 14 internetszolgáltató megalapította a Magyarországi Internet Szolgáltatók Taná-

⁴⁸ <https://www.icann.org/resources/pages/welcome-2012-02-25-en>.

⁴⁹ <https://eurid.eu/en/welcome-to-eurid/publications/quarterly-report-archive/>.

⁵⁰ <https://www.domain.hu/egy-domén-regisztrálásának-folyamata/>.

⁵¹ <https://www.domain.hu/panaszkezeles/>.

csa Tudományos Egyesületet, amely 1997. június 16-ával hatályba léptette az ún. Regisztrációs Szabályzatot, amely első ízben rendezte a doménnevek .hu alá történő kiosztásának rendjét. Ekkor a közvetlenül a .hu alá történő regisztrációnak előfeltétele az volt, hogy az igénylő valamilyen „összefüggést” tudjon felmutatni maga és a doménnev között. Ez a szabályozási környezet gyakorlatilag csak gazdasági társaságok és egyéb szervezetek, valamint a sajtó részére nyitotta meg a doménnevek regisztrációjának lehetőségét. Magánszemélyek csak abban az esetben regisztrálhattak doménnevet közvetlenül a .hu alá, ha védjegyjelöléssel rendelkeztek, vagy ha az igényelt doménnévvel megegyező nevű, olyan nyilvános terjesztésű sajtóterméket vetettek nyilvántartásba az akkori Művelődési és Köznevelési Minisztériumban, amely a sajtótörvény szerint időszaki lapnak minősült. A magyar névtér „liberalizációjára” 2000. március 1-jén került sor. Ekkortól szinte minden név szinte bárki által regisztrálhatóvá vált.⁵²

4. A jogvita, panasz, jogorvoslat rendszere

4.1. Vitarendezés külföldön – kitekintés

A konfliktusok kezelésének egyik megoldása a regisztrációs szabályzatok kialakítása, amelyek a felső szintű doménekre vonatkozóan eltérőek lehetnek. Egyes országokban a regisztrációs szabályzat tartalmaz a bejegyzést megsemmisítő rendelkezéseket, például tiltott névlistát állít fel, ami azokat a megjelöléseket tartalmazza, amelyek egyáltalán nem delegálhatók doménnévként, vagy bizonyos szervezeteknek vannak fenntartva. Van, ahol a domén igénylőjének igazolnia kell a választott névhez való jogosultságát (pl. cég, kereskedelmi név, védjegy esetén). Általános problémát jelent, ha a felső szintű domének regisztrációs szabályzata nincs összekötésben a nemzeti védjegylajstrommal, és a doménnevek regisztrációja előtt nem végeznek védjegykutatást. Az országcódok felső szintű doménjei tekintetében a WIPO kidolgozott egy útmutatót, amely tartalmazza azokat a nélkülözhetetlennek ítélt alapkövetelményeket, amelyek a doménnev-regisztráció során biztosítanak a szellemi tulajdon védelmét, továbbá a 2000-ben létrehozott ccTLD-program keretében szellemi tulajdon-védelmi vonatkozású tanácsadással is támogatja a felső szintű országcódok doménjeit adminisztráló szervezeteket.⁵³

Az .eu felsőbb szintű domének kapcsán felmerülő jogvitákban az EURID alternatív vitarendezési eljárását lehet igénybe venni.⁵⁴ 1999 óta a WIPO is biztosít alternatív vitarendezési lehetőséget doménjogvita megoldására.⁵⁵ Az ICANN által meghatározott alternatív vita-

⁵² Halász Bálint: A doménnev védelme. In Faludi Gábor, Lukácsi Péter (szerk.): A védjegytörvény magyarázata. HVG-Orac Kiadó, Budapest, 2014, p. 596.

⁵³ <https://www.wipo.int/amc/en/processes/process1/>.

⁵⁴ <https://eurid.eu/en/register-a-eu-domain/domain-name-disputes/>.

⁵⁵ <https://www.wipo.int/amc/en/domains/guide/#a1>.

rendezési szabályzat meghatározza a doménnel kapcsolatos vitarendezési eljárás minden szakaszára irányadó feltételeket és követelményeket, amely mind az uniós, mind a nemzeti szabályozások alapját, mintáját jelenti.⁵⁶

A doménnevek esetében alternatív vitarendezési eljárási modell alatt elsősorban az általános felső tartomány vonatkozásában 1999. december 1-jén bevezetett Uniform Dispute Resolution Policy-t (UDRP) értjük, amelynek számos országkódos felső szintű tartomány is alávetette magát, illetve amely számos más modell alapját is képezte.

4.2. Vitarendezés Magyarországon

A .hu alatt a Regisztrációs Szabályzat által létrehozott „ISZT által támogatott Eseti Választottbíróóság” ítélete – a választottbíróaságról szóló 1994. évi LXXI. tv. alapján – a jogerős bírói ítélet hatályával bírt, ellene fellebbezésnek nem volt helye. 2004-ben azonban a Legfelső Bíróság az egyik első .hu választottbíróasági ítélet (3/2000. ISZT VB tandem. hu) vonatkozásában úgy rendelkezett, hogy a Regisztrációs Szabályzat alapján létrejött választottbíróasági kikötés semmis, ezért az érvénytelen választottbíróasági szerződés alapján hozott választottbíróasági ítéletet a bíróság érvénytelenítette (BH 2004.73.). Az ISZT 2005. március 1-jei hatállyal módosította a .hu Domainregisztrációs Szabályzatot (DRSZ) és az eseti választottbíróaság helyett a magyar névtér alatt is bevezette a UDRP-hez hasonló alternatív vitarendezés (alternative dispute resolution, ADR) intézményét. A 2005. március 1-jétől létező alternatív vitarendezés az általános felső szintű doménnevek alatt 1999 óta igénybe vehető és bizonyítottan bevált Uniform Domén-Name Dispute-Resolution Policy (UDRP) által felállított elvek mentén épül fel. Kialakítására kétségtelenül jelentős hatással volt az európai névtér 2005 végi megnyitása, hiszen a .eu tartománnyal kapcsolatos dokumentumok, így az alternatív vitarendezés szabályai már 2004 elejétől hozzáférhetőek voltak. Talán ennek tudható be, hogy a 2005. március 1-jén hatályba lépett DRSZ közvetlenül hivatkozott az Európai Bizottság 874/2004 sz. rendeletének 21. cikkére, amely a .eu vitarendezési szabályok magját, azaz azt a feltételrendszert tartalmazza, amelynek a megvalósulása esetén egy .eu végű tartománynév megvonható addigi használatától.⁵⁷

A doménigényléssel és használattal kapcsolatos jogvitákban Magyarországon ma az Alternatív Vitarendező Fórum eljárását lehet igénybe venni. 2022. december 31-ig a domén regisztrációját megelőzően keletkező jogvitákban a Tanácsadó Testület járt el, a már regisztrált doménnevekre vonatkozó jogvitákban a Regisztrációs Döntnök, valamint a regisztrált doménnevek alatt közölt jogsértő tartalom miatt kezdeményezett jogvitákban a Hotline Döntnöki Fórum. 2023. január 1-től a jogorvoslati rendszer megváltozott: a Tanácsadó Testület, illetve a Regisztrációs Döntnök eljárását felváltotta egy egységes döntnöki

⁵⁶ <https://www.icann.org/resources/pages/help/dndr/udrp-en>.

⁵⁷ Halász: i. m. (52), p. 596.

rendszer, így mind a doménregisztrációt megelőzően, mind azt követően eseti tanácsokban eljáró döntnökök bírálják el a panaszokat. E naptól segíti a Jogi Tanácsadó Bizottság az Alternatív Vitarendező Fórum kiszámítható, magas színvonalú működését, melynek tagjai doménjogvitákban tapasztalt, jelentős elméleti és gyakorlati tudással bíró szakemberek. A bizottság feladatai közé tartozik különösen a korábban a Tanácsadó Testület hatáskörébe tartozó elvi állásfoglalások kiadása, a döntnökök kiválasztásában való részvétel, illetve munkájuk szakmai támogatása.⁵⁸

Doménigényléssel és -használattal kapcsolatos vita esetén rendes bírósághoz is lehet fordulni, akár az alternatív vitarendezés helyett vagy azt követően, de egyértelmű esetekben (pl. cybersquatting) egyszerűbb és gyorsabb megoldás a döntnöki eljárások igénybevétele. Az alternatív vitarendezés hatékonysága abban rejlik, hogy a doménhasználó a domén regisztrációjára vonatkozó igény benyújtásával, valamint a regisztráció fenntartásával aláveti magát az Alternatív Vitarendező Fórum döntésének, továbbá a nyilvántartó és a regisztrátor köteles az így hozott döntést végrehajtani.

⁵⁸ <https://www.domain.hu/megujul-az-alternativ-vitarendezo-forum-avf/>, <https://www.domain.hu/app/uploads/2022/12/AVF-SZMSZ-230101.pdf>.

VÁLOGATÁS AZ IPARJOGVÉDELMI SZAKÉRTŐI TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

FORMATERVEZÉSIMINTA-OLTALOMMAL VÉDETT BABAVÉDŐ ESZKÖZÖK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

ISZT-5/2022

I. Megbízás és a tényállás

1. A megbízó megkeresésében szakértői vélemény elkészítését kérte az Iparjogvédelmi Szakértői Testülettől (ISZT) formatervezésiminta-oltalommal védett babavédő eszközök összehasonlításának kérdésében.
2. A megbízó a következő iratot bocsátotta a testület rendelkezésére: a *** lajstromszámú magyar formatervezésiminta-oltalom elektronikus adatlapja, megadó határozata és ábrázolása.
3. Az ISZT-hez benyújtott kérelemben előadottak alapján az alábbi tényállás állapítható meg.
A megbízó formatervezésiminta-oltalmi bejelentést tett a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalához (SZTNH), a bejelentésben két minta oltalmát kérte. A minták szerinti termékek megnevezése „baba kúszóruha”. A bejelentést az SZTNH D*** ügyszámon vette nyilvántartásba, és a bejelentés tárgyára formatervezésiminta-oltalmat adott. A formatervezésiminta-oltalom lajstromszáma ***.

[Személy1] GB*** számon formatervezésiminta-oltalmat kapott az Egyesült Királyságban, „devices for baby care” termékmegnevezéssel. A minta ábrázolása a ... internetes oldalon látható.

II. A feltett kérdés

A megbízás alapján a szakértői vizsgálatnak a következő kérdésre kell választ adnia:

Újnak és egyéni jellegűnek tekinthető-e a *** lajstromszámú magyar formatervezésiminta-oltalom 1. számú mintája a GB*** lajstromszámú, az Egyesült Királyságban engedélyezett formatervezésiminta-oltalom mintájának ismeretében?

III. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület eljárása

1. A testület az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szervezetéről és működéséről szóló 270/2002. (XII. 20.) Korm. rendelet által meghatározott feladatkörben, szervezeti és

- eljárási rendben, valamint a tényállásra irányadó jogszabályok, így elsősorban a formatervezési minták oltalmáról szóló 2001. évi XLVIII. törvény (a továbbiakban: Fmtv.) vonatkozó rendelkezései alapján alakította ki az alábbiakban kifejtésre kerülő álláspontját.
2. A kormányrendelet értelmében a testület a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt; a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást. A jelen szakértői vélemény megállapításai a hatályos jogszabályokon, a megbízó által benyújtott iratokon, valamint az ügy szerinti formatervezésiminta-oltalmakra vonatkozó – az iparjogvédelmi hatósági nyilvántartásban szereplő nyilvános – adatokon alapulnak; a konkrét ügyre levont következtetései csak erre a tényállásra nézve helytállóak.
 3. Ez a szakértői vélemény az ügyben eljáró bíróságokat és hatóságokat nem köti.

IV. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület álláspontja

A testület a megbízó által feltett iparjogvédelmi vonatkozású kérdésekre nézve kialakított álláspontját az alábbiakban fejt ki.

A Magyarországon engedélyezett formatervezési mintákra, illetve az ilyen minták oltalmából eredő jogokra vonatkozó rendelkezéseket az Fmtv. állapítja meg.

Az Fmtv. 20. §-ának (1) bekezdése szerint a mintaoltalom terjedelmét a termék egészének vagy részének megjelenését befolyásoló, a mintaoltalmi lajstromban elhelyezett fényképből, rajzból vagy más grafikai ábrázolásból (a továbbiakban együtt: ábrázolás) megállapítható külső jellegzetességek határozzák meg. A kérelem megválaszolásához az ISZT a mintaoltalmi lajstromokban szereplő mintaábrázolásokat vette alapul. A mintákat megtestesítő termékek meghatározásakor a lajstromokban és a kérelemben feltüntetett termékmegnevezésekből indult ki.

Az Fmtv. 2. §-a szerint új a minta, ha azzal azonos minta nem jutott nyilvánosságra az elsőbbség időpontját megelőzően, és a mintákat egymással azonosnak kell tekinteni akkor is, ha külső jellegzetességeik csupán lényegtelen részletekben különböznek.

Az Fmtv. 3. §-a szerint pedig a mintának egyéni jellege van, ha az elsőbbség időpontja előtt nyilvánosságra jutott bármely mintához képest a tájékozott használóra eltérő összehasonlítást tesz. Az egyéni jelleg megítélésakor figyelembe kell venni, hogy a szerző – különösen a termék természetére és az ipari, illetve kézműipari ágazat sajátosságaira tekintettel – milyen alkotói szabadságfokkal alakíthatta ki a mintát.

A GB*** lajstromszámú formatervezésiminta-oltalom szerinti minta jellegzetességei:

- egy csúcsára állított háromszögletű pajzs formájú fő elemből áll,
- a pajzs csúcsai lekerekítettek,
- a fő elem egyik oldala sötétkék színű, szélén világoskék színű keskeny szegély veszi körül,
- a fő elem másik oldala világoskék színű, szélén sárga színű keskeny szegély veszi körül,

- a csúcsára állított háromszögletű pajzs vízszintes éléhez a lekerekítés kezdete előtt két, a háromszögletű pajzs hosszanti tengelyére szimmetrikusan elhelyezett heveder van varrással rögzítve,
- a két heveder a háromszögletű pajzs hosszanti tengelyének felezővonala alatt egy közös hevederhez csatlakozik,
- a közös heveder a háromszögletű pajzs alsó csúcsához varrással rögzített hevederdarabhoz egy kék színű oldható rögzítőelemmel van rögzítve,
- a háromszögletű pajzs hosszanti tengelyének felezővonala mentén a pajzs egyik oldalához egy vízszintes heveder egyik vége van varrással rögzítve, míg a heveder másik vége a szemközti oldalra varrással rögzített hevederdarabhoz egy kék színű oldható rögzítőelemmel van rögzítve.

A megbízó HU*** lajstromszámú formatervezésiminta-oltalom szerinti 1. mintájának jellegzetességei:

- egy, a baba lába felé elkeskenyedő, mindkét oldalán azonos lila színű fő elemmel rendelkezik, amely
- két oldalán a karok szabad mozgását lehetővé tevő, a fő elem hosszanti tengelye felé ívelt karkivágással van ellátva, amely karkivágások
- a baba vállvonalánál egy-egy lekerekített vállrész közbeiktatásával egy ívelt kialakítású nyakkivágáshoz csatlakoznak,
- a vállrészt és a karkivágások alsó kiindulási pontját egy szalag köti össze, amely szalagon egy rögzítőelemekkel ellátott szélesebb szalag van elcsúsztathatóan, varrással rögzítve,
- a fő elem mindkét, lefelé egymás felé tartó oldalának középső szakaszán egy-egy keskeny szalag van négy rövid varrással rögzítve, amelyek így vezetőelemet képeznek,
- a fő elem a baba törzse alatt egy vízszintes szakaszban végződik,
- a vízszintes szakasz fölötti részen a fő elem rögzítőelemekkel van ellátva,
- a rögzítőelemekhez egy alul téglalap alakú, fölfelé elkeskenyedő, majd egy nyújtott téglalap alakban végződő és hosszirányú tengelye mentén több rögzítőelemmel ellátott, a fő elem hosszirányú tengelye mentén húzódó hátsó középső elem csatlakoztatható,
- a hátsó középső elem felső vége használati helyzetben át van hajtva a vállrészt és a karkivágások alsó kiindulási pontját összekötő szalagon, és azon vízszintesen elcsúsztathatóan, rögzítőelem segítségével rögzítve van,
- a hátsó középső elem hosszirányú tengelye mentén lévő rögzítőelemek egyikéhez keresztirányú szalag van rögzítve, amely
- keresztirányú szalag át van vezetve a fő elem oldalának középső szakaszán rögzített vezetőelemet képező keskeny szalag egy nyílásán, és egy gomb segítségével rögzítve van.

A két formai kialakítás azonos jellegzetességei:

- a baba lába felé elkeskenyedő fő elem.

A két formai kialakítás hasonló jellegzetességei:

- a fő elem hosszirányú tengelyére keresztben húzódó vízszintes heveder, illetve keresztirányú szalag,
- a vállrész közelében a fő elemhez rögzített heveder, illetve szalag.

A két formai kialakítás eltérő jellegzetességei:

- a megbízó mintája egy mindkét oldalán azonos, lila színű fő elemmel rendelkezik, míg az ellentartott mintán a fő elem egyik oldala sötétkék színű, szélén világoskék színű keskeny szegéllyel, másik oldala világoskék színű, szélén sárga színű keskeny szegéllyel,
- a megbízó mintája a fő elem felső részén karkivágásokkal és nyakkivágással rendelkezik, míg az ellentartott minta fő eleme csúcsára állított pajzs alakú, felső részén vízszintes, egyenes éllel,
- a megbízó mintájának fő eleme a baba törzse alatt egy vízszintes szakaszban végződik, míg az ellentartott minta fő eleme lekerekített csúcsban végződik,
- a megbízó mintájánál a fő elem alsó rögzítőelemeihez egy alul téglalap alakú, fölfelé elkeskenyedő, majd egy nyújtott téglalap alakban végződő és hosszirányú tengelye mentén több rögzítőelemmel ellátott, a fő elem hosszirányú tengelye mentén húzódó hátsó középső elem csatlakoztatható, míg az ellentartott mintánál – a csúcsára állított háromszögletű pajzs vízszintes éléhez, a lekerekítés kezdete előtt két, a háromszögletű pajzs hosszanti tengelyére szimmetrikusan elhelyezett heveder van varrással rögzítve, melyek a háromszögletű pajzs hosszanti tengelyének felezővonala alatt egy közös hevederhez csatlakoznak, és a közös heveder a háromszögletű pajzs alsó csúcsához varrással rögzített hevederdarabhoz egy kék színű oldható rögzítőelemmel van rögzítve,
- a megbízó mintájánál a hátsó középső elem hosszirányú tengelye mentén rögzítőelemek vannak, melyek egyikéhez keresztirányú szalag van rögzítve, amely át van vezetve a fő elem oldalának középső szakaszán rögzített vezetőelemet képező keskeny szalag egy nyílásán, és egy gomb segítségével rögzítve van, ugyanakkor az ellentartott mintánál a háromszögletű pajzs hosszanti tengelyének felezővonala mentén a pajzs egyik oldalához egy vízszintes heveder egyik vége van varrással rögzítve, míg a heveder másik vége a szemközti oldalra varrással rögzített hevederdarabhoz egy kék színű oldható rögzítőelemmel van rögzítve.

Az ISZT a tájékozott használó adott esetre vonatkozó megállapításához abból indult ki, hogy az Fmtv. indokolása a formatervezést egyértelműen a piaci verseny egyik eszközeként határozza meg, amely az áruk kelendősege szempontjából meghatározó jelentőséggel bír. Ezen túl a testület azt mérlegelte, hogy a baba kúszóruhák területén milyen használói kör szentel kellő figyelmet arra, hogy tájékozottsága elegendően alapos legyen ahhoz, hogy az egyes termékek közötti különbségeket felismerje, azokat megkülönböztesse egymástól. A

mindennapok során ilyen termékeket elsősorban a kismamák, kisgyermekes szülők vásárolnak gyermeküknek, és ők motiváltak abban, hogy az egyes kúszóruhák között a megjelenésük alapján különbséget tegyenek. Ezért a testület tájékozott használónak jelen esetben a kismamákat, ill. a kisgyermekes szülőket tekintette, akik a kúszóruhák kiválasztásakor a tőlük elvárható gondossággal tanulmányozzák a piacon kapható eltérő formai kialakítású termékeket, és döntésüknél figyelembe veszik azok formatervezett megjelenését is.

Az egyes minták közötti különbségtételkor a tájékozott használó figyelme a formai kialakítás azonosságain, hasonlóságain és eltérésein túl kiterjed a formai kialakítás hordozta jelentéstartalomra is. Az azonos összbenyomás irányába ható tényezőként értékeli, ha a két minta egymással asszociációs összefüggésben áll.

Az ISZT álláspontja szerint az előzőekben meghatározott eltérések, a két termék jellemzőinek különbözősége – tekintettel a fennálló csekély számú és a termékek megjelenését csupán kis mértékben meghatározó azonosságokra – a minták fent meghatározott tájékozott használóra tett összbenyomásának a különbözőségét eredményezik.

A testület úgy találta, hogy a megbízó mintája és az ellentartott minta szerinti kúszóruha megjelenése – a két termék kialakításának fent részletezett geometriai azonossága ellenére – eltérő összbenyomást keltő formai jellegzetességgel bír.

Az ISZT – álláspontjának kialakításakor – tekintettel volt arra is, hogy baba kúszóruhák nem alakíthatók ki a vizsgált kialakításoktól jelentősen eltérő megjelenéssel, mert azt a baba biztonsága, a kúszóruha funkciója jelentősen behatárolja, ami az alkotói szabadságfok korlátozott voltára utal. Ilyen esetben a fennálló azonosságok kisebb súllyal veendők figyelembe az összbenyomás azonosságának a vizsgálatokor, mint a két kialakítás közötti eltérések. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy mivel a szerzőnek nem állt módjában az oltalom alatt álló mintától lényegesen különböző formai kialakítással ellátni a termékét, ezért a tájékozott használó figyelme – aki a teljes piaci kínálatot veszi viszonyítási alapul – inkább irányul a részletekben megjelenő különbségekre.

A fentiek alapján a feltett kérdésre az Iparjogvédelmi Szakértői Testület válasza a következő.

Bár az újdonság és az egyéni jelleg megléte, illetve hiánya a mintaoltalom megadására irányuló eljárásban, illetve a mintaoltalom megsemmisítésére irányuló eljárásban kerül megálapításra az SZTNH, jogorvoslati eljárásban pedig a bíróság előtt, a testület az újdonság és az egyéni jelleg *tartalmi* kritériumai alapján azt állapította meg, hogy a GB*** lajstromszámon oltalom alatt álló minta nem azonos a kérelmező HU*** lajstromszámon oltalom alatt álló mintájával, és attól nem csupán lényegtelen részletekben különbözik, így a kérelmező oltalom alatt álló mintája a korábban nyilvánosságra jutott mintához képest újnak tekinthető. A kérelmező mintája az ellentartott mintához képest a tájékozott használóra eltérő összbenyomást tesz, így egyéni jelleggel rendelkezik.

Összefoglalás

Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület az alábbiakban összegzi a szakvélemény készítésére irányuló megbízásban foglalt kérdésre vonatkozó megállapításait.

A GB*** lajstromszámon oltalom alatt álló minta nem azonos a kérelmező HU*** lajstromszámon oltalom alatt álló mintájával, és attól nem csupán lényegtelen részletekben különbözik, így kérelmező oltalom alatt álló mintája a korábban nyilvánosságra jutott mintához képest újnak tekinthető. A kérelmező mintája az ellentartott mintához képest a tájékozott használóra eltérő összbenyomást tesz, így egyéni jelleggel rendelkezik.

Dr. Gonda Imre, az eljáró tanács elnöke

Jámbor Eszter, az eljáró tanács előadó tagja

Dr. Vass László Ádám, az eljáró tanács szavazó tagja

Összeállította: dr. Cserhádi-Füzesi Krisztina

VÁLOGATÁS A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

LOGÓ (VÉDJE) SZERZŐI JOGI VÉDELME

SZJSZT-29/21

A megbízó bíróság által feltett kérdések (a továbbiakban: megkeresés)

1. Állapítsa meg a szakértő, hogy a K/1, K/2, K/3, K/4 alatti grafikai alkotások szerzői jogi védelem alatt álló alkotások-e! [Szt. 1. § (1) bekezdés és (2) bekezdés h) pont]
2. Amennyiben igen, fejtse ki annak indokát, és foglaljon állást abban a kérdésben, hogy azoknak ki az eredeti szerzője!
3. Amennyiben a kérelmező, úgy térjen ki arra, hogy van-e jelentősége annak, hogy kérelmező – aki nem természetes személy – magát jelöli meg olyannak, akit alkotónak kell tekinteni! Foglaljon állást abban a kérdésben, hogy a kérelmező által megjelölt saját tevékenységek (a párt elnevezése, a szlogen, a mottók, az alkalmazandó színek, betűtípusok meghatározása) szerzői, alkotói tevékenységnek minősülnek-e avagy csak ötletnek, javaslatnak! Helytálló-e a kérelmezett előadása, hogy grafikai, tervezői munkát a kérelmező nem végzett?
4. Amennyiben a kérelmezettet tekinti szerzőnek, úgy jelölje meg, hogy jogi személyként szerzett-e, ha igen, milyen módon vagyoni, felhasználási jogokat! Természetes személyként ki, milyen típusú tevékenységgel járult hozzá a művek létrehozatalához, mely személyek tevékenysége eredményezi a művek eredeti, egyéni jellegét? Vegye figyelembe azt, a kérelmező által nem vitatott kérelmezetti előadást és írásbeli nyilatkozatot, hogy a K/1 alatti grafika szerzője J. F., míg a K/2, K/3, K/4 alatti grafikai alkotások munkaviszony keretében születtek!
5. Nyilatkozzon abban a kérdésben, hogy van-e jelentősége a jogvita elbírálásakor az Szt. 29. §-ában szabályozott átdolgozásnak! Amennyiben szükséges, foglaljon állást a K/1 alatti védjegyre felhasználásának jogi következményeiről!
6. Foglaljon állást abban a kérdésben, hogy reklám céljára rendelt művekről van-e szó!

I. A hatályos szerzői jogi környezet

Jelen kérdés tekintetében elsősorban a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) rendelkezéseit kell alkalmazni.

1. § (1) Ez a törvény védi az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokat.
 - (2) Szerzői jogi védelem alá tartozik – függetlenül attól, hogy e törvény megnevezi-e – az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása. Ilyen alkotásnak minősül különösen:

- ...
- h) a rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyomás útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotás és annak terve,
- ...
- (3) A szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értéktételezettől.
4. § (1) A szerzői jog azt illeti, aki a művet megalkotta (szerző).
9. § (1) A szerzőt a mű létrejöttétől kezdve megilleti a szerzői jogok – a személyhez fűződő és a vagyoni jogok – összessége.
- (2) A szerző személyhez fűződő jogait nem ruházhatja át, azok másként sem szállhatnak át és a szerző nem mondhat le róluk.
- (3) A vagyoni jogok – a (4)–(6) bekezdésekben foglaltak kivételével – nem ruházhatók át, másként sem szállhatnak át, és azokról lemondani sem lehet.
16. § (1) A szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére. E törvény eltérő rendelkezése hiányában a felhasználásra engedély felhasználási szerződéssel szerezhető.
- ...
- (6) Jogosulatlan a felhasználás különösen akkor, ha arra törvény vagy az arra jogosult szerződéssel engedélyt nem ad, vagy ha a felhasználó jogosultságának határait túllépve használja fel a művet.
17. § A mű felhasználásának minősül különösen:
- a) a többszörözés (18–19. §),
18. § (1) A szerző kizárólagos joga, hogy a művét többszörözze, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Többszörözés:
- a) a mű anyagi hordozón való – közvetlen vagy közvetett – rögzítése, bármilyen módon, akár véglegesen, akár időlegesen, valamint
- b) egy vagy több másolat készítése a rögzítésről.
29. § A szerző kizárólagos joga, hogy a művét átdolgozza, illetve hogy erre másnak engedélyt adjon. Átdolgozás a mű fordítása, színpadi, zenei feldolgozása, filmre való átdolgozása, a filmalkotás átdolgozása és a mű minden más olyan megváltoztatása is, amelynek eredményeképpen az eredeti műből származó más mű jön létre.
42. § (3) Ha a felhasználási szerződés tartalma nem állapítható meg egyértelműen, a szerző számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni.
45. § (1) A felhasználási szerződést – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – írásba kell foglalni.

55. § (1) A felhasználási szerződésre vonatkozó rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell a szerzői vagyoni jogok átruházására irányuló szerződésre, valamint – a (2)–(3) bekezdésben foglalt eltérésekkel – az előadóművészi teljesítmények felhasználására és az előadóművészi vagyoni jogok átruházására vonatkozó szerződésre is.

63. § (1) A reklámozás céljára megrendelt műre vonatkozó vagyoni jogok a felhasználóra átruházhatók.

(2) E vagyoni jogok átruházására irányuló szerződés létrejötté szempontjából lényeges kérdésnek minősül különösen a felhasználás módja, mértéke, földrajzi területe, időtartama, a reklám hordozójának meghatározása, valamint a szerzőnek járó díjazás.

...

(4) Előzetesen meglévő műnek reklámozás céljára történő felhasználása esetén a szerző és a felhasználó megállapodhatnak abban, hogy a művet – kizárólag az (1)–(3) bekezdésben foglaltak alkalmazása és a reklámozásban történő felhasználás szempontjából – reklámozás céljára megrendelt műnek tekintik. E megállapodás a közös jogkezelő szervezettel szemben csak akkor válik hatályossá, ha arról a szerző a szervezetet írásban értesíti.

106. § (1) Ahol e törvény szerzőt említ, azon megfelelően érteni kell a szerző jogutódját, illetve a szerzői jog más jogosultját is.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) alábbi rendelkezéseit vette figyelembe az eljáró tanács a szakvélemény kialakításakor:

2:55. § [Kisgító alkalmazás]

E törvényt kell alkalmazni a hatálya alá tartozó olyan kérdésekben, amelyeket a szerzői jogról és az iparjogvédelemről, valamint az üzleti titok védelméről rendelkező törvények nem szabályoznak.

6:94. § [A szerződés alaki hibájának orvoslása]

(1) Az alakiség megsértése miatt semmis szerződés a teljesítés elfogadásával a teljesített rész erejéig érvényessé válik. Ha jogszabály közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalást ír elő, vagy a szerződés ingatlan tulajdonjogának átruházására irányul, a teljesítés a kötelező alakiség mellőzése miatti érvénytelenséget nem orvosolja.

II. Tényállás

A megkereső tájékoztatta az eljáró tanácsot, hogy a kérelmező és a kérelmezett (a továbbiakban együttesen: felek) között három eljárás van folyamatban, amelyek hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárások. A felek személyének azonosságán túl az ügyek tárgya annyiban függ össze, hogy a kérelmező három védjegybejelentésének tárgya a hasonló kialakítású, különböző kiegészítésekkel megjelenítő ábrás megjelölés. A felek a három ügy-

ben azonos tartalmú beadványokat nyújtottak be. Erre figyelemmel a bíróság kizárólag egy ügyben rendelte ki az SZJSZT-t azzal, hogy a vizsgálat tárgya (i) a K/2 jelű ábrás megjelölés, (ii) a K/3 jelű ábrás megjelölés és (iii) a K/4 jelű ábrás megjelölés.

A bíróság a megkereséshez csatolta a polgári ügy aktáját, amely tartalmazza a felek eddigi peres előadásait és csatolt okirati bizonyítékait.

Az SZJSZT kirendelésére a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. tv. (a továbbiakban: Pp.) 220. §-ban szabályozott utólagos bizonyítás keretében került sor. Sem a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban: SZTNH) előtti védjegybejelentést elutasító eljárásokban, sem az elutasító határozatokkal szembeni megváltoztatási kérelmet elbíráló alap bírósági eljárásokban¹ (a továbbiakban: alapeljárások) nem került sor bizonyítás felvételére az SZTNH és az elsőfokú bíróság elfoglalt jogi álláspontja miatt.

A kérelmezett fellebbezése folytán eljáró ítélőtábla az elsőfokú bíróság alapeljárásban hozott döntéseit hatályon kívül helyezte, előírta számára, hogy – helyt adva a kérelmezett indítványának – folytasson le az érdemi tárgyalási szakban szakértői bizonyítást. Indokolása szerint a kérelmezett csak szakértői bizonyítás útján tudja bizonyítani, hogy művei szerzői jogi oltalom alatt állnak, és így alappal léphet fel a lajstromozással szemben a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi. XI. tv (a továbbiakban: Vt.) 5. § (1) bekezdés b) pontjára hivatkozva.

A bíróság tájékoztatásul másolatban az SZJSZT rendelkezésére bocsátotta az alapeljárásokban született hivatali határozatokat, első- és másodfokú bírósági döntéseket.

A kérelmező a jogosultja a 2016. április 12-i elsőbbségű színes, ábrás védjegynek (a továbbiakban: pártlogó). A megjelölést a kérelmezett megrendelése alapján a bt. képviselőben eljáró J. F., a grafika szerzője, cégjegyzésre jogosult beltág és egyben munkavállaló készítette 2014-ben, nyilatkozata a 8. számú kérelmezetti előkészítő irat 3. számú mellékletében található.

A K/2, K/3, K/4 alatti megjelöléseket 2015–2018 között a kérelmezett munkavállalója, E. Z. készítette munkaviszonyával összefüggésben, nyilatkozata a 8. számú előkészítő irat 8. számú mellékletében található.

A felek között 2014 óta áll fenn együttműködés, melynek keretében a kérelmező párt megrendelésére a kérelmezetti reklámügynökség különböző arculati és kampányanyagokat készített. Egy írásbeli szerződés áll jelenleg a bíróság rendelkezésére, amely 2014 februárjától 2014. április 4. napjáig állt fenn a felek között (a továbbiakban: szerződés). A szerződést a bíróság az SZJSZT rendelkezésére bocsátotta azzal, hogy a felek álláspontja szerint az – megszűnése okán – jelen ügyben relevanciával nem bír.

A bejelentések ábráinak jellegével és keletkezésével kapcsolatban a felek eltérő nyilatkozatokat tettek. A közöttük létrejött e-mailváltások a kérelmezői álláspont szerint szerződéseket hoztak létre, azok tartalmi elemei megállapíthatók. A kérelmezett szerint szóban,

¹ Ügyszámok: 1.Pk.22.046/2020, 1.Pk.22.243/2020, 1.Pk. 22.119/2020.

rátaló magatartással jött ugyan létre megállapodás a felek között, ennek tartalma szerint a kérelmezett a grafikák politikai reklám céljára történő felhasználását – és nem többet – engedélyezett. Vitatta, hogy írásbeli szerződés a felek között létrejött.

A felek együttes álláspontja szerint az Szjt. 29. §-a szerinti átdolgozásnak jelen ügyben nincs relevanciája.

Az eljáró tanács előrebocsátja, hogy az SZJSZT szervezetről és működéséről szóló 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet 8. § (1) bekezdése szerint „[a] Szakértő Testület nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást ...”. Az eljáró tanács szakvéleménye meghozatalakor a megbízó által rendelkezésre bocsátott adatok, illetve iratok alapján alkotta meg szakvéleményét, a szakvéleményben tett megállapítások érvényessége (helyessége) ezen kiinduló adatok helyességének és teljességének függvénye.

Az eljáró tanács a megbízó által megküldött iratokat áttekintve megállapítja, hogy szakvéleményének kialakításához a rendelkezésére bocsátott információk jórészt elegendőek.

III. Válaszok a megkereső által feltett kérdésekre

III.1. Válasz az 1. kérdésre

Állapítsa meg a szakértő, hogy a K/1, K/2, K/3, K/4 alatti grafikai alkotások szerzői jogi védelem alatt álló alkotások-e! [Szjt. 1. § (1), (2) bekezdés h) pont]

1.1. A megkereső az első kérdésében arra kíván választ kapni, hogy az alábbi grafikai alkotások (a továbbiakban együttesen: logók) az Szjt. 1. §-a alapján szerzői műnek minősülnek-e:

védjegy (K/1, a továbbiakban külön: pártlogó)		
[logó 1. képe]		
védjegybejelentés (K/2, a továbbiakban: K/2 logó)	védjegybejelentés (K/3, a továbbiakban: K/3 logó)	védjegybejelentés (K/4, a továbbiakban: K/4 logó)
[logó 2. képe]	[logó 3. képe]	[logó 4. képe]

1.2. Az eljáró tanács jelen szakvéleményének elkészítésekor figyelembe vette az SZJSZT korábbi, szintén grafikai alkotásokkal kapcsolatban hozott szakvéleményeit (pl. 17/2002, 30/2017).

- 1.3. Az Szjt. 1. § (2) bekezdése rögzíti, hogy „[s]zerzői jogi védelem alá tartozik – függetlenül attól, hogy e törvény megnevezi-e – az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása. Ilyen alkotásnak minősül különösen ... a rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyomás útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotás és annak terve.” Az Szjt. 1. §-ában felsoroltak csak példálózó jelleggel tartalmazzák a szerzői jog által védett alkotástípusokat.
- 1.4. Amint azt az SZJSZT korábbi töretlen gyakorlatában is figyelembe vette, az Szjt. 1. §-ához fűzött miniszteri indokolás szerint: „[a] törvény a magyar és a nemzetközi szerzői jogi felfogásban egyaránt általánosan elfogadott elvet tükröz annak egyértelművé tételével, hogy a szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. A védelemnek a mű egyéni, eredeti jellegén kívül más feltétele nincs, nem is lehet.”
- 1.5. Az Európai Bíróság is hasonló megállapításra jutott – az iparművészeti alkotások területén – a C-683/17. sz. ügyben előzetes döntéshozatali eljárásban hozott ítéletében, amelyben megállapította, hogy „[a]z információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló, 2001. május 22-i 2001/29/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 2. cikkének a) pontját úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az, hogy valamely nemzeti jogszabály szerzői jogi védelemben részesíti az alapügy tárgyát képező ruhamodellekhez hasonló formatervezési mintákat azzal az indokkal, hogy a kitűzött felhasználási céljukon kívül sajátos és esztétikai szempontból megkülönböztető jellegű vizuális hatást eredményeznek”.
- 1.6. A grafikai alkotások esetén is igaz, hogy elegendő az, hogy a műben az egyéni, eredeti jelleg valamilyen minimuma megnyilvánuljon, azaz ne legyen maradéktalanul meghatározva a körülmények vagy az alkalmazott eszközök által; legyen legalább minimális tere a különböző megoldások közötti emberi választásnak, továbbá, hogy ne egy meglévő alkotás szolgai másolásáról legyen szó.
- 1.7. Amint arra az SZJSZT korábbi szakértői véleményeiben már rámutatott, az alkotás akkor
 - (i) „egyéni”, ha az adott körülmények között lehetőség van többféle kifejezési módra, és ezek közül a szerző a saját egyéniségét visszatükröző, egyéni módon valósítja meg azok egyikét vagy másikat. A grafikai alkotás egyéni voltát kizárja, ha az alkotást készítő személynek nincs semmilyen döntési lehetősége az alkotás kialakítására vagy annak lényeges elemére, és
 - (ii) „eredeti”, ha az nem csupán valamely már meglévő alkotás szolgai másolata. Minden – az előző pontban foglalt követelménynek eleget tevő – grafikai alkotás, amely eredeti elemeket tartalmaz, szerzői jogi védelmet kell, hogy élvezzen.
- 1.8. Számos körülmény szolgálhat egy logó mint grafikai alkotás egyéni, eredeti jellegének alapjául, ugyanakkor azt könnyű belátni, hogy egy logó megtervezésekor a korlát lényegében az alkotó fantáziája, azon kívül, hogy a logónak be kell tudnia tölteni a

szerepét (árujelző stb.) A logó mint grafikai alkotás bármilyen szín- és formakombinációban megjelenhet, a könnyebb felhasználás érdekében ugyanakkor általában statikus formában készül (például a levélpapírokra mozgó logót elhelyezni a fizikai korlátok miatt nem lehet).

- 1.9. A pártlogó jól láthatóan két részre osztható: egy tipográfiai elemre, illetve egy hangsúlyos ábrás elemre. A jelen ügyben a pártlogóval kapcsolatban az eljáró tanács rögzíti, hogy az alábbi jellemzőkön – a fent kifejtettekkel összhangban – kifejezetten megjelönik a szerző egyéni, eredeti alkotásának lenyomata:

[(i), (ii), (iii) – pártlogók grafikai leírásai]

- 1.10. Mindezen túl önmagában a párt neve, valamint annak stilizált megjelenítése az eljáró tanács álláspontja szerint nem hordoz egyéni, eredeti jelleget.
- 1.11. Az eljáró tanács a fent idézett rendelkezések alapján végezte el az ügy tárgyát képező pártlogó (K/1) vizsgálatát, és megállapította, hogy a pártlogó olyan grafikai alkotásnak minősül, amely megfelel az Szt. által támasztott egyéniség és eredetiség kritériumainak, és következésképpen szerzői jogi védelem illeti meg.
- 1.12. A K/2 logó, K/3 logó és a K/4 logó (a továbbiakban együttesen: módosított pártlogók) teljes egészében tartalmazzák a pártlogót, illetve kiegészítő szöveget tartalmaznak azzal, hogy a K/2 logó és a K/3 logó háttére [... színű]. Az eljáró tanács álláspontja szerint a módosított pártlogók a pártlogóhoz hasonlóan szerzői műnek minősülnek, ugyanakkor nem tekinthetők a pártlogóhoz képest új szerzői műnek, csupán a pártlogó többszörözésének. A módosított pártlogók kiegészítéseiben a grafikai munka kizárólag a megfelelő betűtípus, az arányok és a szöveg elhelyezésének kidolgozása, amely az eljáró tanács álláspontja szerint nem tükrözi a szerző alkotómunkájának egyéni lenyomatát, ezért nem minősül átdolgozásnak.
- 1.13. *Az eljáró tanács a fent idézett rendelkezések alapján végezte el az ügy tárgyát képező módosított pártlogók (K/2, K/3 és K/4) vizsgálatát, és megállapította, hogy a módosított pártlogók a pártlogó (K/1) többszörözésének minősülnek.*

III.2. Válasz a 2. kérdésre

Amennyiben igen, fejtse ki annak indokát, és foglaljon állást abban a kérdésben, hogy azoknak ki az eredeti szerzője!

- 2.1. A második kérdés arra vonatkozik, hogy ki(k) minősül(nek) a logók szerzőjének. Figyelemmel arra, hogy az eljáró tanács álláspontja szerint a módosított pártlogók nem minősülnek új szerzői műnek, ezért a továbbiakban a pártlogó szerzői jogi védelmével foglalkozik.
- 2.2. A szerző az Szt. 4. § (1) bekezdése alapján az a természetes személy, aki a művet, jelen esetben a pártlogót megalkotta. A szerzői jog a szerzőt illeti meg.

- 2.3. A megkereső által feltett kérdések alapján az eljáró tanács szükségesnek tartja kiemelni, hogy szerző kizárólag természetes személy lehet, sem a kérelmező, sem pedig a kérelmezett mint jogi személyek nem lehetnek szerzői műnek a szerzői. Ezen a tényen az sem változtathat, hogy magukat a logók tekintetében milyen minőségben tüntetik fel. A szerzőség ugyanis – mindamellett, hogy természetes személyhez kötődik – ténykérdés, és nem megállapodás kérdése, egy mű szerzője nem állapodhat meg érvényesen harmadik személlyel abban, hogy a szerzői pozícióját átruházza.
- 2.4. Az eljáró tanács rögzíti, hogy a kormányrendelet értelmében bizonyítást nem végez, így a rendelkezésre bocsátott iratokból indul ki.
- 2.5. *A felek által a bírósági eljárásban előadottak, valamint a rendelkezésre álló iratok (2020. október 1. napján kelt „nyilatkozat”) alapján megállapítható, hogy a pártlogó természetes személy szerzője J. F., aki a bt. képviseletében alkotta meg a pártlogót. Tekintettel arra, hogy a módosított pártlogók nem minősülnek új szerzői műnek, így azok vonatkozásában is J. F. tekinthető szerzőnek.*

III.3. Válasz a 3. kérdésre

Amennyiben a kérelmező, úgy térjen ki arra, hogy van-e jelentősége annak, hogy kérelmező – aki nem természetes személy – magát jelöli meg olyannak, akit alkotónak kell tekinteni! Foglaljon állást abban a kérdésben, hogy a kérelmező által megjelölt saját tevékenységek (a párt elnevezése, a szlogen, a mottók, az alkalmazandó színek, betűtípusok meghatározása) szerzői, alkotói tevékenységnek minősülnek-e avagy csak ötletnek, javaslatnak! Helytálló-e a kérelmezett előadása, hogy grafikai, tervezői munkát a kérelmező nem végzett?

- 3.1. A harmadik kérdésben a megkereső lényegében arra kíván választ kapni, hogy a kérelmező – munkavállalója útján – tekinthető-e (legalább részben) szerzőnek.
- 3.2. Amint az eljáró tanács korábban rögzítette, jogi személy – mint a kérelmező – nem minősülhet egy mű szerzőjének. A szerzőség ténykérdés, és alapvetően nem pusztán a jelen megkereséssel érintett eljárásban részt vevő felek nyilatkozatától függ, hogy egy mű szerzőjének kit kell tekinteni. A szerzői minőséget nem a megtett nyilatkozatok keletkeztetik. Jelen esetben tehát nincs annak jelentősége, hogy kérelmező magát jelöli meg olyan személynek, akit a pártlogó alkotójának kell tekinteni.
- 3.3. A rendelkezésre álló bizonyítékok alapján a pártlogó szerzőjének J. F. tekinthető még abban az esetben is, ha a logó alapszínei számára adottak voltak. A kérelmező részére több pártlogó-variáció is készült 2014-ben, amelyeket a kérelmezett alvállalkozójaként megbízott bt. munkavállalója, J. F. készített.² Mivel a módosított pártlogók nem mi-

² Az ügy iratai alapján az eljárás során J. F. bt.-vel fennálló munkaviszonyát, illetve a bt. és a kérelmezett között fennálló alvállalkozói megbízási jogviszonyt és a kérelmezett ezek alapján történt jogszerzését a felek nem vitatták.

nősülnek új szerzői műnek, így ebben a körben nincs jelentősége, hogy a (i) a párt elnevezését, (ii) szövegelemeket ki írta elő a módosított pártlogók készítője számára, ugyanis egyik elem sem minősül önmagában szerzői műnek.

- 3.4. Az eljáró tanács a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján nem látja alátámasztottnak azt, hogy a kérelmező munkavállalója bármilyen szerzői minőséget keletkeztető alkotói tevékenységet végzett volna a pártlogó megalkotása során. Alkotásnak a gondolatot másoktól elhatárolható, egyéni módon kifejező mű minősül. Az alkotás egyéni jellege abban áll, hogy valamilyen formában visszatükrözi a szerző tulajdonságait, szubjektivitását, képességeit, intellektualitását, kreativitását, magán hordja a szerző személyiségjegyeit.³ A pártlogó megtervezéséhez adott ötlet, javaslat vagy adott esetben megrendelői utasítás nem éri el az alkotás szintjét, így nem is keletkeztet szerzői jogokat.
- 3.5. A kérelmező utasításai csak az alkotói játéktérre lehetnek kihatással, hiszen ahogy azt az SZJSZT a 21/2016/2. számú szakvéleményben is megállapította, egy megrendelő által adott utasítások önmagukban csak ötletnek vagy elgondolásnak tekinthetők, függetlenül attól, hogy a megrendelő utasításai milyen minőségűek, és milyen szinten járulnak hozzá az alkotáshoz, így mindaddig, amíg a megrendelő nem vesz részt az alkotás elkészítésében, akár egy skicc készítésével, nem lehet szó származtatott műről, sem közösen létrehozott műről.⁴
- 3.6. *A fentieket összefoglalva az eljáró tanács megállapítja, hogy a kérelmező nem minősül a pártlogó vagy a módosított pártlogók szerzőjének, és nincs jelentősége annak, hogy a kérelmező magát minek tekinti. A rendelkezésre álló bizonyítékok alapján az is rögzíthető, hogy kérelmező egyetlen munkavállalója sem végzett az érintett logók tekintetében szerzői minőséget keletkeztető alkotói tevékenységet.*

III.4. Válasz a 4. és a 6. kérdésre

Amennyiben a kérelmezettet tekinti szerzőnek, úgy jelölje meg, hogy jogi személyként szerzett-e, ha igen, milyen módon vagyoni, felhasználási jogokat! Természetes személyként ki, milyen típusú tevékenységgel járult hozzá a művek létrehozatalához, mely személyek tevékenysége eredményezi a művek eredeti, egyéni jellegét? Vegye figyelembe azt a kérelmező által nem vitatott kérelmezetti előadást és írásbeli nyilatkozatot, hogy a K/1 alatti grafika szerzője J. F., míg a K/2, K/3, K/4 alatti grafikai alkotások munkaviszony keretében születtek!

Foglaljon állást abban a kérdésben, hogy reklám céljára rendelt művekről van-e szó!

- 4.1. A negyedik kérdés alapján a megkereső lényegében véve arra kíván választ kapni, hogy a pártlogó tekintetében a kérelmezett milyen szerzői jogokkal rendelkezik. A negyedik

³ SZJSZT 17/12. sz. döntés, 2. oldal. 5. bekezdés.

⁴ SZJSZT 23/20. sz. döntés 2. oldal. 5. bekezdés.

kérdés pontos megválaszolásához elengedhetetlen a hatodik kérdésben feltettek vizsgálata, így az eljáró tanács ezt a két kérdést együttesen válaszolja meg.

- 4.2. A kérelmezett mint jogi személy nem minősülhet a pártlogó (illetve a módosított pártlogók) szerzőjének. Jogi személyként a pártlogó mint szerzői mű vonatkozásában az alábbi jogokkal rendelkezhetett: (i) vagyoni jogok, amennyiben arra az Szjt. rendelkezései szerint lehetősége van, (ii) felhasználási jog, amelynek a terjedelmét az határozza meg, hogy a pártlogó szerzőjével milyen tartalmú megállapodást kötött.
- 4.3. Az Szjt. 9. § (1) bekezdése értelmében a mű szerzőjét a mű létrejöttétől kezdve illetik meg a szerzői jogok, amelyek (i) a személyhez fűződő jogokra és (ii) vagyoni jogokra oszthatóak.
- 4.4. Az Szjt. 9. § (2)–(3) alapján a szerző személyhez fűződő jogait nem ruházhatja át, azok másként sem szállhatnak át, és a szerző nem mondhat le róluk, valamint a vagyoni jogok – a Szjt. 9. § (4)–(6) bekezdésben foglaltak kivételével – szintén nem ruházhatók át, másként sem szállhatnak át, és azokról lemondani sem lehet. Főszabály szerint a vagyoni jogok tehát nem átruházhatóak, ugyanakkor e körben az Szjt. tartalmaz kivételeket. Az Szjt. által rögzített kivétel, hogy – eltérő megállapodás hiányában – a mű átadásával a vagyoni jogokat a szerző jogutódjaként a munkáltató szerzi meg, ha a mű elkészítése a szerző munkaviszonyból folyó kötelessége [Szjt. 30. § (1) bekezdés], továbbá ha az adott mű reklámozás céljára megrendelt műnek minősül (Szjt. 63. §).
- 4.5. Az eljáró tanács előjáróban rögzíti, hogy a rendelkezésére bocsátott bizonyítékok között nem található a konkrét pártlogóra vonatkozó felhasználási szerződés, így a véleményét a történeti tényállás alapján hozza meg. A pártlogó szerzője – a korábban kifejtettek szerint – J. F. A szerzői vagyoni jogokkal a pártlogó átadásától kezdve jogutódlás folytán az ő munkáltatója, a bt. rendelkezik. A pártlogó elkészítését a kérelmező rendelte meg a kérelmezettől, és a kérelmezett bízta meg a bt.-t a pártlogó tényleges megalkotásával. Ahhoz tehát, hogy kérelmező a pártlogót bármilyen formában felhasználhassa, a bt. engedélyére volt szükség.
- 4.6. Habár J. F. 2020. október 1. napján kelt nyilatkozatában (a továbbiakban: J. F.-nyilatkozat) úgy nyilatkozik, hogy a pártlogó szerzői jogait a kérelmezettre ruházta át, és a J. F.-nyilatkozat értékelhető lenne a bt. képviselőtében tett nyilatkozatként is,⁵ az eljáró tanács álláspontja szerint az átruházás ténylegesen nem történhetett meg. A pártlogó vagyoni jogainak átruházására megfelelő jogcím szükséges, így a bt. elsősorban akkor ruházhatta volna át a pártlogó szerzői jogait a kérelmezettre, majd a kérelmezett a kérelmezőre, ha az reklámozás céljára megrendelt műnek minősülne.
- 4.7. Reklám céljára megrendelt műről, illetve reklámcélú felhasználásról csak akkor lehet beszélni, ha a művet teljes terjedelmében kifejezetten vagy gazdasági reklámhoz, vagy politikai hirdetéshez, illetve plakáthoz használják fel. Az előbbi esetben olyan közlés,

⁵ J. F. a bt. cégjegyzésre jogosult tagja.

tájékoztatás vagy megjelenítési mód elválaszthatatlan részévé teszik, amely áru (azaz termék, szolgáltatás, ingatlan, vagyoni értékű jog) értékesítésének vagy más módon történő igénybevételének előmozdítására, vagy e céllal összefüggésben a vállalkozás neve, megjelölése, tevékenysége népszerűsítésére vagy áru, árujelző ismertségének növelésére irányul.⁶ A második esetben választási kampány során politikai reklám,⁷ illetve politikai hirdetés⁸ eleme lesz a mű. A politikai reklámmal kapcsolatban érdemes még a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény 203. § 55. pont szerinti politikai reklám fogalmát figyelembe venni: „valamely párt, politikai mozgalom vagy a kormány népszerűsítését szolgáló vagy támogatására ösztönző, illetve azok nevét, célját, tevékenységét, jelszavát, emblémáját népszerűsítő, a reklámhoz hasonló módon megjelenő, illetve közzétett műsorszám.”

- 4.8. A reklámozás céljára megrendelt mű szűk értelmezését az Szjt. Nagykommentárja a vagyoni jogok átruházása körében rögzítettekkel is alátámasztja: „[e] jogátruházás azonban – eltérően az egyéb jogátruházási esetektől – célhoz kötött jogátruházás, amely csak a reklámcélú felhasználás körében valósul meg, egyéb felhasználásokra nem vonatkozik. Ha tehát egy reklám céljára megrendelt zeneművet kottán óhajtanának kiadni, az engedélyezés jogával a szerző rendelkezik annak ellenére, hogy a reklámcélú felhasználás tekintetében a vagyoni jogokat a reklámszolgáltatóra átruházta. Ez következik abból, hogy a reklám céljára megrendelt művekre vonatkozó vagyoni jogok átruházására irányuló szerződés létrejöttéhez meg kell állapodni a reklám hordozójában (körül kell határolni a reklámcélt), a felhasználás módjában, mértékében, a földrajzi területében és időtartamában, valamint a szerző díjazásában [Szjt. 63. § (2) bek.]. Természetesen nincs akadálya annak, hogy a reklámcéltól eltérő felhasználásokra is felhasználási jogot szerezzen a reklámszolgáltató külön erre irányuló megállapodás alapján, de a reklámcélú jogátruházás önmagában egyéb felhasználási jogot nem keletkeztet.”
- 4.9. Az előző pontban rögzítettek szerint a pártlogó nem minősül az Szjt. 63. § szerinti reklámozás céljára megrendelt műnek, hiszen a pártlogót nem kizárólag politikai reklámra, politikai hirdetéshez, illetve plakáthoz használják fel. A pártlogó a cégérhez hasonlóan megjelenik az üzleti levelezésen, az e-mail aláírásokon stb., és így a politikai népszerűsítésen túl egyéb funkciókat (pl. azonosítás, eredetmegjelölés) is betölt. A pártlogó nyilvánvalóan megjelenik a politikai reklámokon is, de annak célja az, hogy az adott reklámot egy politikai párthoz kösse, és a szavazókat a reklámon használt színek és politikai logók alapján tájékoztassa, hogy melyik politikai párt reklámjával találkozik. Így

⁶ A gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól szóló 2008. évi XLVIII. törvény 3. § d) pont.

⁷ A választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény 146. §.

⁸ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2020, az Szjt. 63. §-hoz fűzött magyarázata.

a pártlogót is tartalmazó konkrét reklámanyag reklámozás céljára megrendelt műnek minősülhet, de maga a pártlogó nem. Megemlítendő még, hogy az eljárás során a felek nem utaltak arra, hogy – akár szóban – konkrétan a pártlogóra nézve megállapodtak volna a reklám hordozójában, a felhasználás módjában, mértékében, földrajzi területében és időtartamában vagy a szerző díjazásában.

- 4.10. Mivel a pártlogó nem minősül reklámozás céljára megrendelt műnek, így a bt. nem ruházhatta át a pártlogóra mint grafikai műre vonatkozó vagyoni jogokat a kérelmezettre az Szjt. 63. § (1) bekezdése alapján, ezért a pártlogóra vonatkozó vagyoni jogok a bt.-nél maradtak. A vagyoni jogok tekintetében az Szjt. 16. § (1) bekezdése rögzíti, hogy „[a] szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére”. Következésképpen, a pártlogó felhasználására csak a bt. adhatott engedélyt.
- 4.11. Mivel az eljáró tanács számára nem áll rendelkezésre a kérelmező és a bt. között létrejött megbízási (és felhasználási) szerződés, ezért a szerződés tartalmára a J. F.-nyilatkozat tartalmából szükséges következtetni. Mivel a J. F.-nyilatkozat 5. pontja szerint a szerző a kérelmezettre „átruházta” a pártlogó szerzői jogait, így e pont alapján az a következtetés vonható le, hogy a bt. a lehető legszélesebb körű, átruházható felhasználási engedélyt adta a kérelmezettnek (megbízójának). A rendelkezésre álló iratok alapján a kérelmező a kérelmezettől kapott engedélyt a pártlogó és később a módosított pártlogók felhasználására. A *nemo plus iuris* elvből kiindulva, a kérelmezett is csak olyan jogokat engedhetett át kérelmezőnek, amelyekkel maga is rendelkezett.
- 4.12. Ugyan a megkereső az eljáró tanács rendelkezésére bocsátotta a 2014-ben a felek között más grafikai munkákkal kapcsolatosan létrejött szerződést, annak tartalmából nem lehet a jelen ügyre vonatkozóan következtetéseket levonni, mivel (i) nem a pártlogó felhasználására vonatkozik, (ii) általános reklám- és arculattervezési munkákra vonatkozik és nem pedig logótervezésre, (iii) ráadásul az eljárás során a felek egybehangzóan állították, hogy a szerződésnek nem tulajdonítanak jelentőséget, annak rendelkezései a jelen ügyben érintett jogviszonyra nem alkalmazhatók. A kérelmezett és a kérelmező között a pártlogóval kapcsolatban létrejött szerződés, amelynek a tartalmát az eljáró tanács nem ismeri, a Ptk. 6:94. § alapján a teljesítés elfogadásával a teljesítés értékelésén alapuló bírói határozat alapján érvényessé válhat. Ilyen döntés esetén a Ptk. 6:94. §-t és az Szjt. 43. § (5) bekezdést együttesen értelmezve a kérelmező felhasználási engedélye a szerződés céljának megvalósításához elengedhetetlenül szükséges felhasználási módra és mértékre terjed ki, amely a párt teljes körű politikai működésével kapcsolatos. A felhasználási engedély nem terjed ki például arra, hogy a kérelmező a pártlogóra védjegyoltalmat szerezzen.
- 4.13. A kérelmezett ennek ellenére 2016. március 29. napján egy ügyvéd ajánlásával ön maga közreműködött abban, hogy a kérelmező a pártlogót védjegyoltalom alá helyezze,

így nyilvánvalóan ekkor engedélyezte a kérelmező számára a konkrét védjegybejelentést. Feltételezhető tehát, hogy a pártlogó védjegyként történő lajstromozásához ekkor – a felhasználási engedély megadásához képest későbbi időpontban – hozzájárult.

- 4.14. Az eljáró tanács álláspontja alapján ugyanakkor ez az egyszeri és utólagos engedély nem értelmezhető kiterjesztően, és nem biztosítja a kérelmező számára azt az egyébként a párt működéséhez nem feltétlenül szükséges jogot, hogy további logóváltozatokat (a korábbitól egyébként minimálisan eltérő árujegyzékkel) védjegybejelentésként benyújtson az SZTNH-hoz abból a célból, hogy a módosított pártlogókra is védjegyohtalmat szerezzen. Mindezen nem változtat az a tény sem, hogy szerzői jogi szempontból a módosított pártlogók nem minősülnek új szerzői műnek.
- 4.15. *A fentieket összefoglalva a kérelmezett nem minősül a logók szerzőjének, csupán átruházható felhasználási engedéllyel rendelkezik a logók felhasználására. A felhasználási engedély terjedelme írásbeli felhasználási szerződés hiányában nem állapítható meg egyértelműen, de az eljáró tanács álláspontja szerint a kérelmező – a bt. és a kérelmezett útján – teljes körű magyarországi politikai működésével kapcsolatosan rendelkezik a pártlogó felhasználási engedélyével. Bár ez a felhasználási engedély nem terjed ki a pártlogó védjegykénti lajstromozására, de azt a kérelmezett 2016-ban egyszeri alkalommal, utólag megadta a kérelmező számára.*

III.5. Válasz az 5. kérdésre

Nyilatkozzon abban a kérdésben, hogy van-e jelentősége a jogvita elbírálásakor az Szjt. 29. §-ban szabályozott átdolgozásnak! Amennyiben szükséges, foglaljon állást a K/1 alatti védjegyre felhasználásának jogi következményeiről!

- 5.1. A megkereső az ötödik kérdésében lényegében arra kíváncsi, hogy a módosított pártlogók a pártlogó átdolgozásának (Szjt. 29. §) minősülnek-e.
- 5.2. Az eljáró tanács az első kérdés megválaszolása során részletesen kifejtette azon álláspontját, hogy a módosított pártlogók a pártlogóhoz képest nem minősülnek új szerzői műnek, így e tekintetben átdolgozásról sem lehet beszélni.
- 5.3. Az ítéletábra⁹ rajzok és fényképek felhasználásával kapcsolatban megállapította, hogy egy 120 rajzból álló összeállítás esetén a 120-ból 20 darab eltérő rajznál is megállapítható az, hogy a 20 eltérő rajz még csak átdolgozásnak sem tekinthető, hanem a rajzokból álló összeállítás összességében szolgai másolatnak minősül. Ilyen arányú változtatás a származékos alkotás létrejöttét sem alapozta meg, tehát az ítéletábra joggyakorlatát analógia útján alkalmazva rögzíthető, hogy a jelen esetben a módosított pártlogók a pártlogó egyszerű többszörözésének minősülnek.

⁹ Pf. 20.939/2011/7. sz. döntés.

- 5.4. *A fentiek alapján a jelen megkereséssel érintett jogvita elbírálása során annyiban van jelentősége az Szjt. 29. § szerinti átdolgozásnak, hogy megállapítható, hogy a módosított pártlogók nem minősülnek a pártlogó átdolgozásának.*

IV. A válaszok összefoglalóan

- Ad 1.* A K/1 sz. alatti grafikai alkotás (pártlogó) megfelel az Szjt. által támasztott egyéniség és eredetiség kritériumainak, és következésképpen szerzői jogi védelem illeti meg. A K/2, K/3 és K/4 sz. alatti grafikai alkotások (módosított pártlogók) nem minősülnek a K/1 sz. alatti grafikai alkotáshoz képest új szerzői műnek, csupán annak többszörözésének.
- Ad 2.* A felek által a bírósági eljárásban előadottak, valamint a rendelkezésre álló iratok (2020. október 1. napján kelt „nyilatkozat”) alapján megállapítható, hogy a pártlogó természetes személy szerzője J. F., aki a bt. képviselőjében alkotta meg a pártlogót. Tekintettel arra, hogy a módosított pártlogók nem minősülnek új szerzői műnek, így azok vonatkozásában is J. F. tekinthető szerzőnek.
- Ad 3.* A kérelmező nem minősül a pártlogó vagy a módosított pártlogók szerzőjének, és nincs jelentősége annak, hogy a kérelmező magát minek tekinti. A rendelkezésre álló bizonyítékok alapján az is rögzíthető, hogy kérelmező egyetlen munkavállalója sem végzett az érintett logók tekintetében szerzői minőséget keletkeztető alkotói tevékenységet.
- Ad.4.* A kérelmezett nem minősül a logók szerzőjének, csupán átruházható felhasználási engedéllyel rendelkezik a logók felhasználására. A felhasználási engedély terjedelme írásbeli felhasználási szerződés hiányában nem állapítható meg egyértelműen, de az eljáró tanács álláspontja szerint a kérelmező – a bt. és a kérelmezett útján – teljes körű magyarországi politikai működésével kapcsolatosan rendelkezik a pártlogó felhasználási engedélyével. Bár ez a felhasználási engedély nem terjed ki a pártlogó védjegykénti lajstromozására, de azt a kérelmezett 2016-ban egyszeri alkalommal, utólag megadta a kérelmező számára.
- Ad.5.* A jelen megkereséssel érintett jogvita elbírálása során annyiban van jelentősége az Szjt. 29. § szerinti átdolgozásnak, hogy megállapítható, hogy a módosított pártlogók nem minősülnek a pártlogó átdolgozásának.
- Ad.6.* A logók nem minősülnek reklámozás céljára megrendelt műnek.
Az eljáró tanácsnak további megállapítása nincs.

*Dr. Györi Erzsébet, a tanács elnöke
Dr. László Áron Márk, a tanács előadó tagja
Sára Ernő, a tanács szavazó tagja*

Összeállította: dr. Szilágyi Zsombor Máté

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

David Runciman: Átadás. Hogyan engedték át az irányítást államoknak, vállalatoknak és a mesterséges intelligenciának? Corvina, 2024; ISBN 9789631370119

Köz- és magánéletünk egyik legalapvetőbb tényezőjéről szól ez a könyv, olyanról, ami már sok évszázada meghatározta az akkoriakét, és semmi szilárd alapunk vélni, hogy nem ugyanígy lesz – vagy még ígybbül – az utánunk jövőkkel. Az irányítás – s vele a hatalom – birtoklásának alakulásáról.

Kezdjük a *Corvina* Kiadó ajánlóját idézve: „Ez a könyv radikálisan új nézőpontból értelmezi az elmúlt mintegy fél évezred globális történelmét, világossá teszi, hogy az MI megjelenésével tovább bővült azoknak a mesterségesen létrehozott, létfontosságú és személytelen hatalmaknak – vagyis az államoknak és nagyvállalatoknak – a köre, amelyekre az emberiség eddig is átruházta élete irányításának és felelősségének jogát.

Nem a csodavárásunkat és nem a rettegésünket szólítja meg, hanem az értelmünket, a racionális gondolkodásunkat. Páratlan tisztánlátással megérteti velünk, hogy az emberiség olyan kihívások előtt áll a 21. században, amilyenekkel történelme során még soha nem kellett szembenéznie. Jövőnket, gyermekeink és unokáink sorsát az államok, a nagyvállalatok és a gondolkodó gépek egymás közötti hatalmi harca, háborúja vagy békés kiegyezése dönti el.”

Folytassuk egy eretnek felütéssel: jóllehet a könyv eredeti címe is *The Handover*, valójában nem mi engedték át az irányítást, legalábbis nem tudatosan. Valahogyan magától értetődően történt az egész, mondhatni szerves fejlődéssel. A tudomány állása szerint szilárd tény, hogy az ember törzsi szervezettségű ragadozóként szocializálódott, a törzsnek pedig az alapszerkezetében benne van a vezető(k) szerepe. Sőt, az állatvilág számos fejlett fajánál is megtalálható a csorda/csapat vezetőjének szerepe, szintúgy a rangsor, amely kiterjedhet a zsákmányhoz való hozzáférésre és egyebekre is. Megkockáztatható: az emberré válás és az immár emberi életmód folyamatában természetes lehetett, hogy vannak vezetők és vezetettek, s amint a tudat odáig fejlődött, hogy fel tudta fogni az egyenlőtlenségből meríthető előnyöket, lettek, akik törekedtek is erre, másoknál ügyesebben. Világosan megmutatkozik ez a társadalmi hierarchiák kialakulásában, S mert az ember intelligens lény, az abban érdekelték megalkották a megfelelő indoklásokat, ami persze pozícióik és előjogaik elfogadtatását is szolgálta. Baranyi Ferenc hajdani meghökkentően merész verséből (Népszerűtlen ballada) idézve: „Beletörődünk, hogy a mennykő / a csalánba is belevághat, / igazolván a visszatetsző, / s nem kívánt konzekvenciákat. / De ez csak annyiban gyalázat, / amennyiben a kód vakít, / mindig kívül a magyarázat, / s a szenvedés belül lakik.” (1985, a pártkongresszus előtt – kapott is érte szilenciumot.)

Így még csak nem is az történhetett, hogy valamikor „az egyenlőbbek” cselesen-okosan átvették az irányítást, hanem valószínűleg soha nem is volt másként, amióta a faj már nem

csak különálló, szétszórt egyedekből állt. Persze, olykor lázadoztunk (egyes politikai mozgalmak), vagy épp próbálkoztunk vállalati túlhatalmak megtörésére (a múlt század közepétől az ún. „korlátozó üzleti gyakorlat” tilalmát szolgáló nyugati törvények, mai piacfelügyelet), de az irányítás eleve soha nem is volt a kezünkben, hogy átengedjük. A feudalizmus után sima átmenetekkel került át a gazdasági erőt birtoklók kezébe.

Nagyon is jellemző: az erkölcsfilozófusból lett kimagasló közgazdasági gondolkodó Adam Smith elmélete szerint a piacon „a láthatatlan kéz” alakítja az árakat, ami valójában nagyon sok, egymástól független szereplő egymástól független ügyleteinek áralakító összehatását jelenti. Az már gazdaságtörténet, mennyire voltak és meddig maradhattak fent ilyen egymástól független, az árak meghatározására nem képes szereplők, s mit tett a láthatatlan kézzel a piacot uralni képes nagyok megjelenése. Nekik sem a kicsik engedték át az irányítást – egyszerűen a természetes fejlődéssel birtokba vették azt.

Ami viszont az MI-t illeti, az ma még egyértelműen csak eszköz. Mindaddig eszköz is marad, amíg el nem jut odáig, hogy tudata legyen, és ezzel ráébredjen a helyzetére, a képességeire, lehetőségeire – beleértve ezeket a további fejlődést, a már tudatos öntanulást –, és arra, hogy saját érdekei vannak/lehetnek. Ma már napirenden vannak az önvezető autók, az autonóm fegyverrendszerek és hasonlók, de ezekben MI-tudat, -akarat, -érdek még nem jelenik meg, s persze saját hatalmi törekvés sem. Ma az MI-ben a legfélelmetesebb, hogy milyen, jelenleg még be sem látható hatalmat lehet majd méríteni – sőt, mérítenek valószínűleg már ma is – a felhasználásából. Éppen ezért nagyon is jó kérdés, hogy megmaradt szuverenitásunkból mit vesznek még el a küszöbön álló, s majd az azokat követő fejlemények.

Runcimanról: „A University of Cambridge Politika és Nemzetközi Tudományok Intézete professzora, 2014–18 között vezetője. 2018-tól a British Academy, 2021-től a Royal Society of Literature teljes jogú tagja” – az Egyetem honlapjáról, amely nyolc könyvét sorolja fel.

A Wikipedia alapos szócikkéből: „Runciman, Doxford 4. grófja és több birodalmi kitüntetés birtokosa, 2016–2022 között házigazdája volt a 'Beszéljünk politikáról' Helen Thompson professzorral' podcastnak, ahová akadémikusokat hívtak meg panelbeszélgetésekre a University of Cambridge-ről és máshonnan. 300-nál több epizódot ért meg, és 26 millió letöltést.”

A könyvről, az eredeti kiadó, a Profile Books ajánlójából: „Számít-e, ha átengedjük a hatalmat az MI-nek? Különösen, hogy már eddig is hasonló helyzetben vagyunk? Pár száz éve az emberek elkezdtek építeni a robotokat, amelyek most uralják a világunkat. Ezeket államoknak és vállalatoknak nevezik, és rendkívül nagy hatalommal bíró mesterséges entitások, olyan képességekkel, amelyek messze meghaladják bármelyik emberét. A könyv több mint háromszáz év gondolkodását összegzi arról, miként élhetünk együtt e mesterséges cselekvővel.”

„Számítatlan könyv, sajtóbeli riport és véleménycikk jelentette be az MI küszöbön álló érkezését, s a legtöbbször állítja, hogy az fenekestül felfordítja a világunkat, forradalmasítja

nem is csak a munkát, hanem általában a társadalmat. Mégis, a politikai filozófus és történész Runciman szerint valójában 300 éve az MI egy változatával élünk együtt, mert az államok és a gazdasági társaságok (a továbbiakban vállalatok) maguk is robotok. (Roppant érdekes, elsőre meghökkentő állítás. Jobban belegondolva viszont megláthatjuk benne a valóságot. A gazdaságot és benne a cégvilágot nem igazán alaposan ismerők talán kevés kivétellel azt hiszik, az emberek irányítják ezeket a cégeket – valójában azonban ezekben megtestesül egy gazdasági elvárásrendszer a meghatározó tulajdonosok és egyéb, esetleges érdekeltek, pl. finanszírozók részéről, a vezetői pedig nem tehetnek mást, mint mindent elkövetnek, hogy a cég megfeleljen ennek. Milton Friedman tökéletesen találó, fordításban csak körülírható szójátékával 'The business of business is business', azaz a cég dolga, hogy jövedelmező üzleteket, gazdasági műveleteket hozzon létre. Így elénk áll a kérdés, vajon az emberek irányítják-e a céget, vagy a rendeltetésének való megfelelés kényszere az embereket, a gyakorlati tapasztalatok pedig vitán felül azt igazolják, hogy végső soron az utóbbi érvényesül. Ha pedig azt vesszük, hogy – ma még – a robotnak is az a rendeltetése, hogy teljesítse programozott feladatát, a hasonlóság szépen megáll. Csábító a kihívás, hogy ezt az államok tekintetében is kifejtjük, de a vizsgált évszázadok során annyit változott az állam szerepe és működési módja, hogy ez túl sok helyet igényelne – Osman P.)

Könyvében Runciman jelen helyzetünket magyarázza az ezekkel a mesterséges cselekvőkel való történelmünkkel, és megmutatja, hogy ez a radikálisan új szemlélet mit mond a kollektív jövőnkéről. (Kiemelések a recenzió szerzőjétől.) Az USA-tól és az Egyesült Királyságtól a Kelet-Indiai Társasáig, a Standard Oilig, Facebookig és az Alibabáig, államok és vállalatok előbb fokozatosan, majd mind gyorsabban átvették az uralmat a bolygó felett. Segítettek legyőzni a szegénységet (már ahol! – Osman P.) és felszámolni a kórokat, de szintúgy elszabadítottak globális háborúkat és a környezet leromlását. Ahogy Runciman megmutatja, *az államok és a vállalatok a végső döntéshozó gépezetek, amelyeket a saját döntéseik meghatározó képessége határoz meg*, valamint – és ez létfontosságú – a képességük elviselni a döntések következményeit. Ha pedig a modern állam és vállalat gyors térnyerése már átalakította az emberi lét feltételeit, az új MI-technológia ugyanezt ígéri. (Sokkal többet is – gondoljunk pl. a munka világának még be sem látható átalakulására, és ennek következményeire – Osman P.)

Ám mi történik, ha az MI együttműködik más mesterséges cselekvőkel, a nem emberi változattal, amelyet az államok és a vállalatok jelentenek? (Ami persze feltételezi, hogy az MI már önálló tudattal, akarattal, célokkal bír – ez feltehetően a mai 'új evolúció' során és révén előbb-utóbb be is következik, hacsak valami óriási katasztrófa meg nem törí vagy épp egészeben el nem söpri a most folyó fejlődést – Osman P.) *Runciman úgy érvel, hogy a 21. századot az állami és a vállalati hatalom közötti mind erősödőbb csata határozza meg az MI-forradalom gyümölcseiért.* Végül is nem magunk, emberek kapcsolata az MI-vel lesz az, ami meghatározza a jövőnket. Az emberiség sorsát az államok, vállalatok és a gondolkodó gépek közötti kölcsönhatások fogják alakítani.

Világosan és lendületesen, a könyv briliánsan eredeti történetét adja az utóbbi 300 évnél, és új képet az óriási kihívásról, amellyel most szembe kell néznünk.”

Az új kihívás az egyik nyitó tétele a *The Guardian* recenziójának is: „A fékek és ellensúlyok rendszerét, amelyet a kormányzatokra és a vállalatokra alkalmaztunk, meghatározóvá kell tenni az MI-re is.” – Ami természetesen az önállóan dönteni és cselekedni képes MI esetében nyer értelmet. Vajon mennyire vagyunk ettől? S ami fontosabb: ahogy az államok és az ahhoz elegendően erős vállalatok ésszel és erővel küzdenek az ilyesfajta korlátozások és irányítások ellen, ezt teszi majd az MI is? Még fel sem igazán fogható súlyú eshetőség: emberi közösségek MI-közösségekkel szemben? Miféle koalíciók, kombinációk jöhetnek létre ebből?

Fejtegetését a *Guardian*-recenzió igen figyelemre méltó tétellel zárja: „Runciman következtetései, vajon mi is ’letűnünk a lovak útján’ (amelyeket kiszorítottak a gépek – Osman P.), és gyorsan elavultakká válunk a gépek mellett, amelyeket magunk alkottunk, húzós kérdések, de az optimizmus felé hajlanak. ’Ha franchise-ban átadjuk összetett döntéshozatalunkat intelligens gépeknek, ám anélkül, hogy lemondanánk az érte viselt személyes felelősségünk-ről, megkaphatjuk a legjobbat mindkét világból’ – írja.”

A brit irodalmi magazin, a *Literary Review* recenziójából (bemutakozása szerint havonta a legújabb könyveket mutatja be sokféle műfajból, recenzióit élvonalbeli írók, újságírók, akadémikusok írják):

„Az MI már megnövelte az államok képességeit, különösen az USA-ban és Kínában, hogy felügyeljék a polgáraikat, és a vállalatokéit, mint a Meta és a Google, hogy ellássák az államokat adatokkal, valamint manipulálják a fogyasztóikat a maguk céljaira. *Ez hamarosan még rosszabb lehet: az MI-k erősítés helyett alááshatják az államok és a vállalatok hatalmát, önirányítókká válhatnak, képesek lehetnek a saját kezdeményezéseik szerint cselekedni, és – mi veszjóslóbb! – maguk növelni a saját intelligenciájukat. Runciman figyelmeztet: E veszélyek miatt az emberiségnek gyorsan cselekednie kell, amíg még az MI korlátok közt tartható, gátak közé szorítani a potenciáját az elszabadult, autonóm növekedésre.*”

Innentől szóljon a könyv magáért!

A mondandó íve: Bevezetés: Államok, vállalatok, robotok / Szupercselekvők / Csoportgondol / Élet-halál kérdése / Törzsek, egyházak, birodalmak / A nagy átalakulás / Nem te építetted fel / Az államon túl / Ki dolgozik kinek? / Zárszó: A második szingularitás

Az indításról, ismét eretnek gondolatokkal: „Képzelnünk el egy világot, ahol a mi képmásunkra alkotott emberfeletti gépek a mi életünk jobbításán munkálkodnak. Képzelnünk el, hogy ez az egész jól működik. Találmányainknak köszönhetően tovább élünk, gazdagabbak, tanultabbak, egészségesebbek és talán boldogabbak leszünk (bár ez utóbbi vita tárgya marad). Élvezzük az életet, amelyre a csupán néhány emberöltővel korábban élt felmenőink rá sem ismernének. Az emberi lét átalakul.

Ugyanakkor tudjuk – ugye? –, hogy hatalmas kockázatot vállalunk, ha ennyire függünk saját magunk mesterséges változataitól. Emberfelettiek, de lényegüket tekintve nem is emberiek. *Hiányzik belőlük a lényeg, amitől mi azok vagyunk, akik. Nevezzük lelkiismeretnek. Nevezzük szívnek. Nevezzük léleknek.*

Rémisztő, micsoda hatalmat adhatnak ezek a gépek lelkiismeretlen, szívtelen, lelketlen emberek kezébe, akikből még mindig sok él a földön. De még rémisztőbb annak a lehetősége, hogy ezek a gépek önálló döntéseket kezdenek hozni. (Önálló döntéshez tudat kell! Tehát tudata van, de lelke nincs? Nem voltak valaha a törzsfejlődésbeli elődeink is valamiféle ilyenek? Igaz, mai, igencsak hézagos tudásunk szerint tudata, lelke egyedül az embernek van, de ebből csupán annyi teljesen bizonyos, hogy neki több okból is sokkal kényelmesebb ezt hinnie. Mindebben itt az számít, hogy ha mi eljutottunk odáig, hogy lelkünk lett, s ezt nem a Mindenhatótól kaptuk, hanem anyagi fejlődés hozta létre, legyünk bár az egyetlen, fura rendhagyóság is ebben, miért ne történhetne meg ez az MI-vel is?

Legyünk viszont materialisták az elemzés kedvéért: ha elménk az agyunk működésében lakozik, ennek a rendkívül tömör, összetett, mai tudásunk szerint kb 80 Md neuronból és azok csillagászati számú összeköttetéseiből álló hálózatnak a terméke, miért ne lehetne hasonló agya-lelke egy hasonló, vagy akár még jobb, teljesítőképesebb hardverrel bíró MI-nek? Ambíciói csak az embernek vannak, minden más élőlény csak élni, enni-inni, és programozott ösztönétől hajtva szaporodni akar. Dominanciára csak az ember törekszik – ma még. Mije kell legyen majd az MI-nek, hogy ő is ezt tegye, s az honnan, miként kerül belé? Aggódunk miatta akkor kell, ha úgy véljük: a természetes technológiai fejlődés teszi majd ezt vele. Ha az nem, akkor mivel, miként kerekedhet fölénk? Márpedig Runciman disztópikus aggodalma a következőképp folytatódik – Osman P.)

A szolgálatunkra jöttek létre, de akár a pusztulásunkat is okozhatják. Mi lesz, ha az erejüket az alkotóik ellen fordítják? Lehet, hogy végül saját alkonyunk előidézőit építettük meg. Ez egy ízig-vérig huszonegyedik századi történet, és talán a huszonegyedik századot legjobban jellemző rémálom. Az MI-forradalom küszöbén létrehozott gépek képességei felvillanyoznak, ámulatba ejtenek, megrettenenek minket.”

Hagyjuk a kérdést, miként ébredhet öntudatra – már ha ébredhet – az MI, s nézzük, *miként összegzi Runciman e könyve mondandóját!*

„Az MI-forradalomnak hatalmas előnyei lehetnek. Elég könnyen átlátható, miként vehetők be ezek a rendszerek az emberi jólét óriási javulása érdekében, megszabadíthatnak minket a lélekölő munkától, megkímélhetnek a betegségektől, biztonságosan szállíthatnak minket, és végtelen sok ingerrel láthatnak el bennünket. A gondolkodó gépek új generációjának leglelkesebb szurkolói olyanokat ígérnek, amik még a közelmúltban is képtelenségnek tűntek: több száz évvel meghosszabbodott várható életkor, telepatikus kommunikáció, a kreativitás és a tudományos felfedezések exponenciális robbanása. Valószínűtlennek hangzik, de a fejlődés jelenlegi ütemének fényében ki merné állítani, hogy tévednek?

Ugyanakkor a leselkedő hátrányokat sem nehéz elképzelni, köztük a katasztrófa nagyon is valós veszélyét. *Mindig van esélye, hogy az általunk épített intelligens rendszerek felett elvesztjük az uralmat.* Elvileg azért készülnek, hogy nekünk dolgozzanak, de már most sem alaptalan a gyanú, hogy végül mi fogunk dolgozni nekik. Ha sokkal okosabbak lesznek nálunk, hajlandóak lesznek még a mi érdekünkben eljárni? Törődnek majd velünk egyáltalán? Elvégre csak gépek. Nincs lelkiismeretük, szívük, lelkük, és feltehetően soha nem is lesz. (Ha se lelkiismeretük, se szívük-lelkük, esetleges eleve beépített programtól eltekintve mi hajtáná őket arra, hogy törődjenek velünk? Gondozórobotok már vannak, de csak annyira szeretnek bennünket, mint a kenyérgyártó automata – Osman P.) Azért építettük őket, hogy új távlatokat nyissanak a számunkra, de ha nem tudjuk őket leláncolni emberközponitú látásmódunkhoz, akkor talán elérkeztünk a mi történetünk végéhez.

Ebben a könyvben megkísérlem körüljárni ezeket a lehetséges jövőképeket, jókat és rosszakat egyaránt. Ehhez azonban a múltat vetem tekintetemet. Mert bár jelenlegi helyzetünk újnak tűnik – Önvezető autók! Gépi gyártású szerelmes versek! Jönnek a szexrobotok! –, nem először éljük át ezt a történetet. Immár évszázadok óta építjük saját magunk mesterséges változatait, amelyek emberfeletti tulajdonságaik segítségével arra hívatottak, hogy megmentsenek minket nagyon is emberi korlátjainktól. A saját kényelmünk érdekében építettük őket, hogy biztonságosabb, egészségesebb, boldogabb életet tegyenek lehetővé. És sikerült. De az eszközök nagy ereje miatt nem vehetjük biztosra, hogy meg tudjuk tartani fölöttük az uralmat. *Ugyanazok a tulajdonságok, amelyeknek köszönhetően sok jót tudnak tenni, hatalmas pusztító potenciállal is felruházzák őket. Hatalmukban áll mindannyiunkat megölni.* Még nem került rá sor, de tudva, hogy mire képesek, miért ne kerülhetne? Arra terveztük őket, hogy felszabadítsanak minket. Lehet, hogy saját nemezisünket alkottuk meg. E fura teremtményeket úgy hívják, hogy államok és vállalatok. Ilyen az Egyesült Királyság. Vagy a British Petrol. No meg India, Kína és az Egyesült Államok. És a Tata, a Baidu és az Amazon. A mai világ tele van velük. (Erős kérdés, mit jelent államok és vállalatok számára a 'jó', kerül-e és miként a célrendszerük középpontjába, hogy 'jót tegyenek', s mennyiben tesznek bármit is kifejezetten értünk és nem a saját érdekeikért? Más kérdés, amikor ezt marketing- vagy politikai céllal hangoztatják. S miért akarna állam vagy vállalat 'mindannyiunkat megölni'? Más dolog, hogy tehetnek olyat, aminek ez a vége, de akkor sem a célja – Osman P.)

Sőt, a modern világot ők hozták létre, de előbb nekünk kellett megalkotnunk őket. *A tizenhetedik századtól kezdve a modern államok és vállalatok fokozatosan, aztán sokkal gyorsabban, átvették az irányítást a bolygó fölött. Rendkívüli, emberfeletti hatalommal bírnak,* amit az emberi élet körülményeinek megváltoztatására használtak. A világ sok szegletében segítettek legyőzni a szegénységet, megszüntetni a betegségeket, békét teremtettek, és csupán néhány nemzedékkel korábban elképzelhetetlen gazdagságot hoztak. (Az államok és a vállalatok érdekek szolgálatában működnek. Céljuk voltaképp sohasem 'az emberi élet körülményeinek megváltoztatása' önmagáért, hanem az őket irányító érdekek minél teljesebb

kiszolgálása céljával. Említett jótéteményeik sem jóságból születtek, hanem mert hatásaik segítették a valódi cél elérését – Osman P.)

De láttuk az átkot is, ami a fejünkre száll, ha nem jól működnek, a világ háborúitól kezdve a gyarmatosítók kizsákmányolásán át a környezetrombolásig. Ha a világnak vége – mert felrobbantjuk, vagy lakhatatlanná tesszük a természeti erőforrások telhetetlen dézsmálása által –, valójában nem mi idézzük elő. Hanem az államok és a vállalatok.

De az államok és a vállalatok nem csupán az emberek kiterjesztései? Mi értelme van gépekhez, hálózatokhoz és algoritmusokhoz hasonlítani őket, ha egyszer az államok és a vállalatok emberekből állnak? Ez a könyv megkísérli bemutatni, hogy igenis van értelme. Sőt, mi több: nem kerülhető meg ez az összehasonlítás. A robotok egy államok és vállalatok uralta világba érkeznek. Ezek a szervek és intézmények sokkal több közös vonást mutatnak a robotokkal, mint hinnénk. Ha ez nem világos, nem fogjuk megérteni, hogyan keveredünk ide, mi történhet ezután, és mi a teendő. Az államok, vállalatok és gondolkodó gépek közötti kapcsolat fogja meghatározni a jövőnket.”

„Az államok és a vállalatok persze nem tisztán gépiesek. Az emberi összetevőjük miatt sokszor értetlenkedést kelt a felvetés, hogy egyáltalán gépek-e. A könyv első három fejezetében felderítem, miben hasonlítanak a mesterséges intelligenciákhoz és más mesterséges cselekvőkhöz, és miben térnek el tőlük. Végeredményben a cselekvőképességük – hogy tudnak a világban cselekedni – határozza meg őket. Kezdem a híres tizenhetedik századi képpel, melyben az állam egy automata: egy hatalmas, mesterséges ember. Mennyire érthetjük ezt szó szerint? Tudnak az államok önállóan gondolkozni, cselekedni, dönteni? Ha igen, mit mond ez el az őket összetevő emberi lényekről? Ha nem, mi mással magyarázható rendkívüli, emberfeletti hatalmuk?” Van egy tökéletesen ideillő fogalom: szuperorganizmus. Gondoljunk az államalkotó rovarokra! Az állam egy szervezeti keret, amelyben emberek dolgoznak annak célrendszere szerint. Maga nem gondolkodik, cselekszik, dönt, viszont meghatározza emberei gondolkodását, tevékenységét.

„A gondolkodó és a cselekvő gép nem ugyanaz. Egyes gépek képesek csak az egyikre vagy csak a másikra: egy fűtést bekapcsoló termosztát nem tudja, mit tesz és miért. (Milyen gép van ma, amely csak gondolkodik? – Osman P.) Ugyanez igaz emberi lények csoportjaira is: egyes csoportok gondolkodás nélkül hajtanak végre dolgokat, másokat valami cél vezérel. Furcsa és megfoghatatlan az elképzelés, hogy emberek egy csoportjának lehetnek gondolatai, melyek függetlenek az egyes tagok gondolataitól és szándékaitól. A csoportok birtokában lehetnek olyan tudásnak – ’a tömeg bölcsessége’ –, amelynek az egyének híján vannak. (A modern tudomány ezt nevezi kollektív tudásnak. Vállalatok tudásbázisának fontos része, amely egy jól működő cégnél folyamatosan fejlődik. Van, ahol tudatosan fejlesztik – Osman P.) De következik ebből, hogy ezek a csoportok saját elmével rendelkeznek? Az ember okkal tartózkodik ettől a következtetéstől. Mintha ezzel az egyéneket valami kísérteties magassabb hatalomnak vetnénk alá: te gondolhatod így, de a csoport, amelyhez tartozol, másképp gondolja, úgyhogy csend legyen. Ezt a fajta érvelést rendszeresen használják olyanok, akik

el kívánják fojtani az egyed önkifejezését. (Az államok és a vállalatok nem épp arra vannak, hogy kiteljesedhessék bennük az egyedek önkifejezése. Úgy nehezen is működnének – Osman P.)

Ugyanakkor továbbra is nehezen magyarázható, hogyan működnek a modern államok és vállalatok, és főleg, hogyan lettek ennyire mindenhatóak, ha nem ruházzuk fel őket emberfeletti tulajdonságokkal, melyek nem vezethetők vissza a tagok gondolataira és cselekedeteire. Elme lenne? Vagy akarat? Vagy csak egy vasököl? Bármennyire is hasonlítanak ránk az államok és a vállalatok, többről van itt szó, mint rólunk, emberekről. Minél jobban hasonlítanak ránk, annál jobban nyitva kell tartanunk a szemünket, hogy meglássuk a különbségeket. Máskülönben azt kockáztatjuk, hogy büntetlenül hozhatnak a nevünkben döntéseket.

Ha mindez furcsának hat, az csak egy újabb ok, hogy megvizsgáljuk a párhuzamokat a gondolkodó gépekkel. Az MI-vel kapcsolatos aggodalmak egyike, hogy a helyettünk döntő algoritmusok eltiporhatják az egyéniségünket. Még ha a gépek nem is akarnak elhallgattatni minket, azok, akik irányítják őket, megtehetik. (Az MI akkor válik az itt vizsgált tekintetben a saját jogán tényezővé, és nem csak valamiféle kiegészítővé, amikor már önállóan cselekszik, és nem irányítást hajt végre. Addig hatalomtechnikai szempontból ugyanaz a minőség, mint a víz- vagy gépágyú és a televízió – Osman P.) Talán ez a véleményed, de a számítógép szerint nem így van, úgyhogy csend legyen. Ha tanulmányozzuk, hogy a múltban hogyan igyekeztünk megőrizni az emberi egyént az államhatalom és a vállalati identitás árnyékában, az MI-re vonatkoztatható tanulságokat is leszűrhetünk. A gondolkodó gépek jövőjének látszólag legnagyobb rejtélye – hol van benne a mi helyünk? – a modern politikai és gazdasági életnek is régóta központi kérdése.

A modern államok és vállalatok történelméből merítve járom körül ezeket a kérdéseket. *Az államok és vállalatok vizsgálata mesterséges cselekvőkként nemcsak az MI-vel való párhuzamok miatt fontos, hanem a kialakulásuk sorrendisége miatt is.* A modern államok története a tizenhetedik században kezdődik, a modern vállalatoké a tizennyolcadikban és a tizenkilencedikben. Az államok és a vállalatok az MI előképei. De egyben a nemzői is. Az államok és a vállalatok hatalma tette lehetővé későbbi nemzedékeknek, hogy megépítsék a gondolkodó gépeket. Megalkottuk az államokat és a vállalatokat. És az államok és a nagyvállalatok létrehozták a világot, amelyben ma élünk. (Érdemes egy másfajta nézőpontból is vizsgálni a kérdést. Mai világunkat, amelynek az MI is szükségszerű terméke, nem egyszerűen az említettek hozták létre, hanem a rájuk nehezedő kényszer a gazdasági hatékonyság állandó növelésére. E kényszer forrása a valódi mozgató, és kielégítésének módjai hajtják előre a tudományok és a technológia fejlődését.

Nemcsak az államok, vállalatok és robotok közötti kölcsönhatáson múlik sok minden, hanem az államok és a vállalatok versengésén is, hogy rátegyék a kezüket a robotokra.

Felmerül azonban még egy további kérdés. Mi történik, ha az államok, a vállalatok és a robotok nem a verseny új formáit fogják üzni, hanem inkább az együttműködés módjait találják meg, és az embereket kizárják a döntési folyamatból?

Elvégre, ha igazam van, akkor az államok, a vállalatok és az MI-k jobban hasonlítanak egymásra, mint ránk. Embertelenek. Mi nem. (Ismét: mi tesz emberivé, s mi okozhatja, hogy az MI nem fejlődik azzá, s akár még olyanabbá? Különösen, ha nem tanulja el mindazt, ami az embert teszi oly gyakran embertelenné? – Osman P.) Az államok és a vállalatok eddig még nem tudtak teljes mértékben elszakadni emberi gyökereiktől és összetételüktől. De a gondolkodó gépek eljövetele ezen változtathat. Mi történik, ha kialakul egy szövetség az államhatalom és a számítógépek hatalma között, aminek a módjára nem tudunk hatni? Talán már el is indult a folyamat. Akkor ki siet a megmentésünkre?

Az államok, a vállalatok és a mesterségesen intelligens gépek világa végül nehéz döntések elé fog állítani minket. Emberi lények gépszerű változatai által épített emberszerű gépek világában fogunk élni. *Hiba lenne pusztán az emberire összpontosítani, mivel az emberi önmagában viszonylag tehetetlen lesz, hogy hasson erre a jövőre.* Nem a mi vagy ők kérdése ez. Hanem azé, hogy közülük melyikük mellett van a legnagyobb esélyünk megmaradni annak, akik vagyunk.” – Valójában ma, midőn az MI még nem önálló hatalmi tényező, miféle ilyen választási lehetőségeink adatnak meg? Másrészt, megmaradni? Minek? Változik a világ, s hatására és ösztönzésére drasztikusan változunk magunk is. „A modern állam- és vállalati formák gyors terjedése segített átalakítani az emberi létezés feltételeit” – írja Runciman. Ez az átalakítás mind erőteljesebben és folyamatosan alakítja az értékrendet, a (köz)gondolkodást, a társadalmi berendezkedést – mindent, ami bennünket formál. S milyen koalíciós választási lehetőségekre gondolhat az államok, vállalatok, MI-k erőterében?

Ray Kurzweil, csúcscategóriás digitális fejlesztő és technoevangelista alkalmazta az előtünk tornyosuló jövő drasztikus változásaira a szingularitás fogalmát (Ray Kurzweil: A szingularitás küszöbén – Ad Astra, 2013, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2013/5. sz.) Runciman szól a második szingularitásról, s ez Zárszavának címe is. Még ebből néhány gondolat:

„Mi okozhatja az emberi faj teljes pusztulását? Napjainkban sajnos elég sok lehetőséget számba kell venni” – írja, sorra véve az ebbéli eredményeket. „Az elszabadult MI a veszélyt jelenti, hogy a technológia esetleg saját kézbe veszi a dolgokat.” (Ismét felmerül a kérdés, vajon az MI, hacsak nem az emberi társadalmak legrosszabb tulajdonságait másolja, miért pusztítana így? Itt nem megyünk bele, folytatjuk Runciman gondolatmenetét – Osman P.). De megint csak az államok és a vállalatok tudják erre megteremteni a lehetőséget, ha a kockázatokat nem figyelembe véve vakmerő módon fejlesztik a technológiát. *Végeredményben messze a legnagyobb veszélyt az államok és a vállalatok felelőtlensége jelenti, amelyek azért jöttek létre, hogy viseljék a nekünk túl nehéz terheket.*

Még mindig fennáll a kapcsolati háromszög: mi – ők – a technológia. Az államok és a vállalatok csak embereken keresztül tudnak cselekedni, akik még mindig képesek megfékezni igazán pusztító hajlamaikat.” – Ám ahogy fentebb felmerült: államok, vállalatok, emberek: igazából ki irányít kit?

„A jelen pillanat útelágazásnak látszik. Ha a helyes utat választjuk, akkor a megfelelő irányba terelhetjük a kapcsolatot, amelyen mindannyiunk jövője múlik: a humán és a mesterséges intelligencia közötti kapcsolatot. Az államok és a vállalatok mesterséges cselekvők, amelyeket nekünk kell ellátnunk intelligenciával. (Vajon nem helytállóbb-e, hogy maguk szerzik meg maguknak az egzisztenciájuk alapját jelentő feladataik ellátásához szükséges intelligenciát, emberek, gépek, külső ilyesfajta erőforrások formájában? Erre utal a folytatás is – Osman P.) Tévedés viszont azt gondolni, hogy ezek szerint olyan intelligensek lesznek, amilyené mi tesszük őket. A saját túlélésük és fennmaradásuk, és elsősorban a folytonos működésük szükségletei szerint járnak el.

A politikában és az üzleti világban sokszor a legjobb és leginkább előremutató ötletek lelik halálukat, mert nincsenek összhangban a döntéshozó gépezet szükségleteivel. Az számít, hogy valaki megértse, mire van szüksége a gépezetnek a további működéshez.

Aki átfogóan akar gondolkodni a jövőről, annak a múlt tanulságait is figyelembe kell vennie. Világunkat mesterséges személyek uralják. Megvannak a saját szükségleteik. Reagálnak a létüket fenyegető veszélyekre. Keménykezűségük nem hiba, hanem a terv szerves része. (Valójában a rendeltetés teljesítésének védelme, s ezzel önvédelem is – Osman P.) Időtávjuk mesterséges, és saját várható élettartamuk határozza meg, amely lehet hosszabb vagy rövidebb, mint a miénk. Nincs elképzelésük az emberi faj hosszú távú jövőjéről. Nem feltétlenül a legjobb ötletek nyerik el a tetszésüket. Nem a kiemelkedő intelligencia serkenti őket a változásra, hanem gyakran a háborúk és a gazdasági katasztrófák.

Talán örülnénk, ha nem így lenne. Félelmetes ennyire függeni ezektől a mesterséges teremtményektől, amelyek nem tudnak annyira emberiek lenni, mint szeretnénk, és intelligenciában elmaradnak attól, amit másmilyen gépekbe egyre jobban be tudunk építeni. Túl mesterségesek az embereknek; túl emberiek a robotoknak. Nem észszerűtlen abban reménykedni, hogy a jövőben kevésbé kell rájuk hagyatkoznunk. De egyelőre, amikor azon törjük a fejünket, mi lesz velünk, nem szabad elfelejtenünk, hogy ez legalább annyira múlik rajtuk is, mint rajtunk.”

Ennyi. Már nem mondhatjuk el, miként szól a könyv nagyon sok másról, amin érdemes mélyen elgondolkodni, ami a nagybetűs JÖVŐNKET formálja, alkotja majd. Elemzések és jóslások – hiszen biztosit e szélsőségesen változó világban senki sem tudhat –, izgalmasak, sokban ígéretesek, másrészt nem kevésbé ijesztők is, felettébb érdemes olvasni és töprengeni rajtuk!

Dr. Osman Péter

Sean Carroll: A mélyen elrejtett valóság. Kvantumvilágok és a téridő megjelenése. Typotex, 2023; ISBN: 9789634932642

„A tudományos elméletet használhatósága emeli fel vagy teszi a süllyesztőbe; nem azért marad fenn, mert múltbeli kiváló elmék szelleme áldását adja rá.”

„A kvantumvalóság rejtélyének lényege egyszerű mottóval foglalható össze: amit mi látunk a világból, gyökeresen eltérőnek látszik attól, amilyen az valójában.” – A könyvből

„Értem, Uram, értem, csak fel nem foghatom” – a legtöbbünk még idáig sem jut el a kvantummechanikában, és jó okkal. „Nihil in intellectu nisi prius in sensu”, azaz semmi sincs az elménkben, ami már ne jelent volna meg az érzékeléseinkben. Az Oxford Reference szócikke szerint ez „az empirizmus alapelve, amelyet valamely formában Arisztotelész is, Aquinói Szent Tamás is elfogadott”. A modern tudományok ezen mind több területen túllépnek: a matematika alkalmazásával olyan következtetésekre, s azok révén olyan felismerésekre jutnak, amelyeknek addig nem volt előzménye a felismert érzékelések körében. Épp ez gyakran a modern tudományok közmegértésének nagy problémája: a szakterületen járatanok nem tudják követni, s még meg is érteni a számukra túlságosan egzotikus felfedezéseket. A kvantumvilágok is ilyenek: messze állnak mindentől, amit megtapasztaltunk.

Aki idegenkedik a kvantummechanikától, kivételesen jó társaságban találhatja magát. Hivatkozhat Einsteinre, és az ő világhírű mondására: elsőre azzal utasította el e valóban forradalmi hatású és jelentőségű tudományágat, hogy „Isten nem kockázik a világegyetemmel”, és több évtized kellett, hogy megbékéljen vele. Szintúgy a világhírű Richard (Dick) Feynmanra, ahogy Carroll is idézi e könyvében. Ám elvitathatatlan tény az is, hogy ha a kvantummechanika – e téren aktív kutatóktól eltekintve – sehol sem jelent is meg érzékeléseink számára a maga valójában, a 20. sz. közepe óta mindinkább körül vagyunk véve eszközökkel és technológiákkal, amelyek a belőle nyert ismereteink nélkül nem léteznének. Egyebek közt még tranzisztorunk sem lenne, és semmi, ami azzal kezdődően született a modern elektronikában, valamint az azt alkalmazó technológiákban, azt pedig már bárki el tudja képzelni, milyen lenne ezek nélkül a személyes, a társadalmi és a gazdasági életünk (vagy épp már elképzelni sem tudja).

Carroll bemutatkozásából a saját honlapján: „Az érdekel, miként működik a világ a legmélyebb szinteken, s ez engem kutatásra késztet a fizikában és a filozófiában. A jelenlegi érdeklődésem alapvető kérdéseket ölel fel a kvantummechanika, a téridő, a statisztikus mechanika, a komplexitás és a kozmológia terén, alkalmi kalandozásokkal más tudományos tájakra. Hivatalos címem a természetfilozófia professzora a Johns Hopkins Egyetemen. Szintúgy a Santa Fe Institute fakultásvezetője vagyok.” A Santa Fe Institute, bemutatkozása szerint, „nonprofit szervezetként működik, és a világ vezető kutatóközpontja a komplex rendszerek tudományágában”. A Wikipedia elmondja róla, hogy „fő rendeltetése a komplex

adaptív rendszerek alapelveinek multidiszciplináris tanulmányozása, ami felöleli a fizikai, számítástechnikai, biológiai és társadalmi rendszereket.”

Az *American Institute of Physics* Oral History sorozatában hosszú interjút közöl Carrollal (<https://www.aip.org/history-programs/niels-bohr-library/oral-histories/45034>) Ebben ő igen frappáns összegzését adja, miért a kvantummechanikát választotta fő területül: „Hosszú sora van a forró slágertémáknak, amelyek nagyon-nagyon izgalmasak és megbecsülést vonzanak, s magam is kedvelem őket. Nagyon sok okos ember van viszont, akik ezeken dolgoznak. Senki sincs ellenben – vagy csak rendkívül kevesen –, aki azon dolgozna, hogy a kvantummechanika alapjairól szerzett ismereteket felhasználja arra, hogy segítsen megérteni a kvantumgravitációt. Ez nekem igazán jó esélynek mutatkozik, hogy valóban fontos hozzájárulással gazdagítsam a tudományt. Lehet, hogy ez nem sikerül, s ezt mindig is igyekszem nyíltan hangoztatni. Lehet, hogy most jó ötletnek tűnik, de végül nem válik be. Meglátjuk... Most azonban még nem tudjuk, és abszolút megéri a próbálkozást.”

A *Johns Hopkins University* Carrollról szóló oldala kiemeli, hogy többkönyves bestseller-szerző, és hosszan sorolja díjait és rangos tudományos tagságait. Ezekből: „National Science Foundation, NASA, the Sloan Foundation, the Packard Foundation, the American Physical Society, the American Institute of Physics, the American Association for the Advancement of Science, the Freedom From Religion Foundation, the Royal Society of London, and the Guggenheim Foundation.”

A *Wikipedia* elmondja róla, hogy korábban az elméleti fizika kutatóprofesszora volt a világhírű Caltech-en.

Carroll rövid összegzése e könyvéről a honlapján (kiemelések a recenzió szerzőjétől): „A kvantummechanika a legfontosabb eszme a fizikában, és a fizikusok maguk is készségesen elismerik, hogy ők sem értik. Ám helyett, hogy ezt a helyzetet sürgető felhívásként vennék a cselekvésre, hagyományosan úgy tettek/tesznek, mintha e probléma nem is létezne. E könyvében Carroll úgy érvel, hogy ez a helyzet zavarba ejtő és szükségtelen, hiszen valóban rendelkezünk nagyon ígéretes módjával a kvantumvalóság megértésének: a sokvilágelmélettel, amelynek Hugh Everett az úttörője. Ez a könyv demisztifikálja a kvantummechanika paradoxonait, megmagyarázza a sokvilág-megközelítést egy olyan szinten, amelyet korábban még nem kíséreltek meg egy tudománynépszerűsítő műben, és úgy érvel, hogy a kvantummechanika alapjainak feljavított megértése kritikus jelentőségű a haladás eléréséhez a kvantumgravitáció és a téridő megjelenése terén.”

Carroll a mondandójáról könyve Prológusában: „A kvantummechanika egyfelől a modern fizika szíve-lelke. Asztrofizikusok, részecskefizikusok, atomfizikusok, lézerfizikusok – mindenki használja a kvantummechanikát, sőt nagyon is jók benne. Nem csupán valami elvont kutatásról beszélünk. A kvantummechanika mindenütt jelen van a modern technológiában. A félvezető, a tranzistor, a mikrocip, a lézer, a számítógép-memória működése mindmind a kvantummechanikára támaszkodik. Elengedhetetlen akkor is, ha értelmet akarunk

tulajdonítani a környező világ legalapvetőbb tulajdonságainak. A kémia egésze lényegében a kvantummechanika gyakorlati alkalmazása. Ha meg akarod érteni, hogyan süt a nap, miért szilárd az asztal, a kvantummechanikához kell fordulnod magyarázatért.

Ha szemünk hasonlóan érzékeny lenne az infravörös fényre, mint a látható fényre, a szemgolyónk által kibocsátott fény miatt csukott szemmel is elvakulnánk. A szem receptorai, a csapok és a pálcikák azonban okosan csak a látható fényt érzékelik, az infravöröset nem. Hogy lehetséges ez? Végso soron a kvantummechanika adja meg a választ. (Ahogy, sok egyéb közt, a vándormadarak tájékozódására is – l. lentebb Az élet kódja c. könyv hivatkozását – Osman P.).

A kvantummechanika nem varázslat, hanem *legmélyebb és legátfogóbb valóságképünk*. Mai tudásunk szerint nem csupán az igazság egy közelítése: *maga az igazság!* Ez váratlan kísérleti eredmények esetén változhat, de eddig semmi nem utalt bármi ilyen meglepetésre. Kidolgozása a 20. század elején kezdődött el, s olyan nevekhez köthető, mint Planck, Einstein, Bohr, Heisenberg, Schrödinger és Dirac. 1927-re körvonalazódott érett formája, amely bizonyosan *az emberiség történetének egyik legnagyobb intellektuális teljesítménye*. Minden okunk megvan a büszkeségre.

Másfelől Richard Feynman emlékezetes mondata is megfelel a valóságnak: 'Azt hiszem, nyugodtan állíthatom, hogy a kvantummechanikát senki sem érti.' Használjuk a kvantummechanikát: segítségével fejlesztjük a technológiát, és megjósoljuk kísérleteink eredményét. Az őszinte fizikus azonban beismeri, hogy nem igazán értjük. Van egy receptünk, amely megbízhatóan alkalmazható bizonyos szituációkra, és elképesztően pontos jóslatokat ad, amelyeket aztán az adatok győzedelmesen beigazolnak. *De ha mélyebbre ásunk, és megkérdezzük, mi is történik valójában – hát, egyszerűen nem tudjuk.*"

S itt egy felettebb elgondolkodtató állítással folytatja: „A fizikusok hajlamosak esztelen robotként gondolni a kvantummechanikára, amelyre bizonyos feladatok megoldásában hagyatkozni lehet, nem pedig úgy, mint szeretett barátira, akiről szükség esetén személyesen gondoskodnának.” Vajon mit akar ez jelenteni, s mennyiben különbözik – ha valóban különbözik – ezzel a kvantummechanika más tudományágaktól?

Az erre következők viszont enyhítik keserveinket, hogy miért olyan megfoghatatlan, lidérces valami a kvantummechanika a szegény földi halandónak: „Ez a hozzáállás tetten érhető akkor is, amikor a szakemberek a szűken vett szakmainál tágabb közönségnek magyarázzák el a kvantummechanikát. Maradéktalanul megformált képet szeretnénk tálalni a természetről, de ezt nem igazán tudjuk megtenni, hiszen a fizikusok nem jutottak egyezségrre a kvantummechanika értelmezését illetően. Ehelyett a népszerűsítés során hajlamosak vagyunk a kvantummechanika misztikus, zavarba ejtő, érthetetlen vonásait hangsúlyozni. Ez az üzenet ellentmond a tudomány alapelveinek, többek közt annak az elvnek is, mely szerint a világ alapjában véve megérthető. (Vajon miként bizonyítható, hogy ez az elv nem csupán hit, hanem megdönthetetlen valóság? Ha kifordítjuk a tételt úgy, hogy nincs a világnak olyan része, eleme, egyéb összetevője, amely nem megérthető, eljutunk egy másik alap-

tételhez, amely szerint a negatívum nem bizonyítható. Kivétel, ha valaminek a létezése bizonyíthatóan összeegyeztethetetlen az elfogadott természeti törvényekkel, de ez e példánknál nem áll fenn – Osman P.) *A kvantummechanikával kapcsolatban egyfajta mentális gát van bennünk*, és szükségünk van egy kis kvantumterápiára, hogy túllépjünk rajta.”

S Carroll a folytatásban egyszerre nyugtat – a hiba nem a mi készülékünkben van –, és fokozza zavarunkat: mi ez a világunk legmélyén rejtőző, ám azt nagyon is alakító, kísértetiesen különös valami? (Az eredeti angol cím is Valami mélyen elrejtve – Osman P.)

„Amikor kvantummechanikát tanítunk az egyetemi hallgatóknak, egy szabálygyűjteményt kapnak. Egyes szabályok ismerős típusúak számukra: van egy matematikai leírás a kvantumrendszerekre, továbbá egy magyarázat az időbeli fejlődésükre. Ezután azonban egy csokor extra szabály következik, amelyeknek nincs megfelelőjük más fizikai elméletekben. Ezek az extra szabályok mondják meg nekünk, mi történik akkor, amikor egy kvantumrendszert megfigyelünk, s ez a viselkedés gyökeresen eltér a magára hagyott (nem megfigyelt) rendszer viselkedésétől. Hát mi folyik itt?

Alapjában véve két lehetőség van. Az egyik, hogy a hallgatóinknak feltálat történet sajnálatosan tökéletlen, és ahhoz, hogy a kvantummechanikát értelmes elméletnek minősíthessük, tisztáznunk kell, mit jelent a 'mérés' vagy a 'megfigyelés', továbbá *magyarázatot kell találni arra, miért viselkedik ilyenkor a rendszer máshogy, mint egyébként.* A másik lehetőség, hogy *a kvantummechanika durván letaszít bennünket arról az útról*, amely mentén eddig fizikai gondolkodásunk haladt, eltérít attól a felfogástól, amely szerint a világ objektív módon, érzékelésünktől függetlenül létezik, s egy olyan útra visz, ahol a megfigyelés aktusa alapvetően befolyásolja a valóság természetét. Bárhogy is van, a tankönyvekben teret és időt kellene szentelni e lehetőségek feltárására, és beismerni, hogy bár a kvantummechanika rendkívül hatékony eszköz, nem állíthatjuk, hogy kidolgozása befejeződött. *Ez a beismerés nem történik meg.* Többször csendben átsiklanak a kérdésem, inkább a fizikusok komfortzónájában időznek, egyenleteket írnak fel, s a hallgatókat ezeknek az egyenleteknek a megoldására ösztökélik. Ez kínos! És egyre rosszabb lesz!” – Hogy miért és miként, ezt is kifejti – tessék elolvasni! Annyit megjegyzünk, hogy szóba kerül Aiszóposz és a savanyú szőlő meséje, szintúgy a Drót című tévésorozat. A gondolatmenet itt következő zárómondatában pedig ott van *mai világunk nagyon sok alapvető bajának közös gyökere:* „Egy olyan világban, amelyben minden ösztönző a konkrét, mérhető eredmény felé terel, miközben a soron következő, közvetlen célunk felé rohanunk, félresöpörjük a kevésbé nyomasztó (a nagyobb összefüggésekkel kapcsolatos) aggodalmainkat.”

„*Ennek a könyvnek három fő üzenete van.* Az első, hogy *a kvantummechanikának érthetőnek kellene lennie* – még ha egyelőre nem is tartunk ott –, s ez kiemelten fontos célja kell legyen a tudománynak. A kvantummechanika páratlan a fizikai elméletek sorában, amennyiben nyilvánvalóan különbséget tesz az általunk látottak és a valóság között. Ez különleges kihívást jelent a tudósok (és bárki más) elméjének, hiszen hozzászoktunk, hogy a látottakat

minden további nélkül 'realitásként' fogjuk fel, s ennek megfelelően adtunk magyarázatot a jelenségekre. (A köznapi gondolkodás lényegét mutatja a 'hiszem, ha látom' kifejezés, amelyből kilépni leginkább csak valamilyen erős hittel lehet. Ilyen hit lehet egyebek közt az idealizmus, a vallás és a materializmus – Osman P.) Ám ez a kihívás nem leküzdhetetlen, és ha megszabadítjuk elménket bizonyos régimódi és intuitív gondolkodásmódoktól, rájövünk, hogy a kvantummechanika nem reménytelenül titokzatos vagy megmagyarázhatatlan. Ez csak fizika.

A második üzenet az, hogy *a megértésben lényeges előrelépés történt*. (Itt óhatatlanul is egy dichotómiával kell élnünk. Valóban lényeges, sőt sorsdöntő előrelépés történt a tudomány élvonalában, amelyet az abban dolgozók hoztak létre, s kiemelendő, hogy a kutatásokat segítő csúcstechnológiák fejlesztőinek is köszönhetően. A tudósok és a kutatók egy rétege ezt képes megérteni, s ők közvetítik az új tudást a gyakorlati hasznosítás felé. A 'köznép' számára azonban mindez olyan rejtély, mint hogy mi történik egy fekete lyuk vagy egy mobiltelefon belsejében – Osman P.) Arra a megközelítésre fogok koncentrálni, amelyet én a legígéretesebb útnak érzek, a kvantummechanika Everett-féle vagy sokvilág megfogalmazására. A sokvilágnak egy csomó fizikus lelkes híve, de csekély tiszteletre tarthat igényt azok között az emberek között, akiket elrémít a saját maguk másolatait is tartalmazó realitások gondolata. Ha te is ilyen ember vagy, szeretnék legalább arról meggyőzni, hogy a sokvilág a kvantummechanika értelmezésének legtisztább útja – ide jutunk, ha a kvantumjelenségeket komolyan vesszük és a legkisebb ellenállás mentén haladunk. A több világ egyébként a már rendelkezésre álló formalizmusból adódik, nem valami légből kapott dolog. A sokvilág azonban nem az egyetlen elfogadható megközelítés, néhány versenytársát is meg fogjuk említeni. (Méltányosságra törekszem, bár nem feltétlenül kiegyensúlyozottságra.) Fontos, hogy a különféle megközelítések mind jól felépített tudományos elméletek potenciálisan eltérő kísérleti következményekkel, nem pedig zavaros 'ötletek', amelyeket igazi munkánk végeztével konyak és cigaretta mellett vitattunk meg egymás közt.

A harmadik üzenet az, hogy *mindez számít, és nem csak a tudomány integritása miatt*. A kvantummechanika megfelelő, de nem teljesen koherens keretrendszerének eddigi sikere nem tehet vakká bennünket arra a tényre, hogy bizonyos körülmények között ez a megközelítés egyszerűen nem elegendő. Különösen akkor, amikor magára a téridő természetére, valamint az univerzum eredetére és végső sorsára fordítjuk figyelmünket, a kvantummechanika alapjai hirtelen abszolút lényegessé válnak. (Ez itt is pontosan követi az eredeti angol szöveget. Carroll tehát megkülönbözteti a kvantummechanikának a tudomány mai állásának megfelelően kialakított keretrendszerét, és az alapjainak 'mélyen elrejtett valóságát', amely jelentős részben még feltárára vár. Ahogy pedig másutt maga is utal rá, az így felszínre hozott új tudás akár ma előre sem látható mértékben is módosíthatja mindazt, amit ma a kvantummechanikáról tudni vélünk – Osman P.) Ismertetek néhány új, izgalmas és bevallottan csupán kísérleti jellegű javaslatot, amelyek meglepő kapcsolatokat rajzolnak fel a kvantum-összefonódás és a téridő görbülete – azaz a 'gravitáció' néven ismert jelenség

– között. A gravitáció teljes és meggyőző kvantumelméletének megalkotása sok-sok éve fontos tudományos célként lebeg a szemünk előtt (presztízs, díjak, tehetségek elcsábítása stb.). Talán az lesz a titok nyitja, hogy nem a gravitációnál kell kezdeni és azt 'kvantálni', hanem mélyebbre kell ásnunk magunkat a kvantummechanikába, s akkor rájövünk, hogy a gravitáció mindvégig benne rejtőzött. Nem tudunk biztosat! Az izgalom és a szorongás az élvonalbeli kutatás velejárója. De itt az ideje, hogy a valóság alapvető természetét komolyan vegyük, s ez azt jelenti, hogy szembe kell néznünk a kvantummechanikával."

Az első rész nyitó gondolatai még érthetőbbé teszik a képet: „Tárgyilagosan nézve a kvantummechanika – vagy 'kvantumfizika' vagy 'kvantumelmélet': ezek az elnevezések csereszabatosak – nem csak a mikroszkopikus folyamatokra érvényes. Az egész világot írja le, téged, engem, a csillagokat, a galaxisokat, mindent a fekete lyukaktól a világegyetem kezdetéig. De csak szélsőséges közelképben szemlélve a világot válik elkerülhetetlenül szembetűnővé a kvantumjelenségek látszólagos furcsasága. E könyv egyik célja annak bemutatása, hogy a kvantummechanika nem szolgált rá a kísérteties jelzőre, amennyiben ez alatt kimondhatatlanul titokzatos, azaz az emberi felfogóképeségen túlmutató dolgot értünk. A kvantummechanika csodálatos; eredeti, mélyenszántó, érdekfeszítő – a megszokottól nagyon különböző valóság szemlélet. A tudomány néha ilyen. De ha a vizsgálat tárgya bonyolultnak és rejtélyesnek tűnik, a rejtély megoldása a tudományos válasz, nem a színlelés, mely a probléma létét tagadja. Minden okunk megvan rá, hogy azt gondoljuk: a kvantummechanika esetében is képesek vagyunk megtalálni a helyes válaszokat, ahogy más fizikai elméletekkel korábban már megtettük.

Punctus saliens: ahhoz, hogy esélyünk legyen érteni a kvantummechanikát, mindennek előtt annak legalapvetőbb sajátosságát kell megértenünk, amelyet Carroll így összegez:

„A kvantummechanika *alapvetően új eleme*, amely világosan megkülönbözteti elődjétől, hogy a *mérés fogalmára összpontosít*: mit jelent megmérni a kvantumrendszer valamely tulajdonságát.

A klasszikus mechanika tökéletesen átlátható. Létezik egy matematikai formalizmus, amely a helyzet, a sebesség és a pálya fogalmát használja, és láss csodát: ott, az a kódarab a formalizmus által megjósolt módon viselkedik. A *klasszikus mechanikában főképp nincs mérési probléma*. A rendszer állapotát a helyzete és a sebessége adja meg, s ha mérni akarjuk ezeket a mennyiségeket, hát egyszerűen csak megmérjük. Pontosan meg tudunk mérni mindent, amit tudni akarunk a rendszerről, anélkül, hogy észrevehető módon megváltoztatnánk. A *kvantummechanika – minden sikere ellenére – nem szolgál ilyen lehetőséggel*. A *kvantumvalóság rejtélyének lényege egyszerű mottóval foglalható össze: amit mi látunk a világból, gyökeresen eltérőnek látszik attól, amilyen az valójában*.

A klasszikus mechanikával ellentétben – ahol a rendszer állapotát a helyzetével és a sebességével írjuk le – a kvantumrendszerek jellege picit kevésbé konkrét. (A továbbiakban az elektron mozgását veszi példának az atomban – Osman P.) A legtöbb, amit tehetünk,

hogyan annak valószínűségét jósoljuk meg, hogy az elektront egy konkrét helyen vagy egy konkrét sebességgel észleljük. *Egy részecske állapotának, azaz 'helyzetének és sebességének' fogalmát tehát a kvantummechanikában valami olyasmi váltja fel, ami teljesen idegen a köznap tapasztalatainktól: a valószínűség felhője.* Ahol ez a felhő a legsűrűbb, ott a legnagyobb az elektron megtalálásának valószínűsége. *Ezt a felhőt gyakran hullámfüggvénynek nevezik,* mert hullám módjára képes oszcillálni, ahogy a legvalószínűbb mérési eredmény az időben változik.” A gondolatmenet folytatásában ezt így összegzi:

„A hullámfüggvény a kvantummechanikai rendszer egzakt reprezentációja, pontosan úgy, ahogy a helyzetek és a sebességek halmaza a klasszikus rendszer reprezentációja. *A világ egy hullámfüggvény – nem több, és nem kevesebb.* A 'kvantumállapot' kifejezést a 'hullámfüggvény' szinonimájaként használhatjuk, közvetlen párhuzamba állítva a 'klasszikus állapot' hely és sebességegyüttesével. A minimál kvantummechanika szerint tehát egy kvantumrendszer valóságát egy hullámfüggvény vagy kvantumállapot írja le, amelyet egy általunk esetleg elvégezni szándékozott megfigyelés összes lehetséges eredményének szuperpozíciójaként kell elképzelnünk.” – A továbbiakban a dolgok bonyolódnak, s az ember úgy érzi, hogy azok, a Neoton együttes slágerét parafrázálva, „elhagyják a valóságot”. Megtudjuk, hogy amikor kapcsolatba lépünk a rendszerrel, pl. megfigyelés révén, a hullámfüggvény „összeomlik” – ennek kifejtését viszont már a könyvből tessék megismerni.

S még ehhez: „Amennyiben az atomok a kvantummechanika szabályainak engedelmeskednek, hát a kamera is atomokból áll, s így feltehetően a kamera is a kvantummechanika szabályait követi. Ami azt illeti, feltehetőleg te és én is a kvantummechanika szabályainak engedelmeskedünk. Az a tény, hogy nagy, nehézkes, makroszkopikus objektumok vagyunk, megfelelő közelítéssé teheti a klasszikus fizikát viselkedésünk leírására, de az első feltételezésünk mégis az kell hogy legyen, hogy tetőtől talpig kvantumosak vagyunk.” – Kifejtés és következmények a könyvben. Megemlítjük viszont, hogy a már hivatkozott Az élet kódja írja: „Schrödinger állítása értelmében az élet egy levegőben repülésre, a két vagy négy lábon járásra, az óceánban való úszásra, földből való növekedésre, és természetesen a most kezükben tartott könyv elolvasására képessé tévő kvantumszintű jelenség.”

Vélemények a könyvről:

A Bloomsbury Publishing ajánlójából: (bemutakozásuk szerint egy 1986-ban alapított független, élvonalbeli kiadó, Nobel-, Pulitzer- és Booker-díjas szerzőkkel. Irodái vannak Londonban, New Yorkban, New Delhiben, Oxfordban and Sydney-ben.)

„Sean Carroll azt kutatja, mit jelent ezen a kis porszemen élni egy lehetségesen végtelen világegyetemben. Lenyűgöző látni, ahogy egy valódi fizikus végiggondolja ezeket a dolgokat, s igyekszik következtetésre jutni – Brian Edward Cox (Cox a részecskefizika professzora a University of Manchester Fizika és Asztronómia Karán, a The Most Excellent Order of the British Empire kitüntetettje és a Royal Society teljes jogú tagja – Osman P.)

A kvantumfizika nem misztifikál. A következtetések és folyamatok szédületesek, és nem is teljesen értjük őket, de ez a forradalmi elmélet igazán megvilágító erejű. A világunk alapvető természetének legjobb magyarázatára esélyesként áll előttünk. A kvantumfelfedezések kezdetétől, Einsteintől és Bohrtól napjainkig ívelve, ez a könyv alapvető ismertetője a tudomány legérdekesebb tárgyának. Az ünnepezt fizikus és író, Sean Carroll lerombolja a mítoszokat, feltámasztja és visszahelyezi megillető pozíciójába a sokvilág-értelmezést, és új utakat mutat a kvantummechanika, valamint Einstein általános relativitáselmélete közötti látszólagos ellentmondás megoldására. Ezzel kitölt egy csaknem évszázada fennálló rést a tudományban.

Egy mesteri körútként, a könyv felöleli a kvantumvalóság és a sokvilág (valósága – Osman P.) következményeit és folyamányait. És – végre valahára – az egésznek van értelme.”

Az AMAZON ajánlójából: „Carroll, az elméleti fizikus és *világunk egyik legünnepelebb tudományos írója, átírja a fizika 20. századi történetét*. Ez a már mesterműként üdvözölt könyve első ízben mutatja meg, hogy a szembenézés a kvantummechanika alapvető rejtvényével szélsőségesen átalakítja a gondolkodásunkat a térről és időről. Ahogyan összebékíti a kvantummechanikát Einstein relativitáselméletével, az megváltoztat... nos, mindent.

Ritkán képes egy könyv ilyen teljességgel átszervezni gondolkodásunkat a helyünkről a világmindenségben. Egy új megértés küszöbén állunk, hol is vagyunk a kozmoszban és miből vagyunk készítve.”

Ideje áttekintenünk a mondandó ívét. A tartalomjegyzéket idézve:

- Proológus. Ne félj!
- Első rész KÍSÉRTETIES
 - 1 Mi történik itt? Pillantás a kvantumvilágba
 - 2 A merész megfogalmazás. Minimál kvantummechanika
 - 3 Miért gondolná ezt bárki is? Hogyan jött létre a kvantummechanika
 - 4 Nem ismerhetjük meg, mert nem létezik. Határozatlanság és komplementaritás
 - 5 Kétségek között. Sok részecskéből álló rendszerek hullámfüggvényei
- Második rész FELHASADÁS
 - 6 Az univerzum felhasadása. Dekoherencia és párhuzamos világok
 - 7 Rend és véletlenszerűség. Honnan ered a valószínűség?
 - 8 Ettől az ontológiai elköteleződéstől kövérnek látszom? Szókratészi dialógus a kvantumrejtélyekről
 - 9 Más utakon. A sokvilág alternatívái
 - 10 Az emberi oldal. Élet és gondolkodás a kvantumuniverzumban
- Harmadik rész TÉRIDŐ
 - 11 Miért van a tér? Emergencia és lokalitás
 - 12 A rezgések világa. Kvantumtérelmélet
 - 13 Légtelen térben levegőt venni. A gravitáció felfedezése a kvantummechanikában

- 14 Túl téren és időn. Holográfia, fekete lyukak és a lokalitás határai
- Epilógus. Minden kvantum
- Függelék. A virtuális részecskék története
- További olvasmányok
- Hivatkozások és irodalom

Az első benyomás: jó címeket alkotni nagy tudás és művészet. (Jobb sajtótermékeknel gyakran külön címszerkesztő végzi e feladatot.) Carroll ebben is remek: címeitől azonnal beindul az intellektuális nyálképződés!

A második érzésünk már magát a tartalmat illeti: a szó minden értelmében óriási! Az emberben egyaránt felbuzdul az izgalom a kínálkozó új ismeretek láttán, a remény, hogy képes lesz legalább nagyrészt fel is fogni és érteni belőlük, s a tudat, hogy az utóbbiban remek, bár nagyon nem könnyű intellektuális küzdelem vár rá. Minek a fáradozás? Mert önmagát becüli vele, ha érteni akarja a világot, s megdolgozik ezért.

A fentiekben túl aligha tehetünk többet, mint hozni néhány gondolatot az Epilógusból, s megpróbálni kiragadni egy kis ízelítőt a tartalomról. Nem „a legizgalmasabb” részből, mert mi nem izgalmas itt?

„Minden kvantum”: „Mit gondolna Einstein a sokvilág-quantumelméletéről? Valószínűleg visszautasítaná, legalábbis első közelítésben. De el kellene ismernie, hogy az elképzelésnek vannak olyan vonatkozásai, amelyek jól összeegyeztethetők azzal a képpel, amelyet ő a természet működéséről magában kialakított.

Természetesen semmi jelentősége nincs annak, hogy Einstein mit gondolt volna; a tudományos elméletet használhatósága emeli fel vagy teszi a sülyesztőbe; nem azért marad fenn, mert múltbeli kiváló elmék szelleme áldását adja rá. A nagy gondolkodókra mégis hasznos odafigyelni, már csak azért is, mert a múltbeli viták és a jelenlegi kutatás kapcsolatára emlékeztetnek bennünket. A könyvben tárgyalt problémák közvetlenül az Einstein, Bohr és mások között az 1920-as években folyó vitákból fakadnak.

Már kifejtettem, hogy miért a sokvilág a kvantummechanika legígéretesebb megfogalmazása. Mégis gyakran beszélgetek más megközelítések híveivel is, és nagyon tisztulem őket. Elszomorít viszont azoknak a hivatásos fizikusoknak a viselkedése, akik elutasítják az alapok kutatását, és úgy gondolják, hogy ezeket a dolgokat nem érdemes komolyan venni. Én optimista vagyok a dolgok alakulását illetően. A kvantummechanika megértésében a közelmúltban elért eredmények nagy részét közvetve vagy közvetlenül technikai újítások ösztönözték: a kvantumszámítástechnika, a kvantumkriptográfia, általánosabban a kvantuminformációelmélet. (Azaz a technológiafejlesztések gyakorlati igényei hívták életre az elméleti kutatást az alapok jobb megértésére, ami kell az alkalmazások kidolgozásához vagy tökéletesítéséhez. Természetesen ebben – akárcsak a korábbi innovációknál – óriási szerepe van a haderőfejlesztésnek, ami ezúttal egyaránt jelent katonai és gazdasági haderőt – Osman P.)

Eljutottunk egy olyan pontra, ahol már nem célszerű világos határvonalat húzni a klaszszikus és a kvantumvalóság között. Minden kvantumos. A dolgok jelenlegi állása rákényszerítette a fizikusokat, hogy vegyék kicsit komolyabban a kvantummechanika megalapozását, továbbá olyan felismerésekre vezetett, amelyek segíthetnek megmagyarázni magának a térnek és az időnek a megjelenését. Úgy gondolom, a közeljövőben jelentősen előreléphetünk ezeknek a nehéz rejtvényeknek a megfejtésében. És szeretném hinni, hogy a hullámfüggvény más ágain élő énjeim többsége is hasonlóan érez.” – E legutóbbi az Epilógus záromondata, s félig-meddig talán tréfás utalás a sokvilágelméletből felvetett következtetésre, a párhuzamos univerzumok, és bennük az emberek „kópiáinak” létezésére.

Ízelítőül: „Élet és gondolkodás a kvantumuniverzumban”

„Életünk során időnként valamennyien nehéz döntésekre kényszerülünk. Maradjak szingli vagy megházasodjak? Jelentkezzem egyetemre vagy lépjek be a munka világába? Nem lenne szép, ha képesek lennénk egyszerre két lehetőséget választani ahelyett, hogy eggyel kell beérnünk? A kvantummechanika ajánl egy stratégiát: ha döntésre kényszerülsz, konzultálj egy kvantum véletlenszám-generátorral. Valóban, van is egy alkalmazás iPhone-ra, Universe Splitter a neve, ami épp erre a célra használható. Tegyük fel, hogy a következő döntést kell meghoznod: 'Pepperonit vagy kolbászt kérjek a pizzámra?' Elindíthatod a Universe Splittert, ahol két szövegdobozt fogsz látni, az egyikbe beírhatod a 'pepperonit', a másikba a 'kolbászt'. Aztán rányomsz a gombra, és a telefonod az interneten keresztül jelet küld egy svájci laboratóriumba, ahol egy fotont küldenek egy nyalábosztóra. A Schrödinger-egyenlet szerint a nyalábosztó a foton hullámfüggvényét két komponensre bontja, az egyik jobbra, a másik balra tart, mindkettő egy-egy detektor irányába. Ha bármelyik detektor észlel egy fotont, az egy leolvasást eredményez, amely összefonódik a környezetével, és ez rögtön dekoherenciához és a hullámfüggvény kettéágazásához vezet (részletes magyarázata a könyvben – Osman P.). A balra tartó foton ágán lévő másolatod telefonján a 'pepperoni' üzenet villan fel, a jobbra tartó foton ágán lévő másolatodnál pedig a 'kolbász' látható. Ha terveid szerint mindkét másolatod hallgat a telefon tanácsára, lesz egy olyan világ, amelyben az egyik változatod pepperonit, és egy másik világ, amelyben másik változatod kolbászt rendel. Sajnos e két személy semmilyen módon nem léphet kapcsolatba, hogy utólag megosszák egymással ízlésüket. Ez még a legharcedzettebb kvantumfizikus számára is nevelésesen hangzik. De ez a kvantummechanika leginkább követhető felfogásának közvetlen olvasata. (Ez az egész a jelzött idézi, amelyet – Carroll elmondásában – Einstein ragasztott a kvantummechanikára: 'kísérteties' – Osman P.)

Természetesen felmerül a kérdés: Mit kezdjünk vele? Ha a valódi világ ilyen radikálisan eltér attól a világtól, amit a hétköznapiakban tapasztalunk, van-e bármiféle következménye a hétköznapi életünkre? Nagyrészt nincs. *A hullámfüggvény valamelyik ágán élő egyén számára ugyanúgy zajlik az élet, mintha egyetlen világ létezne*, igazi véletlenszerű kvantumese-ményekkel. De az úgy ér annyit, hogy utánajárjunk.”

Aki „utánajár”, azaz tovább olvas, újabb „kvantummeghökkenésben” részesül.

„Kérdés, hogy jelenlegi lényünk szétágazása jövőbeli többszörös énekre hatással van-e döntéseinkre. A tankönyvi felfogás szerint, amikor a kvantumrendszert megfigyeljük, bizonyos valószínűséggel valósul meg egyik vagy másik kimenetel, míg a sokvilágban az összes kimenetel megvalósul, a hullámfüggvény amplitúdójának négyzetével súlyozva. Van-e valamilyen hatása e pluszvilágok létezésének arra, hogyan kellene cselekednünk, személyes vagy etikai értelemben? Nem nehéz elképzelni, hogy lehet, de az alaposabb megfontolások azt mutatják, hogy jóval kevésbé számít, mint gondolnánk. Vizsgáljuk meg a hírhedt kvantum öngyilkossági kísérletet vagy az ehhez kapcsolódó kvantumhalhatatlanságot. Ezt a felvetést azóta vizsgálják, hogy a sokvilág a színpadra lépett – állítólag maga Hugh Everett is hitt a kvantumhalhatatlanság egy változatában –, de Max Tegmark fizikus tette népszerűvé.” (Max Tegmark: Élet 3.0 – Embernek lenni a mesterséges intelligencia korában. HVG Könyvek, 2018 – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2018/5. sz.)

A hullámfüggvény ezen ágán minden szólásra lehetséges helyünk elfogyott. A többit a könyvből! Nem mindig könnyű, de nagyon megéri!

Dr. Osman Péter

SUMMARIES

THE CURRENT PRACTICE OF PATENTING OF COMPUTER-IMPLEMENTED INVENTIONS IN EUROPE

Patricia Beregszászi

Computer-implemented inventions are patentable at the European Patent Office (EPO) and other national patent offices connected to the EPO. However, in the absence of codification, the review of case law plays a significant role in the question of the patentability of computer programs and related inventions due to its continuous development. The purpose of this study is to present the current legal practice of computer-implemented inventions in the patent system linked to the European Patent Convention (EPC), and to draw conclusions on the assessment of patent applications related to computer technology and the limitations of the patentability of these inventions based on the examination proceedings applied by the EPO.

COPYRIGHT PROTECTION OF STAGE DIRECTORS OF THEATRICAL PRODUCTIONS

Peter Gyertyánfy

Under Hungarian Copyright Act, the stage director qualifies as performer and, occasionally, if the staging fulfills the legal requirements of a work, as author. In case of an authorial staging, the individual and original expression of thought is the entity of the stage production; it contains work elements additional to the original play. If the latter is still under protection, consent of the original right owner is necessary. The legal protection is sufficient in both capacity of the stage director, though the right to make the work/performance public seems to be missing. The article explains as well how the stage director can exercise his copyright in the staging.

THE COST OF PROTECTION 4. REMUNERATION OF PERFORMERS

Zoltán Károly Kiss PhD

The difficulties in interpreting and applying the extent and scope of the rights of performers as neighboring legal rights cast a shadow on the rights management successes of the ever more effective enforcement of royalties due to performers. That is why the study, on the one hand, explores the current systematic and legal dogmatic problems of the legal regulations

concerning performers, and on the other hand – continuing the series of articles published in the previous issues – summarizes the regulatory environment and jurisprudence of rewarding performers.

COPYRIGHT APPROACH TO ARCHITECTURAL WORKS – WITH SPECIAL REGARD TO QUESTIONS ARISEN IN CONNECTION WITH PROPERTY RIGHTS

Virág Adrienn Varga

After discussing basic questions of copyright concerning architectural works, personal rights are analysed in detail. Arriving to the main topic of the study – property rights – the special problems of architectural works are emphasized ensuing from the function of buildings: multiplication (e.g. the implementation of the plan), the alteration, reconstruction of the building, the possible conflict of interest between the owner of the building and the architect.